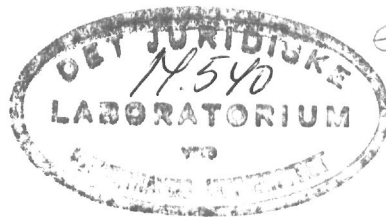

BETÆNKNING

afgivet af den af handelsministeriet i henhold til
lov nr. 155 af 4. maj 1955 nedsatte
licitationskommission

BETÆNKNING NR. 223

1963

OVERSIGT OVER INDHOLDET

Indledende bemærkninger	5
I. Licitationsproblemernes hidtidige behandling	8
II. Licitationsforhold i andre lande	12
III. Den nuværende licitationsordning her i landet	14
IV. Den almindelige licitationsundersøgelse	26
V. Licitationsforholdene inden for områder, hvor tilbudsregulering ikke fore-	45
kommer	67
VII. Bortlicitering af leverancer	72
VIII. Kommissionens overvejelser og forslag	77
Bilag 1-10	90
Udførlig indholdsfortegnelse	147

INDLEDENDE BEMÆRKNINGER

Licitationskommissionens nedsættelse.

Ved den som bilag 1 til betænkningen optrykte lov nr. 155 af 4. maj 1955 bestemtes det, at der under handelsministeriet skulle nedsættes en licitationskommission på 34 medlemmer.

Ved kgl. resolution af 5. maj 1955 blev højesteretsdommer, nuværende højesteretspræsident O. I. Kaarsberg udnævnt til formand for kommissionen, medens direktør Niels Banke, monopoltilsynet, samtidig med kommissionens nedsættelse, den 2. juli 1955, blev udnævnt til næstformand for kommissionen.

Kommissionen fik i øvrigt følgende sammensætning:

udpeget af folketinget:
folketingsmand, nuværende indenrigsminister
Lars P. Jensen,
folketingsmand, grosserer Anker Lau,
folketingsmand, landsretssagfører Erik Ninn-Hansen,
folketingsmand, nuværende fiskeriminister
A. C. Normann,
indstillet af Danmarks lejerforbund:
forbundsformand Hans Andersen,
indstillet af boligministeriet:
kontorchef Johs. Bløcher,
indstillet af Amtsrådsforeningen i Danmark:
folketingsmand, gårdejer Alfred Bogh,
indstillet af ministeriet for offentlige arbejder:
banechef Sv. Thorning Christensen,
indstillet af forsvarsministeriet:
afdelingsingeniør H. Ejmæs,
indstillet af sagførerådet:
landsretssagfører Chr. Frederiksen,
indstillet af Byggeriets Beregningsinstitut:
direktør, arkitekt Erling Frederiksen,
indstillet af håndværksrådet:
muremester R. P. Geertsen,
muremester Melchior Kjeldsen,
direktør Børge Nissen,
civilingeniør Poul Repsdorff,
indstillet af Fællesorganisationen af almenyttige danske boligselskaber:
forretningsfører K. Hansen,
indstillet af Danske arkitekters landsforbund:
arkitekt Erik Holst,
indstillet af byggesocietetet for Danmark:
landsretssagfører V. Holst-Knudsen,
indstillet af »Bymæssige kommuner«:
folketingsmand, viceborgmester Kai Jensen,
indstillet af Industrirådet:
underdirektør Ernst Klæbel,

indstillet af kommunalbestyrelsen i København:
stadsarkitekt F. C. Lund,

indstillet af Den danske købstadforening:

borgmester Woldhardt Madsen,

indstillet af handelsministeriet:

kontorchef, fru Karen Hollesen,

indstillet af entreprenørforeningen:

direktør, civilingeniør Sv. Nøring,

indstillet af Byggefagenes kooperative landssammenslutning:

forbundsformand Edv. Olesen,

indstillet af Dansk ingeniørforening:

civilingeniør H. Peschardt-Hansen,

indstillet af Arbejderbevægelsens erhvervsråd:

forretningsfører Thor Pedersen,

indstillet af monopoldirektoratet:

kontorchef, fru Karen Poulsen,

indstillet af De danske grundejeres landsorganisation:

konsul Wm. Sliben,

indstillet af De samvirkende fagforbund i Danmark:

direktør E. Sølvkjær,

indstillet af Dansk Arbejdsgiverforening:

civilingeniør Ejnar Thorsen,

indstillet af De samvirkende sognerådsforeninger i Danmark:

fuldmægtig, nuværende rigsombudsmand M. Wahl.

Til sekretærer for kommissionen blev udpeget ekspeditionssekretær Jens Selmer, handelsministeriet, ekspeditionssekretær Ove Høeg, monopoltilsynet og ekspeditionssekretær N. Salicath, boligministeriet, førstnævnte som leder af sekretariatet.

I henhold til bestemmelserne i lovens § 3, stk. 1, fastsatte ministeren for handel, industri og søfart under 2. juli 1955 den som bilag 2 optrykte forretningsorden.

Den 15. september 1955 afløste ekspeditionssekretær Tage G. Sørensen, boligministeriet, ekspeditionssekretær Salicath som sekretær for kommissionen.

Den 31. oktober 1956 afløste kontorchef, nuværende direktør J. Egholm kontorchef, fru Hollesen som medlem af kommissionen.

Den 29. maj 1957 udnævntes efter indstilling af Arbejderbevægelsens erhvervsråd kontorchef Jørgen Paldam til medlem af kommissionen i stedet for forretningsfører Thor Pedersen, der var afgået ved døden.

Den 26. juni 1957 udnævntes efter indstilling af

byggefagenes kooperative landssammenslutning forretningsfører Asger Conradsen til medlem af kommissionen i stedet for forbundsformand Edvard Olesen, der var afgået ved døden.

Den 11. juli 1957 afløste fhv. folketingsmand, husmand Morten Larsen fiskeriminister A. C. Norrmann som medlem af kommissionen.

Den 19. juli 1957 afløste ekspeditionssekretær N. Salicath efter indstilling af boligministeriet kontorchef Johs. Bløcher som medlem af kommissionen.

Den 9. april 1960 afløste folketingsmand N. Mørk indenrigsminister Lars P. Jensen som medlem af kommissionen.

Den 22. februar 1961 afløste folketingsmand Axel Sørensen fhv. folketingsmand, husmand Morten Larsen som medlem af kommissionen.

Den 28. marts 1961 afløste ekspeditionssekretær Jens Selmer direktør J. Egholm som medlem af kommissionen.

Den 27. juni 1961 afløste sekretær Erling Krarup efter indstilling af De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark rigsombudsmand M. Wahl som medlem af kommissionen.

Den 30. januar 1962 udnævntes efter indstilling af håndværksrådet oldermænd, gas- og vandmester V. Hass-Petersen til medlem af kommissionen i stedet for murermester R. P. Geertsen, der var afgået ved døden.

Den 15. marts 1962 udnævntes efter indstilling af advokatrådet landsretssagfører, dr. jur. Axel H. Pedersen til medlem af kommissionen i stedet for landsretssagfører Chr. Frederiksen, der var afgået ved døden.

Tilrettelæggelsen af kommissionens arbejde.

Kommissionen har haft til opgave *at* undersøge og redegøre for virkningen og betydningen af aftaler, vedtagelser og bestemmelser, der tager sigte på at regulere konkurrencen ved afgivelse af tilbud på arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed, *at* foretage en bedømmelse af, i hvilket omfang det ud fra samfundsmæssige hensyn kan anses for nødvendigt eller rimeligt at forbyde sådanne aftaler, vedtagelser og bestemmelser, samt *at* udarbejde forslag til en hensigtsmæssig ordning af de herhenhørende spørgsmål, herunder udkast til sådan ny lovgivning, som måtte findes nødvendig.

I den samlede kommission er afholdt ialt 12 møder.

Det første møde blev afholdt den 26. august 1955, og det materiale, der dannede udgangspunkt for kommissionens arbejde, var den af den tidligere licitationskommission i 1945 afgivne betænkning og den af prisdirektoratets tekniske udvalg i 1954 afgivne beretning. Endvidere forelå en betænkning fra Byggeriets Beregningsinstitut vedrørende overdragelse og afregning af byggearbejder, der på det tidspunkt dog endnu ikke var færdigtrykt.

Der blev på dette møde rejst spørgsmål om, i hvilket omfang kommissionen ville kunne støtte sig til beretningen fra det tekniske udvalg, og man var opmærksom på, at denne beretning måtte have en væsentlig vejledende betydning, når man skulle tage stilling til den nuværende licitationsordnings berettigelse. Derimod kunne de i beretningen indeholdte oplysninger ikke være tilstrækkelige for kommissionen til, at den alene på grundlag heraf kunne løse sin opgave. Udvalget havde kun belyst licitationsforholdene, som disse havde udviklet sig ved praktisering af de af den tidligere licitationskommission angivne retningslinier, men ikke diskuteret disse retningslinier og heller ikke overvejet, om helt frie licitationer var ønskelige ud fra et samfundsmæssigt synspunkt. Det af udvalget indsamlede materiale omfattede derfor ikke materiale fra områder, hvor det var vedtaget at konkurrere frit ved licitation, hvortil kom, at materialet, der hovedsagelig hidrørte fra perioden 1. januar til 30. juni 1952, muligvis var forældet, og at man i det hele ønskede at tilvejebringe et noget mere repræsentativt materiale.

Herefter og da man iøvrigt fandt det påkrævet, at grundlaget for kommissionens arbejde blev et så fuldkomment og å jour ført licitationsmateriale som muligt, blev det på kommissionens 2. møde den 23. september 1955 besluttet at foretage en almindelig undersøgelse af samtlige i perioden fra 1. april 1955 til 31. marts 1956 afholdte håndværker- og entreprenørlicitationer, dog med undtagelse af licitationer over arbejder vedrørende een-familiehus med et bruttoetageareal på 130 m² eller derunder.

Medens man gennem dagspressen havde mulighed for at få kendskab til de offentlige licitationer, skabtes der mulighed for at få kendskab til ikke-offentlige licitationer ved, at handelsministeriet efter indstilling fra kommissionen under 27. september 1935 udstedte den som bilag 3 optrykte bekendtgørelse nr. 256 om anmeldelse af ikke-offentlige (bundne) licitationer.

Da der i kommissionen var enighed om, at der i den almindelige licitationsundersøgelse skulle indgå en undersøgelse og behandling af udbudsmaterialet, nedsatte man i kommissionens møde den 14. oktober 1955 et udvalg til under formandens ledelse at tage stilling til de spørgsmål, der måtte fremkomme i forbindelse med denne del af undersøgelsen. Det blev bestemt at lade Erling Frederiksen, Holst, K. Hansen, Melchior Kjeldsen, Nøring, Peschardt-Hansen og

Thorning Christensen indtræde i dette udvalg.

Dette udvalg, der herefter i tiden fra 27. oktober 1955 til 18. marts 1958 har afholdt 6 møder, har afgivet den som bilag 4 optrykte beretning om sit arbejde.

Kommissionen vedtog endvidere at søge fremskaffet oplysninger om, hvilke fremgangsmåder man i Belgien, England, Frankrig, Holland, Norge, Sverige, Schweiz og Vesttyskland anvender ved afgivelse af tilbud ved licitationer, herunder om der måtte foreligge lovbestemmelser eller andre bindende forskrifter herom.

I anledning af, at der i forbindelse med kommissionens arbejde er rejst spørgsmål om Jicitationsproblemerne stilling i Det europæiske økonomiske Fællesskab, har monopoltilsynet under 27. august 1962 udarbejdet en redegørelse herom, der er tilsendt kommissionen og optrykt som bilag 8.

I 4 møder fra den 23. september til den 2. december 1955 afholdt kommissionen en orienterende generaldebat.

Efter afslutningen af denne debat blev det bestemt at nedsætte et arbejdsudvalg med den

opgave dels at undersøge og overveje udbygninger og forbedringer af den nuværende licitationsordning dels at undersøge og overveje, hvilke fremgangsmåder der ville være brugbare, såfremt man principielt måtte gå over til en anden eller en fri ordning.

Det blev vedtaget, at formanden skulle lede forhandlingerne i arbejdsudvalget samt iøvrigt at lade næstformanden, Ejrnæs, Erling Frederiksen, Geertsen, K. Hansen, Holst-Knudsen, Melchior Kjeldsen, F. C. Lund, Nøring, Thor Pedersen, fru Karen Poulsen og Wahl indtræde i udvalget. Efter at Thor Pedersen i foråret 1957 afgik ved døden, indtrådte Sølvkjær i arbejdsudvalget. I juni 1961 afløstes Wahl af Krarup, og efter at Geertsen i december 1961 afgik ved døden, indtrådte Hass-Petersen i arbejdsudvalget. I de sidste år har tillige Thorning Christensen, Nissen og Salicath deltaget i arbejdsudvalgets moder.

Arbejdsudvalget har i tiden fra 26. januar 1956 til 25. maj 1962 afholdt 54 møder og herunder i forbindelse med de stedfundne undersøgelser og overvejelser forberedt og tilrettelagt det afsluttende arbejde i den samlede kommission.

Kapitel 1.

LICITATIONSPROBLEMERNES HİDTİDİGE BEHANDLING

1. Licitationsinstituttet og de i forbindelse hermed forekommende problemer har været behandlet, i kommissioner og udvalg, ligesom en række af de herhenhørende spørgsmål behandles i den juridiske litteratur.

En samlet almindelig fremstilling herom findes i:

Borge Nissen - Licitationsproblemer (1944) og Axel H. Pedersen - Licitation (1955) med litteraturfortegnelse pag. 15 2.

Iøvrigt foreligger der en række afhandlinger*) om disse spørgsmål, således bl. a. af:

H. Casse i Tidsskrift for Retsvidenskab (1912 pag. 33 ff.).

Jakob Jakobsen i Ugeskrift for Retsvæsen (1939 pag. 101 ff.).

Villi. Meyer i Juristen (1944 pag. 81 ff.).

Ove Roeg i Byggehåndbogen (1953 pag. 245 ff.).

Axel H. Pedersen i Juristen (1954 pag. 57 ff. og 195 5 pag. 82 ff.).

Knud Rasmussen i Det danske Marked (1956 pag. 13 ff.).

Mogens Koktvedgaard i »Kontraheringspligt« (1960 pag. 229-42).

Endvidere er der - omend i beskedent omfang - inden for dette område også en vejledende retspraksis, hvortil der vil blive henvist under gennemgangen i kap. IV af den nuværende licitationsordning.

- *) Af danske tidsskriftartikler og lign. siden 1945 kan iøvrigt anføres: Arkitekten (Ugehæfte) 1946 pag. 209 ff., 1951 pag. 81 ff. (Helge Finsen) - bem. hertil pag. 88 ff., 93 ff., 97, 108, 119, 182 ff. og 213

Bygge-Forum, 1945 pag. 229 ff.

Byggeindustrien, 1953 pag. 32 ff. (A. K. Krog) - bem. hertil pag. 33 ff.

Bygmesteren, 1945 pag. 127 ff., 1946 pag. 123 ff. (Rasmus Sørensen), 1949 pag. 33 ff., 140 ff., 179 ff. og 209 ff. (Ove Høeg).

Licitationskommissionen af 1888.

2. Allerede i det nittende århundrede drøftedes spørgsmålet om formen for licitation, herunder om regler, der skulle sikre mod misbrug.

Under 11. maj 1888 nedsatte indenrigsministeriet en kommission til undersøgelse af spørgsmålet om anvendelsen af licitation ved statens byggeforetagender m. v. Kommissionen afgav i 1889 en betænkning, der konkluderede i, at »licitation som regel bør anvendes, men at der dog gives en række tilfælde, hvor denne udbudsmåde må anses for uheldig eller upraktisk«. Med hensyn til formen for licitation, herunder om regler der kunne sikre mod misbrug, indeholdt betænkningen bl.a. forslag om forbud mod mundtlige licitationer samt forslag til bestemmelser om gennemførelse af statens bygningsarbejder ved offentlig eller bunden licitation eller ved akkord og til almindelige betingelser for overtagelse og udførelse af statens bygningsarbejder ved offentlig eller bunden licitation.

Bl. a. foresloges heri følgende:

»De indkomne tilbud åbnes til den angivne tid på licitationsstedet. Dette sker ved offentlig licitation i en offentlig samling, ved bunden licitation i overværelse af de af de bydende, som selv eller ved befuldmægtiget har givet møde. Samtlige licitationen vedkommende akter skulle være fremlagte. De bydendes navne og tilbudssummerne oplæses«.

Danmarks Håndværk og Industri, 1945 pag. 257 ff. (Ebbe Groes).

Ingeniøren, 1946 pag. 167 (A. R. Lam), 1950 pag. 289 ff.

Kooperationen, 1949 pag. 265 ff. (Edv. Olesen), 1952 pag. 63 ff. (Thor Pedersen).

Tidsskrift for danske Sygehuse, 1955 pag. 253 ff. (Johs. Bløcher).

Verdens Gang, 1955 pag. 146 ff. (Lars P. Jensen).

Kooperationen, 1961 pag. 104-05 (Villy Kortsen).

Fra enkeltvirke til fælles indsats, 1962 pag. 38 ff og 136 ff (Niels Salicath).

Det blev endvidere foreslået i betænkningen, at et bud, der ikke indeholdt en bestemt pris, men hvor den bydende erklærede at ville udføre arbejdet så og så meget under den lavestbydendes pris, samt bud, der ikke indkom i rette tid, skulle være udelukket fra at blive antaget.

Endvidere foresloges, at ved bunden licitation skulle enten det laveste bud antages, eller alle bud forkastes.

Såfremt alle bud forkastedes, tænkte kommissionen sig, at man enten kunne afholde ny licitation eller overdrage arbejdet »i henhold til akkord«.

Kommissionens forslag fik især sin betydning derved, at Ingeniørforeningen senere udarbejdede almindelige betingelser, som fandt ret udbredt anvendelse, også af det offentlige. Bestemmelserne blev senere ændret i samarbejde med Akademisk Arkitektforening og Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Håndværk og er efter fornyet ændring approberet i 1927 af ministeriet for offentlige arbejder. I 1951 blev de afløst af de nugældende »Almindelige betingelser for arbejder og leverancer«, udfærdiget af ministeriet for offentlige arbejder, for såvidt angår byggearbejder i almindelighed i samarbejde med indenrigs- og boligministeriet, jfr. nedenfor under 5.

Licitationskommissionen af 1943.

3. Mellem medlemmerne af et stort antal håndværkerorganisationer bestod der, da lov nr. 158 af 18. maj 1937 om prisaftaler m. v. blev vedtaget, aftaler om anmeldelse og regulering af licitationsbud m. v., der var omfattet af den i loven foreskrevne anmeldelsespligt, og en række af disse aftaler blev da også umiddelbart herefter anmeldt til priskontrolrådet og registreret.

Under krigen modtog prismyndighederne flere klager over håndværkerorganisationernes aftaler, men man fandt, at problemerne var så store, og at der var så mange forskellige interesser knyttet hertil, at det var rimeligt, om disse spørgsmål blev behandlet i en kommission.

Herefter nedsatte handelsministeriet den 21. december 1943 med professor, dr. jur. Kr. Sindballe som formand en kommission »til at undersøge de fremgangsmåder, der almindeligt anvendes ved afgivelse af tilbud ved offentlige og bundne licitationer og til at fremkomme med forslag til en ordning af de herhenhørende

spørgsmål gennem lovgivning eller på anden måde«.

Kommissionen afgav i august 1945 betænkning og hen redegøres også for, hvorledes regulering af licitationsbud hidtil havde fundet sted:

»Mange håndværkerorganisationer foretager en forhåndsregulering af bud efter regler, der registreres og bekendtgøres i Statstidende i henhold til prisloven, men om hvis følger i det enkelte tilfælde bygherren ikke får meddelelse. Der er navnlig tre typer af sådanne regler:

(1) Bud under eller mere end en vis procent under et middeltal forhøjes, således at ethvert af dem kommer til at ligge lige så meget over middeltallet, som det før reguleringen lå under det. Det pågældende middeltal er oftest middeltallet ikke af samtlige bud, men af dem, der bliver tilbage, når bud udskydes, der ligger i mere end en vis afstand fra middeltallet af samtlige bud.

(2) Forhøjelse som nævnt under (1) foretages af en ved det samlede antal bud bestemt del af disse, således af henholdsvis et, to eller tre bud, eftersom det samlede antal er højest 10, over 10 og højest 20 eller over 20 og højest 30, idet dog forhøjelse af et bud ofte er betinget af, at det ligger i mindst en vis afstand fra et middeltal og ligeledes i mindst en vis afstand fra det nærmest højere bud.

(3) Det bud, der ligger nærmest ved en af organisationen udregnet pris for arbejdet, afgives som det laveste, idet lavere bud forhøjes, således at ethvert af dem kommer til at ligge lige så meget over den af organisationen udregnede pris, som det før reguleringen lå under den.

Til regulering efter regler som de nævnte indgives samtlige bud til organisationen forinden licitationen. Efter reguleringen får de bydende deres bud tilbage. I nogle organisationer gives der ikke meddelelse til vedkommende håndværkers konkurrenter om forhøjelse af hans bud. Bud, der er forhøjet, skal afgives til bygherren.

Inden for entreprenorfaget er regulering af bud ikke meget udbredt. Undertiden anvendes dog regler af type (3) ved arbejder, hvor det med nogenlunde sikkerhed kan afgøres, hvad der er en passende pris.«

Der forelå ikke for kommissionen oplysninger, som gav grundlag for en påstand om, at den regulering, organisationerne foretog, i almindelighed havde fordyret byggeriet på ufor-svarlig måde, men kommissionen anfører, at visse indvendinger var rejst mod reguleringen:

»Mod regulering efter regler af type (1) er indvendt, at bud kan blive forhøjet, selv om de ikke er for lave, idet reguleringen foregår efter en mekanisk regel, uden konkret prøvelse af budenes forsvarlighed, at reglerne virker dobbelt, idet først de bydende selv må forhøje deres bud for at komme til at ligge i midten og dermed have udsigt til at få arbejdet, og

derefter dog en yderligere forhøjelse finder sted ved reguleringen, samt at reguleringen kan komme til at virke som en kraft, der stadig fører priserne opad, idet de bydende ved at forhøje deres bud påvirker middeltallet i opadgående retning, således at det i tidens løb måske bliver nødvendigt for håndværkere at gå højere og højere op med deres bud for at komme i betragtning. Ved en i Ugeskrift for Retsvæsen 1939, side 480, gengivne højesteretsdom, der ændrede østre landsrets afgørelse i sagen, fastsloges det da også, at et medlem af en tømrermesterforening ikke ved bestemmelser af type (1) i foreningens vedtægter var afskåret fra at afgive et bud, der viste sig at indeholde en passende fortjeneste, uden en af foreningen foretagne forhøjelse deraf. I højesterets præmisser henvises til, at reguleringen efter de pågældende regler sker, uden at der, som formålet med reguleringen naturligt forudsætter, foretages nogen undersøgelse af, hvorvidt budene er så lave, at de kan betegnes som økonomisk uforvarselige underbud.

Når regulering foretages efter regler af type (2), må en bydende for at have udsigt til at få arbejdet være ikke den laveste, men henholdsvis den næstlaveste, den tredielaveste eller den fjerdelaveste, eftersom antallet af bud er højest 10, over 10 og højest 20 eller over 20 og højest 30. Det kan betvivles, om nogen er i stand til bevidst at tage sigte på at få sit bud på den angivne plads i rækkefølgen, men reguleringen vil kunne medføre, at en håndværker undlader at sætte sit bud særlig lavt for ikke efter reguleringen at komme til at stå med et særlig højt bud. Og også efter regler af type (2) kan fuldt forvarselige bud blive forhøjet, idet reguleringen foregår uden sådan konkret prøvelse, som formålet efter højesterets udtalelse i den omtalte dom naturligt forudsætter.

Ved regulering efter regler af type (3) er organisationens udregning af en pris for arbejdet en konkret prøvelse. Og vel foretages denne ensidigt af den ene part, men i hvert fald når staten eller en kommune står som bygherre, vil man ikke fra håndværkets side modsætte sig, at den anden part får adgang til at efterprøve udregningen. Al: reguleringen også efter regler af type (3) kan føre til forhøjelse af forvarselige bud, følger imidlertid af, at det normalt er vanskeligt at fastslå en bestemt pris som den eneste rigtige. Mod den her omtalte fremgangsmåde er da også indvendt, at formålet med licitation forsåvidt forfejles, som der ikke sikres bygherren adgang til at antage det laveste af de rigtige bud.«

Det anføres, at den fremførte kritik var rettet mod de fremgangsmåder, der var i brug, men ikke mod selve den tanke, dej: lå til grund for reguleringen.

1 kommissionens betænkning, der var enstemmig, anførtes det til slut, at **livis** handelsministeriet kunne være enig i de i betænkningen fremsatte forslag, jfr. nedenfor afsn. 4, ville de fornødne vedtægtsændringer i henhold til prisloven - hvori prisaftalelovens hovedbestemmelser var blevet opretholdt - kunne gennemføres af priskontrolrådet i samarbejde med organisationerne.

Handelsministeriet tiltrådte herefter den 8. marts 1946, at priskontrolrådet på dette om-

råde tilrettelagde sit arbejde udfra de i betænkningen angivne synspunkter, ligesom handelsministeriet godkendte de af kommissionen udarbejdede normer for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation.

Den 20. marts 1946 udsendte prisdirektoratet derefter en bekendtgørelse, hvori det pålagdes organisationerne at ændre deres love og vedtægter m. v., således at disse blev i overensstemmelse med de i betænkningen angivne retningslinier og at anmelde de således stedfundne ændringer til priskontrolrådet.

4. Retstilstanden blev herefter den, at parterne i en licitation ved at underskrive en såkaldt bygherreerklæring (licitationserklæring) fik mulighed for at sikre sig mod visse uheldige fremgangsmåder, som hidtil kunne være knyttet til licitationssystemet. Efter licitationserklæringen forpligter håndværkerorganisationen sig således til ikke at foretage forhåndsregulering af bud, idet samtlige bud skal indgives direkte fra den bydende til bygherren uden forudgående drøftelser af tilbudsprisen, medens bygherren til gengæld forpligter sig til at give organisationen adgang til over for ham at fremsætte begæring om, at bud, der efter organisationens opfattelse er for lave, udskydes. Bud vil kun med føje kunne udskydes, hvis de efter de i betænkningen fastsatte pris- og omkostningsmæssige kriterier kan anses for at være for lave, men bygherren kan ikke antage et bud, der er begæret udskudt, medmindre håndværkerorganisationens udskydningsbegæring underkendes af et af begge parter nedsat beregningsudvalg.

Forsåvidt bygherren ikke vil tiltræde, at disse udskydningsregler bringes i anvendelse ved licitation, og derfor nægter at underskrive licitationserklæring, har håndværkerorganisationen ret til - ligesom før denne licitationsordnings indførelse - inden afgivelse af budene til bygherren at underkaste disse en forhåndsregulering. Reglerne herom, der tidligere skulle være anmeldt til priskontrolrådet, skal nu i henhold til monopolloven være anmeldt til monopoltilsynet, og ikke enhver form for forhåndsregulering er forenelig med lovens bestemmelser.

Da betænkningen var tiltrådt af alle parter, regnede man med, at licitation med forelagt og underskrevet erklæring ville finde almindelig udbredelse, således at forhåndsregulering praktisk talt ville ophøre, men som det vil fremgå af det følgende, jfr. særligt kap. V, viste dette sig langt fra at blive tilfældet.

Almindelige Betingelser (1951).*)

5. Bestemmelserne heri er resultatet af et korhmissionsarbejde, hvori deltog repræsentanter for de interesserede institutioner og organisationer, deriblandt repræsentanter for de i byggeriet interesserede parter.

Almindelige Betingelser indeholder i §§ 1 og 2 en række licitationsbestemmelser, dels om bygherrens udbud, dels om entreprenørens tilbud. Det bestemmes, at det, forinden licitationen afholdes, bør være klargjort, hvilke af reglerne i den i overensstemmelse med prisloven til enhver tid bestående licitationsordning der er gældende for licitationen.

Endvidere indeholder betingelserne nogle beskyttelsesbestemmelser, der vil blive gennemgået i afsnit 27 i kap. IV om beskyttelse af bud.

Anvendelsen af bestemmelserne i Almindelige Betingelser er ikke obligatorisk, men overladt til byggeriets parter som et led i kontraktsafslutningen. De anvendes dog af det offentlige samt iøvrigt i meget stor udstrækning af private bygherrer, hvorved bemærkes, at boligministeriet som betingelse for at yde statsstøtte kræver, at alle aftaler vedrørende byggearbejdet skal træffes på grundlag af disse betingelser, jfr. boligministeriets cirkulære af 25. marts 1959 om offentlig støtte til socialt og privat boligbyggeri til udleje.

Prisdirektoratets tekniske udvalg (1952).

6. Licitationsordningen af 1946 er i flere henseender blevet mødt med mistillid, ligesom den har medført en række tvivlsspørgsmål af væsentlig betydning for ordningens anvendelse i praksis.

På baggrund heraf nedsatte prisdirektoratet — med tilslutning fra handelsministeriet - i september 1952 det tekniske udvalg**), der i juli 1954 afgav beretning om licitationsordningens udbredelse og virkemåde. Denne viser, at den overvejende del af håndværker- og entreprenørorganisationerne har konkurrencebegrænsende regler for tilbudsgivning, der kan bringes i anvendelse ved hovedparten af licitationer over bygge- og anlægsarbejder, og udvalget påpeger en række vanskeligheder og problemer, der er opstået i forbindelse med den nuværende ordning, og som må antages at have medvirket til, at licitation med adgang til udskydning kun har fundet anvendelse i forholdsvis begrænset omfang.

Iøvrigt er kommissionen under 28. september 1955 af handelsministeriet blevet gjort bekendt med udtalelser om beretningen, der er afgivet af en række af de interesserede organisationer og myndigheder.

*) Almindelige betingelser er optrykt i forbindelse med bilag 4: Beretningen fra det udvalg, der har behandlet forholdene vedrørende udbudsmaterialet.

**) Udvalgets formand var direktør Niels Banke og de øvrige medlemmer var arkitekterne Erik Fisker og Erik Holst (Danske Arkitekters Lands-

forbund), civilingeniørerne Erik Carlsen og H. Peschardt-Hansen (Foreningen af rådgivende Ingeniører), kontorchef Johs. Bløcher (boligministeriet), kontorchef, fru Karen Poulsen (prisdirektoratet) og ekspeditionssekretær Jens Selmer (handelsministeriet). I behandlingen af entreprenørfagets problemer og i udvalgets afsluttende arbejde deltog endvidere afdelingsingeniør N. S. Blach (ministeriet for offentlige arbejder).

Kapitel II.

LICITATION OG FORMÅLET HERMED

Begrebet licitation.

7. I bemærkningerne til lovforslaget om nedsættelse af en licitationskommission er det anført, at der, såvidt ses, ikke i hidtidig lovgivning findes nogen definition af begrebet licitation, men at man i almindelighed herved forstår:

»En opfordring til flere til på et bestemt tidspunkt at indgive skriftlige, bindende tilbud på en leverance eller et arbejde på samme udbydelsesgrundlag, idet opfordringen rettes samtidig til alle tilbudsgiverne og tillige tilkendegiver for den enkelte, at også andre er opfordret til at give tilbud«.

Denne definition har været lagt til grund ved forhandlingerne i kommissionen, idet man dog har foretrukket følgende formulering:

»at et arbejde eller en leverance udbydes, således at flere opfordres til inden samme, bestemte tidspunkt og på samme udbudsgrundlag at give skriftlige og bindende bud, idet det ved opfordringen tilkendegives, at også andre er opfordret til at byde«.

En licitation kan være offentlig eller ikke-offentlig.

Ved offentlig licitation rettes opfordringen til at byde offentligt - ved bekendtgørelse i dagspressen eller på lignende måde - til en ubestemt kreds af personer eller firmaer. Principielt vil der således ved offentlige licitationer være adgang for enhver, der ønsker det, til at give bud, men der kan dog foreligge begrænsninger, idet licitationen kan udbydes inden for en bestemt kreds af personer, f. eks. territoriale begrænsninger, hvor opfordringen til at byde kun

rettes til personer med bopæl inden for et bestemt område.

Ved ikke-offentlig licitation rettes opfordringen til at byde direkte og alene til dem, fra hvem bud ønskes. Ikke-offentlige licitationer betegnes også som indbudte licitationer, da de udbydes for en indbudt kreds af personer eller firmaer, eller som *bundne* licitationer, idet udbyderen efter den almindelige opfattelse har bundet sig til at kontrahere med den, der giver det laveste bud, jfr. Almindelige Betingelser § 2.*)

I kommissionen finder man, at det ville være ønskeligt, at udbyderen i overensstemmelse med bestemmelserne i Almindelige Betingelser ved enhver ikke-offentlig (bunden, indbudt) licitation — i modsætning til ved offentlige licitationer - forpligtes til, medmindre andet udtrykkeligt fastsættes, at antage det billigste bud eller forkaste dem alle ved meddelelse til deltagerne (»annullere« eller »kassere« licitationen).

Ved offentlig licitation bør udbyderen som nu være frit stillet med hensyn til, hvilket bud han vil antage, eller om han vil forkaste alle budene.

Formålet med licitation.

8. Den, der afholder licitation, tilstræber hermed at få indgået en aftale om et arbejde eller en leverance med den, der ved licitation afgiver det for udbyderen fordelagtigste bud. I denne henseende må udbyderen antages at lægge særlig vægt på, at arbejdet eller leverancen såvel med hensyn til omfang som kvalitet

*) En østre landsretsdom (Ui.R. 1939/202) antager, at en bydende, der efter egen anmodning fik tilladelse til at byde ved en licitation, der ikke var offentlig, men heller ikke var betegnet som bunden, ikke havde haft føje til at anse licitationen som bunden. Der kunne derfor ikke tilkomme ham de til bunden licitation knyttede særlige rettigheder. Axel H. Pedersen, der i »Licitation«

pag. 19 betegner en sådan licitation som »begrænset licitation«, anfører tilsvarende synspunkter herom.

Kommissionen, der er af den opfattelse, at sådanne licitationer næppe har praktisk betydning, finder dog, at disse i det hele må behandles som ikke-offentlige licitationer.

ydes som ønsket, og at den endelige pris under iagttagelse heraf bliver så lav som muligt.

Forudsætter man, at et arbejdes kvalitet og omfang er klart og entydigt bestemt ved udbudsgrundlaget, og at et større antal tilbuds-givere uafhængig af hinanden kalkulerer det foreliggende arbejde ud fra deres egne forhold, skulle udbyderen i princippet have en umiddelbar mulighed for at vælge at kontrahere med den af de bydende, der er i stand til på det foreliggende tidspunkt at løse den udbudte opgave mest effektivt. Licitation som udbudsform skulle også på denne måde i almindelighed fremme effektivitet inden for bygge- og anlægsfagene.

Den for licitation begrebsmæssige forudsætning, at budene afgives på samme udbudsgrundlag, har derfor afgørende betydning. Grundlaget skal ikke blot være entydigt, men vedkommende arbejde eller leverance må beskrives så nøjagtigt og fyldestgørende som muligt, for at udbyderen kan have den største sikkerhed for, at der ikke forekommer misforståelser eller opstår tvivl hos de bydende om omfanget og kvaliteten af den præstation, der skal ydes.

Ved licitation - i hvert fald offentlig - er det ikke sikkert, at udbyderen altid vil være interesseret i at antage det nominelt laveste bud. Et bud kan være så lavt, at den bydende på grund af økonomiske vanskeligheder ikke vil være i stand til at gennemføre præstationen, og medmindre den bydende stiller sikkerhed, vil udbyderen herved kunne lide økonomisk tab. Det kan befrygtes, at den bydende under sådanne omstændigheder, og særligt hvor udbudsgrundlaget ikke måtte være tilstrækkeligt entydigt, vil søge at holde sig skadesløs for for lave beregninger ved at levere mindre eller dårligere præstation end forudsat. Navnlige i så fald må udbyderens tillid til den pågældende bydende være af væsentlig betydning.

Den, der byder ved en licitation, tilstræber hermed - bortset fra de tilfælde, hvor det ved offentlig licitation blot ønskes at »være med«, f. eks. for af reklamemæssige grunde at vise sit navn — som et led i sin erhvervsvirksomhed at få indgået en aftale med udbyderen om vedkommende arbejde eller leverance. Under konkurrence vil den bydende derfor sædvanligvis kalkulere sit bud under hensyntagen til de omkostninger, som arbejdet eller leverancen påreg-

nes at ville medføre. Blandt de forhold, den bydende iøvrigt vil tage hensyn til, kan være mulighederne for at opnå bruttofortjeneste på anden virksomhed, forventningen om konkurrenters bud og eventuelle konkurrenceregulerende regler.

Et bud kan være udregnet særligt lavt under hensyn til særlige forhold, f. eks. når den bydende på grund af ledighed eller af andre grunde har haft interesse i at få et arbejde med en minimal avance eller måske endog med et regnskabsmæssigt tab.

Et bud kan endvidere være udregnet forkert eller udregnet under forkerte forudsætninger, f. eks. fordi udbudsmaterialet er misforstået. Det vil da kunne forekomme, at den bydende ikke er interesseret i at vedstå budet.

Sideløbende med det formål at skabe en ønskelig konkurrence tilsigter afholdelse af licitation tillige ofte at tilgodese de berettigede interesser, udbyderen - ikke mindst når det er en offentlig myndighed, eller når der iøvrigt disponeres over offentlige midler - kan have i at give alle samme mulighed for at komme i betragtning ved kontraheringen og i at sikre sig mod mistænkeliggørelse med hensyn til personlige interesser i, hvem der kontraheres med.

Ved kommissionens nedsættelse er det blevet fremdraget, at det under hensyn til, at det er af stor betydning for omkostningsniveauet ved anlægs- og byggevirksomhed, at licitationer kan gennemføres på en for begge interesserede parter tilfredsstillende måde, må anses for påkrævet, at man finder frem til en hensigtsmæssig ordning af de herhenhørende spørgsmål.

9. Kommissionen har herefter fundet det påkrævet nærmere at gennemgå dels de fremgangsmåder, man i andre lande anvender ved afholdelse af licitationer (kap. III), dels de problemer, der har foreligget i forbindelse med afholdelse af licitationer her i landet (kap. IV).

Endvidere har kommissionen ved statistisk behandling af oplysningerne om de i perioden 1. april 1955 til 31. marts 1956 afholdte licitationer søgt at belyse virkningerne af den nuværende licitationsordning (kap. V), ligesom man nærmere har gennemgået forholdene inden for de områder, hvor konkurrenceregulering ikke forekommer (kap. VI).

Kapitel III.

LICITATIONSFORHOLD I ANDRE LANDE

10. Gennem udenrigsministeriet har man, som anført, søgt oplysninger om, hvilken fremgangsmåde man i Belgien, England, Frankrig, Holland, Norge, Sverige, Schweiz og Vesttyskland anvender ved afgivelse af tilbud ved licitationer, herunder om der måtte foreligge lovbestemmelser eller andre bindende forskrifter herom.

De modtagne oplysninger har været noget spredte, ret sparsomme og vedrører i væsentligt omfang offentlige arbejder.

I Axel H. Pedersens »Licitation«, 1955, pag. 49-63, gennemgås licitationssystemet og dets udvikling i Frankrig, Tyskland, de engelsktalende lande, Norge og Sverige. Endvidere behandles i den af Byggeriets Beregningsinstitut afgivne betænkning vedrørende overdragelse og afregning af byggearbejder, 1955, pag. 30-77, fremgangsmåden i en række lande ved udbud af byggearbejder i licitation særlig i relation til mængdeberegningssystemet.

løvrigt er kommissionen gjort bekendt med et foredrag, holdt af A. F. Dueret den 1. marts 1955 i »Centre d'Etudes Supérieures de l'Institut technique français du Bâtiment et des Travaux Publics« i Paris om licitationsmetodernes udvikling i forskellige lande, og med en rapport fra den i dagene den 2.-8. september 1956 i Madrid afholdte 10. internationale kongres for administrative videnskaber: »Contracts of Public Authorities for the Carrying-out of Works«. (International Institute of Administrative Sciences, Bruxelles 1956).

Belgien.

11. I Belgien skal statens bygge- og anlægsarbejder som hovedregel udbydes i offentlig licitation. Ved større arbejder kan kontrahe-

ringen betinges af, at entreprenøren har særlig autorisation, der forud er udstedt af ministeriet for offentlige arbejder efter indstilling fra en rådgivende kommission, hvori de faglige organisationer er repræsenteret.

Ved en kgl. forordning af 5. oktober 1955, der indførte regler til sikring af en ensartet fremgangsmåde ved afholdelse af statens licitationer, nedsattes et permanent udvalg til behandling af spørgsmål i forbindelse med de almindelige licitationsbetingelser, som indeholdes i »Cahier General des Charges«.

Efter disse bestemmelser skal vedkommende statsmyndighed korrigere budene for sådanne regnefejl, som den måtte opdage, hvorefter budsummen fastsættes under hensyntagen hertil. Eventuelle regnefejl, som bygherren ikke måtte have opdaget, har bygherren intet ansvar for.

Endvidere foreskrives, at bygherren ved sammenligning af budene skal tage hensyn til sådanne forbehold og andre omstændigheder, som kan medføre senere forhøjelser af budene.

Det påhviler ved en licitation den bydende, hvis bud antages, at indbetale en vis procentdel af budsummen (en art udregningsvederlag) til fordeling mellem de nærmestliggende bydende.

Indgåelse af forhåndsaftaler i forbindelse med tilbudsgivning ved licitation kan medføre, at de pågældende udelukkes fra at deltage i de af staten afholdte licitationer.

Private bygherrers licitationer er derimod ikke undergivet officielle forskrifter.

England.

12. I 1942 nedsatte Ministry of Works en kommission - *The Committee on the Placing and Management of Building Contracts* - der fik til opgave at foretage en undersøgelse af byggevirksomheden i Storbritannien med hen-

blik på byggeriets organisation efter krigens afslutning.

I den af denne kommission i 1944 afgivne betænkning oplyses bl. a., at den traditionelle metode ved licitation er at overdrage udførelsen af et byggearbejde til den lavestbydende. Kommissionen fandt, at licitation er den bedste form for udvælgelse under forudsætning af, at adgangen til at give bud begrænses til virksomheder, der må antages at være i stand til at opfylde de kvalitetskrav, som stilles til det enkelte arbejde, idet licitationer med adgang for alle efter kommissionens opfattelse medfører unødigt tidsspilde og udgifter og begunstiger de virksomheder, der arbejder efter de laveste standarder.

I marts 1953 anmodede Board of Trade den siddende monopolkommission om at foretage en undersøgelse af, hvorvidt visse nærmere angivne konkurrencebegrænsende aftaler forelå i forbindelse med licitationer over nybyggeri til en værdi af 1000 £ og derover i Storlondonområdet. Kommissionen blev anmodet om at undersøge, dels hvorvidt der praktiseredes aftaler, der indebærer, at der inden tilbudets åbning gives meddelelse til uvedkommende trediemand om de bud, der er afgivet af de deltagende virksomheder, dels om der foreligger aftaler, hvorefter der foretages en tilpasning af tilbudssummerne ved overenskomst mellem tilbudsgiverne og andre end bygherren.

Den af denne kommission i juni 1954 afgivne betænkning »*Report on the Supply of Buildings in the Greater London Area*«, redegør for fremgangsmåden ved afgivelse af bud ved licitationer og de herom eksisterende konkurrencebegrænsende aftaler.

I 1930'erne dannede en række fremtrædende byggevirksomheder i Storlondon en organisation »London Builders' Conference« med det formål at fremme samarbejde og stabilitet inden for byggeindustrien, hvorved i hvert fald formelt illoyal konkurrence kunne undgås. Organisationen, der samarbejder med lignende sammenslutninger i det øvrige land, tilstræbte at skaffe medlemmene dækning for omkostningerne i forbindelse med deltagelse i licitationer, at undgå fejl i budene, at sikre at kun byggevirksomheder af nogenlunde samme standard konkurrerede indbydes samt at iværksætte foranstaltninger imod uøkonomiske bud og skadelige virkninger heraf.

For at opnå disse formål påhvilede det medlemme og samarbejdende ikke-medlemmer over for organisationen at anmelde licitationsdeltagelse og give oplysning om licitationen, navnlig om der deltog eller forventedes at ville deltage udenforstående. Organisationen gav på forespørgsel medlemmene oplysninger om, hvem der deltog i licitationen og eventuelt om, hvor de kunne »lægge sig« for at være sikre på ikke at få arbejdet (»coverprice«).

Organisationen tog stilling til oplysningerne og afgjorde, hvorvidt det ene eller det andet af følgende 2 systemer skulle bringes i anvendelse:

»The fair price scheme« eller »the tendering scheme«.

»The fair price scheme« brugtes normalt kun, hvor der ikke deltog udenforstående. De bydende fik tilstillet samtlige oplysninger, der forelå om licitationen og blev anmodet om at opgive deres foreløbige pris for arbejdet. Hvis den laveste $\frac{2}{3}$ af disse foreløbige priser efter organisationernes mening viste, at der var tale om »passende« bud fra virksomheder, der arbejdede efter samme standarder, blev den laveste pris anset for »the fair price«, og organisationen bestemte, at der ikke skulle ske nogen regulering bortset fra tillæg af et på forhånd fastsat »udregningsvederlag«, idet den, hvis bud blev antaget, svarede en afgift til organisationen, der efter fradrag til administration m. v. fordelte afgiften mellem de andre »organiserede« bydende. Viste det sig imidlertid, at et eller flere medlemmer ville give bud, der måtte anses som for lave, blev gennemsnittet af den laveste $\frac{2}{3}$ af de foreløbige priser benævnt som »the fair price«, og medlemmerne blev anmodet om at forhøje deres bud med forskellen mellem den laveste foreløbige pris og »the fair price«. Det stod dog medlemmerne frit for at undlade at deltage i licitationen eller deltage med et skintilbud (»coverprice«).

Deltog der - eller påregnedes der at ville deltage - udenforstående virksomheder, anvendtes »the tendering scheme« med det formål at skaffe de »organiserede« dækning for deres omkostninger ved deltagelsen. Der blev så ikke indkaldt foreløbige priser, men medlemmerne fik besked om, med hvilket beløb (»udregningsvederlag«) de skulle forhøje deres bud.

Kommissionen anså disse aftaler - såvel bestemmelserne om anmeldelse af bud med oplysning om budets foreløbige størrelse, som enhver form for forhåndsregulering - for at være i strid med offentlighedens interesser og fandt, at de burde ophæves. Organisationen erklærede derefter i slutningen af 1954, at disse aftaler var ophævet, og regeringen gav udtryk for, at tilsvarende aftaler, som måtte forekomme uden for Storlondonområdet, også burde ophæves.

De engelske myndigheder har, efter hvad der foreligger oplyst, i vidt omfang fulgt synspunkterne i kommissionsbetænkningen fra 1944 om begrænsning i adgangen til deltagelse i licitationer, ligesom det er almindeligt, at også private bygherrer anvender ikke-offentlig licitation.

For at kunne deltage i de af myndighederne udbudte licitationer må de bydende sædvanligvis være optaget på lister over »approved contractors«, og dette sker efter en undersøgelse af de ansøgende virksomheders tekniske standard, økonomiske stilling og almindelige egnethed, ligesom det nu yderligere af Ministry of Works er bestemt, at virksomheder ikke

kan forventes at blive optaget på listerne, medmindre de erklærer, at de ikke er deltagere i de fornævnte konkurrencebegrænsende aftaler. Hvor mange bud, der i del: enkelte tilfælde indhentes, afhænger af arbejdets art og omfang.

I England, hvor man praktisk taget udelukkende arbejder med hovedentreprenørsystemet, og hvor mængdefortegnelser har stor udbredelse, findes ingen lovgivning eller andre bindende bestemmelser om fremgangsmåden ved afgivelse af tilbud ved licitation. Det forudsættes, at det normale er, at de bydende giver deres bud uafhængigt af hinanden og i ureguleret konkurrence, samt at bygherren antager det laveste bud, medmindre særlige omstændigheder tilsiger at forbigå den lavestbydende. Der foreligger dog eksempler på, at licitationsbud ikke er blevet afgivet i fuldstændig ureguleret konkurrence.

I en i medfør af Restrictive Trade Practices Act af 1956 udstedt bekendtgørelse indeholdes bestemmelser om pligt til inden udgangen af februar 1957 at anmelde bestående aftaler mellem 2 eller flere personer eller selskaber, som inden for United Kingdom driver erhverv ved produktion eller salg af varer, og som medfører forpligtelser vedrørende priser eller salgs- og købsbetingelser, herunder med hensyn til hvem der sælges til eller købes hos. Anmeldelsespligten omfatter organisationsmæssigt trufne vedtagelser, herunder angående »level or agreed tendering« ved bygge- og anlægsarbejder.

Når anmeldelsespligt foreligger, kan lovens bestemmelser om indgreb finde anvendelse for de pågældende aftaler m. v. Anmeldte aftaler består indtil videre, men kan af registrator indbringes for »Restrictive Practices Court«, som afgør, hvorvidt aftalen er i strid med offentlige interesser. Aftalens parter har bevisbyrden for, at dette ikke er tilfældet.

Det er oplyst, at der ikke er blevet anmeldt egentlige aftaler angående tilbudsgivning inden for byggehåndværket, men anmeldelse er foretaget af British Constructional Steelwork Association og af The National Federation of Building Trades Employers.

British Constructional Steelwork Association, der er af landsomfattende karakter, har udarbejdet en detaljeret og specificeret, bindende minimumsprisliste, der indeholder priser på materialer og arbejdsydelser forbundet med fremstilling af »steelwork« med eller uden »erection«. Medlemmerne er forpligtet til før afgivelse af bud at indgive detaljeret anmeldelse til lokale meldekontorer og afvente instruktion fra disse. Bestemmelserne ventes iøvrigt forelagt Restrictive Practices Court.

The National Federation of Building Trades Employers, der er opdelt i 10 regionale federations, som atter er opdelt i ca. 300 lokale foreninger, optager som medlem enhver arbejdsgiver inden for byggefagene. De af federationen fastsatte bestemmelser, der er bindende for medlemmerne, indeholder bl. a. regler om anmeldepligt og beskyttelse af påbegyndt arbejde, hvorimod der ikke foreligger oplysning om, at der findes prislistor for tilbudsarbejde eller bestemmelser om afholdelse af møder, om forhåndsregulering eller om udregningsvederlag. Bestemmelserne ventes ikke i første omgang at skulle forelægges Restrictive Practices Court.

Frankrig.

13. I Frankrig findes ikke lovmæssige forskrifter for licitationer, der udbydes af private bygherrer. Licitationsbetingelserne fastsættes i hvert enkelt tilfælde i henhold til de for hver branche rådende sædvaner.

Forsåvidt angår licitationer, der udbydes af staten, indeholder dekret af 13. marts 1956 vedrørende kommercielle transaktioner, der afsluttes i statens navn, et afsnit om licitationsregler:

Udbudet kan være offentligt eller begrænset, hvilken sondring svarer til den sædvanlige mellem offentlig og ikke-offentlig licitation. Ved ikke-offentlig licitation skal det laveste bud antages.

Ved offentlig licitation kan tilbudsgivningen begrænses derved, at man i forvejen skal have bygherrens samtykke til at byde.

De offentlige myndigheder har mulighed for i visse særlige tilfælde at overdrage et arbejde helt frit til en entreprenør efter overslag, således især hvor der er usædvanlige konstruktioner. Entreprenøren skal så underkaste sig en særlig kontrol under arbejdets gang.

Foruden i dekretet af 13. marts 1956 findes der regler for tilbudsgivning ved licitationer i særlige administrative bekendtgørelser, der er forskellige for hvert enkelt ministerielt departement. Betingelserne for at give bud er som regel, at tilbudsgiveren er fransk statsborger, ustraffet og ikke erklæret konkurs. Ved licitation skal tilbudsgiveren desuden fremlægge et duelighedsbevis og give finansielle referencer samt afgive garanti for økonomisk soliditet.

Den franske lovgivning påbyder under strafansvar fri konkurrence inden for industri og handel, og disse bestemmelser antages at finde anvendelse også på licitationsområdet. Såfremt

en offentlig bygherre opdager, at de afgivne licitationsbud tyder på en forhåndsftale mellem de bydende, har han pligt til at annullere licitationen og indkalde nye bud.

Offentlige myndigheders licitation har i Frankrig den særlige funktion at sørge for automatisk udvælgelse af entreprenører ved offentlige byggearbejder.

Holland.

14. I Holland anvendes sædvanligvis ikke-offentlige licitationer.

Indtil for et par år siden var det kutyme, at de bydende på et forhåndsmøde traf aftale om, hvor meget hver enkelt skulle beregne sig i udregningsvederlag. Summen af de samlede således beregnede udregningsvederlag blev derefter lagt på alle licitationsbud, og den entreprenør, der fik arbejdet, havde pligt til at fordele vederlagene. Dette system blev anset for ulovligt ved en dom, hvor den pågældende entreprenør fik en mindre bøde for overtrædelse af forbudet mod kartellaftaler. Landets øvrige entreprenører blev herefter administrativt opfordret til at indbetale bødebæbeløb i forbindelse med konstaterede tidligere overtrædelser af forbudet, hvilket de gjorde.

Den hollandske entreprenørforening N.A.C. (Nederlandse Aannemers Combinatie), der er meget omfattende, har herefter udarbejdet visse retningslinier, som indtil videre er godkendt de facto. Der er dog nedsat et regeringsudvalg til at undersøge de forhåndenværende forhold for byggefagene, og udvalget skal til sin tid eventuelt fremkomme med forslag til en ny-ordning.

Efter N.A.C.'s retningslinier, som findes i et ikke-offentligt tilgængeligt reglement for medlemmerne, anvendes middeltalsberegning med modifikationer. De bydende mødes før licitationen hos organisationen og fremlægger deres bud, der lægges sammen og divideres med antallet af bydende. Budsummer, der ligger højere end 10 % over denne middeltalspris, kommer ikke i betragtning ved beregningen af den endelige gennemsnitspris. De herefter ikke udsulte bud lægges påny sammen og divideres med antallet, hvilket giver den endelige gennemsnitspris. Det bud, der ligger mere end 10 % under denne pris, må revideres og forhøjes, men kun såfremt de mødende er indforstået hermed. I bekræftende fald tilfalder forhøjelsen imidlertid ikke den bydende, men forhøjelsen skal anvendes til almenyttige formål

inden for byggefaget efter bestemmelse af de mødende og formanden. Endvidere kan det bud, der ligger mindre end 10 % under gennemsnitsprisen - hvis den pågældende entreprenør ønsker det - forhøjes med et beløb, som fastsættes på en nærmere angiven måde, hvor den procentuelle forskel mellem gennemsnitsprisen og det laveste bud bl. a. bliver anvendt. Såvidt ses, vil tillægget kun kunne udgøre nogle få procent.

Såfremt en entreprenør, hvis bud ligger mindre end 10 % under gennemsnitsprisen, ønsker sit bud forhøjet på den nævnte måde, bliver de øvrige bydende forpligtet til at forhøje deres bud med et tilsvarende beløb.

Endvidere er hver af de bydende berettiget til at forhøje sit bud dels med et udregningsvederlag dels med et beløb til dækning af de med foreningskontorets drift forbundne omkostninger. For arbejder over en vis størrelse andrager hvert af disse tillæg 2 % af tilbudssummen.

Norge.

15. I den norske prislov (lov af 26. juni 1953 om kontrol og regulering af priser, udbytte og konkurrenceforhold) er fastsat anmeldelsespligt for konkurrencereguleringer. Myndighederne kan gribe ind over for konkurrencereguleringer.

Der skal i anmeldelsen gøres nøje rede for reguleringerne og gives oplysning om sådanne forhold, som er af betydning for tilsynet med dem, og der skal indgives tillægsanmeldelse, såfremt reguleringerne forandres. Prisdirektoratet registrerer anmeldelserne, og enhver kan ved henvendelse til direktoratet gøre sig bekendt med indholdet af registeret. Der er forbud mod at gennemføre konkurrencereguleringer, som er anmeldelsespligtige, forinden anmeldelse er sket på behørig måde. Manglende anmeldelse medfører iøvrigt, at reguleringsaftalerne ikke er bindende for deltagerne.

Endvidere bestemmes:

»Erhvervsdrivende, som er medlem af en sammenlutning, som regulerer eller kontrollerer tilbudspriser eller tilbudsvilkår, skal ved afgivelse af tilbud give bygherren oplysning om, hvad reguleringen eller kontrollen går ud på.

Bestemmelserne finder tilsvarende anvendelse, når der er truffet konkurrenceregulerende aftaler eller ordninger eller fastsat bestemmelse i henhold til disse angående regulering eller kontrol af tilbudspriser eller tilbudsvilkår«.

Loven indeholder endelig straffebestemmelser samt bestemmelser om konfiskation af ulovlige merpriser m. v.

Efter loven er det ikke tilstrækkeligt, at bygherren får oplysning om, at budet er reguleret, men indholdet af den pågældende konkurrenceregulering skal oplyses. Bestemmelserne antages derimod ikke at forpligte den bydende til at oplyse, hvorledes konkurrencereguleringen i det konkrete tilfælde har påvirket budet. Fra myndighedernes side foreligger der ikke nærmere oplysninger om, hvorledes bestemmelserne har virket i praksis, men undladelse af at efterkomme bestemmelserne kan – foruden at medføre strafansvar - medføre erstatningspligt, såfremt bygherren odtgør, al undladelsen har bevirket, at han har antaget et højere bud, end han ellers ville have gjort, ligesom bygherren efter omstændighederne vil kunne hæve kontrakten.

Ved kgl. resolution af 1. juli 1960 er der med hjemmel i prisloven af 1953 indført forbud mod konkurrencereguleringer af priser og avancer, tilgifter og rabatter, forbud mod konkurrencereguleringer for tilbud samt forbud mod at påvirke erhvervsdrivende med hensyn til priser eller avancer, tilgifter eller rabatter.

For så vidt angår forbudet mod konkurrencereguleringer af priser og avancer m. v. gælder det, at sammenslutninger eller grupper af erhvervsdrivende ikke med henblik på salg af varer eller for udførelse af ydelser må fastsætte eller opretholde konkurrencereguleringer, som går ud på:

- a. fastsættelse af erhvervsdrivendes priser eller avancer eller af retningslinier for, hvorledes de erhvervsdrivende selv skal eller bør udregne deres priser eller avancer,
- b. fastsættelse af tilgifter eller rabatter, bortset fra sædvanlig kontantrabat,
- c. at erhvervsdrivende skal anmelde til et fællesorgan priser, avancer, tilgifter eller sådanne rabatter, som omhandles under b),
- d. anden regulering med hensyn til priser, avancer, tilgifter eller sådanne rabatter, som omhandles under b).

Bestemmelserne under a) gælder uden hensyn til, hvorledes konkurrencereguleringerne kommer til udtryk (skriftligt eller mundtligt, aftaler, vedtagelser eller forståelser eller på anden måde). Bestemmelserne finder også anvendelse på vejledende reguleringer.

Bestemmelserne under b-d) finder tilsvarende

anvendelse på konkurrencereguleringer for så vidt angår tilbud.

Med hensyn til det indførte forbud mod konkurrencereguleringer for så vidt angår tilbud gælder det, at sammenslutninger eller grupper af erhvervsdrivende ikke må fastsætte eller opretholde konkurrencereguleringer med hensyn til priser eller vilkår for tilbud på salg af varer eller udførelse af ydelser. Heller ikke må sådanne sammenslutninger eller grupper fastsætte eller opretholde bestemmelser om, at bestemte erhvervsdrivende ikke skal indgive bud eller om fordeling af bud mellem bestemte erhvervsdrivende eller fastsætte eller opretholde andre konkurrencereguleringer for tilbud.

Endelig går det af resolutionen indeholdte forbud mod at påvirke erhvervsdrivende med hensyn til priser eller avancer m. v. ud på, at sammenslutninger eller grupper af erhvervsdrivende ikke ved nægtelse af medlemsskab, idømmelse af bøder eller ved anvendelse af andre tvangsmidler eller ved trusler om brug af sådanne midler eller ved henstillinger eller på anden måde må søge at påvirke deres medlemmer eller udenforstående erhvervsdrivende til at kalkulere højere priser eller avancer eller give andre tilgifter eller rabatter, end de selv finder anledning til.

Sammenslutninger eller grupper af erhvervsdrivende må heller ikke på sådan måde som foran nævnt søge at påvirke deres medlemmer eller udenforstående erhvervsdrivende med henblik på at indskrænke konkurrencen ved tilbud.

Det fremgår af Norsk Pristidende, 1960 nr. 12, at baggrunden for indførelsen af den omhandlede resolution var den, at bestemmelserne om oplysning til udbyderen om tilbudsregulering efter prisdirektoratets mening ikke havde vist sig at være tilstrækkeligt effektive. Prisdirektoratet havde indtryk af, at erhvervsdrivende, som afgav tilbud, i stor udstrækning undlod at give sådanne oplysninger til udbyderen, som var krævet efter prisloven. Under hensyn til formålet med licitationsinstkuttet mente prisdirektoratet, at der var behov for videregående bestemmelser om tilbudsreguleringer. Det er hensigten ikke bare at forbyde reguleringer, som gælder priser og vilkår, men også andre konkurrencereguleringer med hensyn til tilbud. Forbudet må finde anvendelse uden hensyn til, om konkurrencereguleringerne sker gennem bindende eller vejledende bestemmelser eller retningslinier. Dette fremgår også af bemærk-

ningerne til bestemmelsen om forbudet mod konkurrencereguleringer ved tilbud.

Der er dog i henhold til en bestemmelse i resolutionen adgang til for lønns- og prisdepartementet at give dispensation:

- a. såfremt konkurrencereguleringen anses som nødvendig for et videregående teknisk eller økonomisk samarbejde mellem bedrifter, og dette samarbejde må antages at føre til en sænkning af omkostningerne eller til forbedring af produktionen eller til fremme iøvrigt af samfundsmæssig ønskelig rationalisering,
- b. såfremt konkurrencereguleringen må anses for nødvendig for at værne erhvervsvirksomheden inden for et fag imod utilbørlige eller samfundsmæssige skadelige former for konkurrence,
- c. eller såfremt konkurrencereguleringen iøvrigt tilsiges af særlige hensyn og anses forenelig med almene interesser.

Dispensationen skal i almindelighed kun gives for et begrænset tidsrum, og det fremgår af bemærkningerne til dispensationsbestemmelsen, at dispensation, hvor der foreligger særlige hensyn, som gør det forsvarligt at dispensere fra konkurrencereguleringsbestemmelserne, for så vidt angår tilbud, bør gives på vilkår, at der gives oplysning til udbyderne i overensstemmelse med reglerne herom i prisloven.

I Norge, hvor der i udstrakt grad kræves autorisation såvel for håndværkere som for entreprenører, har man iøvrigt særlige forskrifter for udbud af leverancer og arbejder for statens regning, hvilke forskrifter er fastsat ved Stortingsbeslutning af 4. juli 1927 og kgl. resolutioner af 31. august 1928, 1. februar 1935 og 15. juli 1949.

Hovedreglen er, at statens arbejder skal udbydes i offentlig licitation. Dog kan ikke-offentlig licitation anvendes, såfremt der foreligger særlige forhold, herunder også hensynet til at opnå en fordelagtigere pris. Endvidere vil et statsarbejde kunne overdrages uden licitation, bl. a. såfremt der på grund af stedlige forhold ikke kan påregnes tilstrækkelig konkurrence.

Den omstændighed, at et bud er det laveste, er ikke afgørende for dets antagelse, ligesom det offentlige er frit stillet over for f. eks. bud, hvor prisen »står i et så åbenbart misforhold

til, hvad der skal præsteres, at man for den ikke kan påregne en leverance eller et arbejde af tilfredsstillende beskaffenhed, medmindre tilbudsgiveren kan anføre fyldestgørende grunde for, at han har kunnet afgive et så lavt bud«. Selv ved ikke-offentlige licitationer er der ikke pligt til at antage det laveste bud, og i det hele skal det bud antages, »sømt med hensyn til varens eller arbejdets beskaffenhed og pris og andre omstændigheder, som er af betydning for spørgsmålet, må anses som det fordelagtigste for staten«.

De norske myndigheder kender ikke til, at disse forskrifter for udbud af leverancer og arbejder for statens regning har givet anledning til aktivitet fra de bydendes organisationers side med henblik på at hindre antagelse af for lave bud.

Endelig kan, for så vidt angår forholdene i Norge, anføres, at Norges Standardiserings Eorbund i 1950 har udarbejdet forslag til »Anbudsregler for byggefagene« med henblik på at indføre bestemmelser, der giver de bydende et klart og udtømmende grundlag. I disse bestemmelser, der endnu ikke er gennemført, gives også regler om behandling og bedømmelse af tilbudene, ligesom det vedrørende forhandlinger med de bydende bl. a. anføres, at enhver forhandling med en bydende om forandring af budets priser er utilbørlig, dog kan bygherren forhandle med en bydende med henblik på at orientere sig om dennes tekniske og økonomiske kvalifikationer, om selve tilbudet og om den måde, hvorpå arbejdet tænkes udført m. v. Resultaterne af sådanne forhandlinger skal holdes hemmelige. Såfremt en bydende vægrer sig ved at give bygherren de fordrede oplysninger, kan der ses bort fra hans bud.

Sverige.

16. Lov af 25. september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet indeholder bl. a. forbud mod visse former for tilbudskarteller, idet ingen tilbudsgiver uden tilladelse fra næringsfrihedsrådet må træffe aftale om, at samråd eller anden samvirken med andre tilbudsgivere skal finde sted inden tilbudsgivningen. Sådant tilladelse - der kan tilbagekaldes - kan kun meddeles, såfremt konkurrencebegrænsningen må antages at fremme billiggørelser, som væsentligst vil komme forbrugerne tilgode eller iøvrigt bidrage til en ud fra et alment synspunkt

formålstjenlig ordning, eller såfremt særlige grunde iøvrigt foreligger. Loven indeholder endvidere bestemmelser om straf for overtrædelse af forbudet.

I kgl. proposition nr. 193/1953 anføres bl. a., at tilbudskarteller (sådanne konkurrencebegrænsende aftaler, som f. eks. ved licitation tilsigter at tilvejebringe samarbejde mellem tilbudsgiverne) var hyppige inden for byggeriet og specielt inden for installationsfagene (el- og sanitetsfagene). Det var sædvanligt, at alle udbud i licitation skulle anmeldes til en dertil udpeget ombudsmand, som de bydende havde pligt til at anmelde priserne over for med henblik på, at ombudsmanden inden tilbudsafgivelsen kunne konstatere, om budene var rigtigt beregnet. Ombudsmanden meddelte den virksomhed, som f. eks. i henhold til en indgået aftale om kvotering af licitationsarbejder stod for tur til at få et arbejde, den laveste af de anmeldte priser. Såfremt den pågældende virksomhed ikke ville påtage sig arbejdet til den pris, gik opfordringen videre til den næste i rækken. Skulle det ske, at den tilbudsgiver, der stod for tir, samtidig var den, der havde afgivet den laveste pris, kunne den pågældende tilbudsgiver dog ikke undslå sig for at overtage arbejdet. Det forekom, at de tilbudsgivere, som efter aftale ikke skulle have arbejdet, indgav højere bud (beskyttelsesbud) end den, som stod for tur.

Der var ofte aftalt obligatoriske kalkulationsprincipper, men kartellaftalerne var iøvrigt ret afvigende. Der fandtes aftaler, hvorefter entreprenører, som påtog sig arbejde udover deres kvote, skuils svare en særlig - eventuelt progressivt stigende - afgift for »overarbejdet«.

Medens man fandt, at tilbudskartellerne i almindelighed ikke burde forekomme, fandt man det dog ikke nødvendigt også generelt at forbyde aftaler om ensartede kalkulationsformer eller om en vis kvotering, idet det fandtes tilstrækkeligt at have adgang til i givet fald at kunne ophæve sådanne aftaler.

Endvidere anføres heri, at dispensation fra forbudet navnlig vil kunne gives, hvor produktionstekniske hensyn taler for en fælles tilbudsgivning, eller hvor et organiseret samråd er en forudsætning for en nødvendig fordeling af produktionen mellem de samvirkende entreprenører.

Det fremgår af en af ombudsmanden for næringsfrihedsfrågor afgivet promemoria af 25. oktober 1955, at rådet da kun har haft 2 ansøgninger om dispensation fra l'orbudet, at det i begge tilfælde har drejet sig om ensartet tilbudsgivning fra et antal entreprenører, og at de begge blev afslået. Det fremgår iøvrigt heraf, at forbudet mod tilbudskarteller bl. a. omfatter aftale om normalt fremtidigt at ville give ensartede bud, medens forbudet derimod ikke er til hinder for et tilfældigt direkte samarbejde med henblik på en konkret licitation.

Rådet vil ikke give generel dispensation til tilbudsaftaler, selv hvor betingelserne herfor iøvrigt måtte være opfyldt, men har forbeholdt sig at ville bedømme aftalerne rent konkret.

Af finansdepartementets betænkning af 14. marts 1951, hvilken betænkning ligger til grund for Kundgörelse av 6. juni 1952 om upphandling och arbeten för statens behov m. m. fremgår, at statens bygge- eller anlægsarbejder og leverancer i Sverige bør udbydes i offentlig licitation, og at »av de anbud, som komma i fråga, skall det anbud antagas, vilket med beaktande av samtliga omständigheter är att anse såsom för staten förmånligast. Den omständigheten, att ett anbud innefattar det lägsta priset, må sålunda i och för sig icke vara avgörande för anbudets antagande«.

Iøvrigt må bud bl. a. ikke antages, »om av det begärda priset uppenbarligen framgår, att felskrivning eller felräkning av betydelse foreligger«, eller »om i annat fall det begärda priset i förhållande till den beräknade kostnaden för arbetet vid tiden för anbudets avgivande är så lågt, att ett nöjaktigt fullgörande av arbetet icke kan påräknas«. Endvidere kan udbyderen bl. a. tilsidesætte et bud, »om tvekan förefinnes i fråga om anbudsgivarens möjligheter att utföra arbetet eller om grundad anledning finnes till antagande, att tävlan förhindrats genom kartellbildning eller annan överenskommelse mellan entreprenörer«.

Fra bestemmelseernes motivering kan citeres:

»De sakkunniga ha föreslagit den nya bestämmelsen att anbud icke må antagas, om av det begärda priset uppenbarligen framgår, att felskrivning eller felräkning av betydelse foreligger. Där felskrivning eller felräkning kan misstänkas, torde förfrågan böra göras hos anbudsgivaren i syfte att utröna huru därmed förhåller sig. Om det därvid visar sig att orsaken till det låga priset är den nämnda, kan anbudsgivaren icke lämnas tillfälle att rätta den förelupna felaktigheten. Anbudet måste sålunda ställas utanför den egentliga anbudsprövningen och detta gäller även för det fall att anbudet, därest hänsyn toges till felaktigheten, skulle visa sig vara det lägsta. I en situation som den nu sagda kan emellertid myndigheten möjligen finna de övriga anbuden innefatta för högt pris och ... anse sig böra förkasta samtliga dessa anbud samt därefter ... infordra nya anbud under hand. Därvid kan den förstnämnde anbudsgivaren beredas tillfälle att konkurrera med de anbudsgivare, som i anledning av den första anbudsinfordran avgivit de lägsta anbuden, och eventuellt ytterligare entreprenörer.

Av de sakkunniga har vidare ansetts, att anbud icke bör få antagas, om det begärda priset i förhållande till den beräknade kostnaden vid tiden för anbudets avgivande är så lågt, att ett nöjaktigt fullgörande av arbetet icke kan påräknas. Även i dylikt fall bör myndigheten hos anbudsgivaren söka förklaring till det låga priset. Därest dette kan tillfredsställande förklaras, t. ex. med att arbetsmaskiner och arbetsledning finnas tillgängliga på arbetsplatsen, möter givetvis icke hinder att antaga anbudet«.

Det er fra praksis oplyst, at fejlregning ikke forekommer i noget væsentligt omfang som forkastelsesgrund og i meget få tilfælde ved leverance-licitationer, hvor fejlregning vanskeligt lader sig konstatere af tilbudsmodtageren. Ved byggearbejder har myndighederne (bygherren) derimod på grund af det specificerede udbudsmateriale bedre forudsætninger for at bedømme det rigtige prisleje. Den foran nævnte forskrift i kundgørelsen om, at tilbud med væsentlig fejlregning ikke må antages, modsvares efter svensk opfattelse til en vis grad af aftalslagens § 32 (der svarer til den danske aftalelovs § 32), men pålægger myndighederne (bygherren) at prøve årsagen til, at et bud på forhånd forekommer for lavt. Det er oplyst, at der efter praksis som regel kræves en forskel på ca. 20 % mellem laveste og næstlaveste bud, for at myndighederne finder anledning til nærmere at undersøge det laveste bud for eventuelle regnefejl. Som følge af denne praksis er det oftere de bydende, der påberåber sig sådanne fejl.

Med hensyn til fremgangsmåden ved afgivelse af bud ved licitationer er det iøvrigt oplyst, at det i Sverige er således, at man anser budene for hemmelige, og de bydende har ikke adgang til at overvære budenes åbning og får ikke kendskab til størrelsen.

Schweiz.

17. For de offentlige federale myndigheder - bortset fra jernbanerne - gælder en bundesrathbeschluss af 4. marts 1924 vedrørende overdragelse af offentlige arbejder og leverancer. (For jernbanerne gælder: Normer for licitationsfremgangsmåde af 23. februar 1928 samt anvisninger vedrørende fremgangsmåden ved overdragelse af byggearbejder af 19. juli 1929).

Endvidere har et flertal af kantonerne samt flere kommuner udstedt særlige forordninger vedrørende licitationsforhold.

Der foreligger normalt pligt til at udbyde offentlige arbejder af en vis størrelse i licitation. Sædvanligvis udbydes i fagentreprise og under anvendelse af mængdefortegnelse og således, at endelig afregning finder sted efter opmåling på byggepladsen.

Erhvervsorganisationerne, der i Schweiz har en særlig stilling med hensyn til kalkulation af budene, har samme adgang til udbudsmaterialet som de bydende, og vedkommende organisationer giver ofte efter forhandling med de af dens medlemmer, der er interesseret i arbejdet,

en »normal-pris«, som de pågældende medlemmer er forpligtet til at overtage og udføre arbejdet for. En sådan »normal-pris« er vejledende for bygherren, selvom der også vil kunne foreligge individuelle bud såvel fra uorganiserede som fra organiserede (enten uden om organisationen eller med særlig samtykke fra denne).

Iøvrigt kan særligt fremhæves bestemmelserne i §§ 3-6 i bundesrathsbeschluss af 4. marts 1924, der i oversættelse lyder:

»§ 3.

1. Den overdragende offentlige institution er frit stillet ved valget blandt ansøgerne. Den lader sig herved lede af budets prisrimelighed i den i stk. 2 angivne betydning, af den forhåndenværende sikkerhed for god udførelse og ordentlig gennemførelse af forretningen, af hensynet til tidligere tilfredsstillende arbejder samt af nødvendigheden af at tage hensyn til de forskellige egne af landet og til en rimelig skiften mellem ansøgerne.

2. Overdragelsen sker til priser, som ved en given kvalitet af arbejdet eller leverancen og under hensyntagen til de til enhver tid gældende pris- og lønforhold på virksomhedens plads svarer til udgifterne i en økonomisk arbejdende virksomhed til materialer, arbejde og omkostninger, dens risiko samt en rimelig fortjeneste.

3. Ved ikke væsentligt forskellige betingelser i budene skal der gives de indenlandske industrier og håndværksfag fortrinet.

4. Blandt indenlandske ansøgere skal der ved værdmæssigt ligestillede bud gives de bydende fortrin, som forpligter sig til ved arbejdets udførelse eller ved leverancen hovedsageligt at anvende schweiziske arbejdere.

§ 4.

1. Til bedømmelse af budenes prisrimelighed i den i § 3, stk. 2, angivne betydning kan den overdragende offentlige institution enten inden budenes åbning modtage prisberegninger med de nødvendige detailoplysninger af ansøgerne og brancheforeningerne eller bagefter kræve sådanne af de ansøgere, som kommer i nærmere betragtning.

2. Den er berettiget til at lade ufuldstændige ansøgninger ude af betragtning.

§ 5.

1. Findes der blandt ansøgningerne bud, som er væsentlig lavere end de af brancheforeningen beregnede priser, og agter vedkommende offentlige institution at tage et sådant bud i betragtning, skal den forinden afkræve den pågældende ansøger detailberegninger, som er specificeret på samme måde som de af brancheforeningen fremsendte, ligesom den skal give brancheforeningen lejlighed til at forsvare sine priser.

2. Den pågældende institution kan endvidere tilkalde sagkyndige med hensyn til prisanalysen.

§ 6.

1. Anser vedkommende offentlige institution brancheforeningens priser for at være motiverede, skal overdragelsen i reglen ske til en eller flere af de an-

søgere, som i deres bud ikke afviger væsentligt fra disse priser.

2. Påvises der af enkelte ansøgere særlige forhold, som motiverer lavere priser end de af brancheforeningen beregnede, er den pågældende institution berettiget til at overdrage arbejdet eller leverancen til sådanne ansøgere«.

For så vidt angår de licitationsnormer, der gælder for jernbanerne, kan fremhæves:

»I forbindelse med budenes åbning skal de tilstede-værende gøres opmærksom på, at budenes slutbeløb kun giver et korrekt billede af licitationens resultat, såfremt man ved beregningen af budets enkelte dele er gået ud fra de samme forudsætninger, og der ikke er indløbet regnefejl, hvilket kun kan konstateres ved nærmere undersøgelse af ansøgningerne.

Umiddelbart efter stedsfunden åbning skal budene undersøges for eventuelle regnefejl. Derefter skal der for at fremme sagen udarbejdes en summarisk sammenstilling af budene, indeholdende ansøgernes navne og de til bedømmelsen nødvendige oplysninger, som skal forelægges den for overdragelsen kompetente myndighed«.

I de retningslinier, som »Der Schweizerische Ingenieur- und Architektenverein« og »Der Bund Schweiz Architekten« anbefaler sine medlemmer at følge ved licitationer, er der - overensstemmende med foranstående - givet en række bestemmelser om godkendelse af bud og overdragelse af arbejde, ligesom det bl. a. heri anføres, at åbenlyse regnefejl skal korrigeres af bygherren, at entreprenøren ved ikke-offentlige licitationer kan modtage en forud fastsat godtgørelse, når der skal foretages projektering, leveres tegninger m. v., at overdragelse såvidt muligt skal ske til entreprenører, som selv udfører entrepriserne, og at det skal meddeles de entreprenører, der ikke kommer i betragtning, hvem arbejdet er overdraget.

Begrebet fejlregning er ikke nærmere defineret hverken i forskrifter eller i praksis. Det bliver afgjort rent konkret af den offentlige bygherre, hvornår og i hvilket omfang åbenlyse regnefejl skal korrigeres. Almindeligvis bliver budene dog undersøgt og korrigeret for talmæssige fejl, forinden sammenligning finder sted. Ofte bliver budene yderligere gennemset med henblik på eventuelle kalkulatoriske mangler i henseende til arbejds løn, materialer og generalomkostninger, men der kendes intet tilfælde fra praksis, hvor bevidste eller ubevidste kalkulationsmangler er blevet korrigeret af myndighederne (bygherren) selv. Derimod er en bydende lejlighedsvis blevet gjort opmærksom på tilstedeværelsen af en sådan mangel for at give ham mulighed for at ændre sit bud.

En redegørelse for schweiziske licitationsforhold foreligger i en af den schweiziske Preis-

bildungskommission i december 1952 afgiven betænkning: »Die Konkurrenzverhältnisse im Baugewerbe unter spezieller Berücksichtigung der öffentlichen Submission« (Veröffentlichung Nr. 30 der Preisbildungskommission des Eidgenössischen Volkswirtschaftsdepartementes).

Kommissionens opgave var en eventuel revision af de bestående licitationsordninger og en gennemgang af licitationspraksis.

Ved gennemgang af konkurrenceregulerende foranstaltninger sondres mellem, om disse begrænser konkurrencen mellem organisationernes medlemmer, eller om det er konkurrencen fra udenforstående, der begrænses.

Som foranstaltninger, der begrænser konkurrencen mellem medlemmerne, og som har direkte virkning på priserne, nævnes organisationsmæssige krav om kalkulation (generelle kalkulationsnormer), krav om ensartede kalkulationssatser for enkelte ydelselementer (specielle kalkulationsnormer, prislister) og fælles fastlæggelse af tilbudspriser i det konkrete tilfælde på basis af et udbygget meldesystem med anmeldepligt for samtlige medlemmer.

Som foranstaltninger, der har indirekte virkning på priserne, nævnes konkurrencereguleringer ved lejlighedsvis forekommende aftaler ved større arbejder om fordelingen af bestemte leverancer eller ydelser, således f. eks. aftaler inden for snedkerbranchen om, at én leverer alle vinduer, en anden alle døre, en tredje alle skabe o. s. v. Endvidere nævnes konkurrencereguleringer af lokal art, som særlig ved offentlige myndigheders licitationer anses for at spille en rolle, samt reguleringer vedrørende kvalitetskonkurrencen og vedrørende leverings- og betalingsbetingelser.

Forsåvidt angår konkurrenceregulerende foranstaltninger med sigte på udenforstående fremhæves dels den offentlige erhvervsbeskyttelsespolitik, som understøttes af organisationernes repræsentanter i de offentlige og politiske organer, dels eksklusivaftaler, som udelukker udenforstående fra at opnå nødvendige materialeleverancer til entrepriserne. Endvidere anføres, at også aftaler med fagforeningerne kan tilsigte at holde udenforstående uden for licitationsarbejderne.

Det anføres i betænkningen, at det for licitation karakteristiske, at et stort antal bydende bringes til at konkurrere, kan virke konkurrencekærpænde, idet faren for prisunderbud øges, og chancen for at få ordren mindskes. En begrænsning gennem den liciterende offentlige in-

stitution af konkurrenternes antal kunne modvirke dette; den støder imidlertid på modstand fra branchen selv, som ud fra interessen i den ligelige behandling af alle branchens udøvere kræver ubegrænset adgang for interesserede. De konkurrencemæssige virkninger af det store antal bydende afhænger imidlertid i første række af markedsforholdene og af licitationsmyndighedernes overdragelsespolitik, som ikke eller i hvert fald langt fra altid hviler på mindsteprisprincippet.

Endvidere anføres, at den opfattelse ikke synes rigtig, at konkurrencen på efterspørgselssiden udelukkes ved licitationer, medens den på udbudssiden kunstigt skulle forøges. Det er tænkeligt, at det offentlige kan have efterspørgselsmonopol som eneafter for en branche, men dette kendes ikke inden for byggebranchen. Det nævnes, at i tider med overbeskæftigelse er det ikke sjældent, at der ingen bydende er ved en licitation fra det offentliges side, og at både private og offentlige ordregivere trods licitation prismæssigt må overbyde hinanden for at få et presserende arbejde udført. Myndighederne har ved forskellige lejligheder påvist, at byggeprojekter ikke kan komme til udførelse under højkonjunkturen, fordi der ikke er interesse for disse ordrer, eller fordi priserne hemningsløst opskrues; en konkurrence på udbudssiden fandtes i så fald overhovedet ikke. Derimod vil licitationsinstrumentet i tider med permanent underbeskæftigelse skærpe konkurrencen på udbudssiden væsentligt og medføre en økonomisk og socialpolitisk skadelig priskamp, såfremt myndighederne ved overdragelsen følger mindsteprisprincippet. En forudsætning for en konkurrenceskærpende virkning af overdragelse ved licitation er således, at det er købers marked, og at det offentliges overdragelsespolitik er mindstepris-orienteret.

I betænkningen fremhæves, at det i tider med utilfredsstillende beskæftigelse og hæmningsløs priskamp er uundgåeligt, at organisationerne og myndighederne udfolder bestræbelser for at sætte skranker for prisunderbudene for derved at skåne erhvervet for alt for store skader, men at det derimod under højkonjunktur er fuldt berettiget, når myndighederne ved hensyntagen til de gunstigste bud udøver et moderat tryk på priserne og derved beskytter det offentlige mod overpriser. Såvel det offentliges som organisationernes prispolitiske bestræbelser bør således fortløbende tilpasses den til enhver tid rådende konjunktursituation.

Kommissionen finder, at den hidtil sædvanlige praksis ved det offentliges licitationer har medført, at konkurrencebegrænsningerne har været mere effektive her end ved privatbyggeriet og peger på, at almeninteressen derfor stiller myndighederne over for den vigtige

opgave i tider med god beskæftigelse og under højkonjunktur at nedbringe deres byggeomkostninger ved ændringer i deres licitationspraksis. Efter kommissionens opfattelse gælder det derfor om enten at genoprette de konkurrenceforhold, som anvendelsen af princippet om en retningsgivende pris forudsætter, eller i stedet for organisationernes retningsgivende pris at finde frem til andre kriterier for prisernes rimelighed.

Det gøres gældende, at årsagen til den prisopskruining, som må fjernes, først og fremmest ligger i konkurrencebegrænsninger på tilbudssiden, at en almindelig nedbringelse af priserne derfor bedst kan opnås gennem en svækkelse af disse konkurrencebegrænsninger, men at en sådan svækkelse dog kun bør finde sted i et omfang, der ikke skader byggeerhvervenes berettigede interesse. Efter at have godtgjort, at hverken kalkulatorisk kontrol eller overslag over omkostningerne er egnet til bedømmelse af tilbudenes rimelighed, anføres, at der ved udbud af offentlige arbejder kun bør tages hensyn til en organisationsmæssig retningsgivende pris, såfremt de øvrige bud udregnes selvstændigt og i tilknytning til de enkeltes omkostningsstruktur, listepriser kun anvendes som vejledende, og beregningskontorer organiseres neutralt og uafhængigt. Organisations- og fællesbud, kunstigt differentierede enkeltbud samt ufuldstændige prisberegninger vil der derved uden videre kunne ses bort fra. Videre anføres, at for at nå til den ønskede frigørelse af konkurrencen, vil eventuelt også en øget favorisering af fagligt kvalificerede uorganiserede og ved lokale licitationer en mådeholden hensyntagen til foretagender udefra føre til resultater.

Herudover anfører kommissionen i sine konklusioner bl. a., at påvirkning af konkurrencen under højkonjunktur og ved normal beskæftigelse i almindelighed skulle indskrænke sig til såvidt muligt at sikre, at forudsætningerne for konkurrencen - bortset fra forholdene i den enkelte virksomhed - er ensartede for alle deltagere:

Hvad dette angår, kunne der f. eks. ved udbudet udøves en udjævnende indflydelse på konkurrencevilkårene ved at give en detaljeret og entydig beskrivelse. Forsåvidt det drejer sig om specialarbejder med flere variationsmuligheder for konstruktion eller udførelse, skulle beskrivelsen derimod snarere tillade afvigelser for ikke at indskrænke mulighederne. Endvidere kunne kræves, at de overenskomstmæssige fastsatte eller de på stedet sædvanlige arbejdsbetingelser, lønninger m. v. blev overholdt, og at kalkulationerne nogenlunde svarede til sædvanlige driftsøkonomiske krav.

Organisationernes konkurrenceudjævnende muligheder burde under disse omstændigheder indskrænke sig til uddannelse i kalkulationsteknik, skabelse af ensartede kalkulationsnormer, standardisering af tekniske mål og af arbejdsbestanddele, fortløbende tilvejebringelse af erfaringstal over arbejdstid - og materialandele pr. enhed og de almindelige omkostningstillæg samt til disses analysering efter bedrifts- og ordrestørrelse.

Denne betænkning er nærmere gennemgået af det erhvervsvidenskabelige institut (den tekniske højskole) i Zürich, der har fremsat en række kritiske betragtninger, særlig forsåvidt angår nogle i betænkningen behandlede konkrete eksempler.

Vesttyskland.

18. Ifølge kartelloven af 27. juli 1957, der trådte i kraft den 1. januar 1958, er aftaler mellem bydende uvirksomme, såfremt de er egnet til at øve indflydelse på produktions- eller markedsforholdene gennem begrænsning af den frie konkurrence, og forsætlige overtrædelser bliver straffet med bøder på indtil 100.000 DM, medens uagtsomme overtrædelser straffes med bøder på indtil 30.000 DM. Løvrigt indeholder »Verdingungs-Ordnung für bauleistungen« (VOB) og »Verdingungsordnung für Leistungen« (VOL) normative - ikke bindende - forskrifter om, hvorledes der bør forholdes ved kontrahering om bygge- og anlægsarbejder m. v. Bestemmelserne heri følges ved alle offentlige arbejder samt i væsentligt omfang også ved private arbejder.

Hovedreglen er, at offentlig licitation anvendes, men ikke-offentlig licitation skal dog under visse omstændigheder anvendes, f. eks. når arbejdet er af en sådan særlig karakter, at kun en begrænset kreds af entreprenører er egnet til at udføre det, eller når offentlig licitation vil medføre uforholdsmæssige udgifter for bygherre eller entreprenør. Ved ikke-offentlig licitation indbydes i almindelighed 3-8 virksomheder, dog må antallet af de indbudte begrænses mest muligt, hvis der stilles særlige krav.

Budene skal gennemgås for regnefejl og bedømmes i talmæssig, teknisk og økonomisk henseende, i givet fald ved hjælp af sagkyndige. Der betales ikke vederlag for udregning af bud, men hvor særlige skitser, planer eller lignende skal udarbejdes, skal der fælles for alle de bydende fastsættes en rimelig betaling herfor.

I tiden mellem budenes åbning og arbejdets overdragelse må bygherren kun forhandle med en bydende med henblik på at orientere sig om dennes tekniske og økonomiske kvalifikationer, om selve budet, om mulige ændringsforslag og tillægspriser m. v. samt om selve prisudmålingen, om nødvendigt ved at få forelagt priskalkulationerne. Resultaterne af sådanne forhandlinger skal holdes hemmelige. Såfremt en bydende vægrer sig ved at give bygherren de fordrede oplysninger, kan der ses bort fra hans bud. Der må derimod ikke finde andre forhandlinger sted med den bydende, således særlig ikke med hensyn til ændringer af budet eller prisen.

Bud fra bydende, som ikke er tilmeldt den pågældende organisation, er udelukket fra at komme i betragtning, og det samme gælder »bud fra bydende, som i anledning af licitation-

nen har indgået en prisaftale, medmindre sådan aftale i henhold til lov udtrykkeligt er tilfaldt«.

Det kan iøvrigt fremhæves, at VOB indeholder bestemmelser, om hvem af de bydende arbejdet skal overdrages til. Bestemmelserne lyder i oversættelse:

»Ved udvælgelsen af de bud, der kommer i betragtning for antagelsen, skal der kun tages hensyn til bydende, som frembyder den nødvendige sikkerhed for opfyldelsen af de kontraktlige forpligtelser. Dertil hører, at de ejer den fornødne erfaring, sagkundskab og kapacitet og disponerer over tilstrækkelige tekniske og økonomiske midler.

Bud, hvis priser står i åbenbart misforhold til arbejdet, udskydes. I nærmere betragtning kommer kun sådanne bud, hvis priser under hensyntagen til rationel byggevirkomhed og økonomisk forretningsførelse ved upåklagelig udførelse forekommer tilstrækkelige for den bydende. Blandt disse bud skal det bud antages, som under hensyntagen til samtlige tekniske og økonomiske synspunkter synes at være det mest acceptable. Den laveste tilbudspris alene er ikke afgørende.«

Det er på forespørgsel oplyst, at der ikke findes retningslinier for, hvorledes man finder frem til den for den bydende tilstrækkelige pris. Dette overlades konkret til den pågældende bygherre på grundlag af dennes egne praktiske erfaringer.

I Vesttyskland udbydes sædvanligvis i fagentreprise og under anvendelse af mængdefortegnelse.

Resumé:

19. De oplysninger, der således har foreligget for kommissionen om forholdene i andre lande, viser, at der ikke nogen steder findes en egentlig licitationslovgivning.

Kun i Norge og Sverige har man i trustlovgivningen bestemmelser, der direkte tager sigte på licitationsforhold. I England er konkurrencebegrænsende licitationsaftaler omfattet af den i henhold til lovgivningen fastsatte anmeldelsespligt. Imidlertid foreligger der oplysning om, at kun få sådanne aftaler er anmeldt.

Alene i Sverige er der et lovmæssigt forbud mod visse former for tilbudskarteller, medens man i Norge i henhold til prisloven ved bekendtgørelse har forbudt licitationsaftaler samtidig med forbud mod andre prisaftaler. I Belgien, England og Tyskland er der bestemmelser, der - i hvert fald for så vidt angår offentlige arbejder - hindrer bydende i at komme i betragtning ved arbejdets overdragelse, såfremt de

har deltaget i visse konkurrencebegrænsende aftaler. Derimod anvender man i Holland bestemmelser om forhåndsregulering efter midtalspris, medens i Schweiz erhvervsorganisationerne udøver en særlig, vejledende, men stærk licitationspolitik.

I de fleste lande er det sædvanligt, at arbejder for det offentlige udbydes i licitation, og i Belgien, Norge, Sverige og Schweiz *skal* sådanne arbejder i et vist omfang udbydes i offentlig licitation. I England og Holland anvendes som regel ikke-offentlig licitation, medens det i Tyskland er hovedreglen, at offentlig licitation anvendes.

I England — hvor hovedentreprenørsystemet modsat de fleste andre steder er det almindeligste — må de bydende forud have fået en særlig anerkendelse for at kunne deltage i det offentliges licitationer. Noget tilsvarende gælder i Belgien, når der er tale om særlig store arbejder, og i Frankrig skal tilbudsgiverne ved ikke-offentlige licitationer dokumentere særlige kvalifikationer. Medens man i England og Frankrig

i hvert fald ved ikke-offentlige licitationer herefter som hovedregel har pligt til at antage det laveste bud, er man i denne henseende frit stillet i Norge, Sverige, Schweiz og Tyskland, hvor man i almindelighed lægger vægt på prisen rimelighed og den bydendes kvalifikationer.

I Sverige — hvor budene er hemmelige — må ikke antages bud med åbenbare regnefejl af betydning. I Schweiz kan åbenlyse regnefejl korrigeres af bygherren, og i Belgien og Tyskland har man bestemmelser om, at budene skal gennemgås for regnefejl.

Medens man i Holland og Belgien har bestemmelser om betaling af udregningsvederlag, har man ikke modtaget oplysninger om, at sådanne udregningsvederlag betales i England, Schweiz og Tyskland, hvor mængdeberegningssystemet er særlig udbredt.

løvrigt henvises til bilag 8 om licitationsproblemernes stilling i Det europæiske økonomiske Fællesskab.

Kapitel IV.

DEN NUVÆRENDE LICITATIONSORDNING HER I LANDET

20. Med henblik på en eventuel udbygning og forbedring af den nuværende licitationsordning har man i kommissionen gennemgået denne og herunder særlig været opmærksom på de problemer, der har rejst sig under ordningens anvendelse i praksis, bl. a. i forbindelse med prisdirektoratets og monopoltilsynets administration af denne.

I beretningen fra prisdirektoratets tekniske udvalg er redegjort for organisationsforholdene og for indholdet af organisationernes vedtægtsmæssige bestemmelser vedrørende pris- og licitationsforhold. Denne redegørelse, der nu er omarbejdet og herunder ajourført med de for monopoltilsynet foreliggende oplysninger, er optrykt som bilag 5 til betænkningen.

Anmeldelse af tilbud til organisationerne.

21. For at muliggøre anvendelse af organisationernes bestemmelser om tilbudsgivning m. v. forpligter organisationerne normalt medlemmerne til inden en vis tid — varierende fra 24 timer til 8 dage — før bue, herunder overslag og kalkulationsberegninger, afgives, at underrette organisationen eller en af denne udpeget person (anmeldermand) om, at bud afgives. I flere fag må budet ikke afgives, før organisationerne har givet »tilbagemelding« med oplysning om de øvrige bydende.

Anmeldepligten har af organisationerne været anset for nødvendig for at praktisere de konkurrenceregulerende bestemmelser, herunder for at imødegå en eventuel »sjakren« med bud.

I kommissionen har der været enighed om, at det må falde uden for forudsætningen for anvendelse af sådanne anmeldebestemmelser, såfremt der alene er tale om at give overslag som en ren rådgivning for bygherren og under

den udtrykkelige forudsætning, at arbejdet ikke skal overdrages den pågældende.

Kommissionen har i det hele overvejet spørgsmålet om det hensigtsmæssige i, at anmeldebestemmelserne indskrænkes til at omfatte de bud, der retligt binder den bydende.

Fra flere sider i kommissionen er den opfattelse gjort gældende, at der ikke foreligger nogen priskonkurrence, så længe bindende bud ikke er afgivet, og at man fra organisationernes side derfor ikke kan have nogen berettiget interesse i at beskytte uforbindende bud, men heroverfor har organisationernes repræsentanter i kommissionen gjort gældende, at uforbindende bud kan have den virkning, at den bydende moralsk føler sig bundet til at vedstå det, og at en sådan begrænsning i anmeldepligten derfor vil kunne misbruges af bygherren til gennemførelse af sjakring med overslag og uforbindende underhåndsbud.

Afholdelse af møder forud for tilbudsgivningen.

22. Forinden bud afgives ved en licitation, afholder organisationerne ofte møder (»forhåndsmøder«) med dem, der påtænker at byde, til drøftelse af grundlaget for licitationen.

I kommissionen har man nærmere overvejet, hvad der lovligt bør kunne drøftes på sådanne møder, hvorledes vedtagelser her bør kunne træffes, og hvorvidt bygherren bør deltage i disse møder.

Under den nuværende licitationsordning har spørgsmålet om, hvad der må drøftes på sådanne møder givet anledning til vanskeligheder, og prismyndighederne har i så henseende henholdt sig til, at det må anses for udtømmende, når den tidligere licitationskommission ikke mente at kunne rette indvending imod, at man på disse møder drøftede »grundlaget for

licitation med henblik på at søge mulige mangler ved beskrivelser eller tegninger afhjulpet eller arbejdsbetingelser lempet».

Ved forhandlingerne i kommissionen har man været opmærksom på, hvor vanskeligt det i praksis vil være nøjere end hidtil at afgrænse og håndhæve, hvad der må drøftes på disse møder. Det er dog den almindelige opfattelse, at ændring i tidsfrister bør kunne drøftes på møderne, medens iøvrigt kun tekniske arbejdsbetingelser bør drøftes, og at økonomiske forhold ikke bør drøftes på forhåndsmøder, men udskydes til behandling i forbindelse med kontraktsafslutningen med bygherren.

Da der for mange organisationers vedkommende på møderne vil kunne træffes afgørelse f. eks. om tilbudsforbehold af teknisk og finansielle karakter – jfr. under afsn. 30 og flg. samt bilag 4 – ved afstemning, således at alle medlemmer er bundet til at følge flertallet, har man i kommissionen overvejet, hvorvidt en sådan fremgangsmåde inden for disse tekniske områder kan anses for rimelig. Fra flere sider har man fundet det ønskeligt, om forbehold, såfremt der ikke var enighed på mødet, kun kunne tages individuelt, men heroverfor har organisationernes repræsentanter i kommissionen anført, at det vil være uheldigt, om en kværlant herved får mulighed til at ødelægge en på sagligt grundlag iøvrigt baseret enighed.

Nogle organisationer indbyder bygherren til forhåndsmøderne – i hvert fald når licitationserklæring er underskrevet – og håndværkets centralforeninger er i modsætning til entreprenørforeningen gået ind herfor. Organisationernes repræsentanter i kommissionen har peget på, at de bydende vil være friere stillet, når bygherren ikke deltager i disse møder, og fra forskellig offentlig side er det blevet påpeget, at det ofte vil kunne være forbundet med praktiske vanskeligheder for bygherren at sende en repræsentant til møderne, der på stedet kan tage stilling til de tvivlsspørgsmål, der måtte blive rejst. Imidlertid er det iøvrigt den almindelige opfattelse i kommissionen, at bygherrens deltagelse i sådanne møder, der vil være et væsentligt middel for skabelsen af tillid mellem parterne og til licitationsordningen, kan føre til, at møderne får en særlig betydning for byggeriet, og at en bestemmelse om, at bygherren skal indbydes til møderne, vil have en værdi i sig selv, uanset om han i det enkelte tilfælde ikke efterkommer indbydelsen.

Man har iøvrigt været opmærksom på, at bygherrens tilstedeværelse ved møderne kunne

sikres ved, at det i stedet var ham, der indkaldte til disse; dette kunne f. eks. ske allerede i forbindelse med udbudet (i annoncen) eller senere efter ønske fra organisationen eller en af de bydende.

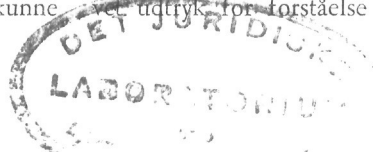
Bygherrens deltagelse i sådanne møder må antages at ville formindske betydningen af vedtægtsbestemmelser om, at forbehold kan besluttes ved almindelig eller kvalificeret majoritet, idet der da ofte vil være mulighed for at opnå enighed med bygherren om spørgsmål, der hidtil har givet anledning til sådanne beslutninger.

Benyttelse af »lånte« priser.

23. Under forhandlingerne er kommissionen blevet gjort opmærksom på konkrete tilfælde, hvor der inden tilbudsgivningen er truffet dispositioner, der minder om aftaler mellem de bydende om prismæssige forhold, idet der er givet bud, som helt eller delvis har været baseret på »lånte« priser. Fra entreprenørforeningens side er det anført, at baggrunden for en sådan fremgangsmåde væsentligst var risikoen for ellers at miste det stillede depositum, idet mange bygherrer stillede som betingelse for at tilbagebetale depositum, at der afgaves tilbud. Når der blev lånt et tilbud, kunne det skyldes, at man efter en licitationsannonce havde rekvireret betingelser for et arbejde, der så viste sig ikke at have interesse, men i de fleste tilfælde skyldtes det sikkert manglende tid tæt op mod licitationsdagen på grund af andet presserende arbejde eller andre licitationer. Fra bygherreside har man anført, at baggrunden for fremgangsmåden snarere måtte være hensynet til under alle omstændigheder at få »navnet« med ved licitationen, idet depositum sædvanligt ville blive tilbagebetalt ved tilbagelevering af tegninger og beskrivelser.

I kommissionen har man været af den opfattelse, at det i det hele måtte være i strid med den nuværende licitationsordning, når de bydende traf arrangementer med at »låne« priser hos hinanden, og spørgsmålet er da også senere taget op af monopoltilsynet.

Som det fremgår af redegørelsen herom i »Meddelelser fra monopoltilsynet« nr. 6/1957, har entreprenørforeningen og håndværksrådet nu henstillet til medlemmerne at undlade at give eller medvirke til, at andre afgiver »lånte« tilbudspriser, og i denne forbindelse har en række bygherrer og bygherreorganisationer givet udtryk for forståelse af, at det kan være

begrundet, at en håndværker ikke kan eller ikke ønsker at deltage i en licitation, og givet tilsagn om eller henstillet til deres medlemmer, at depositum for udbudsmateriale bliver tilbagebetalt, selvom der ikke gives bud, når materialet inden en vis frist tilbageleveres i uskadt stand.

Beskyttelse af bud.

24. Det overvejende antal af organisationerne har på grundlag af pligten til at anmelde bud vedtaget regler om beskyttelse af bud, såvel underhåndsbud som licitationsbud.

Beskyttelsen er gennemført: ved, at organisationerne har begrænset deres medlemmers ret til at konkurrere, når der er givet bud — underhåndsbud eller licitationsbud - fra andre medlemmer.

25. Forsåvidt angår UNDERHÅNDSBUD har langt de fleste håndværkerorganisationer — som det fremgår af bilag 5 — bestemmelser om, at organisationen, når der er givet 2 underhåndsbud på et arbejde, kan forbyde medlemmerne at give underhåndsbud på arbejdet uden organisationens samtykke, og at organisationen, såfremt arbejdet senere udbydes i bunden licitation, kan kræve, at enhver, der har afgivet underhåndsbud, skal indbydes til at deltage i licitationen.

En række organisationer har tillige bestemt, at et arbejde, på hvilket der er indhentet underhåndsbud, ikke uden samtykke fra organisationen må udføres i regning.

Beskyttelsen er sædvanligt tidsbegrænset til 6 måneder fra afgivelsen af det seneste underhåndsbud; i el-faget, malerfaget, glarmesterfaget og stenhuggerfaget, forsåvidt angår visse arbejder, dog 12 måneder.

Efter den tidligere kommissions mening måtte det erkendes, at organisationerne kan have grund til at beskytte deres medlemmers underhåndsbud, idet det forudsattes, at disse blev afgivet på grundlag af samme tegning og/eller samme beskrivelse. Således som licitationsordningen i henhold til betænkningen nu praktiseres, anerkendes beskyttelsesregler som de foran refererede. Priskontrolrådet har dog nægtet at tolerere bestemmelser om, at en bygherre, der ønsker 2 underhåndsbud, skal indhente disse samtidig, eller om at 2 bud altid skal åbnes samtidig i overværelse af de bydende.

løvrigt har priskontrolrådet været enig i, at

det ikke kunne anses for rimeligt, at en bygherre ved forhandling om et underhåndsbud oplyste om størrelsen af et tidligere indhentet underhåndsbud på arbejdet. 1 kommissionen er der enighed om, at en sådan »sjakren« med bud ikke bør finde sted.

26. Såfremt bygherren ønsker at vælge mellem en række bud, må det være i *tilbudsgiverens interesse*, at der afholdes licitation, således at der er skabt klarhed over konkurrencevilkårene og endvidere givet de bydende den beskyttelse mod for lave priser, som de ved licitation gældende regler måtte indeholde. En bestemmelse om, at de, der har givet underhåndsbud, skal indbydes til at give bud ved en eventuel senere ikke-offentlig licitation vil kunne modvirke, at bygherren indhenter underhåndsbud fra virksomheder, han ikke ønsker at kontrahere med. Fra entreprenørforeningens side har man fundet det naturligt, at den bydende kan få kendskab til, om han er eneste tilbudsgiver. løvrigt har man i kommissionen ikke anset det for rimeligt, at underhåndsbud skal være sikret mod konkurrerende bud, da den bydende herved kunne fristes til at gå for højt op i pris, og derfor fundet, at den bydende ikke på forhånd bør have krav på at vide, om han er eneste tilbudsgiver.

Da faglige organisationers interesse i at begrænse konkurrencen for at fastholde eller hæve fagets indtægtsniveau medfører, at organisationerne principielt må foretrække, at priskonkurrencen ved bygge- og anlægsarbejder begrænses til i hovedsagen at finde sted ved licitation, hvor særlige beskyttelsesregler er gældende, i stedet for ved indhentelse af flere underhåndsbud efter hinanden. Herved opnås bl. a., at bygherren ikke kan spille den ene tilbudsgiver ud mod den anden, således som indhentelse af flere underhåndsbud efter hinanden kan gøre muligt. En konsekvens af disse synspunkter er, at organisationerne har ønsket, at bygherren, såfremt han vil indhente mere end et underhåndsbud, skulle indhente disse samtidig, jfr. foran i afsn. 25.

Bygherren må være interesseret i, at mulighed for at indhente underhåndsbud står ham åben, og i at kunne indhente så mange underhåndsbud, som han finder fordelagtigt. Da et bygge- eller anlægsarbejde i almindelighed er en meget sammensat ydelse, er det ofte umuligt for en bygherre at konstatere, om et underhåndsbud er rimeligt, og derfor er det af væsentlig betydning for bygherren, at der gives ham mulig-

hed for gennem indhentelse af kontrolbud at undersøge, om et indhentet bud må anses for passende lavt. Når bygherren indhenter underhåndsbud, henvender han sig i almindelighed til et firma, han har tillid til, men alligevel må han være interesseret i, at den bydende beregner sin pris ud fra den forudsætning, at budet er bindende og skal konkurrere med et eventuelt andet bud.

Det er kommissionens opfattelse, at det ikke bør indskrænke bygherrens normale adgang til at indhente underhåndsbud, at han indhenter et overslag alene som rådgivning og under den udtrykkelige forudsætning, at den pågældende ikke skal have arbejdet overdraget.

Det forekommer, at en bygherre er interesseret i at indhente flere bindende underhåndsbud på et arbejde, der ikke er defineret ved tegninger og beskrivelser. I sådanne tilfælde tilsløres prisforholdene, og formålet med at indhente flere bud — at få grundlag for at vurdere, om budene ligger på et rimeligt niveau - opnås ikke. Man har derfor fra håndværksside overvejet, om bygherren kun burde kunne indhente et enkelt bud, så længe arbejdets art og omfang ikke er defineret.

Da et byggearbejdes udførelse undertiden udsættes eller ændres, uden at det får karakter af et nyt arbejde, er det en klar interesse for bygherren, at enhver beskyttelse af underhåndsbud er tidsbegrænset. Det vil efter kommissionens opfattelse være rimeligt at ansætte denne tidsbegrænsning ikke alene fra tidspunktet for det sidste underhåndsbuds afgivelse, men også fra det tidspunkt, hvor de bydende ikke længere er bundet af de afgivne bud, f. eks. således at beskyttelsen udløber 3 måneder efter det tidspunkt, hvor begge de bydende er frigjort fra deres bud, dog senest 6 måneder fra tidspunktet for det sidste underhåndsbuds afgivelse.

Da bygherren ikke kan være sikker på ved indhentelse af et eller to underhåndsbud at få et passende lavt bud, er han interesseret i, at adgangen til at afholde licitation ikke begrænses.

27. Forsåvidt angår LICITATIONSUD har organisationerne som regel bestemmelser om, at såfremt licitationen er ikke-offentlig, må som hovedregel intet medlem, hvis bud er højere end et andet bud, overtage arbejdet, og langt de fleste organisationer har - uanset om licitationen er offentlig eller ikke - bestemmelser om, at ved licitation må uden samtykke af organisationen intet i licitationen deltagende med-

lem, hvis bud er højere end et andet bud, indgå på nedsættelse af sit bud eller på ændring af arbejdsbetingelser (jfr. bil. 5, afsn. 24), og intet medlem, der ikke deltager i licitationen, afgive underhåndsbud på arbejdet. Endvidere forekommer ofte bestemmelser om, at intet medlem efter licitationen uden organisationens samtykke må overtage arbejdet efter regning eller for egen regning, at medlemmer ved omlicitation ikke må byde, forinden den tidligere licitation er kasseret, samt at enhver, der har givet bud ved en tidligere licitation, skal indbydes til at deltage i en eventuel omlicitation, når begge licitationer er ikke-offentlige.

De gældende regler for tidsbegrænsning af beskyttelsen af licitationsbud fastsætter en frist i almindelighed på 6 måneder efter licitationsdagen eller efter byggeriets påbegyndelse. En tilbudsgiver, hvis bud er udskudt, kan hverken før eller efter beskyttelsesfristens udløb og hverken som tilbuds- eller regningsarbejde overtage det pågældende arbejde uden organisationens samtykke.

Endvidere forekommer inden for håndværket nogle ikke-tidsbegrænsede forbudsbestemmelser om, at der, såfremt der 2 gange har været afholdt licitation, ikke uden organisationens samtykke påny må gives bud på arbejdet, og om, at hvis bygherren har nægtet at underskrive licitationserklæring ved en licitation, og arbejdet udbydes igen, kan organisationen bestemme, enten at medlemmerne ikke må byde, eller at kun de bydende fra den første licitation kan deltage i den nye, medmindre bygherren ved den nye underskriver licitationserklæring.

Den tidligere kommission fandt en beskyttelse af licitationsbud naturlig, og således som licitationsordningen i henhold til betænkningen nu praktiseres, anerkendes beskyttelsesregler som de foran omhandlede.

Almindelige Betingelser indeholder også en række bestemmelser om beskyttelse af licitationsbud. Således er det i § 1, stk. 5, fastsat, at udbydelse af et arbejde i ny licitation først må finde sted, efter at bygherren har givet deltagerne i den foregående licitation skriftlig meddelelse om, at denne er annulleret. Endvidere er i § 2, stk. 4, fastsat, at budene åbnes til forud fastsat tid i overværelse af de bydende, der giver møde. Efter at budenes åbning er påbegyndt, modtages ikke flere bud. I samme paragraf, stk. 5 og 6, fastslås følgende:

»Ved offentlig licitation er bygherren berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne tilbud eller forkaste dem alle«.

»Ved bunden licitation har bygherren, medmindre andet udtrykkeligt er fastsat, valget mellem at antage det billigste tilbud eller forkaste dem alle ved med-

delelse til deltagerne (annullere licitationen). Hvis bygherren har opfordret de bydende til at afgive alternative tilbud (tilbud om arbejdets udførelse på anden måde end den i udbudet angivne), er han dog tillige berettiget til at antage et hvilket som helst af de indkomne alternative tilbud. Dersom bygherren ikke har opfordret til afgivelse af alternative tilbud, men sådanne dog fremkommer, kan de kun antages, efter at licitationen er annulleret«.

Bestemmelserne er ikke hidtil opfattet således, at bygherren ikke med licitationsbudene i hånden må forhandle om lavere bud, men er alene fundet at udelukke bygherren fra ved bunden licitation at overdrage arbejdet til en tilbudsgiver, som ikke er lavestbydende.

Om disse spørgsmål foreligger der flere domstolsafgørelser. Ved en vestre landsretsdom (V.L.T. 1929/262) og en højesteretsdom (U.f.R. 1949/1093) ansås en bygherre ved en licitation, hvor den lavestbydende var tilskikret arbejdet, ikke at vært; berettiget til at forhandle med en anden end den lavestbydende om prisreduktion og derefter overdrage arbejdet til denne anden, men i det ene tilfælde var det udtrykkeligt bestemt, at arbejdet ville blive overdraget den lavestbydende, og i det andet var det vedtaget, at Almindelige Betingelser skulle anvendes. En østre landsretsdom (U.f.R. 1929/810) afskærer dog ikke bygherren fra under »de foreliggende« forhold — uden at annullere licitationen og påny udbyde arbejdet i licitation — at henvende sig til flere af de lavestbydende — herunder den lavestbydende — om prisreduktion og antage det bud, der under hensyn til reduktionen nu var det laveste, men dette må formentlig ses i forbindelse med, at der var tale om en forhandling med de pågældende om en ny situation, idet der forelå forandringer ved arbejdet, omend disse forandringer dog karakteriseredes som ubetydelige. I en østre landsretsdom (U.f.R. 1930/132), hvor bygherren ikke afskæres fra at afholde ikke-offentlig licitation og derefter uden at annullere licitationen indhente bud fra trediemand, synes der også at foreligge det specielle, at der var opstået en ny situation, hvorved licitationen havde ændret karakter, idet de bydende nu skulle deltage i den økonomiske risiko; i samme retning østre landsretsdom (U.f.R. 1932/629). Endelig er det ved en højesteretsdom (U.f.R. 1953/28) fundet betænkeligt at antage, at der foreligger en fast sædvane for, at bygherren ved ikke-offentlig licitation har pligt til enten at antage de laveste bud eller at annullere licitationen, jfr. også østre landsretsdom (U.f.R. 1930/128).

28. Der har i kommissionen været enighed om, at det må anses for ønskeligt, at budene ved en licitation står fast, og at der ikke efter licitationen må forhandles med de bydende, således at budenes rækkefølge brydes.

Dette synspunkt stemmer med de *bydendes interesser*. Ud fra den lavestbydendes synspunkt må det være ubilligt, såfremt en anden håndværker eller entreprenør — hvad enten denne har givet et højere bud ved licitationen eller slet

ikke har budt — ved at gå ned til den lavestbydendes pris kan få arbejdet overdraget, og i det hele vil de bydende kunne anse det for stridende mod deres interesser, om bygherren efter en licitation med licitationsbudene i hånden skulle kunne søge at presse de øvrige bydende ned til den lavestbydendes pris. I en sådan situation vil jo bygherren, hvis der ikke er licitationsregler, indtage en stærk forhandlingsposition.

Såfremt bygherren ønsker at ændre på arbejdets omfang eller at forandre arbejdsbetingelser eller lignende før kontraktens indgåelse, er det derfor ud fra de bydendes interesser et rimeligt krav, at budet — bortset fra det laveste, hvor den bydende normalt ikke er udsat for noget pres — ikke må ændres således, at der er tale om en prisreduktion.

Kommissionen anser det for et naturligt krav, at en licitation skal være kasseret, forinden bygherren bør kunne udbyde arbejdet i ny licitation. De bydende bør ved en ny licitation have fri adgang til at afgive bud som ved den første licitation, og under den nuværende ordning finder kommissionen det ikke påkrævet, at man fastholder reglen om, at bud, der ligger under et tidligere udskudt bud, skal udskydes uden nyt bevis for, at de er for lave, om ikke særlige forhold foreligger, idet den almindelige adgang til udskydning synes at give de bydende tilstrækkelig sikring imod illoyal konkurrence også i tilfælde, hvo; et arbejde udbydes i licitation flere gange. Hertil kommer, at en sådan bestemmelse, da de bydende ved den anden licitation kan være andre end de, der deltog i den første, strider mod den nuværende licitationsordnings forudsætning om, at det skal være de bydendes individuelle forhold, der er afgørende for, om et bud kan anses for at være for lavt.

Reglen om, at enhver, der har givet bud ved den tidligere licitation, skal indbydes til at deltage i en eventuel omlicitation, når begge licitationer er ikke-offentlige, stemmer fuldtud med de bydendes interesser. De bydende kan derimod ikke have noget rimeligt krav på at kunne hindre en bygherre i efter de sædvanligt gældende bestemmelser at udbyde et arbejde i licitation, selvom det allerede har været udbudt mere end én gang.

På grund af den stærke forhandlingsposition, som bygherren, hvis der ikke er licitationsregler, som nævnt vil kunne være i, når han står med en række bindende bud i hånden, er det i *fagets interesse*, at der ikke kan forhandles om

licitationsbudene samt, at der ikke kan indhentes nye bud på det pågældende arbejde, før licitationen er kasseret.

Organisationerne har i det hele taget fundet det ønskeligt at have så klare regler for konkurrenceformerne som muligt og har søgt omgæiser af de gældende regler hindret ved en række supplerende bestemmelser.

Regler om, at budene skal åbnes i overværelse af de bydende, og krav om, at arbejdet ved ikke-offentlig licitation skal overdrages til den lavestbydende, eller alle budene kasseres, må ses ud fra disse interesser fra organisationernes side.

At et arbejde, der har været udbudt i licitation, efter mange organisationers vedtægter ikke må overtages i regning, og det almindeligt udbredte vedtægtsmæssige forbud mod at give underhåndsbud på et arbejde, som har været udbudt i licitation, selv om licitationen er kasseret, skyldes alene frygt for omgæiser (tilsløret tilbudsgivning på grundlag af licitationsresultaterne). Det er dog kommissionens opfattelse, at organisationerne, hvor der ikke er tale om omgåelse, ikke bør modsætte sig, at et arbejde, der har været udbudt i licitation, overdrages til udførelse efter regning, og i det hele ikke bør indskrænke bygherrens muligheder for at kontrahere om arbejdet i højere grad end nødvendigt for at hindre omgæiser af de regler, der er anset for rimelige.

Normalt afholder en bygherre licitation med den tanke at antage et af de afgivne bud. Bygherrens umiddelbare interesse i en konkret licitation må være at stå frit også med hensyn til, om han ønsker at forhandle med andre af de bydende end den lavestbydende. Hertil kommer, at det — f. eks. på grund af de bydendes indbyrdes forskellige tilbudsforbehold - undertiden kan være usikkert, hvilket bud der må anses for at være det laveste, og i så tilfælde kan bygherren blive udsat for, at spørgsmålet eventuelt afgøres af organisationen over for de bydende på en måde, der strider imod hans opfattelse.

Undertiden er bygherren interesseret i, fordi licitationsresultatet ikke har været tilfredsstillende, at kunne kassere licitationen og derefter være stillet, som om han ikke havde afholdt nogen licitation. Denne interesse kan efter kommissionens opfattelse næppe anses for uberetiget.

29. De fleste bestemmelser om beskyttelse af bud er gennemført i form af forbud i organi-

sationernes vedtægter rettet mod disses medlemmer. De virksomheder, der ikke er medlemmer af en organisation med bestemmelser af denne art, er således frit stillet og vil derfor kunne skaffe sig særlige fordele ved ikke at følge de fastlagte retningslinier.

Bygherrene er i almindelighed heller ikke forpligtet til at følge de omhandlede regler bortset fra bestemmelserne i Almindelige Betingelser, når disse finder anvendelse.

Dette vanskeliggør og begrænser mulighederne for reglernes gennemførelse og bevirker, at der er forskel fra sted til sted og fra sag til sag i de gældende bestemmelses omfang og nærmere udformning.

På baggrund heraf har kommissionen fundet det rimeligt at pege på det ønskelige i, at sådanne bestemmelser sikres en ensartet gennemførelse også over for de virksomheder, der står uden for organisationer med vedtægtsbestemmelser af denne art. De bydendes retsstilling vil formentlig herved blive forbedret.

Et flertal i kommissionen har iøvrigt fundet, at beskyttelse af licitationsbud ikke bør udstrækkes til længere end 3 måneder, og at fristen bør regnes fra kassationsdagen, dog som hovedregel højst 6 måneder fra licitationsdagen.

Tilbudsforbehold.

30. Den bydende kan i forbindelse med sit bud angive betingelser for at ville vedstå dette. Sådanne *forbehold* retter sig i det væsentlige *imod udbuds grundlaget*, d. v. s. tegninger, beskrivelser og betingelser af teknisk og finansiell art, altså mod de af bygherren stillede krav til og vilkår for arbejdet, samt tager sigte på forskellige forhold, der kan opstå under arbejdets gang. Det ligger i sagens natur, at sådanne forbehold ikke er knyttet til åbningen af budene, men alene gør de bydendes vedståelse af de afgivne bud betinget af, at bygherren accepterer forbeholdene. Disse er således ikke konkurrencebegrænsende i den forstand, at de indskrænker kredsen af bydende, men kan dog, for så vidt den enkelte bydende organisationsmæssigt er forpligtet til at tage sådanne forbehold, betyde en beskæring af dennes konkurrencemuligheder. Om disse forbehold kan i det hele henvises til foran afsn. 22 og den som bilag 4 optrykte betretning fra det udvalg, der har behandlet forholdene vedrørende udbudsmaterialet.

Ved licitation forekommer det også, at de bydende ønsker at sikre sig mod at byde sammen

med visse andre mestre og derfor ved afgivelse af budene tager forbehold i denne retning. (Åbningsforbehold). Ligeledes forekommer det, at de bydende tager forbehold mod at arbejde på samme byggeplads som visse andre mestre i andre fag. (Samarbejdsforbehold).

Sådanne forbehold, der angiver den bydendes forud stillede betingelser for at deltage i licitationen, benævnes også klausuler, jfr. Axel H. Pedersen, »Licitation« pag. 164 ff.

31. Forsåvidt angår ÅBNINGSFORBEHOLD har organisationerne - dog ikke entreprenorforeningen - i vidt omfang fastsat bestemmelser, der hovedsageligt går ud på, at man forud for licitationen tager stilling til, hvilke forholdsregler der skal tages, såfremt der deltager udenforstående mestre i licitationen, som regel mestre, der ikke er tilknyttet Dansk Arbejdsgiverforening, eller - når licitationserklæring ikke er underskrevet - at medlemmerne kan forpligtes til at tage forbehold om, at budene ikke må åbnes (i et enkelt tilfælde ikke at give bud), hvis der åbnes bud fra mestre, der ikke indgår på organisationens licitationsregler, eller hvis der åbnes bud fra mestre, der er uorganiserede eller står uden for nærmere angivne organisationer.

Såfremt *licitationserklæring ikke er forelagt eller er nægtet underskrevet*, forekommer det, at de organiserede mestre på denne måde kollektivt afslår at byde sammen med udenforstående mestre; forsåvidt licitationserklæring er nægtet underskrevet, vil det sige, at man afslår at byde sammen med mestre, der ikke har kunnet deltage i den forhåndsregulering, som nægtelse af underskriften giver organisationen adgang til. I praksis har dog udenforstående mestre fået adgang til at deltage i forhåndsregulering.

I disse tilfælde er den pågældende fremgangsmåde over for uorganiserede anset for at være i overensstemmelse med den nuværende licitationsordning. Med hensyn til forbehold over for udenforstående organiserede er prismyndighederne ikke skredet ind over for fremgangsmåden.

Såfremt *licitationserklæring er underskrevet*, tages normalt ikke åbningsforbehold. Organisationerne kan da begære bud også fra uorga-

niserede*) udskudt, og der er — i overensstemmelse med betænkningen fra 1945 - i vidt omfang truffet aftaler mellem organisationerne om adgang for enhver af dem til at udskyde bud, som medlemmer af de andre afgiver.

Det forekommer dog, at der ved en licitation, hvor licitationserklæring er underskrevet, afgives bud af medlemmer af en faglig organisation, med hvilken den organisation, der har forelagt licitationserklæring, ikke har aftale om adgang til udskydning. I sådanne tilfælde har håndværkere og entreprenører gjort gældende, at en organisation efter den underskrevne licitationserklæring er berettiget til også at begære udskydning af bud, der er afgivet af medlemmer af en faglig organisation, med hvilken aftale om udskydning ikke foreligger, og at tilsidesættelse af en sådan udskydningsbegæring kun vil kunne ske efter behandling i beregningsudvalg. Prismyndighederne har imidlertid været af den opfattelse, at organisationen ikke har hjemmel til at begære sådanne virksomheders bud udskudt og har i denne henseende bl. a. påberåbt sig, at det efter den tidligere kommissions mening i almindelighed ikke burde anses tilladeligt, at en organisation forbyder deltagelse i konkurrence med et medlem af en anden faglig organisation.

Der foreligger følgende domme. Fra før den nuværende licitationsordning er der østre landsretsdom af 30. august 1935 (U.f.R. 1935/1130), der anser to under Dansk Arbejdsgiverforening hørende håndværkerorganisationer for beføjet til - for at afskære uorganiserede mestre**) fra at komme til at arbejde sammen med de organiserede medlemmer - under licitationen at lade anvende den fremgangsmåde, at indgivne bud påklæbes sedler med påskrift om, at budet ikke måtte åbnes, hvis der åbnedes bud, der ikke var forsynet med en sådan påskrift. Endvidere fandtes prisdirektoratet ved højesteretsdom af 10. oktober 1949 (U.f.R. 1950/18 og 1949/473 - kommenteret i Tidsskrift for Retsvidenskab 1950 pag. 429) ikke at have haft hjemmel til at meddele Bornholms Murermesterforening pålæg om at ophæve eller ved en afholdt licitation - vedrørende et arbejde, der ikke krævede særlig håndværksmæssig fagkundskab, og hvor der ikke var forelagt licitationserklæring og derfor ureguleret konkurrence — ikke at anvende en bestemmelse i en mellem 3 foreninger af bygningshåndværkere på Bornholm afsluttet overenskomst om, at bud, der fremkom ved licitation fra mestre uden for disse foreninger, ikke måtte åbnes, eller at samtlige bud skulle trækkes tilbage.

tuelle uorganiserede mestre på vilkår, at disses bud også er underkastet udskydningsreglerne.

**) »D. v. s. mestre, der, således som sagsøgeren, ikke er underkastet de forpligtelser, der påhviler foreningernes medlemmer i henhold til de af de pågældende overordnede organisationer afsluttede kollektive overenskomster«.

*) Over for uorganiserede er retsstillingen ved offentlig licitation den, at bygherren over for den organisation, der forelægger licitationserklæringen, forpligter sig til ikke at overdrage arbejdet til en, hvis bud er udskudt eller begæret udskudt. Ved ikke-offentlig licitation forpligter bygherren sig i erklæringen udtrykkeligt til at indbyde even-

I en af højesteret den 23. maj 1958 afsagt dom - »Skødstrup-sagen« - (U.f.R. 1958/807 - kommenteret i Tidsskrift for Retsvidenskab 1959/220 og i Nordisk administrativ Tidsskrift 1959/260) frifandtes en række håndværksmestre for at betale erstatning til en kooperativ virksomhed, over for hvilken åbningsforbehold var anvendt: Ved den pågældende ikke-offentlige licitation, hvor licitationserklæring ikke var underskrevet, meddelte de pågældende private, organiserede mestre, at deres bud ikke måtte åbnes, hvis den kooperative virksomheds bud åbnedes, og samtlige tilbudsgivere inden for alle de øvrige fag tog derefter samme åbningsforbehold, hvorefter den kooperative virksomheds bud ikke blev åbnet.

Højesteret har den 23. juni 1961 afsagt dom i den såkaldte »Aabenraa-sag« (U.f.R. 1961/789), hvor Aabenraa amts malerlaug under henvisning til en med Aabenraa Andelsboligforening underskrevet licitationserklæring påstod sig berettiget til at udskyde et licitationsbud fra Malernes Andelsselskab, Aabenraa, der var medlem af Byggefagenes kooperative lands sammenslutning. Højesteret statuerer, at prismyndighedernes forståelse af erklæringen på dette punkt, der anses for uklart formuleret, ikke er uforenelig med erklæringens ordlyd, og da lauget, som har været bekendt med prismyndighedernes fortolkning, ikke ved erklæringens forelæggelse eller underskrift har taget forbehold, findes lauget ikke at have haft føje til at antage, at bygherren ved sin underskrift på erklæringen har villet påtage sig en videregående forpligtelse.

Fra administrativ praksis kan refereres den i 1955 af statsbanerne afholdte offentlige licitation over et snedkerarbejde på Slagelse station, der gav anledning til 2 i folketinget henholdsvis den 19. januar og 9. februar 1955 stillede spørgsmål og en den 10. marts s. å. stillet forespørgsel (folketingstidende 1954-55, sp. 1803-06, 1964-69 og 2682-2721). Ved den pågældende licitation, hvor licitationserklæring var underskrevet, begærede Slagelse Tømrermesterforening udskydning af det laveste bud, der var afgivet af et medlem af foreningen, og det næstlaveste bud, der var afgivet af A/S Slagelse kooperative Byggeselskab, men statsbanerne, der efter forhandling med prisdirektoratet anså mesterforeningens begæring om udskydning af det kooperative selskabs bud for uhjemlet, antog dette. Tømrermesterforeningen hævdede imidlertid, at den i overensstemmelse med den underskrevne licitationserklæring måtte være berettiget til at begære det kooperative selskabs bud udskudt, og efter en debat om sagen i folketinget blev sagen forelagt prisankenævnet. Af en af nævnet under 14. april 1955 afgiven udtalelse, der den 15. s. m. blev fremsendt til folketingsudvalget angående lovforslaget om nedsettelse af licitationskommissionen, fremgår det, at nævnet med prisdirektoratet er enig i, at tømrermesterforeningen ikke i henhold til licitationsordningen var berettiget til at begære det kooperative selskabs bud udskudt, da selskabet måtte anses for at være medlem af en faglig organisation, og da der på licitationens tidspunkt ikke mellem de 2 organisationer bestod nogen aftale om udskydning af bud, idet en i 1952 mellem håndværksrådet og Byggefagenes kooperative Landssammenslutning indgået aftale var ophævet i maj måned 1954. Nævnet anførte iøvrigt, at den forpligtelse, som i henhold til licitationserklæringen påhvilede statsbanerne til ikke at overdrage arbejdet til en håndværker, hvis bud begæres udskudt, efter

nævnets opfattelse måtte forudsætte, at der forelå en i licitationsordningen hjemlet begæring om udskydning.

32. Kommissionen har iøvrigt under 19. juli 1957 fra Den Danske Købstadsforening, De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark og Foreningen »Bymæssige Kommuner« modtaget underretning om, at disse kommunale organisationer »for at sikre en mere tilfredsstillende ordning af kommunernes licitationer er enedes om at tilråde sine medlemskommuner ved licitationer at afvise alle tilbud, der er indgivet med åbningsforbehold, og at optage meddelelse herom i fremtidige licitationsindkaldelser.«

33. Det har i kommissionen været den almindelige opfattelse, at der foreligger et »hul« i den bestående ordning med hensyn til, om organisationer kan begære bud udskudt, der er afgivet af medlemmer af andre organisationer, med hvilke der ikke er truffet aftale herom, og man har fundet, at det burde tilstræbes at opnå en licitationsordning med sådanne bestemmelser, at åbningsforbehold overflødiggøres.

34. Forsåvidt angår SAMARBEJDSFORBEHOLD har organisationerne - dog ikke entreprenørforeningen - i vidt omfang fastsat bestemmelser, der hovedsagelig går ud på, at bud skal betinges af, at de øvrige arbejder vedrørende det pågældende byggeforetagende ikke overdrages til en uorganiseret mester, som benytter medhjælp i sin virksomhed, eller at bud - når der ikke er underskrevet licitationserklæring - skal betinges af, at de øvrige arbejder vedrørende det pågældende byggeforetagende overdrages til mestre, der er tilsluttet nærmere angivne organisationer.

Den tidligere kommission fandt, at det måtte anses tilladeligt, om et fags organisation kræver licitationsbud betinget af, at arbejdet i et andet fag ikke overdrages en mester, der benytter medhjælp i sin virksomhed, men ikke er medlem af nogen faglig organisation, og priskontrolrådet har iøvrigt tolereret forbehold mod at arbejde sammen med en uorganiseret mester, der inden for et tidsrum af 2 år har optrådt ukollegialt. Derimod fandt den tidligere kommission det utilstedeligt, om en organisation boykotter en bygherre en vis tid, efter at han har ladet en uorganiseret mester arbejde for sig.

Såfremt licitationserklæring ikke er forelagt eller er nægtet underskrevet, forekommer det, at en organisation påbyder sine medlemmer ved

afgivelse af bud at forbeholde sig, at arbejdet i andre fag ikke overdrages uorganiserede mestre, uanset om disse beskæftiger medhjælp, eller mestre, der er tilknyttet organisationer uden for Dansk Arbejdsgiverforening, med hvilke der ikke består aftale om samarbejde. Om hvorvidt sådanne forbehold kan tolereres, har der været forhandlet mellem Dmsk Arbejdsgiverforening og monopoltilsynet.

Forsåvidt angår disse forbehold foreligger der ingen vejledende retspraksis udover den foran refererede »Skødstrup-sag«, hvor tilsvarende problemer forelå i forbindelse med de tagne åbningsforbehold.

Som det fremgår af redegørelsen i »Meddelelser fra monopoltilsynet« nr. 2/1956, kan samarbejdsforbehold ved ikke-offentlige licitationer give anledning til særlige problemer.

35. I kommissionen har man været af den opfattelse, at man ved en kommende ny licitationsordning burde tilstræbe, at også samarbejdsforbehold undgås, og man har fundet, at samarbejdsforbehold i hvert fald kun burde respekteres, når disse alene rettedes mod virksomheder og mestre, der ikke havde mulighed for at bilægge faglige stridigheder. Såfremt et bud kun anses for konditionsmæssigt, når den bydende er i stand til at bilægge faglige stridigheder, vil der heller ikke ved ikke-offentlige licitationer i denne henseende blive særlige problemer.

Håndværksrådets repræsentanter i kommissionen har dog ikke kunnet tiltræde denne opfattelse.

Værn mod for lave bud.

36. Når der afgives mere end 2 bud, har organisationerne ret til enten at forhåndsregulere budene eller at begære bud udskudt, der efter organisationernes opfattelse er for lave.

Forhåndsregulering.

37. Under den nuværende licitationsordning kan organisationerne således, når bygherren, skønt opfordret dertil, afslår at indgå på udskydningsreglerne, forbyde sine medlemmer at byde eller betinge sig ret til forhåndsregulering. I praksis forbyder organisationerne i sådanne tilfælde sjældent medlemmerne at byde, men forhåndsregulerer hyppigt budene.

Håndværkerorganisationerne har i almindelighed vedtægtsmæssige bestemmelser om under disse omstændigheder at forhåndsregulere enten

efter en mekanisk beregning, efter analyse af budene eller efter en kontrolprisberegning. Regulering efter mekanisk beregning foregår sædvanligvis på grundlag af en middelpriis og således, at der inden middelpriisens beregning udskydes særligt høje og særligt lave bud. Bud, der ligger indtil 8 % under den endelige middelpriis, kan sædvanligvis ikke udskydes eller forhøjes.

Disse former for forhåndsregulering er - under hensyn til at bygherrens interesser skønnes at være tilgodeset ved muligheden for at benytte licitation med adgang til udskydning - anset for tilladelige, hvorimod prismyndighederne ikke har tolereret, at regulering finder sted efter regler, der ikke er fastlagt i organisationens love eller vedtægter, men fastsat for det konkrete tilfælde.

38. Kommissionen har fundet, at adgang til forhåndsregulering — uanset under hvilken form - bør søges undgået ved en kommende ændret eller eventuelt helt ny licitationsordning.

Udskydning.

39. Som anført - jfr. afsn. 31 - kan en organisation, der har vedtægtsmæssige bestemmelser herom, når bygherren ved underskrift på licitationserklæring er indgået herpå, efter nærmere begrundelse begære bud udskudt, der er afgivet af egne medlemmer, af uorganiserede eller af medlemmer fra andre organisationer, hvormed aftale herom består.

Licitationserklæringerne er udarbejdet af prisdirektoratet og tiltrådt af arkitektforeningerne, Dansk Ingeniørforening, Fællesorganisationen af almenyttige danske Boligselskaber, Haandværkets Fællesrepræsentation, Håndværksrådet og Byggefagenes kooperative Landssammenslutning. Ved underskrift på erklæringen forpligter bygherren sig til ikke at antage noget bud før den 5. hverdag efter licitationen og til ikke at antage et bud, der er udskudt eller, forinden afgørelse foreligger, begæret udskudt. Strid om udskydning skal efter erklæringen afgøres efter de af handelsministeriet godkendte normer for behandling heraf, og i tilfælde af overtrædelse skal bygherren betale en konventionalbod. Organisationerne forpligter sig til at lade budene indgå direkte til bygherren uden forudgående drøftelse af tilbudsprisen. Ved underskrift på licitationserklæring for ikke-offentlig licitation forpligter bygherren sig endvidere til at antage det laveste ikke udskudte bud eller forkaste dem alle samt til at gøre enhver opfordring til en håndværker, der ikke er medlem af nogen faglig organisation, til at deltage i licitationen betinget af, at han erklærer sig indforstået med, at også hans bud kan begæres udskudt. Fra håndværkets side har man til stadighed haft ønske om revision af denne licitationserklæring.

Entreprenørforeningen anvender egen licitationserklæring med tilsvarende indhold.

Organisationerne har i almindelighed - som det ses i bilag 5 - vedtægtsmæssige bestemmelser om under disse omstændigheder at begære bud udskudt enten på basis af en kontrolpris (med tolerance), eller på basis af en analyse af budene.

Kontrolprismetoden forudsætter, at de pågældende organisationer på grundlag af tegninger og beskrivelser, som bygherren stiller til organisationens rådighed, lader udarbejde en kontrolpris ud fra fagets almindelige forhold. Som regel kan der efter vedtagelserne ikke begæres udskydning af bud, der ligger mindre end nogle procent under denne kontrolpris, og i nogle tilfælde kan særlige hensyn bevirke, at der ikke begæres udskydning af bud, der ligger under den således fastsatte grænse.

Analysemetoden består i, at de bydende, undertiden under forsæde af en repræsentant for organisationen, på et møde efter licitationen drøfter de enkelte poster i kalkulationen med henblik på, om der — bl. a. under hensyn til det udbudte arbejdes art og omfang og de bydendes forhold m. v. — er grundlag for at begære udskydning. Denne metode er for entreprenørforeningens vedkommende, men i almindelighed ikke for håndværket, knyttet sammen med regler, hvorefter afgørelsen af, om udskydningsbegæring skal fremsættes, er henlagt til de bydende, jfr. afsn. 42 og 48 i. f. *)

Sådanne fremgangsmåder anses for at være overensstemmende med den nuværende licitationsordning, hvor bud kan udskydes efter enten den såkaldte »almindelige udskydningsregel« eller »prislistereglen«:

Forsåvidt angår den *almindelige udskydningsregel* fandt den tidligere kommission, »at et bud må anses som for lavt, når det ikke dækker tariffmæssig arbejds løn, udgift til materialer og et efter arbejdets art og omfang samt den bydendes forhold og omstændighederne iøvrigt passende beløb til omkostninger og fortjeneste«, jfr. nærmere herom i afsn. 46 ff.

Forsåvidt angår *prislistereglen* fandt den tidligere kommission, at et bud må anses som for lavt, »hvis det er i strid med en lovlig og til priskontrolrådet rettidigt anmeldt aftale eller

vedtagelse, der virkelig håndhæves af organisationen«, jfr. nærmere herom i afsn. 53 ff.

Udskydningsproceduren.

40. Udskydningsbegæring skal, for at være gyldig, fremsættes skriftlig af organisationen senest den 4. hverdag efter licitationsdagen og være begrundet. Denne begrundelse kan foreligge ved en kontrolberegning eller efter foretagen analyse.

Såfremt bygherren ikke kan anerkende berettigelsen af en begrundet og i formen gyldig udskydningsbegæring, kan han ved direkte forhandling med organisationen søge opnået en forligsmæssig ordning. Hvis en sådan ikke søges tilvejebragt eller ikke opnås, afgøres striden om berettigelsen af udskydningsbegæringen i henhold til de af handelsministeriet godkendte normer for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation.

Forslag til sådanne normer var udarbejdet af den tidligere licitationskommission og blev godkendt af handelsministeriet samtidig med, at ministeriet tiltrådte betænkningens synspunkter.

Normerne, således som disse - efter forhandlinger i priskontrolrådet med repræsentanter for håndværkerorganisationerne, entreprenørforeningen, bygherrer og teknikere - er ændret under 23. december 1952 og 22. juni 1954, er optrykt som bilag 6 til betænkningen.

Efter normerne afgøres striden om udskydning af bud af et beregningsudvalg, hvortil hver af parterne vælger 2 medlemmer eller, hvis de er enige herom, hver 1 medlem. Medlemmerne, der skal være fagkyndige, må ikke selv være tilbudsgivere ved licitationen eller være ansat hos sådanne.

Såfremt ikke et flertal af beregningsudvalgsmedlemmerne er enige om afgørelsen, vælges en opmand. Er ikke et flertal af medlemmerne enige om valget af opmand, udpeges denne af monopolrådets formand blandt personer opført på en af handelsministeriet udfærdiget opmandsliste for faget eller dele deraf. Opmandslisten er udfærdiget efter indstilling fra nogle af ministeriet nedsatte udvalg, hvori de forskellige interesser inden for byggevirksomhed er repræsenteret, og de nuværende lister er gyldige for tiden indtil 30. september 1963.

På opmandslisten er opført fagkyndige personer, som er uafhængige af private og kooperative byggevirksomheder, og et tilsvarende antal jurister, der er kvalificeret til at beklæde dommerembede. Det er en betingelse for opfø-

*) I de senere år har der i Jylland inden for de organisationer, som samarbejder under Fælleslicitationskontoret, jfr. bilag 5, afsn. 11, været praktiseret en metode, hvorefter der ved licitation afleveres specificerede kalkulationer til brug ved analysen. Denne foretages af organisationens mødeleder i overværelse af en repræsentant for bygherren (»SB-systemet«).

reise på listen, at et flertal af udvalget har indstillet den pågældende.

Ved ændringen af normerne i 1952 blev bl. a. indført en række tidsfrister med det formål at fremskynde afgørelsen af dijsse sager. Udover den tidligere eksisterende henstilling til opmanden om såvidt muligt at træffe afgørelse inden 8 dage blev det således fastsat, at bygherren inden for en frist på 7 hverdage skal afgøre, om han ønsker en udskydningsbegæring indbragt for et beregningsudvalg, ligesom der blev fastsat en frist på 5 hverdage for parterne til at udpege medlemmer til beregningsudvalg og en frist på 12 hverdage, inden for hvilken beregningsudvalgsmedlemmerne skal have enten afgjort sagen eller henvist denne til opmand. Medens ingen af parterne behøver at indgå på en forlængelse af de 2 sidstnævnte frister, skal den førstnævnte 7-dages frist forlænges, såfremt bygherren senest den 2. hverdag efter begæringens modtagelse anmoder herom. Fristen, inden for hvilken beregningsudvalgets afgørelse skal foreligge, kan, såfremt der er særlige omstændigheder, med parternes tilslutning forlænges ved aftale mellem beregningsudvalgets medlemmer.

Det blev endvidere ved ændringen i 1952 fastslået, at beregningsudvalget er pligtigt at indkalde de bydende, hvis bud er begæret udskudt, til redegørelse for deres kalkulationer, idet man herved særligt havde for øje det hensyn, der ved afgørelsen skal tages til de bydendes individuelle forhold over for det pågældende arbejde, således at sagerne ikke alene blev afgjort efter fagets almindelige forhold.

I 1954 indførtes bestemmelsen om, at udskydningsbegæringen vil være at forkaste forsåvidt angår samtlige bud, hvis antallet af bud, der er begæret udskudt, men af beregningsudvalget ikke er anset som for lave, overstiger et nærmere angivet antal, afhængigt af antallet af bud ved licitationen.

Med hensyn til **spørgsmålet** om, hvorvidt en sag, der er afgjort af beregningsudvalg eller opmand, kan tænkes indbragt for domstolene, kan det antages, at beregningsudvalgsinstitutionen må sidestilles med en voldgift, og at parterne derfor ved at underskrive licitationserklæringen har afskåret sig **fra rekurs til** domstolene.

Beregningsudvalgene.

41. Vedrørende beregningsudvalgenes virksomhed kan, ligesom forsåvidt angår de indtil

nu afsagte 65 opmandskendelser, især henvises til de oplysninger, der fremgår af den almindelige licitationsundersøgelse, jfr. afsn. 77. Løvrigt er alle opmandskendelserne løbende offentliggjort i »Meddelelser fra prisdirektoratet« og efter 1. juli 1955 i »Meddelelser fra monopoltilsynet«. Kommissionen har gennem sekretariatet været repræsenteret ved behandlingen i 2 beregningsudvalgssager, ligesom kommissionen er gjort bekendt med adskillige konkrete beregningsudvalgssager, der på grund af særlige omstændigheder har været forelagt myndighederne. Ligeledes er kommissionen gjort bekendt med en række problemer i forbindelse med opmandskendelserne.

På grundlag af de således foreliggende oplysninger synes beregningsudvalg og opmænd ofte ikke at have været i stand til at nå frem til en nøjere bedømmelse af de bydendes individuelle forhold og betydningen heraf for budene. Dette skyldes dels forholdets natur - vanskeligheden ved at bevise eller sandsynliggøre mange særlige forhold for den bydende - dels de ufuldkomne og uensartede kalkulationer, som mange bydende anvender. Fra et flertal i kommissionen er det yderligere anført, at de bydende ofte ikke har tilfredsstillende vilkår for at komme frem med deres oplysninger og argumenter i sagen.

42. Forsåvidt angår *de bydendes stilling* **er der** ikke inden for de håndværkerorganisationer, hvor udskydningsgrundlaget er en kontrolpris, sikret den enkelte adgang til at øve indflydelse på, om udskydningsbegæring overhovedet fremsættes og på grundlaget for og omfanget af udskydningsbegæringen. Forsåvidt kontrolpris ikke benyttes, kan det bestemmes, om analyse skal ske, og om udskydning skal begæres efter et analysemøde, hvor den enkelte bydende dog har mulighed for at øve en vis indflydelse på udskydningsbegæringens grundlag.

Efter entreprenørforeningens regler er det ikke organisationen, men den enkelte bydende, som ved at tage eller undlade at tage et initiativ afgør, om analyse af budene skal foretages for herved at tilvejebringe grundlag for udskydning, og som gennem sin deltagelse i analysemøde og afstemning øver indflydelse på, om udskydningsbegæring overhovedet fremsættes og på grundlaget for og omfanget af udskydningsbegæringen. Enhver bydende har således her mulighed for direkte ved den enkelte licitation at varetage sin egen umiddelbare interesse i at imødegå andres bud, der anses som for lave, og i at forsvare sit eget bud.

En beregningsudvalgssag har formelt kun 2 parter: bygherren og organisationen. Når udskydningsbegæring er fremsat, har den bydende formelt ingen indflydelse på, om begæringen indbringes for beregningsudvalg eller ej, og hvis beregningsudvalg nedsættes, er der alene sikret den bydende adgang til over for beregningsudvalg at redegøre for sin kalkulation. Den bydende har efter almindelig antagelse ikke krav på at blive gjort bekendt med motiveringen for udskydning eller at få kendskab til, hvorfor en udskydningsbegæring måtte blive anset for berettiget. Kun i tilfælde af, at sagen afgøres af opmand, kan den bydende skaffe sig oplysning om kendelsens begrundelse. I andre tilfælde må han holde sig til de oplysninger, som medlemmer af beregningsudvalget, bygherren eller organisationen ønsker at give ham.

Ved forhandlingerne i kommissionen om disse spørgsmål har man drøftet, hvorvidt det kunne anses for rimeligt, at den bydende, der var begæret udskudt, ikke havde krav på at få kendskab til beregningsudvalgets kendelse eller grundlaget for beregningsudvalgets afgørelse, herunder opbygningen af den kontrolpris, der ved bedømmelsen i beregningsudvalget måtte være lagt til grund i hvert fald af organisationens repræsentanter i udvalget.

Fra flere sider i kommissionen har man været af den opfattelse, at det i alle tilfælde måtte være en svaghed, når de, der blev begæret udskudt, intet fik at vide om den faglige vurdering, der lå til grund for beregningsudvalgets behandling af sagen. Endvidere er der blevet peget på, om ikke i hvert fald de, der er begæret udskudt, burde have pligt til over for beregningsudvalget at redegøre for deres bud.

Håndværksrådet og entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen har imidlertid gjort gældende, at det, bl. a. for ikke at forhandlingerne i beregningsudvalg skulle blive for vidtgående, måtte være tilstrækkeligt, når de bydende har mulighed for over for beregningsudvalget at redegøre for deres synspunkter, i hvilken forbindelse det er påpeget, at de i denne henseende gældende regler ikke i praksis har medført særlige vanskeligheder. Entreprenørforeningen gør iøvrigt altid alle de bydende bekendt med en beregningsudvalgskendelse.

Kommissionen er blevet gjort bekendt med et tilfælde, hvor en bygherre og hans rådgiver umiddelbart efter en licitation gennemgik budene og over for organisationen tilkendegav, hvilket man kunne tænke sig at antage, og hvor organisationen derefter tog stilling til, hvorvidt

det pågældende bud var så lavt, at kontrolbud burde indhentes med henblik på fremsættelse af udskydningsbegæring. En sådan fremgangsmåde ville kunne medføre, at man i mindre omfang indhentede kontrolbud, men det har været den overvejende opfattelse, at denne fremgangsmåde, der iøvrigt sjældent er forekommet, heller ikke i videre omfang vil være praktisk gennemførlig.

Derimod har man fra flere sider peget på det ønskelige i, at det under en ændret eller helt ny licitationsordning blev de bydende selv, hvis interesser skal tilgodeses ved en sådan ordning - og ikke organisationen - der ved flertalsbeslutning afgjorde, hvorvidt udskydning skal finde sted. Det er under behandlingen af dette spørgsmål i kommissionen stærkt fremhævet, at de bydende ikke blot har en særlig berettiget interesse i at være de afgørende med hensyn til udskydningsspørgsmålet, men at de også har de bedste saglige forudsætninger for at træffe beslutning herom.

43. *Organisationernes stilling i beregningsudvalget* har vist sig at være stærk, også på baggrund af, at den erfaring og træning, som licitationssagernes antal for den enkelte organisation giver mulighed for, ofte skaber et indgående kendskab til sådanne sagers gennemførelse. Erfaringen viser, at visse håndværkerorganisationer har fulgt den praksis, at organisationen — gennem sine funktionærer, tillidsmænd eller specialister - er repræsenteret i beregningsudvalgene.

Organisationernes interesse i udskydningssagernes afgørelse har naturligt videre sigte end den enkelte sag — dette har man dog ikke kunnet tiltræde fra entreprenørforeningens side. Håndværkerorganisationerne, hvoraf flere er landsomfattende, beskæftiger sig ofte med betydelig flere licitationer end de enkelte bygherrer og tilstræber i hvert fald for en række organisationers vedkommende ensartede retningslinier med hensyn til prisberegningen både som et led i en almindelig prispolitik og af administrative grunde. Organisationerne har derhos af hensyn til deres autoritet over for medlemmerne en umiddelbar interesse i, at deres ved fremsættelsen af udskydningsbegæringen tilkendegivne mening om et eller flere af medlemmernes tilbudsregning ikke underkendes i beregningsudvalget. Fra entreprenørforeningens side er det anført, at forholdene på disse punkter ligger væsentlig anderledes, idet det jo her er kredsen

af de bydende, der afgør, om udskydningsbegæring skal fremsættes.

44. Fra *bygherreside* vil der være en direkte personlig økonomisk interesse i beregningsudvalgets afgørelse, men interessen vil i mange tilfælde ikke række udover den konkrete licitation, idet bygherrens eventuelle næste byggesag ofte vil ligge så langt ud i fremtiden, at der ikke kan drages paralleller med den foreliggende. Det er formentlig bl. a. på baggrund heraf, at bygherrene i almindelighed ikke har opbygget et apparat, der sikrer en tilfredsstillende repræsentation i beregningsudvalgene. Sådan repræsentation har visse bygherrer dog haft mulighed for at sikre sig ved samarbejde med Byggeriets Beregningsinstitut.

Under forhandlingerne i kommissionen har man overvejet, om de 2 parter i beregningsudvalget på tilfredsstillende måde var ligestillet, eller om bygherren - som forholdene nu er — normalt vil være den svageste part.

Fra flere sider i kommissionen har det været opfattelsen, at bygherrens stilling under den nuværende ordning vanskeligt kan gøres lige så stærk som organisationernes stilling.

45. I det hele har man i kommissionen ikke fundet det muligt at påvise veje til en egentlig forbedring af proceduren i de nuværende beregningsudvalg, men man har været opmærksom på, at det ville være gavnligt, såfremt man kunne opnå et bedre udgangspunkt dels ved at rydde så mange vanskeligheder som muligt til side under møde forud for licitationen (jfr. afsn. 22 og bil. 4) dels ved fuldtud forhandlingsmæssigt at udnytte fristen for fremsættelse af udskydningsbegæring.

Den almindelige udskydningsregel og dennes anvendelse i praksis.

46. Man har i kommissionen nærmere gennemgået den nugældende ordnings udskydningsgrundlag og virkningerne heraf. Medens kommissionens syn på spørgsmålene i forbindelse med prislisters anvendelse vil blive gennemgået i afsn. 55, kan det om den almindelige udskydningsregel her anføres, at man har kunnet tiltræde den principielle generelle retningslinie, hvorefter bedømmelsen af bud sker på basis af den pågældende bydendes forhold.

I kommissionen har der været enighed om, at det i princippet vil kunne være berettiget at gribe ind over for »påviselige regnefejl« og »il-

loyale bud«, idet sådanne bud såvel af hensyn til de øvrige bydende som af mere almene hensyn ikke bør deltage i konkurrencen og eventuelt have indflydelse på denne.

47. Det må være klart, at kun væsentlige *regnefejl* bør kunne frigøre den bydende, og at denne ikke bør kunne fritages for ansvaret for sit bud, uden at sådanne godtgøres at foreligge.

Til regnefejl må henregnes multiplikationsfejl, additionsfejl m. v. (f. eks. fejl i beregningerne af ialttallene, i udregningen af procentvis ansatte poster eller i sammentællinger). Åbenbare skrivefejl i kalkulationen må sidestilles med regnefejl, og det samme gælder formentlig åbenbare forglemmelser. Fejl ved udskrivning fra udbudsmaterialet eller ved opmåling på grundlag af tegningerne vil kunne bevirke, at forkerte mængdetal fremkommer og vil ligeledes undertiden kunne sidestilles med regnefejl.

En forudsætning for, at regnefejl kan påvises, er, at der foreligger en kalkulation fra den bydende. Såfremt regnefejl skal kunne fastslås, vil det være af afgørende betydning, dels i hvilket omfang mængder og enhedspriser - enten nettopriser (såvel for materialer som arbejds løn) og tillæg til omkostninger og avance eller bruttopriser for alle arbejdets enkelte dele - fremgår af kalkulationen, dels i hvilket omfang de bydende kalkulerer ensartet, således at man kan sammenligne de enkelte kalkulationer.

Såfremt en påstand om egentlig regnefejl ikke bevises, vil man eventuelt kunne gå over til at undersøge, om budet kan anses for at være illoyalt.

48. Det kan ikke drages i tvivl, at en i bedre teknik og bedre administrationsform begrundet lavere tilbudspris må anses for at være loyal og rimelig konkurrence, og derfor vil et gennemsnitstal ikke være tilstrækkeligt grundlag for at modsætte sig, at et bud antages.

Det er den almindelige opfattelse i kommissionen, at en pris, der godtgøres ikke at dække de direkte omkostninger, der er forbundet med påtageisen af vedkommende konkrete arbejde, i hvert fald må anses for illoyal. Fra bygherreside er det i kommissionen gjort gældende (jfr. afsn. 42), at spørgsmålet om, hvorvidt der foreligger illoyale bud, bør afgøres af de medbydende ud fra deres opfattelse af spørgsmålet, og at den bydendes beskyttelse mod udskydning herefter må ligge i en efterfølgende prøvelse af udskydningsbegæringens berettigelse.

49. Den hidtidige anvendelse af den almindelige udskydningsregel har som angivet ført

til, at håndværkerorganisationerne i vidt omfang benytter sig af en kontrolpris.

Kontrolprismetoden er tilbøjelig til at bevirke, at i hvert fald særligt lave bud begæres udskudt, og uden hensyn til om der er tilstrækkelig konkret begrundelse for budet. Kontrolprismetoden betyder endvidere, at organisationerne kommer til at indtage en særlig stærk position. Det har da også under forhandlingerne herom været den almindelige opfattelse, at et kontrolbud ikke bør benyttes på selve licitationsdagen. Endvidere har der været enighed om, at det ville være ønskeligt, om man i stedet for at anvende kontrolpris til påvisning af for lave bud søgte i den bydendes kalkulation at påvise, på hvilke punkter der var kalkuleret uforsvarligt.

Med henblik på en nærmere belysning af virkningerne af den nuværende udskydningsordning, praktiseret på grundlag af kontrolprismetoden, har kommissionen ladet foretage en dyberegående undersøgelse af et par særligt omtalte licitationssager: »Slagelse-sagen« og »Varde-sagen«.

50.

»Slagelse-sagen« vedrørte en licitation over murerarbejdet ved Holmstrup skole, hvor licitationserklæring var underskrevet. Ved licitationen, der blev afholdt af Slagelse Set. Peder Landsogns kommune den 29. oktober 1952, indkom 11 bud - varierende fra 222.600 kr. til 285.337 kr. med nogenlunde jævn spredning - der alle af murermesterforeningen i Slagelse blev begæret udskudt med den begrundelse, at de i forhold til et af beregningsfirmaet »Mudex« udarbejdet kontrolbud på 311.073 kr. lå for lavt. Forinden begæring om udskydning blev truffet, havde foreningen ved forhandling i et bestyrelsesmøde med en repræsentant for »Mudex« og med nogle af de tilbudsgivende søgt nærmere oplysning om forholdet mellem kontrolbudet og de afgivne bud.

Prisdirektoratet, der i sin tid af bygherren fik sagen forelagt, fandt, at kontrolbudet, der lå op mod 10 % over det højeste af de afgivne bud, ikke uden videre undersøgelser kunne danne et rimsligt grundlag for bedømmelse af budene, og gav udtryk for, at bygherren måtte være berettiget til at se bort fra udskydningsbegæringen. Sagen blev imidlertid i 1955 af foreningen forelagt pris-ankenævnet, der fandt, at den fremsatte udskydningsbegæring, uanset det om forholdet mellem kontrolbudet og de indgivne bud anførte, havde hjemmel i den gældende licitationsordning og derfor burde have medført, at bestemmelserne i normerne for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation var kommet til anvendelse.

Efter at udtalelsen fra prisdirektoratet forelå, blev arbejdet i november 1952 overdraget et murermesterfirma i Slagelse — der havde afgivet det laveste bud — til udførelse efter regning, men med garanti for, at regningsbeløbet ikke ville overstige 230.000 kr. Medens den af »Mudex« udarbejdede kontrolpris endelig var opgjort til 311.867,64 kr., blev murermestrenes endelige regning på 311.104,89 kr., hvori dog var

inkluderet ekstraregninger på 79.638,98 kr. samt lønstigninger på 1.600,91 kr.

I juni 1956 besluttede kommissionen at bede boligministeriets konsulent i byggerationalisering, arkitekt Bjørn Bindslev, om nærmere at gennemgå denne sag, og i en af ham i december 1956 herom afgiven beretning oplyses, at 1.965,80 kr. fra ekstraregningerne egentlig repræsenterer »konditionsmæssigt« arbejde. Når hensyn tages hertil og til lønstigningerne, bliver differensen mellem kontrolprisen og den pris, hvortil murermestrene har udført arbejdet 80.036,84 kr. Af denne difference skyldes 4.500 kr. og 1.290 kr., at der i kontrolprisen er indkalkuleret for store beløb henholdsvis til jordarbejder og til mursten og fliser. Endvidere finder arkitekt Bindslev, at murermestrenes pris bør tillægges 6.911,73 kr. som følge af bogføringsfejl, 6.375 kr. som følge af manglende fakturaer for sten og fliser m. v. samt 3.050 kr. som følge af mindre ydelser af puds, isoleringsplader m. v. Herefter bliver differensen 57.910,11 kr., der som helhed forklares ved konstaterede prisforskelle på materialer og arbejds løn samt særlige beregningsmetoder ved opgørelsen af omkostninger og avance: Nettomaterialepriserne differerer 33.875,29 kr., idet murermestrene på flere punkter har opnået bedre leverandørbetingelser, end »Mudex« har forudsat. Nettoarbejds lønnen differerer med 15.252,05 kr., da murermestrene ved hjælp af timelønsafregning har opnået væsentlige besparelser på arbejds lønnen i forhold til »Mudex«, herunder ved anvendelsen af lærlinge. Bruttoavancen på materialer og på arbejds løn differerer henholdsvis 2.032,52 kr. og 4.842,52 kr. på grund af forskellige beregningsmetoder. Byggepladsomkostningerne differerer 6.557,18 kr., ligeledes på grund af forskellige beregningsmetoder, og differencen på underentreprenører udgør 12.531,35 kr., idet murermestrene i større udstrækning end af »Mudex« forudset har benyttet håndkraft, ligesom der ikke er beregnet hovedentreprenørsalær. (I disse differencebeløb indgår dog 17.180,80 kr. udover de 57.910,11 kr.).

Det fremgår således af arkitekt Bindslevs redegørelse, at murermestrenes pris — opgjort som regningsarbejde — skulle have andraget 248.167,53 kr. Det er oplyst, at murermestrenes kalkulation lå på 232.600 kr., men 10.000 kr. blev slået af under hensyn til, at arbejdet var udbudt i licitation. Undersøgelsen har ikke kunnet påvise omkostninger, der taler for, at materialepriser eller arbejds løn er for lave. Løvrigt fremgår det af undersøgelsen, at udbudsmaterialet på flere punkter har været utilstrækkeligt, hvilket har været medvirkende til den konstaterede prisdifference.

I kommissionens arbejdsudvalg har arkitekt Erling Frederiksen nærmere gennemgået arkitekt Bindslevs beregninger og fundet, at den korrigerede pris på 248.167,53 kr. muligt burde forhøjes med en række poster til ialt ca. 273.000 kr. Herefter har det været opfattelsen, at det er et beløb på 267-273.000 kr., der må sammenholdes med den korrigerede kontrolpris på 306.000 kr., hvorimod murermestrenes regning for det konditionsmæssige arbejde på 229.865 kr. burde have været på 255.118 kr., hvilket beløb fremkommer ved tillæg af de ca. 10.000 kr. fra ekstraregningerne samt tillæg af de af arkitekt Bindslev fra ekstraregningerne overførte 1.966 kr. og de 13.287 kr., der vedrører manglende fakturaer og bogføringsfejl. Disse synspunkter har arkitekt Bindslev dog ikke kunnet være enig i.

51.

»Varde-sagen« vedrørte en den 10. december 1956 afholdt offentlig licitation over tømrerarbejde m. v. på en håndværkerstiftelse i Varde, hvor der indkom 9 bud, der varierede fra 62.458 kr. til 81.735 kr. med nogenlunde jævn spredning.

Samtlige bydende var medlemmer af Varde murermesterforening, der er tilsluttet Centralforeningen af murerestre i Danmark, og som indtil 1954 ikke havde licitationsregler og således fri konkurrence, men herefter har benyttet centralforeningens licitationsregler.

Ved den pågældende licitation forelå et kontrolbud fra »Mudex« på 90.304 kr., men foreningen indhentede yderligere 2 andre kontrolbud henholdsvis fra en murermester i Esbjerg og fra formanden for Århus murermesterforening henholdsvis på 81.014 kr. og på 75.810 kr. Idet man lagde det laveste kontrolbud til grund, vedtog man at udskyde de 5 laveste bud, men projektets gennemførelse blev intet videre udsat.

I denne sag, hvor der ikke således som i Slagelse-sagen var noget grundlag for fremsættelse af kritik af udbudsmaterialet, har man foretaget sammenligning af de 3 kontrolbud og kalkulationer modtaget fra 3 af de bydende.

De 3 kontrolberegnere havde alle haft samme tegninger og beskrivelser og samme oplysninger om tilføjelser og forbehold, der var vedtaget på et møde før licitationen. Alle 3 beregnere var således i det væsentligste gået ud fra samme grundlag.

Kontrolbudene fra »Mudex« og Århus var umiddelbart sammenlignelige, idet de begge var baseret på nettoarbejdsløn, nettomaterialepriser og diverse tillæg hertil, hvorimod der i det 3. kontrolbud var kalkuleret med bruttoenhedspriser omfattende arbejds løn og materialer med alle tillæg hertil, incl. mestersalær. For hovedposternes vedkommende har man dog søgt en sammenligning mellem alle 3 kontrolbud, medens det viste sig umuligt at sammenligne tilbudsgivernes kalkulationer direkte med kontrolberegningerne.

En sammenligning mellem visse mængder i de pågældende 6 kalkulationer viser, at »Mudex« havde beregnet væsentlig større jordmængder end de 2 andre kontrolbud, men at en af tilbudsgiverne dog tilnærmelsesvis havde lige så store mængder. På betonmængder forekom store differencer, men disse kan muligt skyldes uens fordeling af betonblandinger. De totale murstensmængder udgjorde for kontrolbudenes vedkommende 78.500, 67.740 og 87.500 og for de bydendes vedkommende 83.558, 76.500 og 75.000. En sammenligning mellem visse materialepriser udviser, at f. eks. røde maskinsten og tagsten af Mudex kalkuleredes til en betydelig højere pris, end der iøvrigt forelå oplysning om fra de øvrige kalkulationer. Derimod havde »Mudex« f. eks. kalkuleret 6-stens tagvinduer til en væsentlig lavere pris, end der var anvendt i de øvrige kalkulationer.

Forsåvidt angik kontrolbudene fra »Mudex« og Århus har man i arbejdsudvalget foretaget specifikationer af de til grund herfor liggende kalkulationer til belysning af differencer i arbejds løn, omkostningstillæg og salær, og disse specifikationer synes at vise, at den betydelige forskel i kontrolbudenes størrelse i hovedsagen må tilskrives variationer i mængder med deraf følgende konsekvenser for arbejds løn og materialepriser.

52. Gennemgangen af disse 2 sager har således bestyrket kommissionen i den opfattelse, at fremgangsmåden med anvendelse af kontrolbud ikke virker tilfredsstillende, og at det iøvrigt må anses for at være meget vanskeligt på forhånd og med nogenlunde almen gyldighed for de bydende at kalkulere en »rigtig« pris i overensstemmelse med den nuværende licitationsordnings almindelige udskydningsregel. I Slagelse-sagen har man end ikke efter arbejdets udførelse, hvor mulighederne i så henseende skulle være særlig gode, fra sagkyndig side kunnet nå til enighed om en »rigtig« pris.

Prislistereglen.

53. Denne regel er af den tidligere kommission udtrykt således:

»Som for lavt må et bud også anses, hvis det er i strid med en lovlige og til priskontrolrådet rettidig anmeldt aftale eller vedtagelse, der virkelig håndhæves af organisationen. I sidste henseende må det navnlig kræves, at aftalen eller vedtagelsen i almindelighed overholdes ikke blot ved licitationer, men også ved regnings- og tilbudsarbejder.«

Regelen må ses på baggrund af, at der her i landet principielt er adgang til at træffe aftaler, når disse ikke medfører urimelige priser eller forretningsbetingelser eller andre samfundsmæssigt urimelige indskrænkninger i den frie erhvervsudøvelse, og priskontrolrådet bestred ikke lovligheden af håndværksfagernes prisaftaler.

Efter prislistereglen er det kun bindende prisaftaler, der kan gøres gældende som udskydningsgrundlag. Herved har reglen støttet bestræbelserne for at gøre hidtil vejledende prislister bindende eller i hvert fald håndhævelsen af bindende prislister mere effektiv. Dette har været tilfældet inden for el- og malerfaget i en årrække efter 1945. Kun inden for disse 2 håndværksfag er der benyttet *bindende* prislister ved tilbudsregning. Fra henholdsvis 1. januar og 1. april 1959 er disse prisberegningsregler imidlertid vejledende. Også i en enkelt anden organisation findes vejledende prisliste, jfr. bilag 5, afsn. 31.

Virkningen af prislister.

54. I fagene med *bindende* prislister havde organisationernes medlemmer i hvert fald kun ringe mulighed for priskonkurrence. Selv om en mester påviseligt har lavere kostpris for et

arbejde end forudsat i den til grund for pris-kuranten liggende kalkulation og derfor med en lavere pris kan opnå den stipulerede netto-avance, kan han ikke udnytte dette forhold i konkurrencen. Forsåvidt angår licitationsbud risikerer han at få sit bud udskudt eller forhøjet, og med hensyn til andre arbejder risikerer han, hvis det opdages, at blive ramt af organisationens straffebestemmelser.

Mesteren vil ved udarbejdelsen af sit bud søge nøje at følge prislisen, da han ved, at organisationen foretager kontroludregning efter denne. I de egentlige prislisefag vil kontrolprisen forholdsvis let kunne udregnes. Ved behandling af udskydningssager i beregningsudvalg står prislisefagenes organisationer stærkt over for medlemmernes bud, idet det for udskydning er tilstrækkeligt, at organisationen kan påvise kontrolprisens overensstemmelse med prislisen samt udbudsmaterialets krav. Kun med hensyn til sådanne enkeltposter, som ikke findes i prislisen, kan der anlægges individuelle betragtninger, men selv her vil organisationens kalkulationsregler være af betydning for beregningsudvalgenes afgørelse.

Prisliseorganisationerne har hævdet det standpunkt, at også bud fra udenforstående kunne udskydes, når de var lavere end svarende til prislisterne. Det er dog fastslået ved opmandskendelser, at den almindelige udskydningsregel finder anvendelse over for disse virksomheder.

Anvendelsen af bindende prislister medførte inden for el-faget ret ensartede budsummer. I malerfaget forekommer større spredning i budene; her håndhævedes prislisen måske mindre strengt; budene er her mere påvirkelige af varierende opmåling og forskellig opfattelse af udbudsmaterialet.

I de fag, der har udsendt *vejledende* prislister eller beregningsregler, vil der også ske en vis påvirkning af medlemmernes prisberegning, særlig hvor det på forhånd vides, at en kontrolpris, udregnet på grundlag af de vejledende priser eller beregningsregler, skal danne grundlag for tilbudsregulering. Selv om kriteriet for, hvornår en pris er for lav, i dette tilfælde principielt er tilbudsgiverens individuelle forhold, vil medlemmerne i praksis anstille nogenlunde de samme betragtninger ved udarbejdelsen af budene som deres kolleger inden for de egentlige prislisefag, idet bygherren i de fleste tilfælde accepterer udskydningsbegæringen, ligesom den på basis af prislisen beregnede kontrolpris erfaringsmæssigt har betydelig vægt ved behandlingen i beregningsudvalg.

55. Under forhandlingerne i kommissionen har man fundet, at prislisterne må være en fordel i hvert fald for mestre, der ikke selv er i stand til eller har tid til at foretage så nøjagtige kalkulationer, at de er sikre på at opnå en rimelig pris for deres arbejde, men medens vejledende prislister tillader den enkelte mester at arbejde med egne kalkulationer og i konkurrencen udnytte de besparelser, han måtte kunne indvinde som følge af sin virksomheds bedre effektivitet, betyder de bindende prislister praktisk taget ophør af konkurrencen, der herefter kun kan føres på sådanne områder som kvaliteten af det præsterede arbejde. Konkurrenceevnen på dette område kan end ikke gøres gældende ved tilbudsgivningen, men må oparbejdes gennem bygherrenes erfaringer og de enkelte virksomheds skabelse af et renommé.

Endvidere har det været den almindelige opfattelse, at et effektivt prislisesystem giver en træg og stiv prisdannelse, især ved at prisændringer slår igennem senere end normalt, og ved at prisbesparende teknik og anden rationalisering forsinkes. Heroverfor er det imidlertid fra el-fagets side fremhævet, at en mester - hvis økonomi er i orden - vil gennemføre rationaliserende foranstaltninger i det omfang, det er muligt, og når denne proces er blevet i nogen grad almindelig, vil der opstå et krav fra sådanne mestre om at få prisliseprikerne nedsat under hensyntagen til de gennem rationaliseringen opnåede besparelser.

føvrigt er det i kommissionen anført, at man i hvert fald inden for el-faget ikke kan undvære prislisesystemet, hvis man vil give mindre håndværkere en rimelig beskyttelse ved licitation. El-standen beskæftiger i gennemsnit 4 personer pr. virksomhed, og det vil blive urimeligt dyrt for virksomheder af denne størrelse at kalkulere med nettopriser, hvorimod prislisterne er en betydelig sikrere og lettere fremgangsmåde for håndværkerne til at nå den rigtige pris. Inden for dette fag hævdes det - på grund af opdelingen i et meget stort antal småposter - at være et særligt tidsrøvende, besværligt og ubehageligt arbejde at tage stilling til priserne, såfremt prislister ikke anvendes.

Kommissionen har dog ikke kunnet tiltræde disse synspunkter. Man har fundet, at prislisesystemet under den nuværende ordning kan medføre, at prisniveauet ved licitation, hvor systemet lettest kan gennemføres, bliver højere end ved andre overdragelsesformer, og at det under den nuværende ordning i og for sig ikke skulle være nødvendigt med bindende prislis-

ster til beskyttelse mod for lave bud. Endvidere har man fundet, at det ikke kan være nødvendigt, at prislisterne er bindende af hensyn til lettelse af mindre virksomheders kalkulationsarbejde.

I det hele har det været den almindelige opfattelse i kommissionen, at bindende prislister ikke er forenelige med forudsætningerne for afholdelse af licitation, idet konkurrencen mellem de enkelte tilbudsgivere ikke kan gøre sig gældende. Som det fremgår af afsn. 53 har prislisterreglen ikke mere praktisk betydning.

Udregningsvederlag.

56. Grundlaget for reglerne herom og administrationen af disse er stadig de af den tidligere kommission angivne retningslinier. Herom og om fordelingen af vederlagene til organisationernes administration kan henvises til bilag 5, afsn. 32.

Til brug ved praktiseringen af ordningen har prisdirektoratet udarbejdet en udregningsvederlagserklæring, der i et vist omfang anvendes inden for håndværksfagene.

På udregningsvederlagserklæringen er optrykt regler om udregningsvederlagets beregning og erlæggelse overensstemmende med de af den tidligere kommission foreslåede.

Ved at underskrive erklæringen forpligter bygherren sig til at betale udregningsvederlag efter disse regler, medens organisationen forpligter sig til kun at beregne og fordele udregningsvederlag i overensstemmelse med reglerne og til ikke at pålægge medlemmerne særlige kontingenter eller afgifter af tilbudsarbejder.

Såfremt bygherren, skønt opfordret dertil, nægter at underskrive erklæringen, kan organisationen vedtægtsmæssigt bestemme, at intet bud må afgives, eller vedtægtsmæssigt pålægge sine medlemmer at indregne et beløb i deres bud til dækning af udregningsvederlag efter de gældende regler. Organisationens skal dog forinden have fremsendt erklæringen med anbefalet brev eller på anden måde sikret sig bevis for, at bygherren har modtaget erklæringen. Indkalkulerede vederlag for bud, der ikke er berettiget til sådant vederlag, refunderes bygherren, og størrelsen af det indkalkulerede beløb skal i alle tilfælde oplyses for denne.

Såfremt erklæringen ikke forelægges bygherren, kan udregningsvederlag ikke beregnes, medmindre de bydende afgiver bud under fri konkurrence.

Entreprenørforeningen, der ikke benytter udregningsvederlagserklæringen, fremsender ved hver licitation til bygherren en meddelelse om, efter hvilke regler udregningsvederlag beregnes; disse regler er under hensyn til entreprenørarbejdets særlige karakter noget afvigende fra de iøvrigt gældende regler. Ved offentlig licitation indregnes et på forhånd i forhold til arbejdets omfang procentvis fastsat vederlag, uanset hvor mange bydende der deltager i eller er berettiget til vederlag ved den enkelte licitation.

57. Anvendelsen af de gældende regler om udregningsvederlag har, så vidt ses, ikke givet anledning til retssager, men en række tvivls spørgsmål har været forelagt prisdirektoratet og monopoltilsynet. Disse spørgsmål, hvis endelige afgørelse efter myndighedernes opfattelse må henhøre under domstolene, har særligt vedrørt uorganiseredes deltagelse sammen med organiserede, satsernes anvendelse, herunder kravet om »detailleret udregning«, samt afholdelse af udgifter til kontroludregning m. v.

58. Det er ubestrideligt, at udregning af bud er forbundet med visse omkostninger lige så vel som andre former for udbud på markedet af varer eller ydelser. Undertiden fører virksomhederne udgifterne hertil på en særlig konto. Inden for håndværket vil dog omkostningerne eller arbejdet ved tilbudsregning normalt indgå i virksomhedens generalomkostninger eller dækkes gennem indehaverens nettofortjeneste. Det er derfor ofte vanskeligt at fastslå de faktiske udgifter ved tilbudsregning på et konkret arbejde.

Det må anses for en forudsætning for den gældende ordning, at den medfører, at hvert enkelt byggeri belastes med de udgifter hos de bydende, som er afholdt i dette byggeris interesse, og ikke andre. Denne forudsætning medfører, at der kun bør betales for bud, der er resultatet af en detailleret og omhyggelig udregning, som den bydende har foretaget eller ladet foretage, og kun for sådan udregning, som er foretaget for at opnå det pågældende arbejde, samt at de gennem vederlaget dækkede beregningsudgifter bør holdes uden for virksomhedernes indkalkulerede generalomkostninger.

En naturlig konsekvens af formålet med ordningen ville iøvrigt være, at betalingen for udregningsarbejdet kunne varieres efter udbudsmaterialets kvalitet, således at f. eks. en af bygherren foretaget mængdeberegning kunne medføre en nedsættelse af eller bortfald af betaling

af vederlag. Dette har imidlertid ikke hidtil været praktiseret.

Erfaringerne under den nugældende ordning viser imidlertid, at det ikke er lykkedes at sikre opnåelsen af formålet med ordningen. Det kan dog anføres, at allerede før den gældende ordning blev indført, havde Entreprenørforeningen, som havde vedtaget regler om udregningsvederlag, forsåvidt angår offentlig licitation, gennemført særlige bestemmelser for at bekæmpe skinbud ved at sætte den bydendes ret til andel i udregningsvederlaget i forbindelse med det af ham gennem en periode faktisk udførte arbejde; disse regler er stadig bibeholdt, jfr. bilag 5, afsn. 32. De pågældende bestemmelser ophæver imidlertid den direkte forbindelse mellem bygherrens betaling og de modtagne bud. Ved ikke-offentlig licitation har Entreprenørforeningen regler, hvorefter udregningsvederlaget med et fradrag af organisationens andel på 10 % går direkte til de bydende.

Ordningens vanskeligheder.

59. Mange bygherrer nægter at underskrive en udregningsvederlagserklæring og gør det uden at være klar over, hvilke følger dette kan have. Usikkerheden over for ordningen bliver ikke mindre ved, at der næppe i alle tilfælde, hvor bygherren nægter at underskrive erklæring, i praksis beregnes noget udregningsvederlag, og ved, at pligten til oplysning om indregning af vederlag i budene næppe opfyldes i alle tilfælde, hvor indregning finder sted. Bygherren er således undertiden ikke klar over, om udregningsvederlag beregnes eller ej.

Hertil kommer, at de varierende satser og de forskellige regler for, hvilke bud der er berettiget til vederlag, er så uoverskuelige, at mange bygherrer ikke finder det umagen værd at sætte sig ind heri.

Det er fra håndværksside hævdet, at udregningsvederlagene ikke svarer til udgifterne ved at udregne et bud. Når man hidtil har affundet sig hermed, skyldes det bl. a. frygten for skinbud. Det er imidlertid klart, at når de bydende efter de gældende regler (jfr. bilag 5 afsn. 32) kan komme ned på at få 40 % af disse vederlag, er formålet med udregningsvederlagsordningen: at vederlægge tilbudsgiverne for deres arbejde og udgift ved udregning af bud, i høj grad forladt.

60. I kommissionen har man fra håndværksrådets side iøvrigt peget på, at organisa-

tionerne, der har de store omkostninger ved licitationernes gennemførelse, muligt burde tilgodeses med et betydeligt større beløb end de nuværende andele i udregningsvederlaget, idet dette ville anspore organisationerne til at gå ind under mere ordnede licitationsforhold.

Medens man fra bygherreside ikke har kunnet tiltræde dette synspunkt, har der i almindelighed i kommissionen ikke været uvilje med hensyn til en fortsættelse af ordningen med udregningsvederlag. Der er i denne forbindelse givet udtryk for, at det er bedre at have principperne for udregningsvederlag fastsat officielt, end at risikere at udregningsvederlag bliver betalt under bordet, og at det i hvert fald ved ikke-offentlig licitation heller ikke iøvrigt kan anses for urimeligt, at udregningsvederlag betales. Det er derimod fra flere sider fundet mere tvivlsomt, om man ved offentlig licitation, hvor omkostningerne ved udregningen må indgå i generalomkostningerne, kan anse det for rimeligt at betale vederlag, medmindre det kan have betydning for at få det rigtige bud frem. Det må dog altid være klart, at en bygherre kun vil være interesseret i at betale et moderat vederlag og i hvert fald ikke et vederlag af en sådan størrelse, at det kan blive et levebrød for de bydende at give bud, der ikke antages.

Imidlertid har der i kommissionen været almindelig enighed om, at spørgsmålet om en fremtidig ordning med udregningsvederlag ganske må afhænge af den måde, hvorpå licitationsforholdene vil blive praktiseret.

Forskellige systemer for byggeriets organisation.

61. For håndværkets vedkommende var det ved afgivelsen af den tidligere licitationskommissions betænkning en forudsætning, at arbejderne blev udbudt i fagentreprise. Dette system med fagentreprisekontrakter svarer til den organisationsmæssige opbygning af byggefagene her i landet.

Byggeriet kan også gennemføres under et hovedentreprenørsystem, hvor bygherren kun kontraherer med én entreprenør, der så gennemfører sin entreprise ved at antage underentreprenører, eller under et bygmestersystem, hvor bygherren også kun slutter én kontrakt med ét firma, som imidlertid selv inden for egne rammer uden underentreprenører kan gennemføre hele — eller en væsentlig del af — arbejdet. Dette system, der ikke har fundet videre anvendelse her i landet, er almindeligt anvendt i

andre lande, hvor man ikke har den fagopdelte organisationsform, vi har her.

Af priskontrolrådet, af boligministeriets arbejdskraftudvalg og fra flere sider inden for kommissionen er det anført, at de tre systemer (og eventuelle mellemformer) bør kunne trives side om side i fri konkurrence, således at hvert af systemerne kan anvendes, hvor dette vil give den mest effektive løsning af vedkommende byggeopgave. Dette forudsætter imidlertid ikke blot, at bygherren kan vælge, hvilket system han ønsker, og eventuelt søge tilbud på samme arbejde i flere systemer, men tillige at systemerne er ligestillet under konkurrenceregulering.

62. Med hensyn til konkurrenceregulering ved afgivelse af hovedentreprisebud, har priskontrolrådet antaget, at en hovedentreprenør ligesom en bygherre skal kunne indhente 2 frie underhåndsbud.

Såfremt et arbejde udbydes i samlet entreprise, og der indgives flere hovedentreprisebud, kan denne betragtning imidlertid indebære, at der ikke kan gennemføres regulering af underentreprisebudene, selv om der sammenlagt er afgivet flere end 2 bud på underentreprisen, medens regulering af hovedentreprisebudene, hvis der foreligger flere end 2 af disse, kan gennemføres af den organisation, hvoraf hovedentreprenøren er medlem. Regulering må da foretages af hovedentreprisebudene under hensyntagen til de særlige omkostningsforhold, der måtte gøre sig gældende. Ganske vist vil en hovedentreprenør næppe indhente flere end to bud, og i de fleste tilfælde vel nok endda nøjes med ét bud, på hver af underentrepriserne, men en sådan fremgangsmåde vil alligevel ikke altid tilfredsstille underentrepriserens organisationer, da der — til en række hovedentrepriser — faktisk kan være givet et større antal bud på samme arbejde, og da konkurrenceforholdene i en sådan situation næppe adskiller sig synderligt fra forholdene ved en licitation, hvor bygherren har udbudt arbejderne fagvis. Såfremt bygherren samtidig har udbudt et byggeri fagvis og i hovedentreprise, kan det være, at antallet af direkte fagbud giver adgang til regulering, og det vil da forekomme ejendommeligt,

om en mester, hvis fagbud til bygherren udskydes som for lavt eller forhøjes efter forhåndsregulering, skal kunne vedstå den samme eller eventuelt en endnu lavere pris til en hovedentreprenør.

63. Kun få håndværksorganisationer har regler om hoved- og underentreprisebud, jfr. bilag 5, afsn. 34. Inden for Entreprenørforeningen er licitationsordningen anvendt også for hovedentreprisebud: Er et hovedentreprisebud for lavt, begæres det udskudt, uanset hvor de for lavt beregnede poster ligger. Er hovedentreprisebudet som helhed ikke for lavt til at dække samtlige omkostninger ved arbejdet og indeholde en ikke urimelig lav fortjeneste, udskydes det ikke, og det er da uden betydning, om et underentreprisebud konstateres at være for lavt udfra underentreprenørens forudsætninger.

Under forhandlinger i priskontrolrådet med repræsentanter for håndværkerorganisationerne, Entreprenørforeningen, bygherrer og teknikere opnåedes der i 1952 enighed om visse retningslinier for afgivelse af hovedentreprisebud og udskydning af sådanne bud.

Hovedsynspunktet blev, at et hovedentreprisebud kan begæres udskudt, hvis det som helhed betragtet er for lavt efter de i kommissionsbetænkningen fastsatte retningslinier.

Håndværkets organisationer har imidlertid ønsket adgang til at gennemføre en beskyttelse for underentrepriserne, og priskontrolrådet har tilsluttet sig visse retningslinier for udformning af aftaler, hvorefter underentreprisebud kan udskydes, hvis de er for lave. Sådanne aftaler er dog i intet tilfælde gennemført.

64. Under forhandlingerne i kommissionen er det fundet, at man, når man stod over for etablering af en ny licitationsordning, måtte have disse forskellige organisationsformer for øje, idet det måtte erkendes at være et savn, når der ikke ved fastlæggelsen af den nuværende ordning var taget hensyn hertil. Løvrigt foreligger der også i denne henseende en række problemer med hensyn til spørgsmålet om udregningsvederlag, og disse må efter kommissionens opfattelse ligeledes søges løst.

Kapitel V.

DEN ALMINDELIGE LICITATIONSUNDERSØGELSE

Indledning.

65. Som et væsentligt led ved belysning af licitationsproblemerne har kommissionen undersøgt omfanget og virkningen af konkurrencebegrænsningen ved licitation over arbejder, således som denne finder sted under den nuværende licitationsordning. Denne undersøgelse, der er betegnet den almindelige licitationsundersøgelse, fremkommer som bilag A til kommissionens betænkning.*)

I nærværende kapitel vil der blive givet en redegørelse for hovedindholdet af undersøgelsen og dens resultater. I det omfang det er muligt, vil der endvidere blive foretaget sammenligning med den væsentligt mindre omfattende licitationsundersøgelse, der er foretaget af prisdirektoratets tekniske udvalg af 1952.

Formålet med undersøgelsen har i første række været at belyse omfanget og virkningen af den eksisterende konkurrencebegrænsning. Samtidig er der givet en almindelig statistisk beskrivelse af licitationssystemets nuværende struktur. Der er endvidere ved hjælp af undersøgelsesmaterialet givet en belysning af den økonomiske betydning af licitationssystemet for bygge- og anlægsarbejder og dermed af kommissionens hovedproblem, og endelig er der givet en oversigt over konjunktur- og rentabilitetsforholdene for bygningshåndværkerne og entreprenørerne i årene omkring den periode, som undersøgelsens statistiske materiale hidrører fra.

Oversigt over den almindelige licitationsundersøgelse.

66. Den almindelige licitationsundersøgelse består af 10 kapitler, der samler sig om be-

handling af de i foregående afsnit 65, stk. 3, nævnte 4 emner.

Undersøgelsen er en statistisk-økonomisk redegørelse, og man har derfor klart måttet fastlægge undersøgelsens statistiske enhed eller tællingsenhed, d. v. s. definere undersøgelsens licitationsbegreb. Dette er foretaget i kapitel I, som endvidere omhandler fremgangsmåden ved indsamlingen af undersøgelsesmaterialet, de her ved benyttede spørgeskemaer samt en vurdering af materialets kvalitet.

I kapitel II er foretaget en vurdering af omfanget, i hvilket bygge- og anlægsarbejder udføres på grundlag af licitation. Da licitationssystemet har forskellig betydning for de forskellige fag og for de forskellige arter af arbejder, omfatter forannævnte vurdering også en mere differentieret bedømmelse af licitationsformens betydning for bygge- og anlægsområdet.

Der er en forbindelse mellem prisdannelsen ved de forskellige former, hvorunder bygge- og anlægsarbejder udbydes til udførelse. Betydningen af licitationssystemet er derfor ikke udtømmende beskrevet ved angivelse af, hvor stor en del af bygge- og anlægsarbejderne, som bringes til udførelse med udgangspunkt i udbydelse i licitation. Betydningen af licitation som følge af vekselvirkningsforholdet mellem prisdannelsen under forskellige udbudsformer er fremdraget i kapitel II og behandlet i kapitel IX.

Kapitel III indeholder den ovenfor nævnte oversigt over konjunktur- og rentabilitetsforholdene for bygge- og anlægsvirksomhed.

Efter de nævnte 3 indledende kapitler gennemgås og beskrives de oplysninger, der fremgår af undersøgelsesmaterialet i kapitlerne IV-VIII.

Beskrivelsen af licitationssystemet er foretaget i kapitel IV, der indeholder 2 hovedafsnit, der behandler licitationsforholdene henholdsvis for håndværksarbejder og for entreprenørar-

*) Beretningen om den almindelige licitationsundersøgelse, der er forestået af sekretær i kommissionen, ekspeditionssekretær, cand. økon. Ove Høeg, er temmelig omfattende og derfor ikke trykt. Et antal stencilerede eksemplarer af beretningen foreligger tilgængelig og kan lånes bl. a. i handelsministeriets, boligministeriets og monopoltilsynets biblioteker.

bejder. Gennemgangen af undersøgelsesmateriale i kapitel IV består af fordelinger af licitationerne efter forskellige kriterier, som er fundet af interesse ved den tilsigtede »kortlægning« af licitationsstrukturen.

I kapitlerne V og VI, der behandler henholdsvis håndværkerlicitationer og entreprenørlicitationer, foretages herefter en beskrivelse af omfanget af konkurrencebegrænsningen ved licitation ud fra de vigtigste kategorier af licitationer, der er fremkommet i kapitel IV. Det angives, i hvilket omfang der forekommer fri licitation, licitation med adgang til udskydning og licitation med adgang til forhåndsregulering, og i hvilken udstrækning adgangen til regulering af licitationsbud er udnyttet ved udskydning eller forhåndsregulering samt bygherrerens reaktioner over for udskydningsbegæringer. For håndværksmaterialets vedkommende foretages endvidere en gennemgang af anvendelsen af konkurrencebegrænsende tilbudsklausulering.

I kapitel VII - håndværkermaterialet - og kapitel VIII - entreprenørmaterialet - videreføres behandlingen af konkurrencebegrænsningsproblemet, idet den prismæssige virkning af gennemførte reguleringer søges opgjort.

Konkurrencebegrænsning har betydning for prisdannelsen ved licitation ikke alene som følge af de direkte virkninger af udskydning og forhåndsregulering. Den omstændighed, at der foreligger mulighed for regulering af licitationsbud, må antages at påvirke selve tilbuds-beregningen, således at de oprindelige bud i sådanne tilfælde i et vist omfang vil afvige fra de bud, der ville fremkomme under forudsætning af fri prisdannelse. Denne mulige såkaldte indirekte virkning af adgangen til konkurrencebegrænsning ved licitation er også taget op til behandling i kapitel VII og VIII.

Da der som nævnt er en forbindelse mellem prisdannelse ved licitation og prisdannelse under andre udbudsformer, påvirker konkurrencebegrænsning ved licitation prisdannelsen uden for licitationsområdet. Der må antages at foreligge en vis afsmitning på andre priser. Dette spørgsmål er berørt i kapitel IX. Da undersøgelsesmaterialet ikke kan danne statistisk grundlag for behandling af nævnte spørgsmål, og der ej heller har foreligget andet brugbart erfaringsmateriale, er der kun givet en kort redegørelse for, hvorledes sammenhængen mellem priserne under de forskellige udbudsformer må antages at fremkomme og¹ virke.

Endelig er der i det afsluttende kapitel X

forsøgt foretaget en samlet vurdering af den prismæssige betydning - set i forhold til priserne under en fri prisdannelse - af adgangen til regulering af priser under den eksisterende licitationsordning.

Undersøgelsesmaterialet.

67. Der er foretaget en detaljeret afgrænsning af undersøgelsens statistiske enhed, en licitation. Undersøgelsen omfatter licitationer med 2 eller flere deltagere fra perioden 1. april 1955 til 1. april 1956 over arbejder inden for entreprenørfaget og følgende håndværksfag: Murer-, tømrer-, bygningsnedker-, maler-, el-, blikkenslager-, varme-, sanitets-*) og smedefaget**). Af de egentlige bygningshåndværksfag er således alene udeladt glarmesterfaget. Da konkurrencebegrænsning ved licitation praktisk set ikke forekommer inden for dette fag, har man under hensyntagen til glarmesterentreprisens normalt forholdsvis ringe størrelse ikke medtaget dette fags licitationer i undersøgelsen.

Licitationer afholdt af private bygherrer i forbindelse med opførelse af et enkelt enfamilieshus på 130 m² og derunder er dog ikke medtaget i undersøgelsen under hensyn til vanskelighederne ved at fremskaffe materiale fra disse antagelig spredte, små licitationer.

Undersøgelsesmaterialet er tilvejebragt ved henvendelse til håndværkets og entreprenørernes organisationer samt bygherrerne. For så vidt angår håndværkerlicitationerne er oplysningerne i stor udstrækning indsamlet ved personlig henvendelse og gennemgang på stedet af byggesagen.

Undersøgelsesmaterialet omfatter med den forannævnte undtagelse antagelig den overvejende del af licitationerne i undersøgelsesperioden, dog at antallet af frie licitationer over mindre arbejder inden for entreprenørfaget antagelig er noget større, end undersøgelsesmaterialet udviser.

For så vidt angår licitationerne inden for fagområdet blikkenslagerfaget m. v. må nævnes, at oplysningerne om visse sider af konkurrence-reguleringen — licitationerne med adgang til forhåndsregulering - ikke er fyldestgørende.

*) Herunder vand- og gasarbejder.

**) Blikkenslager-, varme-, sanitets- og smedefagene betegnes fremover som blikkenslagerfaget m. v.

Licitations betydning.

68. Bygge- og anlægsarbejder udbydes til udførelse af selvstændige håndværksmestre og entreprenører i licitation, som underhåndsbudsarbejde og i regning. Undersøgelsesmateriale giver oplysning om det absolutte omfang af udbydelse i licitation i undersøgelsesperioden 1. april 1955–1. april 1956. Der findes imidlertid ikke tilsvarende talmæssige opgørelser, som belyser det samlede udbud af bygge- og anlægsarbejder. Licitationsomfanget må derfor stilles over for et tilnærmet udtryk for det samlede udbud. Der er anvendt beregnede salgsværdier for de af selvstændige næringsdrivende i 1955 udførte bygge- og anlægsarbejder, og størrelsesordenen af det relative licitationsomfang er således skønsmæssigt opgjort.

Værdien af de arbejder, der i 1955 er udført af selvstændige håndværkere og entreprenører inden for de af undersøgelsen omfattede fag, er beregnet til ca. 2300 mill. kr. Beregningen er foretaget på grundlag af oplysninger fra Erhvervstællingen 1948 og de af statistisk departement udarbejdede indeks for bygge- og anlægsvirksomhed (Statistiske Efterretninger 1954 nr. 14 og 1956 nr. 92). Den almindelige licitationsundersøgelse omfatter licitationer over arbejder til en værdi af ca. 360 mill. kr., og værdien af de i undersøgelsesperioden udlitterede arbejder skønnes at ligge mellem nævnte beløb og højst 400 mill. kr., således at 16–17 pct. af håndværksmestrenes og entreprenørernes omsætning skulle hidrøre fra licitationsarbejder og resten fra underhåndsbud- og regningsarbejder.

Forannævnte samlede salgsværdi på 2300 mill. kr. er anslået til groft set at fordele sig med ca. 1950 mill. kr. på bygningsarbejder og ca. 350 mill. kr. på anlægsarbejder (vej-, jord-, kloak-, bro-, vandbygnings-, landvindingsarbejde o. lign.). Opdeles undersøgelsesmateriale på tilsvarende måde, fås, at licitationer til en værdi af ca. 268 mill. kr. vedrører bygningsarbejder, og at licitationer til en værdi af ca. 92 mill. kr. vedrører anlægsarbejder. Heraf fremgår, at licitation betyder mest for anlægsarbejder, ca. 27 pct., og mindst for bygningsarbejder, ca. 14 pct., hvilket atter indebærer, at licitationsarbejder betyder væsentligt mere for entreprenørerne end for bygningshåndværkerne.

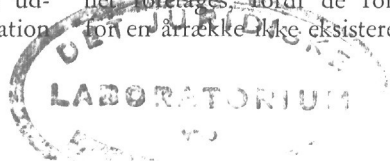
Reparations- og vedligeholdelsesarbejde udbydes i forholdsvis ringe omfang i licitation

bl. a. på grund af vanskeligheden ved forud at præcisere arbejdets art og omfang, og det samme gælder i nogen grad ombygningsarbejder. Et andet udtryk for licitations betydning fås derfor ved at udskille disse arbejder og måle licitationsomfanget i forhold til værdien af nye arbejder. Dette kan kun gøres for bygningsarbejders vedkommende. Værdien af nybygninger skønnes at have udgjort ca. 1115 mill. kr., og heroverfor udviser undersøgelsen en licitationsværdi på ca. 250 mill. kr. eller ca. 22 pct. Det kan nævnes, at arbejder i forbindelse med opførelse af enfamiliehuse til brug for ejeren sjældent udbydes i licitation, og ses der bort fra nævnte arbejder, andrager licitationsprocenten for nybygninger antagelig ikke under 25–30 pct.

Da bl. a. betydningen af reparations- og vedligeholdelsesarbejder varierer meget fra fag til fag vil også det relative licitationsomfang være forskellig for de forskellige fag. Samme forhold har endvidere indflydelse på licitationsarbejders betydning for de enkelte virksomheder. Dette er også påvirket af, om håndværksmesteren eller entreprenøren alene udfører arbejde for andre, eller om han samtidig er bygherre. Det foreliggende talmateriale har imidlertid ikke tilladt skøn over licitationsformens betydning i de nævnte henseender.

Licitationsystemets betydning for bygge- og anlægsvirksomhed kan ikke måles alene ved den andel, licitationsarbejder udgør af forskellige kategorier af bygge- og anlægsarbejder. Gennem forbindelsen mellem prisdannelse under de forskellige udbudsformer får licitationsformen en væsentlig større betydning, idet priserne på licitationsarbejder kan betragtes som en slags »prisfører« for det samlede prisniveau for bygge- og anlægsarbejder.

Omfanget, i hvilket bygge- og anlægsarbejder udbydes i licitation, vil variere såvel absolut som relativt fra år til år afhængig af f. eks. konjunkturforholdene, hvilke bygherrer der optræder på markedet o. lign., ligesom der formentlig også vil forekomme en langtidsbevægelse i licitationsomfanget. De tal, der ovenfor er anført til belysning af licitationsformens betydning for bygge- og anlægsarbejder, refererer sig til forholdene i undersøgelsesperioden. En mere almengyldig bedømmelse af betydningen af den omhandlede udbudsform har ikke kunnet foretages, fordi de fornødne oplysninger for en række ikke eksisterer.

Konjunkturforholdene.

69. Konkurrencebegrænsende foranstaltninger inden for et erhverv vil navnlig have betydning under ugunstige økonomiske vilkår med deraf følgende skærpet konkurrence, det være sig som følge af mere kortvarige depressioner eller som følge af en varig afsvækkelse af erhvervets stilling i samfundet. Med henblik på vurderingen af det omfang, i hvilket adgangen til regulering af licitationsbud er blevet udnyttet, er det derfor fundet rimeligt i den almindelige licitationsundersøgelse at indføje et afsnit om de økonomiske vilkår for håndværksmestrene og entreprenørerne i årene efter krigen.

Da det nævnte spørgsmål er indgående behandlet i adskillige publikationer og endvidere i det væsentlige kan forudsættes kendt fra den løbende økonomiske debat, er emnet i den almindelige licitationsundersøgelse kun givet en kort og summarisk behandling, og det findes af samme grund tilstrækkeligt her at fastslå visse hovedpunkter.

De økonomiske forhold her i landet efter krigen har været præget af en betydelig økonomisk ekspansion. Produktionsomfanget og nationalindtægten og stigningstakten for nævnte størrelser har, befolkningstilvæksten taget i betragtning, ligget væsentligt over førkrigsniveauet. Dette er foruden af udviklingen af en mere effektiv teknik i væsentlig grad en følge af en betydelig bedre udnyttelse af landets produktive ressourcer end i 1930'erne.

Bygge- og anlægsvirksomheden har deltaget i denne udvikling. Produktionen inden for dette område har siden 1947 været væsentlig større end før krigen og i det store og hele stigende. Også inden for bygge- og anlægsområdet hænger denne udvikling bl. a. sammen med en væsentlig højere aktivitet og en langt større udnyttelse af de eksisterende produktionskræfter end i årene før krigen.

Som helhed må således de økonomiske forhold for bygge- og anlægsvirksomhed efter krigen karakteriseres som gunstige og betingende en moderat og i hvert fald langt svagere konkurrence mellem de erhvervsdrivende end i 30'erne.

Denne hovedlinie i den økonomiske udvikling inden for bygge- og anlægsvirksomhed siden krigen er fremkommet under visse svingninger i konjunkturen. Der har været perioder med af svækket bygge- og anlægskonjunktur, hvor således konkurrencen mellem de erhvervsdrivende er blevet skærpet og perioder med så

høj en aktivitet, at der praktisk set har været tale om fuld beskæftigelse.

Konjunkturtilbageslagene er forekommet i 1952 og 1955/56, d. v. s. i de perioder, som har afgivet materiale til henholdsvis den af prisdirektoratets tekniske udvalg foretagne licitationsundersøgelse og den almindelige licitationsundersøgelse.

Det må imidlertid understreges, at nævnte tilbageslag i konjunktursituationen mere har haft karakter af en standsning i den siden krigen stedfindende produktionsstigning inden for det omhandlede erhvervsområde end af en egentlig konjunkturedgang. Hertil kommer, at den som helhed gunstige udvikling samt den omstændighed, at af svækkelserne af bygge- og anlægsaktiviteten er fremkommet som følge af, at det for at opnå økonomisk balance som helhed under ekspansionen er fundet nødvendigt at indskrænke aktiviteten inden for det omhandlede område, har kunnet give formodninger om, at der kun var tale om midlertidige afbrydelser af fremgangen.

Den omtalte økonomiske udvikling afspejler sig i indtægtsudviklingen for håndværksmestrene og entreprenørerne. Efter statistisk departements statistik over indtægtsforholdene ligger gennemsnitsindtægten for byggehåndværksmestrene og entreprenørerne lavere end gennemsnitsindtægten for de selvstændige næringsdrivende inden for industri og handel, men i årene efter krigen er gennemsnitsindtægten for førstnævnte gruppe steget mere, end tilfældet er for de to sidstnævnte erhvervsgrupper. Også indtægtsstat i stiske oversigter fra hovedstaden, Århus og Odense, der mere direkte end ovennævnte officielle statistik viser indtægtsudviklingen for mestrene i byggefagene, viser en klar indtægtsfremgang.

Det er således uomtvisteligt, at de økonomiske vilkår for byggehåndværksmestre og entreprenører har været opadgående siden krigen og væsentlig bedre end i 1930'erne.

En anden ting er imidlertid, om forbedringen har været så stor, at der må siges at have udviklet sig overnormale rentabilitetsforhold, d. v. s. at de selvstændige erhvervsdrivendes indtægter skulle overstige den indtægt, der er nødvendig for dels at fastholde driftsherrer i erhvervet, dels få folk til at gå ind i det omhandlede erhvervsområde.

Herimod taler det tidligere nævnte, at gennemsnitsindtægten for byggehåndværksmestre og entreprenører fortsat ligger noget lavere end

inden for industri og handel. Der er dog et andet forhold, som i den omhandlede henseende måske er mere afgørende, nemlig spørgsmålet om mestrenes og entreprenørernes indtægter sammenlignet med indtægterne for de i dette produktionsområde beskæftigede arbejdere, idet det hovedsagelig er herfra, at tilgangen til mestergruppen skal komme.

Statistiske oversigter for hovedstaden og Århus viser, at byggehåndværksmestrene opnår højere indtægter end svendene. For nogle tags vedkommende (murer- og tømrerfaget og visse grupper inden for blikkenslagerfaget m. v.) er der tale om væsentlig højere indtægter, medens mesterindtægterne i andre fag (snedker- og malerfaget) kun ligger forholdsvis lidt over svendenes indtægter.

Licitationssystemets struktur.

70. Forholdene inden for licitationsområdet ligger ikke fast, men vil variere med konjunkturforholdene, med hvilke personer og institutioner der optræder som bygherrer, og med den tekniske udvikling m. m., således at fordelinger af licitationerne fra forskellige perioder både absolut og relativt vil give varierende tal i fordelingsgrupperne. På den anden side er det sandsynligt, at væsentlige ændringer af licitationssystemets struktur foregår langsomt, således at en række af de oplysninger om licitationssystemet, som er fremkommet ved den almindelige licitationsundersøgelse antagelig vil have værdi også udover undersøgelsesperioden. Da det er bygherrerne, der vælger udbudsform og fastsætter udbudsbetingelserne, må det dog tilføjes, at forskydninger især på bygherresiden kan medføre ændringer af licitationssystemets struktur.

Den almindelige licitationsundersøgelses statistiske materiale omfatter 4423 licitationer over håndværksarbejder og 1256 licitationer over entreprenørarbejder eller i alt 5679 licitationer. De i licitation udbudte arbejder andrager for håndværkerlicitationernes vedkommende 212,7 mill. kr. og for entreprenørlicitationernes vedkommende 147,5 mill. kr. eller i alt ca. 360 mill. kr.

Ved denne beregning er værdien af et udliciteret arbejde - værdien af en licitation - ansat til det af bygherren antagne bud eller, hvis oplysning herom ikke har foreligget, det laveste bud, bygherren har haft mulighed for at acceptere.

Undersøgelsesmaterialet fordeler sig på de forskellige fag, som det fremgår af tabel 1.

Håndværkermaterialet omfatter 44 licitationer, for hvilke arbejdets værdi er uoplyst. Disse licitationer er ikke medtaget i tabel 1 og de i øvrigt foretagne fordelinger af materialet.

Hovedparten af licitationerne, ca. 60 pct., er afholdt af staten og kommunerne, og de pågældende arbejder udgør ca. 54 pct. af værdien af samtlige udliciterede håndværks- og entreprenørarbejder. Der er i denne henseende væsentlig forskel på de to materialer, hvoraf undersøgelsesmaterialet består. Godt 76 pct. af entreprenørlicitationerne er licitationer afholdt af det offentlige, medens den tilsvarende andel for håndværkerlicitationernes vedkommende er ca. 54 pct. Endvidere kan nævnes, at de af offentlige institutioner udliciterede håndværksarbejder efter værdi omfatter 44 pct. af håndværkermaterialet, medens den tilsvarende andel for entreprenørmaterialets vedkommende er godt 68 pct., jfr. tabel 2.

Tabel 1
Licitationerne fordelt efter fag.

	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.
Murerfaget	670	79,7	15,3	37,5
Tømrerfaget ...	628	28,9	14,3	13,6
Snedkerfaget ..	453	27,5	10,4	12,9
Malerfaget	302	9,1	11,5	4,3
El-faget	437	10,5	10,0	5,0
Blikkenslagerfaget m. v. ..	1596	48,4	36,4	22,7
Hovedentreprise ...	93	8,6	2,1	4,0
Håndværket ialt	4379	212,7	100,0	100,0
Entreprenørfaget	1256	147,5		
Total ...	5635	360,2		

Den mest betydningsfulde bygherre på licitationsområdet i undersøgelsesperioden var, som det fremgår af tabel 2, kommunerne, og heraf var atter købstadskommunerne for så vidt angår håndværket og amtskommunerne for så vidt angår entreprenørfaget den største udbyder af arbejder i licitation. For håndværkerlicitationernes vedkommende følger i betydning efter kommunerne de almennyttige boligselskaber og for entreprenørlicitationerne handels- og industrivirksomheder. De af sidstnævnte to grupper af bygherrer afholdte licitationer var gennemsnitligt set de største licitationer, medens de af kommuner afholdte licitationer for så vidt angår håndværkermaterialet gennemgående var de

mindste licitationer, og også inden for entreprenørmaterialet var relativt små licitationer.

Blandt statsinstitutionerne var forsvarrets bygningstjeneste, statsbanerne og undervisningsministeriet de største udbydere af arbejder i licitation.

Det skal endelig nævnes, at der er forholdsvis små forskelle mellem håndværksfagene med hensyn til fordelingen på offentlig og ikke-offentlig licitation.

Inden for håndværket var en væsentlig del af de ikke-offentlige licitationer licitationer

Tabel 2
Fordeling på bygberregrupper.

	Håndværket			Entreprenørfaget		
	Anral	Værdi	Værdi	Anral	Værdi	Værdi
	pct.	mill. kr.	pct.	pct.	mill. kr.	pct.
Stat	13,1	28,6	13,5	15,3	26,7	18,1
Kommuner	41,3	64,8	30,5	60,9	74,2	50,3
Boligselskaber/handels- og industrivirksom- heder*)	15,8	61,3	28,8	10,4	30,9	21,0
Andre private	29,8	58,0	27,2	13,4	15,7	10,6
I alt ...	100,0	212,7	100,0	100,0	147,5	100,0

*) Gruppen handels- og industrivirksomheder refererer sig til entreprenørfaget.

Inddeles materialet efter licitationens art, fremgår det, at de ikke-offentlige licitationer omfatter 56 pct. af værdien af håndværkerlicitationerne, medens de ikke-offentlige licitationer over entreprenørarbejder udgør ca. 40 pct. af entreprenørlicitationernes samlede værdi. Denne forskel hænger sammen med, at de af offentlige institutioner afholdte licitationer som ovenfor omtalt er af større betydning for entreprenørfaget end for håndværksfagene, idet offentlige myndigheder, herunder især kommunerne, som det fremgår af tabel 3, overvejende anvender offentlig licitation.

Det fremgår af det anførte, at for så vidt angår licitationsområdet har den tillidsprægede udbudsform - ikke-offentlig licitation - været den mest betydningsfulde for håndværket. Dette indebærer, at de tillidsprægede overdragelsesformer - ikke-offentlig licitation, overdragelse efter underhåndsbud, overdragelse i regning - alt i alt er de vigtigste for håndværket. I denne forbindelse må yderligere nævnes, at der blandt håndværkslicitationerne forekommer et antal offentlige licitationer, hvor deltagelse i licitationen er begrænset til en nærmere defineret kreds af håndværkere. E't er oftest kommuner, som anvender denne licitationsart, idet licitationsdeltagelse er begrænset til de i kommunen bosiddende mestre. De pågældende såkaldte offentlige begrænsede licitationer udgør ca. 16 pct. af håndværkerlicitationerne, men værdimæssigt knap 1 pct. af dette materiale.

med 2 deltagere - antalsmæssigt ca. 52 pct. og værdimæssigt ca. 43 pct. I modsætning hertil udgjorde licitationerne med 2 tilbudsgivere ca. 29 pct. af antallet af de ikke-offentlige entreprenørlicitationer og ca. 16 pct. af disse licitationers værdi. Dette betyder atter, at licitationer med kun 2 deltagere har udgjort en ganske betydelig gruppe af samtlige håndværkerlicitationer - knap $\frac{1}{3}$ og godt 14 henholdsvis efter antal og værdi - medens det modsatte har været tilfældet inden for entreprenørfaget, hvor de omhandlede licitationer kun udgjorde ca. 15 pct. - antalsmæssigt - og ca. 7 pct. - værdimæssigt. Dette har betydning bl. a. for spørgsmålet om regulering af licitationsbudene, idet det er en betingelse for udskydning eller forhåndsregulering, at der i licitationen deltager mindst 3 tilbudsgivere, jfr. afsn. 36.

Tabel 3
Offentlige licitationers andel af værdien af samtlige licitationer.

	Håndværk	Entreprenørfaget
	pct.	pct.
Staten	57,1	49,6
Kommuner	60,6	83,6
Boligselskaber/handels- og industrivirksomheder	43,9	9,8
Andre private	17,3	52,6
I alt ...	43,5	58,7

Licitationer inden for håndværksfagene vedrører overvejende arbejder i forbindelse med nybyggeri. Der foreligger i denne del af undersøgelsesmaterialet også et mindre antal licitationer over reparations- og vedligeholdelsesarbejder - ca. 125, som især forekommer inden for malerfaget - og ombygningsarbejder; værdien af sidstnævnte to grupper af licitationer er forholdsvis ringe.

I nedenstående tabel 4 er vist, hvorledes håndværkerlicitationerne fordeler sig efter arten af de bygninger i forbindelse med hvilke, arbejdet er udliciteret.

Det ses, at licitationsarbejder forekommer hyppigst ved byggeri af skoler, hospitaler, al-

Tabel 4

Håndværkerlicitationerne fordelt på arter af byggeri.

	Antal	Værdi
		mill. kr.
Private enfamiliehuse over 130 m ²	50	0,7
Større boligbyggeri	865	74,5
Teknisk byggeri	276	6,5
Forsvarsbyggeri	190	10,9
Skoler, hospitaler, aldersrenteboliger, off. administrationsbygninger o. lign.	1.848	79,5
Handels- og industribyggeri	821	34,6
Landbrugsbyggeri	91	1,8
Andet byggeri	238	4,2
I alt ...	4.379	212,7

derdomshjem, administrationsbygninger o. lign. (ca. 80 mill. kr.), større boligbyggeri (ca. 75 mill. kr.) og handels- og industribyggeri (ca. 35 mill. kr.).

Inden for entreprenørfaget er med en værdi af ca. 60 mill. kr. licitationerne over vej-, kloak- og jordarbejder den største og licitationerne over bygningsarbejder med en værdi af ca. 55 mill. kr. den næststørste gruppe, jfr. tabel 5.

De fleste af håndværkermaterialets licitationsarbejder, der er forekommet ved godt 1000 byggeforetagender, hvor der som regel er afholdt licitation i næsten alle fag, har fundet sted i provinsbyerne. Af den samlede værdi på ca. 213 mill. kr. vedrører licitationer til et beløb på ca. 94 mill. kr. - ca. 41 pct. - arbejder i provinsbyerne. Den store bygherre på licitationsområdet i provinsbyerne var de almenyttige boligselskaber, som i undersøgelsesperioden har udliciteret arbejder til en værdi af knap 37 mill. kr. Herefter følger købstadskommunerne (og købstadskommunerne i forbindel-

Tabel 5

Licitationer fordelt på forskellige arter af entreprenørarbejder.

	Antal	Værdi
		mill. kr.
Vej-, kloak-, jordarbejde	659	59,0
Broarbejde	61	5,3
Vandbygningsarbejde	30	8,6
Landvinding, regul. af vandløb, dræning og grundforbedring	151	7,9
Egentlige bygningsarbejder	1 5 1	55,2
Støbning af fundamenter, bunkers, ramper m. v.	176	11,0
Andet arbejde	28	0,5
I alt ...	1.256	147,5

se med amterne) med licitationer over arbejder til en værdi af knap 31 mill. kr.

Der er udliciteret arbejder til en værdi af godt 50 mill. kr. i landdistrikterne. Her er det sognekommunerne og de bymæssige kommuner, der med licitationsarbejder til en værdi af godt 16 mill. kr. er den største udbyder i licitationen.

I hovedstaden og hovedstadens omegnskommuner androg værdien af de udliciterede arbejder i undersøgelsesperioden henholdsvis ca. 37 mill. kr. og ca. 31 mill. kr. I disse områder var det, for så vidt angår hovedstaden, bygherregruppen »andre private« (private bygherrer eksklusive de almenyttige boligselskaber) og, for så vidt angår hovedstadens omegnskommuner, boligselskaberne, der med arbejder til en værdi af henholdsvis ca. 23,5 mill. kr. og ca. 12,5 mill. kr. var de største licitationsbygherrer.

Entreprenørlicitationernes fordeling efter arbejdsstedets beliggenhed fremgår af tabel 6.

Tabel 6

Entreprenørlicitationerne fordelt efter arbejdsstedets beliggenhed.

	Antal	Værdi
		mill. kr.
Hovedstad	131	16,4
Hovedstadens omegn	154	25,6
Provinsbyer	363	47,4
Land	608	58,1
I alt ...	1256	147,5

Det ses, at fordelingen er forskellig fra den for håndværksarbejderne omtalte, idet f. eks. hovedparten af de udliciterede entreprenørarbejder har fundet sted i landdistrikterne.

Den gennemsnitlige licitationsværdi udgør for håndværksfagene ca. 49.000 kr. Værdien af den enkelte licitation varierer fra ca. 1000 kr. og opad; 8 håndværkerlicitationer vedrører arbejder på 1 mill. kr. og derover. Den overvejende del af håndværkermaterialet vedrører forholdsvis små arbejder. Det kan således nævnes, at 3.869 ud af håndværkermaterialets 4.379 licitationer - ca. 88 pct. - vedrører arbejder til en værdi af under 100.000 kr. og heraf igen $\frac{3}{4}$ - eller set i forhold til samtlige licitationer $\frac{2}{3}$ - licitationer over arbejder til en værdi af ikke over 20.000 kr.

Entreprenørlicitationerne er gennemgående væsentligt større end håndværkerlicitationerne. Den gennemsnitlige entreprenørlicitation har en værdi af ca. 117.000 kr. eller mere end det dobbelte af den gennemsnitlige håndværkerlicitation. Entreprenørlicitationerne når væsentligt højere i værdi end håndværkerlicitationerne. Det kan nævnes, at 22 entreprenørlicitationer vedrører arbejder på 1 mill. kr. og derover. Af de 1.256 entreprenørlicitationer er 952 - ca. 76 pct. - licitationer over arbejder på under 100.000 kr., og heraf udgjorde licitationerne over arbejder på indtil 30.000 kr. ca. 60 pct. - d. v. s. ca. 45 pct. af samtlige entreprenørmaterialers licitationer.

Sammenligning med 1952-undersøgelsen.

71. Der er ikke tidligere foretaget undersøgelser af licitationsforholdene af tilsvarende omfang som den almindelige licitationsundersøgelse.

Den for første halvår af 1952 foretagne undersøgelse omfattede ikke licitationer inden for områder, hvor organisationerne ikke havde vedtaget regler om konkurrenceregulering ved licitation. Teknisk udvalgs materiale omfattede endvidere ikke licitationer med 2 tilbudsgivere, og undersøgelsen blev i øvrigt for så vidt angår håndværket gennemført som en repræsentativ undersøgelse.

For så vidt angår entreprenørlicitationerne dækker teknisk udvalgs materiale næsten alle licitationer, dog at der på grund af fremgangsmåden ved indsamlingen antagelig mangler et antal licitationer over mindre arbejder, især sådanne som havde været afholdt af private bygherrer.

For så vidt angår håndværkermaterialet kan 1952-undersøgelsen antagelig anses for repræsentativ for murer- og el-faget og til dels tøm-

refaget. Teknisk udvalgs licitationsmateriale kan derimod ikke anses for at dække forholdene i blikkenslagerfaget m. v. og malerfaget. Der kan også være visse mangler for så vidt angår licitationer over bygningssnedkerarbejder.

Der skal derfor ikke med hensyn til beskrivelse af licitationssystemets struktur foretages sammenligning mellem den almindelige licitationsundersøgelse og 1952-undersøgelsen.

Det skal dog for så vidt angår håndværkerlicitationer med 3 eller flere tilbudsgivere anføres, at teknisk udvalg mente at kunne anslå antallet af sådanne for 1952 til at udgøre ikke under ca. 4000. Det tilsvarende antal licitationer i nærværende undersøgelse er ca. 3000. Da konjunkturforholdene i de 2 perioder stort set er de samme, synes tallene at tyde på, at der har været en nedgang i antallet af licitationer med 3 eller flere tilbudsgivere. En tilbagegang i anvendelse af licitation kan antages også at finde udtryk i forholdet mellem offentlige og ikke-offentlige licitationer, og det skal tilføjes, at en sammenligning mellem de to undersøgelser kunne tyde på en sådan udvikling.

For så vidt angår entreprenørområdet viser en sammenligning med 1952-undersøgelsen, at anvendelse af licitation ikke er gået tilbage. Sammenligning med 1952-materialet viser endvidere en ret stærk forøgelse i omfanget af offentlige licitationer.

Konkurrencebegrænsning.

72. Begrænsning af priskonkurrencen ved licitation kan finde sted på 3 måder. For det første kan konkurrencen begrænses ved regulering af licitationsbudene enten i form af udskydning eller ved forhåndsregulering. For det andet kan konkurrencen begrænses ved, at licitationsdeltagerne anvender åbnings- og/eller samarbejdsforbehold og herved søger at afskære bygherren fra at indhente tilbud fra visse virksomheder eller fra at antage licitationsbud afgivet af visse virksomheder. Endelig kan den Sydendes konkurrencemuligheder blive begrænset, såfremt han organisationsmæssigt kan tilpligtes at tage forbehold over for forhold i udbydgrundlaget — teknisk-økonomiske forbehold.

I afsnittene 73-79 vil der blive redegjort for en del af de resultater, der for så vidt angår de to førstnævnte fremgangsmåder for konkurrencebegrænsning fremgår af undersøgelsesmaterialet.

Den eventuelle begrænsning af bydendes konkurrencemuligheder, der kan fremkomme

Tabel 7

Fordeling efter antal bydende.

	Håndværket				Entreprenørfaget				Samtlige licitationer			
	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.		mill. kr.	pct.	pct.		mill. kr.	pct.	pct.
Lic. med 2 bydende	1.402	54,9	32,0	25,8	188	10,5	15,0	7,1	1.590	65,4	28,2	18,2
Lic. med 3 eller flere bydende	2.977	157,8	68,0	74,2	1.068	137,0	85,0	92,9	4.045	294,8	71,8	81,8
I alt ...	4.379	212,7	100,0	100,0	1.256	147,5	100,0	100,0	5.635	360,2	100,0	100,0

Tabel 8

Licitationer med 3 eller flere deltagere fordelt på frie licitationer (licitationserklæring ikke forelagt) og licitationer med adgang til regulering (licitationserklæring forelagt).

	Håndværket				Entreprenørfaget				Samtlige licitationer			
	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.		mill. kr.	pct.	pct.		mill. kr.	pct.	pct.
Frie licitationer	1.062	62,5	35,7	39,6	300	11,9	28,1	8,7	1.362	74,4	33,7	25,2
Lic. med adgang til regulering	1.915	95,3	64,3	60,4	768	125,1	71,9	91,3	2.683	220,4	66,3	74,8
I alt ...	2.977	157,8	100,0	100,0	1.068	137,0	100,0	100,0	4.045	294,8	100,0	100,0

som følge af kollektivt vedtagne teknisk-økonomiske forbehold, vil ikke blive behandlet. Der kan dog herom henvises; til udbudsmaterialeudvalgets undersøgelse, jfr. side 95.

73. Under den nuværende licitationsordning er der ikke adgang til regulering af licitationsbud ved licitationer med under 3 deltagere. For så vidt angår licitationerne med 3 eller flere deltagere er det endvidere en betingelse for adgang til regulering af licitationsbud, at licitationserklæring forelægges bygherren.

Antallet og værdien af undersøgelsesmaterialets *frie licitationer* og *licitationer med adgang til regulering* fremgår af tabel 7 og 8. I tabel 7 er angivet, hvorledes materialet fordeler sig på licitationer med 2 tilbudsgivere og licitationer med 3 eller flere tilbudsgivere, og af tabel 8 fremgår, i hvilket omfang der ved licitationerne med 3 eller flere deltagere er forelagt licitationserklæring. Samles tallene for licitationer med 2 deltagere i tabel 7 med tallene for frie licitationer - licitationserklæring ikke forelagt - i tabel 8, ses det, at 2.952 licitationer eller

lidt over halvdelen af materialets 5.635 licitationer har været frie licitationer, og at disse licitationer dækker arbejder til en værdi af ca. 140 mill. kr., d. v. s. knap 40 pct. af materialet regnet efter værdi. Omvendt har der således ved 2.683 licitationer - ca. 48 pct. - til en værdi af ca. 220 mill. kr. - ca. 60 pct. - været adgang til regulering - enten i form af udskydning eller forhåndsregulering.

Det ses, at der har været adgang til regulering af licitationsbud i betydelig større udstrækning inden for entreprenørfaget end inden for håndværksfagene. Dette beror dels på, at licitationerne med 2 deltagere udgør en væsentlig mindre gruppe af entreprenørmaterialet end af håndværkermaterialet dels på, at licitationserklæring er forelagt i væsentligt større omfang inden for entreprenørfaget.

74. Omfanget, i hvilket der ved licitationer med 3 eller flere tilbudsgivere af de forskellige organisationer gennem *forelæggelse af licitationserklæring* er opnået adgang til regulering af licitationsbud, er vist i tabel 9.

Tabel 9
*Forelæggelse af licitationserklæring.
Fordeling på organisationsgrupper.*

	Forelæggelses-licitationer		Forelæggelseslic. i pct. af samtlige lic.m. 3 el. flere deltagere	
	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.
Organisationer i hovedstaden*).	168	20,3	52,5	58,0
Centralforen. af Muremestre i Danmark (muremestre i provinsbyerne).	133	21,3	46,8	55,3
Centralforen. af Tørmestere i Danmark (tørmestere i provinsbyerne).	100	7,5	34,8	37,9
Centralforen. af Snedkermestre i Danmark (snedkermestre i provinsbyerne).	19	1,3	45,2	49,5
Hovedorg. af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark (murer-, tømrer- og snedkermestre på landet).	350	12,4	72,3	68,3
Fælleslicitationskontoret (mestre inden for varmfaget i provinsbyerne og i øvrigt mestre inden for fagområdet blikkenslagerfaget m. v. i hele landet).	720	22,7	73,2	74,4
El-Installatøremes Fælles-Prisudvalg (mestre inden for el-faget i hele landet) ...	253	7,0	92,3	93,9
Malerm.centralforen. (malerm. i provinsbyerne og på landet).	164	2,6	59,9	63,3
Andre mesterforeninger.	8	0,2	27,6	13,0
Håndværket i alt.	1.915	95,3	64,3	60,4
Entreprenørforeningen.	768	125,1	71,9	91,3
Total ...	2.683	220,4	66,3	74,8

*) Gruppen omfatter Københavns Murer- og Stenhuggerlaug, Københavns Tømrerlaug, Københavns Snedkerlaug - Bygningssnedkerafdelingen - Københavns Malerlaug og Varmebranchens Licitationsforening.

I undersøgelsesmaterialet forefindes 4.045 licitationer med 3 eller flere deltagere til en værdi af ca. 295 mill. kr. Af disse licitationer er 2.977 - værdi ca. 158 mill. kr. - håndværkerlicitationer og 1.068 til en værdi af ca. 137 mill. kr. entreprenørlicitationer.

Der har været forelagt licitationserklæring ved ca. $\frac{3}{4}$ af de omhandlede licitationer regnet efter værdi.

For så vidt angår håndværkerorganisationerne skal nævnes, at forelæggelseslicitationerne fra fælleslicitationskontoret på grund af mangelfulde oplysninger må anses for en minimumsangivelse for denne organisation.

Nogle af organisationsgrupperne omfatter foreninger, som i undersøgelsesperioden ikke havde vedtægter om regulering af licitationsbud, og som følgelig ikke har forelagt licitationserklæring. Dette gælder gruppen organisationer i hovedstaden, idet Københavns Tømrerlaug indtil 1. januar 1958 var en »fri« forening, og organisationsgrupperne Centralforeningen af Muremestre i Danmark og Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark - jfr. bilag 5 og kap. VI. Ses der bort fra sådanne foreninger, bliver forelæggelsesprocenterne for disse organisationsgrupper større - 60-70 pct.

Organisationsgrupperne i tabel 9 omfatter i flere tilfælde håndværksmestre i flere fag. I nedenstående tabel 10 belyses derfor forelæggelsesomfanget i de forskellige håndværksfag uden hensyn til organisationsforhold.

Tabel 10

Forelæggelse af licitationserklæring i de enkelte fag.

	Forelæggelseslic. i pct. af lic. m. 3 eller fl. deltagere	
	Antal	Værdi
	pct.	pct.
Murerfaget	59,6	63,8
Tømrerfaget	44,7	35,5
Snedkerfaget	47,1	35,5
Malerfaget	60,7	62,2
El-faget	92,0	93,8
Blikkenslagerfaget m. v....	73,9	77,8
Hovedentreprise	60,3	55,7
Andre fag	25,0	34,5
I alt ...	64,3	60,4

I tabel 11 er vist, i hvilket omfang der er forelagt licitationserklæring over for de forskellige grupper af bygherrer.

Tabel 11

Forelæggelse af licitationserklæring over for de forskellige bygherregrupper.

	Håndværket			Entreprenørfaget		
	Lic. m. 3 el. flere delt.	Heraf fore- læggelses- licitationer		Lic. m. 3 el. flere delt.	Heraf fore- læggelses- licitationer	
	Værdi	Antal	Værdi	Værdi	Antal	Værdi
	mill. kr.	pct.	pct.	mill. kr.	pct.	pct.
Staten	25,7	67,3	60,7	25,9	90,3	96,8
Kommuner ...	50,3	67,5	67,7	71,9	71,2	89,9
Boligselska- ber/handels- og industri- virksomhe- der*).	43,3	70,3	57,1	25,5	71,1	95,3
Andre private	38,5	52,6	54,3	13,4	52,4	80,8
I alt...	157,8	64,3	60,4	137,0	71,9	91,3

*) Gruppen handels- og industrivirksomheder refererer sig til entreprenørfaget.

Det skal endelig nævnes, at for begge undersøgelsesmaterialets to grupper af licitationer gælder, at der forelægges licitationserklæring i noget større omfang ved offentlige licitationer end ved ikke-offentlige licitationer, dog at forskellen i denne henseende er mindst for entreprenørmaterialet.

75. Ved at underskrive eller ved at nægte at underskrive licitationserklæring træffer bygherrerne afgørelse om, på hvilken måde regulering af licitationsbud kan finde sted, om i form af udskydning eller i form af forhåndsregulering.

I nedenstående tabel 12 - håndværket - og 13 - entreprenørfaget - belyses omfanget, i hvilket bygherrerne har underskrevet licitationserklæring.

Der forefindes i alt 2.683 forelæggelseslicitationer, og heraf var licitationserklæring underskrevet ved 598 - ca. 22 pct. De tilsvarende værdital var ca. 220 mill. kr. og ca. 71 mill. kr. - ca. 32 pct.

Det fremgår, at underskriftslicitationerne regnet efter værdi andrager en væsentlig større del af entreprenørlicitationerne - ca. 39 pct. - end af håndværkerlicitationerne - ca. 24 pct.

Tabellerne viser, at statsinstitutioner underskriver licitationserklæring i relativ stor udstrækning. Det er dog enkelte statsinstitutioner, herunder især forsvarrets bygningstjeneste og

Tabel 12
Håndværket.
Underskrift på licitationserklæring.

	Underskrifts- licitationer		Underskriftsl.c. i pct. af forelæggelseslic.	
	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.
Staten	138	7,4	43,4	47,1
Kommuner	122	6,6	14,0	19,5
Boligselskaber ..	27	2,0	7,9	8,0
Andre private...	129	6,8	34,0	32,6
I alt ...	416	22,8	21,7	23,9

Tabel 13
Entreprenørfaget.
Underskrift på licitationserklæring.

	Underskrifts- licitationer		Underskriftsl.c. i pct. af forelæggelseslic.	
	Antal	Værdi	Antal	Værdi
		mill. kr.	pct.	pct.
Staten	113	12,8	75,8	50,8
Kommuner	38	18,7	7,7	29,0
Handels- og in- strivirksom-				
heder	24	10,2	40,7	41,9
Andre private...	7	6,8	10,6	61,5
I alt ...	182	48,5	23,7	38,7

statsbanerne, der præger forholdene i denne henseende. Med hensyn til kommunerne kan oplyses, at købstadskommunerne og hovedstadens omegnskommuner har underskrevet licitationserklæring i yderst ringe omfang, medens amtskommunerne har tiltrådt licitationserklæring i relativ stor udstrækning. De bymæssige kommuner - medlemmer af foreningen »Bymæssige kommuner« med undtagelse af hovedstadens omegnskommuner — landkommunerne og Københavns kommune har underskrevet licitationserklæring i noget mindre omfang, end de summariske tal i tabel 12 og 13 angiver.

Underskriftsomfanget for de forskellige håndværksfag afviger i det store og hele ikke meget fra underskriftsomfanget for håndværket som helhed. Der er underskrevet licitationserklæring i mindst udstrækning inden for el- og malerfaget - 14-15 pct.

76. Med udgangspunkt i forelæggelses- og underskriftsomfanget er i nedenstående tabel 14 værdien af licitationerne med 3 eller flere deltagere fordelt på de forekommende *tre former for licitation*, fri licitation, licitation med adgang til udskydning og licitation med adgang til forhåndsregulering.

Samtlige undersøgelsens 4.045 licitationer med 3 eller flere tilbudsgivere til en værdi af ca. 295 mill. kr. fordeles sig værdimæssigt med ca. $\frac{1}{4}$ på frie licitationer, $\frac{1}{4}$ på licitationer med adgang til udskydning og ca. $\frac{1}{2}$ på licitationer med adgang til forhåndsregulering. Der er, som det fremgår af tabel 14, væsentlige forskelle mellem håndværket og entreprenørfaget, navnlig med hensyn til frie licitationer og licitationer med adgang til udskydning.

Af tallene i tabel 14 for håndværket skal nævnes, at Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg udviser det mindste omfang af frie licitationer, og af centralforeningerne af murer-, tømrer- og snedkermestre i Danmark udviser det største antal frie licitationer. Licitation med adgang til udskydning er forekommet i mindst omfang for malermestrenes centralforeninger og i størst udstrækning for hovedorganisationen, og licitation med adgang til forhåndsregulering er forekommet i størst udstrækning inden for

Tabel 14
Værdien af licitationer med 3 eller flere deltagere.
Procentvis fordeling på licitationsformer.

	Lic. m. 3 el. flere delt.	Frie IH.	Lic. m. adg. til udskydn.	Lic. m. adg. til forh.reg.
	mill. kr.	pct.	pct.	pct.
Organisationer i hoved- staden	35,0	42,0	15,4	42,6
Centralforeningerne af Murer-, Tømrer- og Snedkermestre i Dan- mark	61,0	50,6	12,8	36,6
Hovedorg. af Mester- foreninger i Bygge- fagene i Danmark ...	18,2	31,9	19,8	48,3
Fælleslicitations- kontoret	30,5	23,6	15,1	59,3
Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg ...	7,5	6,7	14,7	78,6
Malermestrenes central- foreninger	4,1	36,6	4,9	58,5
Andre mesterforeninger	1,5	87,0	7,5	5,5
Håndværk i alt	157,8	39,6	14,5	45,9
Entreprenørforen.	137,0	8,7	35,4	55,9
Total ...	294,8	25,2	24,2	50,6

Tabel 15
Samtlige licitationer.
Antalsmæssig fordeling på licitationsformer.

	Håndværksfag		Entreprenørfaget		I alt	
		pct.		pct.		pct.
Frie licitationer	2.464	56,3	488	38,9	2.952	52,4
Lic. med adgang til udskydning	416	9,5	182	14,5	598	10,6
Lic. m. adgang til forhåndsreg.	1.499	34,2	586	46,6	2.085	37,0
I alt ...	4.379	100,0	1.256	100,0	5.635	100,0

Tabel 16
Samtlige licitationer.
Værdimæssig fordeling på licitationsformer.

	Håndværksfag		Entreprenørfaget		I alt	
	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.
Frie licitationer	117,4	55,2	22,4	15,2	139,8	38,8
Lic. med adgang til udskydning	22,8	10,7	48,5	32,9	71,3	19,8
Lic. m. adgang til forhåndsreg.	72,5	34,1	76,6	51,9	149,1	41,4
I alt ...	212,7	100,0	147,5	100,0	360,2	100,0

Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg og i mindst udstrækning inden for centralforeningerne af murer-, tømrer- og snedkermestre. Sidstnævnte Organisationsgruppe og gruppen organisationer i hovedstaden er som tidligere nævnt præget af, at nogle af foreningerne ikke havde regler om konkurrenceregulering.

I tabel 15 og 16 har man endelig givet en oversigt over, hvorledes samtlige undersøgelsesmaterialelets licitationer fordeler sig på de nævnte tre former for licitation.

77. Inden for håndværksfagene har der i undersøgelsesperioden foreligget 416 *licitationer med adgang til udskydning*, og i 166 tilfælde - ca. 40 pct. - er udskydningsbegæring fremsat. De tilsvarende tal for entreprenørfaget er henholdsvis 182 licitationer og 24 licitationer - ca. 13 pct.

I nedenstående tabel 17 er angivet, i hvilken udstrækning der målt på værdierne ved tilveje-

Tabel 17

	Håndværksfag		Entreprenørfag	
	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.
Adgang til udskydning..	22,8	100,0	48,5	100,0
Grundlag tilvejebragt ...	12,3	54,2	19,2	39,6
Udskydningsbegæring fremsat	9,3	41,0	18,4	37,9

bringelse af grundlag herfor - kontrolpris eller analyse — er udvist intention til at begære bud udskudt og omfanget, i hvilket der faktisk er fremsat begæring om udskydning af bud.

Tabellen viser, at grundlag tilvejebringes i et noget større omfang ved håndværkerlicitationerne end ved entreprenørllicitationerne. Udskydningsbegæringens omfang er derimod ikke meget forskelligt, når der ses på værditalle. Sammenlignes med de ovenfor nævnte antalstal fremgår det, at der inden for entreprenørfaget navnlig begæres udskydning af bud ved store arbejder.

Der er med hensyn til udskydningens gennemførelse stor forskel på de enkelte håndværksorganisationer. Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg og malermestrenes centralforeninger udnytter adgangen til udskydning både ved i stort omfang at skaffe sig udskydningsgrundlag og begære bud udskudt. Organisationerne inden for murer-, tømrer- og snedkerfagene er derimod mere tilbageholdende med hensyn til at udnytte adgangen til udskydning. I denne forbindelse kan nævnes, at de to største foreninger inden for murerfaget og bygningssnedkerfaget, Københavns Murerlaug og Københavns Snedkerlaug, i intet tilfælde har tilvejebragt grundlag for udskydning og således heller ikke i noget tilfælde fremsat begæring om udskydning.

For håndværksfagene har der i størst udstrækning været fremsat begæring om udskydning af bud ved de af boligselskaberne afholdte licitationer, idet begæring om udskydning er fremsat ved licitationer til en værdi af 1,4 mill. kr., hvilket er ca. 70 pct. af værdien af de af boligselskaberne afholdte licitationer med adgang til udskydning. Det tilsvarende procenttal for de øvrige grupper af bygherrer varierer fra ca. 27 pct. til ca. 54 pct.

Undersøgelsen viser, at bygherrerne i ret betydeligt omfang accepterer udskydningsbegæringen.

Af de 166 licitationer inden for håndværket - værdi ca. 9,3 mill. kr. — hvor begæring om udskydning er fremsat, hzs bygherren accepteret udskydningsbegæringen ved 129 licitationer til en værdi af ca. 6,4 mill. kr., d. v. s. ved op mod 80 pct. af tilfældene efter antal og ved omkring 70 pct. af de omhandlede licitationer regnet efter værdi. Det er navnlig kommunerne, som har affundet sig med fremsatte begæringer om udskydning af bud. Statsinstitutioner og boligselskaber har i noget højere grad end forannævnte summariske tal angiver, protesteret mod udskydningsbegæringer.

I de fleste tilfælde af protest mod udskydningsbegæring - 24 tilfælde ud af 37 - er striden afgjort ved beregningsudvalg eller opmand. I 10 tilfælde er sagen afgjort ved forlig. I 22 tilfælde har protest mod udskydningsbegæringen medført dennes hele eller delvise bortfald.

Inden for entreprenørfaget er der begæret udskydning ved 24 licitationer til en værdi af 18,4 mill. kr., og ved 18 licitationer til 14,9 mill. kr. foreligger accept.

78. Inden for håndværket har bygherrerne ved at nægte underskrift på licitationserklæring givet *adgang til forhåndsregulering* ved 1.499 licitationer til en værdi af 72,5 mill. kr. De tilsvarende tal er for entreprenørfaget 586 licitationer til en værdi af 76,6 mill. kr., tabel 15 og 16. I et betydeligt antal tilfælde er forhåndsregulering ikke gennemført. Regnet efter antal

Tabel 18

	Håndværksfag		Entreprenørfag	
	mill. kr.	pct.	mill. kr.	pct.
Adgang til forhåndsreg. .	54,5	100,0	76,6	100,0
Grundlag tilvejebragt	32,7	60,0	26,1	34,1
Regulering foretaget . . .	21,8	40,0	11,9	15,5

gælder dette for ca. 50 pct. af håndværkerlicitationerne og for ca. 90 pct. af entreprenørlicitationerne. Af tabel 18 fremgår, at forhåndsregulering er gennemført i større udstrækning, når der ses på entreprenørlicitationernes værdi, medens det modsatte er tilfældet for håndværket.

I tabellen og ved ovennævnte tal for gennemførelse af forhåndsregulering er helt udeladt licitationerne inden for Fælleslicitationskontorets område, idet dette materiale, for så vidt angår foretagne forhåndsreguleringer, i betydeligt omfang er utilstrækkeligt oplyst.

Hovedstadsforeningerne (Københavns Murerlaug, Københavns Snedkerlaug, Københavns Malerlaug og Varmebranchens Licitationsforening) har gennemført forhåndsregulering i mindre omfang - ca. $\frac{1}{4}$ af tilfældene regnet efter værdi. De øvrige organisationer ligger mere på linie med det summariske forhåndsreguleringsomfang.

Forhåndsregulering er gennemført i størst udstrækning over for boligselskaberne, nemlig ved ca. 45 pct. af licitationerne regnet efter værdi. Det tilsvarende forhåndsreguleringsomfang var for de kommunale institutioner ca. 35 pct. og for de af statsinstitutioner afholdte licitationer noget mindre. Over for bygherregruppen andre private er forhåndsregulering gennemført i ringe omfang.

Inden for entreprenørfaget er adgangen til forhåndsregulering udnyttet i størst omfang over for statsinstitutioner - ca. 22 pct. af licitationsværdien. For kommunernes vedkommende er forhåndsreguleringsomfanget noget mindre, og over for private bygherrer er forhåndsregulering gennemført i yderst ringe omfang.

79. Under den nuværende licitationsordning har tilbudsgivere inden for håndværket i en række tilfælde — bortset fra licitationer, hvor licitationserklæring er underskrevet - gjort *åbning af deres tilbud* betinget af, at bygherren ikke indhenter tilbud fra nærmere angivne tilbudsgivere. Ved den omhandlede klausulering af tilbudene søges det udliciterede arbejde sikret for den pågældende kreds af mestre, og i de tilfælde, hvor licitationserklæring er nægtet underskrevet, og der følgelig er adgang til forhåndsregulering, kan virkningen heraf beskyttes ved åbningsforbehold over for bud fra tilbudsgivere, som ikke deltager i reguleringen.

Undersøgelsen omfatter 3.940 licitationer, hvor licitationserklæring ikke er underskrevet. Ved 469 af disse licitationer - 11,9 pct. - har

åbningsforbehold været anvendt. Disse licitationer har en samlet værdi af ca. 13 mill. kr. eller ca. 7 pct. af værdien af samtlige licitationer, hvor licitationserklæring ikke er underskrevet.

Åbningsforbehold har i størst udstrækning været anvendt af murer-, tømrer-, og snedkermestre på landet. Inden for el-faget er det omhandlede forbehold anvendt i mindst udstrækning.

I 65 tilfælde har åbningsforbeholdet medført, at bud ikke er blevet åbnet, og i 42 af disse licitationer var det uorganiserede og kooperative virksomheders bud, som bygherren undlod at åbne. For så vidt angår de resterende 23 licitationer kan oplyses, at bygherren dels ganske undlod at åbne licitationsbud, dels tilbageleverede de klausulerede bud og åbnede de ikke-klausulerede.

Samarbejdsforbehold er oplyst anvendt ved 346 eller ca. 8 pct. af materialets håndværkerlicitationer. Det omhandlede forbehold er anvendt i forholdsvis størst udstrækning inden for murer-, tømrer- og snedkerfaget og i mindst udstrækning i el-faget.

Der er ikke oplyst noget tilfælde, hvor samarbejdsforbehold har udelukket bud fra at blive accepteret.

80. For de fag, hvor *sammenligning med 1952-undersøgelser* kan foretages, er i nedenstående tabel 19 givet en oversigt over det relative forelæggelsesomfang og det relative omfang, i hvilket bygherrene har underskrevet licitationserklæring. Der er tale om værdital for licitationerne med 3 eller flere tilbudsgivere afholdt inden for områder, hvor organisationerne har vedtaget regler om regulering af licitationsbud.

Tabel 19

Forelæggelsesomfang og underskriftsomfang.

	Forelæggelse		Underskrift	
	1952	1955/56	1952	1955/56
	pct.	pct.	pct.	pct.
Murerfaget	91	71	31	21
Tømrerfaget	60	63	37	23
El-faget	100	94	32	16
Entreprenørfaget	87	91	47	39

Af tabellen fremgår, at omfanget i hvilket licitationserklæring forelægges, bortset fra murerfaget, stort set var det samme i 1952 som i 1955/56. Der kan for murer- og tømrerfaget være tale om, at forelæggelsesomfanget for

1952 er for stort på grund af en vis overrepræsentation af særligt aktive foreninger. Af oversigten fremgår i øvrigt, at bygherrene **har** underskrevet licitationserklæring i mindre omfang i 1955/56 end i 1952. Den heraf følgende tilbagegang med hensyn til benyttelse af licitation med adgang til udskydning er særligt fremtrædende for håndværksfagene.

For murerfaget har omfanget, i hvilket der er begæret udskydning af bud, været det samme i 1955/56 som i 1952, nemlig ca. 33 pct. af licitationerne regnet efter værdi. Dette gælder også for tømrerfaget, hvor den tilsvarende andel for begge år var ca. 50 pct.

For el-faget er der fremsat begæring om udskydning i relativ mindre omfang i 1955/56 end i 1952, henholdsvis knap 70 pct. og ca. 90 pct.

Inden for entreprenørfaget er adgang til udskydning udnyttet i stigende grad siden 1952. Som tidligere anført er der fremsat begæring om udskydning i 1955/56 ved licitationer, der udgør ca. 38 pct. af værdien af samtlige licitationer med adgang til udskydning. Den tilsvarende procent for 1952 var ca. 7 pct. Det må dog tilføjes, at Entreprenørforeningens udskydningspraksis i 1952 kan være præget af, at foreningens licitationsregler først var indført i 1951.

Med hensyn til udnyttelsen af adgang til forhåndsregulering kan nævnes, at der er foretaget forhåndsregulering i større omfang i 1955/56 end i 1952 for så vidt angår murerfaget - henholdsvis ca. 44 pct. og ca. 25 pct. - og i nogenlunde samme omfang for så vidt angår tømrerfaget - godt 40 pct. For el-faget er der en betydelig tilbagegang med hensyn til at gennemføre forhåndsregulering - fra ca. 78 pct. til ca. 44 pct. af licitationerne med adgang til forhåndsregulering.

Med hensyn til entreprenørfaget er der sket en stigning i udnyttelsen af adgangen til forhåndsregulering, men forhåndsreguleringsomfanget er som tidligere omtalt meget ringe.

Konkurrencereguleringens prismæssige virkninger.

81. For den gennemsnitlige bydende og bygherre er den *direkte prismæssige virkning af tiltrædelse af licitationserklæring* afhængig af antallet af tilfælde, hvor adgangen til udskydning udnyttes og udskydningens omfang i disse tilfælde. For at belyse den prismæssige

virkning af tiltrædelse af licitationserklæring i undersøgelsesperioden må stedsfundne udskydningsbegæring og udskydninger således betragtes ud fra samtlige licitationer med adgang til udskydning.

Til bedømmelse af de muligheder, der ligger i udskydningslicitationen, kan det dog være af interesse at betragte virkningerne af udskydning alene for de tilfælde, hvor udskydningsbegæring er fremsat.

Nedenfor er i afsnit 82 behandlet omfanget af udskydningsbegæring og endelig udskydning ved de *licitationer, hvor begæring om udskydning er fremsat*, og derefter redegøres der i afsnit 83 for den prismæssige betydning af underskrift på licitationserklæring ved at betragte stedsfundne udskydningsbegæring og udskydninger ud fra *alle underskriftslicitationer*.

82. Der er fremsat *begæring om udskydning af bud* ved i alt 190 licitationer, heraf 166*) licitationer inden for håndværksfagene og 24 licitationer inden for entreprenørfaget. Omfanget af udskydningsbegæringerne, henholdsvis af de endelige udskydninger, fremgår, for så vidt angår antallet af bud, der er begæret udskudt, henholdsvis endeligt udskudt, af tabel 20. Af tabel 21 fremgår: den direkte pris-hævende betydning heraf målt ud fra laveste licitationsbud, idet forskel 1 angiver forskellen mellem summen af laveste bud, som ikke er begæret udskudt, og summen af laveste licitationsbud, og forskel 2 forskellen mellem summen af laveste endeligt ikke-udskudte bud og summen af laveste licitationsbud.

Ud af 1.446 bud er der inden for håndværket begæret udskydning af 444 bud - ca. 31 pct. - og 370 bud - 26 pct. - er endelig udskudt. Inden for entreprenørfaget er der begæret henholdsvis foretaget endelig udskydning af et forholdsvist mindre antal bud, henholdsvis ca. 11 pct. og ca. 9 pct. Målt på den angivne måde har den samlede værdimæssige virkning af udskydning været, at summen af de laveste bud, som bygherrerne har kunnet antage inden for håndværket, har overstegit summen af de laveste licitationsbud med ca. 1 mill. kr. - 12 pct. Den tilsvarende stigning i summen af laveste entreprenørbud, bygherrerne har kunnet antage, var ca. 2 mill. kr. - 12,5 pct.

Betragtes de i tabel 20 og 21 angivne virkninger af udskydning ud fra den gennemsnitlige li-

Tabel 20

Virkning af udskydning for licitationer med begæring om udskydning af bud.
Antal udskudte bud.

	Håndværksfag		Entreprenørfag	
Antal bud	1446	100,0 pct.	300	100,0 pct.
Antal bud begæret udskudt	444	30,7 »	34	11,3 »
Antal bud endeligt udskudt	370	25,6 »	26	8,7 >

Tabel 21

Virkning af udskydning for licitationer med begæring om udskydning af bud.
Værdimæssig virkning.

	Håndværksfag		Entreprenørfag	
Sum af laveste bud (1000 kr.)	8270	100,0 pct.	16310	100,0 pct.
Forskel 1 (1000 kr.)	1144	13,8 »	2336	14,3 »
Forskel 2 (1000 kr.)	993	12,0 »	2032	12,5 »

citation, hvor begæring om udskydning er fremsat, kan nævnes, at der for så vidt angår håndværket er foretaget udskydning af 2-3 bud pr. licitation ud af i gennemsnit ca. 9 bud pr. licitation med den prismæssige virkning, at det gennemsnitlige laveste bud, bygherren har kunnet antage, oversteg det gennemsnitlige laveste licitationsbud, der andrager ca. 50.700 kr., med ca. 6000 kr. Inden for entreprenørfaget er det gennemsnitlige antal bud pr. licitation ca. 13, hvoraf 1-2 bud udskydes. Det gennemsnitlige laveste ikke-udskudte bud andrager inden for entreprenørfaget 765.000 kr. eller ca. 85.000 kr. mere end det gennemsnitlige laveste licitationsbud.

De i tabel 20 og 21 angivne summariske tal for håndværket dækker over betydelige variationer for de forskellige organisationer. Det kan nævnes, at ved licitationerne under malermestrenes centralforeninger og Elek troinstallatørernes Fælles-Prisudvalg er der foretaget udskydning af henholdsvis ca. 45 pct. og ca. 44 pct. af budene. For førstnævnte gruppe af licitationer har dette medført, at summen af laveste ikke udskudte bud overstiger summen af laveste licitationsbud med 19 pct. Den tilsvarende procent er for el-faget knap 10.

For så vidt angår licitationerne henhørende under de øvrige håndværkerorganisationer er

*) 3 licitationer er på grund af mangelfulde oplysninger ikke medtaget i det følgende.

der foretaget udskydning af mellem ca. 18 pct. og ca. 25 pct. af budene, og den såkaldte forskel 2 varierer mellem ca. 10 pct. og ca. 16 pct.

Betragtes de enkelte licitationer inden for håndværket, varierer antallet af udskudte bud og stigningsprocenten langt kraftigere end for fagene som helhed. Ved omtrent halvdelen af de behandlede licitationer er over 50 pct. af budene endeligt udskudt og heraf i nogle tilfælde $\frac{3}{4}$ af budene. Variationen i stigningsprocenten fremgår af tabel 22.

Tabel 22

Håndværkerlicitationer med begæring om udskydning af bud fordelt efter laveste ikke-udskudte buds procentvise »afstand« fra laveste bud. Relativ fordeling.

Procentvis »afstand« fra laveste bud	A Ved begæring om udskydning	B Ved endelig udskydning
	pct.	pct.
Indtil 15 pct.	62,6	67,7
16-30 »	26,3	23,3
31-45 »	6,8	4,8
over 45 »	4,3	4,2
I alt...	100,0	100,0

For entreprenørfaget kan nævnes, at laveste ikke-udskudte bud, når bortses fra enkelte mindre licitationer, ikke overstiger laveste licitationsbud med mere end ca. 25 pct.

83. Der er i undersøgelsesperioden forekommet i alt 598 *licitationer med adgang til udskydning*, nemlig 416 inden for håndværket og 182 inden for entreprenørfaget. På tilsvarende måde som i afsnit 82 er i tabel 23 og 24 for disse omhandlede licitationer opgjort virkningerne af udskudsbegæring og endelig udskydning. Det må dog bemærkes, at for håndværkets vedkommende har på grund af mangelfulde oplysninger ikke alle licitationer med adgang til udskydning kunnet medtages i nedenstående tabeller. Der er udeladt 51 licitationer hovedsagelig henhørende under Fælleslicitationskontoret. Den omstændighed, at basistallene, som følge af udeladelse af visse licitationer, er for små, medfører, at virkningerne af udskydning målt på de medtagne underskriftslicitationer bliver lidt for store. Betydningen heraf er dog praktisk set forholdsvis lille, jfr. nedenfor.

Det ses, at det relative antal endeligt udskudte bud for håndværket udgør ca. 14 pct. og for entreprenørfaget 1,5 pct. af samtlige bud.

Tabel 23

*Virkning af udskydning for licitationer med adgang til udskydning.
Antal udskudte bud.*

	Håndværksfag	Entreprenørfag
Antal bud	2673 100,0 pct.	1732 100,0 pct.
Antal bud begæret udskudt	444 16,6 »	34 2,0 »
Antal bud endeligt udskudt	370 13,8 »	26 1,5 »

Tabel 24

*Virkning af udskydning for licitationer med adgang til udskydning.
Værdimæssig virkning.*

	Håndværksfag	Entreprenørfag
Sum af laveste bud (1000 kr.) ...	19902 100,0 pct.	45970 100,0 pct.
Forskel 1 (1000 kr.) ...	1144 5,2 »	2336 5,1 »
Forskel 2 (1000 kr.) ...	993 5,0 »	2031 4,4 »

Prisstigningsprocenterne nærmer sig mere til hinanden.

Det kan oplyses, at det relative antal udskudte bud for håndværksorganisationerne, eksklusive Fælleslicitationskontoret, udgør 13,4 pct., og prisstigningsprocenten 4,5.

Ser man på den gennemsnitlige licitation, betyder de gennemførte udskydninger, at der inden for håndværket er udskudt knapt ét bud pr. licitation ud af i gennemsnit ca. 7 bud pr. licitation. Gennemsnittet af de laveste licitationsbud ved håndværkerlicitationer med adgang til udskydning er ca. 50.000 kr., og laveste endeligt ikke-udskudte bud andrager i gennemsnit 52-53.000 kr.

Betragtes den gennemsnitlige entreprenørlicitation, fås, at laveste ikke-udskudte bud overstiger laveste licitationsbud, der i gennemsnit var ca. 253.000 kr., med ca. 11.000 kr.

Ser man på virkningen af at underskrive licitationserklæring inden for de forskellige håndværksfag kan nævnes, at begge de behandlede virkninger af udskydning relativt set har været store inden for malerfaget, hvor ca. 29 pct. af budene er blevet udskudt med en deraf følgende værdimæssig virkning på ca. 12 pct. Også i elfaget er der begæret overordentlig mange bud udskudt - godt 30 pct.; den værdimæssige virk-

ning har set i forhold hertil været lille - 6,5 pct. Det kan endvidere nævnes, at virkningerne af udskydning relativt set har været mindst i murer- og snedkerfaget, i hvilken forbindelse kan anføres, at Københavns Murerlaug og Københavns Snedkerlaug, som tidligere nævnt ikke har fremsat begæring om udskydning i undersøgelsesperioden.

Det kan med hensyn til de prismæssige virkninger ved licitationer med adgang til udskydning nævnes, at det ved håndværkerlicitationerne er over for boligselskaberne, at den relative prisstigning er størst, ligesom også det relativt set største antal bud udskydes ved disse licitationer. Ved entreprenørlicitationerne er prisstigningsprocenten størst for de af kommunerne afholdte licitationer.

84. Ud fra tilsvarende synspunkter, som foran er anført for licitationer med adgang til udskydning, har man behandlet *de direkte prismæssige virkninger af stedfundne forhåndsreguleringer* dels ud fra alene de tilfælde, hvor forhåndsregulering er gennemført, dels ud fra samtlige licitationer med adgang til forhåndsregulering.

85. Der foreligger i undersøgelsesmaterialet 607 licitationer, hvor *forhåndsregulering er gennemført*, hvoraf 535 licitationer vedrører håndværksfagene og 62 entreprenørfaget.

I nedestående tabel 25 og 26 er angivet omfanget af de stedfundne forhåndsreguleringer dels ved antallet af forhåndsregulerede bud, dels ved den samlede prisstigning, som er en følge heraf, idet den såkaldte forskel i tabel 26 angiver forskellen mellem summen af laveste licitationsbud og summen af laveste oprindelige bud.

Medens procenttallene i tabel 25 og 26 for håndværkermaterialet stort set kan anses for rigtige udtryk for betydningen af stedfundne forhåndsreguleringer, er de absolutte tal for små. Dette beror på, at der for et antal licitationer - hovedsagelig hørende under malermestrenes centralforeninger og Fælleslicitationskontoret - ikke har foreligget de fornødne oplysninger for beregning af de omhandlede prismæssige virkninger. Havde tilstrækkelige oplysninger om gennemførte forhåndsreguleringer foreligget, ville prisstigningsbeløbet antagelig have udgjort ca. 2,3-2,4 mill. kr.

Forhåndsreguleringerne har for den gennemsnitlige håndværkerlicitation med forhåndsregu-

Tabel 25

*Virkning af forhåndsregulering for licitationer hvor forhåndsregulering er foretaget.
Antal forhåndsregulerede bud.*

	Håndværks- fag	Entreprenør- fag
Antal bud	4009	700
Antal bud forhåndsreguleret	1091	101
Antal forhåndsregulerede bud i procent	27,2	14,4

Tabel 26

*Virkning af forhåndsregulering for licitationer hvor forhåndsregulering er foretaget.
Værdimæssig virkning.*

	Håndværks- fag	Entreprenør- fag
Sum af laveste bud (1000 kr.)...	18.985	10.458
Forskel (1000 kr.)	1.637	1.150
Forskel i procent	8,6	11,0

lering betydet, at ca. 3 bud ud af 9-10 bud er forhåndsreguleret, og for den tilsvarende gennemsnitlige entreprenørlicitation, hvor der har foreligget ca. 11 oprindelige bud, at 1-2 bud er forhåndsreguleret. For håndværkerlicitationerne androg det laveste oprindelige bud i gennemsnit ca. 45.000 kr. og laveste licitationsbud ca. 48.900 kr., og de tilsvarende tal for den gennemsnitlige entreprenørlicitation, hvor forhåndsregulering har fundet sted, var henholdsvis ca. 169.000 kr. og 187-188.000 kr.

Der er inden for håndværket betydelige forskelle mellem virkningerne af forhåndsreguleringer for de forskellige organisationer og fag. Det kan således nævnes, at omfanget af forhåndsregulering, når der ses på antallet af forhåndsregulerede bud, har været størst for Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg - ca. 40 pct. - og malermestrenes centralforeninger - ca. 31 pct. Sidstnævnte gruppe af foreninger udviser tillige den største prisstigningsprocent - 19,1 - medens den tilsvarende procent for elfaget er forholdsvis lille, 6 pct. Med hensyn til de øvrige organisationer kan nævnes, at den relative antal forhåndsregulerede bud ligger omkring 20 pct. og prisstigningsprocenten omkring 10. Det skal dog tilføjes, at de tilsvarende relative tal for hovedstadsorganisationerne har været betydeligt lavere.

De stedfundne forhåndsreguleringer har varieret betydeligt i omfang, for de enkelte licita-

tioner. Dette fremgår for prisstigningsprocentens vedkommende i håndværkermaterialet af nedenstående oversigt - tabel 27.

Tabel 27

*Licitationer med forhåndsregulering af bud.
Licitationerne fordelt efter laveste ikke forhåndsregulerede buds procentvis »afstand« fra laveste bud.
Relativ fordeling.*

Procentvis »afstand« fra laveste bud		pct.
Indtil 15 pct.		74,8
16-30 ».....		17,3
31-45 ».....		3,6
over 45 ».....		4,3
I alt ...		100,0

For entreprenørfaget - hvor de opgjorte virkninger af stedfundne forhåndsreguleringer i noget højere grad end inden for håndværket er påvirket af deltagelse i licitationen af bydende, som ikke organisationsmæssigt har været forpligtet til at underkaste sig forhåndsregulering - kan nævnes, at den procentvis »afstand« fra laveste oprindelige bud til laveste licitationsbud i 38 licitationer, hvor alle bydende har deltaget i forhåndsreguleringen, har varieret fra ca. 3 pct. til ca. 60 pct.

86. I det følgende skal foretages gennemgang af virkningen af forhåndsregulering set på baggrund af alle *licitationer med adgang til forhåndsregulering*, eller med andre ord virkningen af at nægte tiltrædelse af licitationserklæring.

I nedenstående tabel 28 og 29 er på tilsvarende måde som i afsnit 85 angivet virkningen af forhåndsregulering målt henholdsvis ved antallet af forhåndsregulerende bud og prisstigningen.

Tabel 28

*Virkning af forhåndsregulering for licitationer med adgang til forhåndsregulering.
Antal forhåndsregulerede bud.*

	Håndværket	Entreprenørfaget
Antal oprindelige bud	7.820	5.180
Antal forhåndsregulerede bud ...	1.091	101
Antal forhåndsregulerede bud i pct.	14,0	1,9

Tabel 29

*Virkning af forhåndsregulering for licitationen med adgang til forhåndsregulering.
Værdimæssig virkning.*

	Håndværket	Entreprenørfaget
Sum af laveste bud (1000 kr.)	55.970	74.256
Forskel (1000 kr.)	1.637	1.150
Forskel i pct.	2,9	1,5

Det ses, at antallet af forhåndsregulerede bud inden for håndværksfagene andrager 1091 bud ud af i alt 7820 bud eller 14 pct. Den værdimæssige virkning er relativt set 3 pct. af summen af laveste oprindelige bud. I absolutte tal er der tale om en stigning på 1,6 mill. kr.

Det må imidlertid understreges, at de her anførte tal alene hviler på oplysninger om 1023 licitationer ud af de i alt 1499 licitationer med adgang til forhåndsregulering. For de manglende licitationer, hvoraf 75 pct. henhører under Fælleslicitationskontoret, har der ikke været tilstrækkelige oplysninger.

Det kan nævnes, at ses der bort fra licitationerne under Fælleslicitationskontoret og malermestrenes centralforeninger - hvorunder også forholdsvis mange af de mangelfuldt oplyste licitationer henhører - fås, at det relative antal forhåndsregulerede bud er 16 pct. og prisstigningsprocenten 3,1.

Havde fornødne oplysninger foreligget, ville som foran anført stigningsbeløbet absolut set antagelig have udgjort ca. 2,3 mill. kr.

Inden for entreprenørfaget var det relative antal forhåndsregulerede bud 1,9 pct., og den værdimæssige virkning var 1,2 mill. kr. elier 1,5 pct. af summen af laveste oprindelige bud.

87. Den samlede direkte *prismæssige virkning* af udskydning og forhåndsregulering beregnet på den forannævnte måde ud fra det laveste oprindelige bud kan ud fra det foregående opgøres til:

	Håndværksfag mill. kr.	Entreprenørfaget mill. kr.	1 alt mill. kr.
Udskydning	1,0	2,0	3,0
Forhåndsregulering	2,3	1,2	3,5
I alt ..	3,3		6,5

De anførte 6,5 mill. kr. udgør 2,9 pct. af værdien af samtlige materialets licitationer med ad-

gang til regulering og 1,8 pet. af værdien af samtlige materialets licitationer.

88. I nedenstående tabel 30 er foretaget sammenligning mellem de ved den almindelige licitationsundersøgelse konstaterede direkte prismæssige virkninger og de tilsvarende virkninger fra 1952-undersøgelsen. Sammenligningen er gennemført for de fag, hvor 1952-materialet kan anses for nogenlunde repræsentativt.

Tabel 30

Virkning af udskydning eller forhåndsregulering.

		»Prisstigningsprocent«			
		Licitationer med udskydning/ forhåndsregulering		Alle lic. med adgang til udskydning/ forhåndsregulering	
		1952	1955/56	1952	1955/56
<i>Udskydningslic.</i>					
Murer-, tomrer- og					
snedkerfaget . . .	13,9	12,2	4,8	3,8	
El-faget	23,5	9,7	21,2	6,5	
Entreprenørfaget ...	10,3	12,5	0,7	4,4	
<i>Forhåndsreg. lic.</i>					
Murer-, tømrer- og					
snedkerfaget . . .	11,2	8,6	2,9	3,6	
El-faget	11,2	6,0	8,8	2,5	
Entreprenørfaget ...	10,4	11,0	0,9	1,5	

Det ses, at der for håndværkerlicitationerne gennemgående har været en mindre direkte prismæssig virkning i perioden 1955/56 end i første halvår 1952, medens den nævnte virkning er noget kraftigere inden for entreprenørfaget. Der skal i denne forbindelse erindres om det allerede tidligere nævnte, at Entreprenørforeningens licitationsregler kun havde været praktiseret en kort tid inden 1952-undersøgelsen.

89. Det synes umiddelbart indlysende, at en håndværker eller entreprenør, som indgiver bud ved licitation med adgang til regulering, vil søge at ansætte tilbudene således, at udskydning eller forhåndsregulering af budene undgås. Der er anstillet overvejelser over denne påvirkning af tilbudsregningen, den såkaldte *indirekte prismæssige virkning* af adgang til konkurrencebegrænsning, for at søge at klarlægge, hvorfor og hvorledes denne virkning kan formodes at fremkomme. Denne teoretiske diskussion skal ikke refereres her. Det skal kun nævnes, at en nærmere overvejelse af spørgsmålet synes at vise, at denne påvirkning af tilbudene foreligger, og at der er tale om, at priserne ved licita-

tion med adgang til regulering må formodes at blive ansat højere end alt andet i øvrigt lige under en fri prisdannelse.

Ved hjælp af undersøgelsesmaterialet er eksistensen af den indirekte prismæssige virkning søgt påvist og kvantificeret.

Da undersøgelsesmaterialet består af licitationer over arbejder af forskellig art, størrelse m. v., er en umiddelbar sammenligning af tilbudene ved frie licitationer og licitationer med adgang til regulering ikke mulig. For at nå frem til den indirekte prismæssige virkning er problemet derfor behandlet i to faser; den indirekte virkning er så at sige adskilt i to dele, som er behandlet hver for sig.

Den indirekte prismæssige virkning kan nemlig anskues således, at der på den ene side kan være tale om en ændring af tilbudenes indbyrdes placering - fordelingsvirkningen - idet budene ved licitation med adgang til regulering kan tænkes at samle sig tættere omkring gennemsnittet end ved fri licitation, og således at der ligeledes set i forhold til fri licitation på den anden side kan være tale om en forskydning opad af budene alt i alt - niveauvirkningen.

Den statistiske fremgangsmåde ved undersøgelsen af den indirekte prismæssige virkning er behandlet i den almindelige licitationsundersøgelse - kapitel VII og VIII - og yderligere i et særligt bilag til undersøgelsen. Man skal derfor ikke her komme ind på detaljer. Det skal nævnes, at den såkaldte fordelingsvirkning er undersøgt ved at sammenligne fordelingen af priserne ved frie licitationer med fordelingerne af priserne ved licitation med adgang til udskydning og licitation med adgang til forhåndsregulering, og at spørgsmålet om niveauvirkning er behandlet ved at sammenligne den indbyrdes placering af bud fremkommet fra virksomheder, som er organisationsmæssigt forpligtet til at lade tilbudene regulere, med placeringen af bud fra virksomheder, for hvilke en sådan forpligtelse ikke foreligger.

Undersøgelsesmaterialet har ikke været tilstrækkeligt stort til at tillade en differentieret behandling af det omhandlede spørgsmål. Den omhandlede statistiske behandling er foretaget for offentlige licitationer over murer-, tømrer- og snedkerarbejde, og der er endvidere anstillet mindre undersøgelser af entreprenørmaterialet.

Sammenholdt med den gennemdrøftede forhåndsformodning om en indirekte virkning må den statistiske behandling siges at have sandsynliggjort, at en sådan virkning foreligger. I et vist omfang har endvidere størrelsen af virknin-

gen kunnet opgøres. De beregnede indirekte virkninger gør selvsagt ikke krav på at være nøjagtige angivelser af den omhandlede virknings størrelse; der er tale om at angive den sandsynlige størrelsesorden.

Den indirekte virkning ved licitation med adgang til forhåndsregulering er for offentlige licitationer over murer-, tømrer- og snedkerarbejde beregnet til ca. 10 pct. Dette skal forstås således, at laveste oprindelige bud ved licitation med adgang til forhåndsregulering i gennemsnit skulle overstige laveste bud ved fri licitation med ca. 10 pct. Af denne samlede indirekte virkning hidrører 5-6 pct. fra den såkaldte fordelingsvirkning og ca. 5 pct. fra niveauvirkningen.

Den samlede indirekte virkning ved licitation med adgang til udskydning har ikke kunnet beregnes. Der er alene foretaget opgørelse af fordelingsvirkningen, som er fundet at være ca. 1 pct. for laveste bud.

For så vidt angår entreprenørfaget er en statistisk undersøgelse af det omhandlede forhold ikke gennemført i en sådan udstrækning, at størrelsesordenen af de indirekte prismæssige virkninger har kunnet opgøres. Det kan nævnes, at undersøgelsen for så vidt angår licitationerne med adgang til forhåndsregulering gør det antageligt, at der foreligger en indirekte virkning af tilnærmelsesvis samme størrelse som inden for håndværket. Som helhed antages den indirekte prismæssige virkning ved entreprenørlicitationerne at være mindre end inden for håndværket.

90. *1952-undersøgelsen* omfattede også behandling af spørgsmålet om konkurrencebegrænsningens indirekte prismæssige virkninger. Behandlingen var imidlertid ikke så omfattende som i den almindelige licitationsundersøgelse foretagne, idet der ikke blev foretaget behandling af niveauvirkningen.

Det skal nævnes, at for så vidt angår den såkaldte fordelingsvirkning ligger resultaterne af den almindelige licitationsundersøgelse på linie med resultaterne af teknisk udvalgs undersøgelse.

91. Som følge af *sammenhængen mellem prisdannelsen under de forskellige udbudsformer* er i den almindelige licitationsundersøgelse rejst spørgsmålet, om virkningen af konkurrencebegrænsning ved licitation rækker ud over licitationsområdet og ind på priserne for underhåndsbudsarbejder og regningsarbejder.

Som følge af, at markedsforholdene ved licitation, ved overdragelse efter underhåndsbud og ved overdragelse i regning er forskellige bl. a. på grund af forskellige konkurrence- og efterspørgselsforhold, vil der alt andet i øvrigt lige være forskel på priserne for licitationsarbejder, underhåndsbuds- og regningsarbejder, idet licitationspriserne vil tendere mod at ligge lavest. Arbejder kan i et vist omfang foretrækkes udført inden for et marked fremfor et andet, og bl. a. som følge af den således varierende efterspørgsel etableres en forbindelse mellem priserne på de 3 markeder.

Da begrænsning af konkurrencen ved licitation medfører højere licitationspriser, formindskes fordelene ved at anvende denne udbudsform, og den vil i en række tilfælde ikke blive anset tilstrækkelig til at kompensere for det formodede større besvær ved udbydelse i licitation med det resultat, at der vil fremkomme en forskydning i anvendelsen af de tre overdragelsesformer til fordel for overdragelse efter underhåndsbud eller i regning. Denne forskydning af efterspørgslen over på de »dyrere markeder« kan danne basis for en prishævning også her, som dog antagelig vil være mindre end den af konkurrencebegrænsningen betingede forøgelse i licitationsprisniveauet.

Dette spørgsmål har ikke kunnet gøres til genstand for erfaringsmæssig undersøgelse. En sammenligning med den af prisdirektoratets tekniske udvalg foretagne undersøgelse har dog som tidligere omtalt gjort det antageligt, at der for så vidt angår håndværket er sket en tilbagegang med hensyn til anvendelse af licitation, medens dette ikke har været tilfældet for entreprenørfaget. Det er tænkeligt, at den forskellige praktisering af licitationsreglerne inden for henholdsvis håndværksfagene og entreprenørfaget er en medvirkende årsag til den nævnte forskel i udviklingen.

92. *De prismæssige virkninger af konkurrencebegrænsning ved licitation* kan være følgende:

1. Den direkte virkning, der fremkommer ved udskydning og forhåndsregulering.
2. Den indirekte virkning på prisberegningen, der er en følge af tilbudsgivernes hensyntagen til muligheden for udskydning eller forhåndsregulering.
3. Den afledte virkning på prisniveauerne for underhåndsbudarbejder og regningsarbejder.
4. Virkningen af åbnings- og samarbejdsforhold.

5. Endelig er i undersøgelsen nævnt, men ikke statistisk behandle!., spørgsmålet om virkningen set på længere sigt på omkostningsniveauet som følge af en mulig lavere stigningstakt for produktionseffektiviteten.

Det fremgår af det foregående, at den eventuelle prismæssige virkning af tilbudsklausulering ikke er behandlet. Med hensyn til den i pkt. 2 og 3 nævnte virkning af konkurrencebegrænsning gælder, at virkningen i pkt. 3 ikke er søgt kvantificeret, og at dette for så vidt angår den i pkt. 2 nævnte virkning kun har været muligt i beskedent omfang.

I det følgende skal foretages en opgørelse over den samlede prismæssige virkning af konkurrencebegrænsning ved licitation. Beregningen vil blive foretaget alene for de virkninger, hvor talmæssige opgørelser foreligger. Beregningen gennemføres for laveste bud, idet det skal angives, hvor meget de laveste bud, som bygherrerne har kunnet antage, har oversteget laveste licitationsbud under forudsætning af fri prisdannelse.

Den direkte prismæssige virkning af udskydning og forhåndsregulering er som nævnt i afsnit 87 opgjort til 6,5 mill. kr., nemlig 3,3 mill. kr. for håndværket og 3,2 mill. kr. for entreprenørfaget.

For så vidt angår den indirekte prismæssige virkning af adgang til regulering foreligger kun beregninger for håndværkermaterialct. Ses der først på licitationerne med adgang til udskydning, er som foran nævnt alene den såkaldte fordelingsvirkning opgjort, og beregningen er foretaget for offentlige licitationer over murer-, tømrer- og snedkerarbejde. Antager man, at den beregnede virkning - som er 1 pct. - kan anvendes på samtlige håndværkerlicitationer med adgang til udskydning - værdi ca. 22,8 mill. kr. - fås en indirekte virkning på ca. 0,2 mill. kr.

Ses der dernæst på licitationerne med adgang til forhåndsregulering, er, som nævnt, den samlede indirekte prismæssige virkning beregnet, men ligeledes for offentlige licitationer over murer-, tømrer- og snedkerarbejde. Går man igen ud fra, at den beregnede virkning, som er 10 pct., kan anvendes på samtlige håndværkerlicitationer med adgang til iorhåndsregulering - værdi ca. 72,5 mill. kr. - fås en indirekte virkning på ca. 6,4 mill. kr. for de laveste bud. Beregningen - og den tilsvarende beregning for licitation med adgang til udskydning - er foretaget på følgende måde. Ved at reducere summen af laveste licitationsbud, som er ca. 72,5 mill. kr., med den direkte prismæssige virkning på 2,3 mill. kr., fås de laveste oprindelige bud ved licitation med adgang til forhåndsregulering, 70,2 mill. kr. Denne sum skulle som følge af den indirekte prismæssige virkning, overstige de laveste bud under forudsætning af fri prisdannelse med ca. 10 pct., og den indirekte prismæssige virkning skulle således som nævnt være ca. 6,4 mill. kr.

Den samlede prismæssige virkning af konkurrencebegrænsning ved licitation skulle herefter, når man alene holder sig til de områder, hvor talmæssige opgørelser foreligger, andrage ca. 13 mill. kr. Selv om der for så vidt angår de opgjorte indirekte prismæssige virkninger foreligger en vis usikkerhed, må det anførte tal utvivlsomt betragtes som en minimumsangivelse.

Sættes det beregnede beløb på ca. 13 mill. kr. i forhold til værdien af samtlige licitationer med adgang til regulering, ca. 220 mill. kr., fås en relativ prismæssig virkning på ca. 6 pct.

Der er så endelig spørgsmålet om den prismæssige betydning af åbnings- og samarbejdsforbehold samt om, i hvilken grad prisstigningen ved licitation »føres videre« på prisniveauerne for underhåndsbuds- og regningsarbejder.

Kapitel VI.

LICATIONSFORHOLDENE INDEN FOR OMRÅDER, HVOR TILBUDSREGULERING IKKE FOREKOMMER

93. Ved den overvejende del af licitationerne over byggehåndværks- og entreprenørarbejder er der mulighed for, at regler om forhåndsregulering eller udskydning af bud kan bringes i anvendelse, idet hovedparten af bygningshåndværkerne og entreprenørerne er medlemmer af foreninger, som har vedtaget sådanne regler, jfr. bilag 5.

Den største forening inden for entreprenørområdet, Entreprenørforeningen, anvender regler om regulering af licitationsbud. Da Entreprenørforeningen er en landsomfattende forening, foreligger det formelle grundlag for, at enhver licitation over entreprenørarbejde kan foregå under adgang til tilbudsregulering. Det fremgår af den almindelige licitationsundersøgelse, at Entreprenørforeningen har forelagt licitationserklæring ved ca. 72 pct. af undersøgelsesmaterialets entreprenørlicitationer med 3 eller flere deltagere, og at disse forelæggelseslicitationer efter værdi omfatter ca. 91 pct. af licitationer med 3 eller flere deltagere. Da der findes entreprenører, der er medlemmer af foreninger, som ikke har indført regler om regulering af licitationsbud, samt uorganiserede entreprenører, kan sådanne tilbudsgiveres deltagelse ved den konkrete licitation dog medføre, at muligheden for tilbudsregulering ikke udnyttes.

Forholdene er anderledes inden for håndværket, idet der for så vidt angår en række håndværksfag kan findes områder (= foreningsområder), hvor arbejde kan udbydes i licitation, uden at tilbudsregulering kan finde sted. I det følgende benævnes sådanne foreninger og områder undertiden »frie foreninger« og »frie områder«. Det anvendte udtryk frie foreninger betyder, at regulering af licitationsbud ikke finder sted, men ikke, at konkurrencebegrænsning ved tilbudsafgivning overhovedet ikke foreligger.

De pågældende foreninger har i almindelighed vedtaget bestemmelser om beskyttelse af underhåndsbud og licitationsbud samt bestemmelser om udregningsvederlag, ligesom der også for medlemmerne foreligger pligt til at anmelde, at bud agtes afgivet.

For nogle byggefag - blikkenslager-, sanitets-, varme- og smedefaget samt elfaget - findes der dog en landsomfattende organisation, som anvender regler om tilbudsregulering, og forholdene svarer således til dem, der findes for entreprenørarbejder.

Inden for malerfaget har 89 af 91 lokalforeninger anmeldt ensartede regler om regulering af licitationsbud, medens 1 har anmeldt, at bud gives under fri konkurrence, og 1 har egne licitationsbestemmelser.

I glarmesterfaget gives bud i det store og hele under fri konkurrence. Glarmesterlaugets 1. afdeling, der omfatter København og omegn samt Bornholm, har ganske vist vedtaget regler om udskydning af licitationsbud, men licitationserklæring forelægges yderst sjældent, hvortil kommer, at laugets licitationsregler ikke omfatter regler om forhåndsregulering, således at bud i de tilfælde, hvor bygherren nægter at tiltræde licitationserklæring, indgives under fri konkurrence. Enkelte mindre lokale foreninger har vedtaget regler om udskydning og forhåndsregulering.

Inden for murer-, tømrer- og snedkerfaget er mestrene bosiddende på landet tilsluttet Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark. Hovedorganisationen har licitationsbestemmelser, herunder regler om regulering af licitationsbud, og lokalforeningerne er pligtige at følge disse. I disse fag er mestrene i byerne medlemmer af lokalforeninger under fagenes centralforeninger. Inden for

dette område træffer lokalforeningerne selv afgørelse i spørgsmålet, om regler om regulering af licitationsbud skal indføres, og en række af disse foreninger har ikke vedtaget licitationsbestemmelser, som omfatter regler om forhåndsregulering og udskydning.

Ud over glarmesterfaget forekommer frie foreninger inden for håndværksfagene hovedsagelig i murer-, tømrer- og snedkerfaget i byerne. Således har 32 lokale foreninger i disse fag anmeldt, at bud ved licitation indgives under fri konkurrence, hvortil kommer de foreninger, som ikke er anmeldt til monopoltilsynets register. På det tidspunkt, da kommissionens nedenfor omtalte forhandlinger med frie foreninger fandt sted, var antallet af anmeldte frie foreninger 38 og omfattede den største forening inden for tømrerfaget, Københavns Tømrerlaug. Lauget har senere med virkning fra 1. januar 1958 vedtaget regler om regulering af licitationsbud.

Af den almindelige licitationsundersøgelser materiale, der ikke omfatter glarmesterfaget, udgør værdien af licitationerne afholdt i frie murer-, tømrer- og snedkermesterforeningers områder ca. 11 pct. af værdien af håndværkerlicitationerne.

94. Da de fleste af bygge håndværkernes organisationer har vedtaget regler, der begrænser konkurrencen ved afgivelse af bud, og siden 1946 har kunnet anvende officielt godkendte konkurrencebegrænsende tilbudsregler, har kommissionen fundet det af interesse at undersøge, hvilke overvejelser der har ført en række af byggefagenes mesterforeninger til ikke at indføre sådanne regler.

Med henblik herpå har licitationskommissionens formandskab i december 1956 ved forhandlinger med en række af de håndværksorganisationer, der ikke ved licitationer praktiserer de sædvanlige konkurrencebegrænsende foranstaltninger, søgt orientering om disse organisationers syn på licitationsordningen og erfaringer med hensyn til tilbudsgivning under frie forhold.

95. Ved forhandlinger med *Københavns Tømrerlaug* oplystes, at lauget, der tidligere ved licitationer anvendte regulering efter en middelpriberegning, hvilket efter laugets opfattelse forløb tilfredsstillende, indtil de bydende begyndte at sigte efter middelpriisen, efter 1943 ikke ved licitationer praktiserede egentlig konkurrenceregulerende regler. Et stigende antal af laugets medlemmer var dog i tvivl om det

rigtige heri, da de fandt, at mestre inden for andre organisationer, der anvender den nuværende licitationsordning, klarede sig bedre.

Det oplystes iøvrigt, at Københavns Tømrerlaug optager alle - både store og små - mestre som medlemmer, at laugets medlemstal ikke syntes påvirket af overgangen til ureguleret konkurrence inden for licitationsområdet, at det var 25-30 af medlemmerne, der særlig deltog i licitationer, at ingen af laugets medlemmer i de forløbne år havde standset virksomheden, samt at medlemmernes deltagelse i licitationer hidtil i det store og hele var forløbet tilfredsstillende, idet der i almindelighed kun blev budt på sådanne arbejder, som de pågældende såvel økonomisk som faglig kunne magte. Man havde undgået de »lotterispil«, der ofte forekom ved licitationer.

I det omfang, medlemmer af Københavns Tømrerlaug deltager i licitationer andre steder, følger medlemmerne ikke de på stedet gældende licitationsregler, medmindre der sker anmeldelse herom til monopoltilsynet.

Inden for Københavns Tømrerlaug har hele tiden bestået anmeldepligt, dels for at lauget med henblik på betaling af afgifter m. v. kan have den fornødne føling med medlemmerne og deres arbejde dels med henblik på håndhævelse af reglerne om beskyttelse af licitationsbud og underhåndsbud. Endvidere er anmeldepligten nødvendig for at muliggøre afholdelse af forhåndsmøder om udbudsmaterialet.

Københavns Tømrerlaug anvender kun i ringe grad udregningsvederlagsordning, og i 1955 er det blandt 219 licitationer kun i 44 tilfælde vedtaget at pålægge budene udregningsvederlag.

Når lauget ikke i årene fra 1946-57 har ønsket at anvende den gældende licitationsordning, skyldtes det hovedsagelig, at man fandt det vanskeligt fuldt ud at overse virkningerne af denne ordning, der forekom meget indviklet, bl. a. med sine 2 sæt reguleringsregler. Lauget var betænkelig ved anvendelse af kontrolpris som grundlag for udskydning, dels kunne det inden for faget være vanskeligt uden for de bydendes kreds at finde folk, der kunne regne bud ud bedre end licitationsdeltagerne, dels kunne denne fremgangsmåde volde kollegiale vanskeligheder, idet store og gode virksomheder, der byder ved licitationer, selv er i stand til på forsvarelig vis at udregne budene og ønsker at vedstå disse, hvorefter det måtte anses for uheldigt, at mestre, der ikke havde følt sig sikre nok til at deltage i licitationen, ved at medvirke ved kontrolprisudregning måtte komme til at gribe

bestemmende ind. Hertil kommer, at en kontrolpris altid vil være en teoretisk pris, og at lauget ikke finder sikkerhed for at nå en mere »rigtig« pris ved beregning af kontroltilbud end gennem tilbudsgivernes egen pris.

For så vidt den nuværende licitationsordnings reguleringsbestemmelser bl. a. tager sigte på at bøde på de tilfælde, hvor bydende faktisk regner forkert, var man fra laugets side af den opfattelse, at hvis der skulle forekomme større regnefejl eller lignende, ville den bydende i reglen få lov til at trække sit bud tilbage.

Iøvrigt påpegedes det uheldige ved den nuværende ordning, at man, uanset at der ved udskydning skal tages individuelt hensyn, i praksis kan risikere begæring om udskydning af bud, der er beregnet lavt, fordi den bydende har fundet en særlig heldig eller god måde at løse den foreliggende opgave på.

Fra laugets side blev der givet udtryk for, at det måtte anses for rigtigst, om udskydning af bud under den nuværende ordning — såfremt man iøvrigt ville praktisere denne — kun kunne finde sted, såfremt den pågældende tilbudsgiver selv sanktionerede udskydningen. Fra laugets side fandt man ikke, at der kunne være nogen fare for, at der ville blive lagt et kollegialt pres på mestrene for at få dem til at acceptere en eventuel udskydning.

96. Ved forhandlinger med *Odense Murermester f or enin g* og *Odense Tømrermesterforening* oplystes, at disse organisationer aldrig ved licitationer har praktiseret egentlig konkurrence-regulerende regler; dog bortset fra murermesterforeningen, der i et års tid i trediverne anvendte en regulering efter en middelprisberegning, hvilket blev opgivet bl. a. på grund af kollegiale hensyn til medlemmer, der ved reguleringen måtte blive afskåret fra at få arbejdet.

Organisationerne, der er tilsluttet de respektive centralforeninger og derigennem Dansk Arbejdsgiverforening, giver adgang for faglærte mestre. Murermesterforeningen har igennem de senere år haft ca. 140 medlemmer; et medlems-tal der skønnes relativt større end inden for tilsvarende organisationer i andre byer. Tømrermesterforeningen, der nu har ca. 90 medlemmer, har haft en mindre medlemstilgang i de senere år. Det blev iøvrigt oplyst, at ingen af organisationernes medlemmer i de senere år har standset virksomheden (det oplystes, at en kooperativ virksomhed i 1951 standsede), og at medlemmernes deltagelse i licitationer i det store og hele er forløbet tilfredsstillende. Organisa-

tionerne mente ikke, at de havde mærket utilfredshed hos bygherrerne, og under den frie konkurrence har priserne ikke givet anledning til kritik, men de har efter organisationernes opfattelse muligt været for lave. Når den lavestbydende var fagligt og økonomisk anerkendt, fik denne sædvanligvis arbejdet overdraget.

I det omfang, organisationernes medlemmer deltager i licitationer andre steder, følger medlemmerne de på stedet gældende licitationsregler.

For begge organisationers medlemmer består en almindelig anmeldepligt, og på grundlag heraf håndhæves regler om beskyttelse af underhåndsbud og licitationsbud. Tømrermesterforeningen tolererer 3 underhåndsbud.

Der består ikke nogen udregningsvedragsordning, og spørgsmål om udregningsvederlag er kun rejst, når Entreprenørforeningens medlemmer har været blandt licitationsdeltagerne.

48 timer forud for en licitation (for tømrermesterforeningens vedkommende dog 24 timer) afholdes møde mellem de bydende — ikke under organisationens ledelse — om licitationsgrundlaget (tekniske forhold, betalingsbetingelser m. v.). Ved disse møder finder der ikke afstemning sted. Organisationerne har intet imod, at bygherren er tilstede ved møderne, men hidtil er dette kun sket i ét tilfælde inden for murermesterforeningen, hvor der af vedkommende bygherrerepræsentant var fremsat ønske herom.

Organisationernes medlemmer tager aldrig forbehold over for uorganiserede.

Organisationerne har ikke i 1946 eller senere ønsket at anvende den gældende licitationsordning, idet man ikke mener, at regulering er påkrævet, og har fundet, at ordningen er for besværlig og iøvrigt ikke tilfredsstillende. Organisationerne har hellere villet undvære en ordning end virke under en i givet fald ikke tilstrækkeligt beskyttende ordning; enhver burde kunne byde under lige vilkår, og det står organisationerne fjernet under de nuværende forhold at skulle anerkende de kooperative virksomheder som organiserede. Det er endvidere fundet uheldigt, når den nye licitationsordnings anvendelse er betinget af, at bygherren underskriver licitationserklæring, og det har svækket tilhængen til ordningen, at selv flere af bygherrerepræsentanterne i den tidligere licitationskommission ikke har ønsket at underskrive disse erklæringer. Fra murermesterforeningens side blev desuden fremhævet den fordel, det har været, at man har undgået de udfald i pressen, som i andre byer er fremkommet på grund af

licitationsordningen, og som har kunnet give befolkningen det fejlagtige indtryk, at byggeriet ved licitationer fordyres mere end forsvarligt. Erfaringerne havde iøvrigt vist, at en anvendelse af licitationsordningen til en vis grad afholdt bygherrerne fra at udbyde i licitation, og at licitationsordningen i flere tilfælde blev omgået af bygherren ved — når regulering var sket - kassation af licitationen og arbejdets udførelse som regningsarbejde.

En eventuel beskyttelse mod regnefejl og lignende fandtes næppe påkrævet, idet man i sådanne tilfælde - bortset fra en enkelt undtagelse - fra bygherreside altid havde stillet sig meget large.

Ved licitationerne viste det sig ofte, at udbudsgrundlaget ikke var tilfredsstillende, men man var dog i organisationerne noget skeptisk med hensyn til, hvorvidt ulemperne herved ville kunne afhjælpes ved et mængdeberegningssystem, idet man mente, at der så til gengæld ofte ville blive vanskeligheder i forbindelse med de efterfølgende opmålinger.

Det påpegedes, at medens kommunen sædvanligvis udbød arbejder i offentlig licitation, anvendte boligforeningerne enten bunden licitation eller lod arbejdet udføre af de kooperative virksomheder. Den anvendte praksis medførte, at arbejdet blev fordelt på få virksomheder, og at det var vanskeligt for yngre mestre at komme frem. Fra organisationernes side fandt man det meget ønskeligt, om alle arbejder, hvortil der anvendtes offentlige midler, blev udbudt i offentlig licitation; i hvert fald når man som her ikke fra håndværkernes side praktiserede konkurrenceregulerende bestemmelser.

97. Ved forhandlingerne med *Vejle Murermesterforening* og *Vejle Tømrermesterforening* oplystes, at heller ikke disse organisationer ved licitationer nogensinde har praktiseret egentlig konkurrenceregulerende regler.

Organisationerne, der ligeledes er tilsluttet de respektive centralforeninger og derigennem Dansk Arbejdsgiverforening, giver adgang for faglærte mestre. For begge organisationers medlemmer består en almindelig anmeldepligt, og murermesterforeningen har endvidere regler om beskyttelse af underhåndsbud og licitationsbud. Ingen af organisationerne har nogen udregningsvederlagsordning.

I det omfang, murermesterforeningens medlemmer deltager i licitationer uden for Vejle, har foreningen overenskomst med landhåndværkernes organisationer om at følge disses regler.

Når tømrermesterforeningens medlemmer deltager i licitationer uden for byen, sker det, at de deltager i regulering.

I praksis afholdes der altid inden en licitation møde om licitationsgrundlaget — dette sker på en af de bydendes initiativ. Der er tale om rene forhandlingsmøder uden vedtagelser ved afstemning. Bygherren deltager aldrig i disse møder.

Begge organisationers medlemmer tager sædvanlige forbehold over for samarbejde med uorganiserede, men dette giver i øjeblikket ikke anledning til vanskeligheder. Det fremhævedes, at man var »tvunget til« at anse de kooperative virksomheder som organiserede.

For tiden havde man ikke større praktisk erfaring med hensyn til virkningen af de frie forhold, idet der i de sidste par år kun havde været afholdt ganske enkelte licitationer i Vejle. De økonomiske forhold var i øjeblikket utilfredsstillende for mestrene, og et flertal af organisationernes medlemmer fik aldrig anledning til at byde ved licitationer. Selv om erfaringerne fra tidligere tid viste, at det kunne gå godt under sådanne forhold, blev der dog også givet udtryk for, at priserne under frie forhold blev trykket for hårdt - en enkelt murermester var gået fallit - og stod man i dag for at skulle tage stilling til en eventuel ny licitationsordning, ville der muligt være overvejende stemning for en reguleringsordning. Det bemærkedes, at man havde oplevet nogle uheldige eksempler på, at en bydende var blevet fastholdt ved et bud, der var behæftet med væsentlige regnefejl.

Når man ikke i organisationerne i 1946 eller senere havde fundet anledning til at anvende licitationsordningen, skyldtes det, at man fandt, at den var for indviklet og for vanskelig at arbejde med, samt at der i Vejle var kooperative virksomheder, der holdt sig uden for reguleringen. Hertil kom, at regulering ofte ville virke ganske tilfældigt og kunne medføre, at det var andre end de, der burde udskydes, der blev udskudt. Det var upraktisk at have to sæt reguleringsregler, og det virkede stødende, når man for at benytte det nye udskydningssystem skulle spørge bygherren, om han ville tiltræde ordningen - iøvrigt var jo ikke blot byrådet, men også købstadforeningen imod anvendelse af den nye licitationsordning.

I organisationerne fandt man, at en licitationsordning burde være mere enkel og let fatelig. Organisationerne, der var imod enhver form for restriktioner, ønskede at virke under så frie forhold som muligt.

Det største problem for organisationerne i dag var imidlertid at få myndighederne til at indse, at alle arbejder, hvortil der ydedes statsstøtte, burde udbydes i offentlig licitation, og at alle kommunale arbejder i hvert fald burde udbydes i licitation blandt håndværkerne i kommunen. Selv om organisationerne havde frie forhold, havde man fra byrådets side næppe tillid til forløbet af licitationer, og byrådet og boligforeningerne anvender ved byggearbejder i øjeblikket ofte den fremgangsmåde at bede de kooperative virksomheder om et bud og så eventuelt tillige indhente et bud fra en privat håndværksmester. Man savnede »lige forhold« for de kooperative virksomheder og de private mestre.

Der var ikke altid tilfredshed med udbudsmaterialet, men man stillede sig fra flere sider noget betænkelig og skeptisk over for et mængdeberegningssystem, idet man bl. a. fandt, at et sådant ville nedsætte mestrenes autoritet. Andre gav dog udtryk for, at et sådant system kunne antages at medføre fremskridt. Det påpegedes iøvrigt, at det for en tilfredsstillende gennemførelse af licitationsarbejder ikke ville være tilstrækkeligt med et mangelfrit udbudsmateriale, men at det tillige ville være nødvendigt med en energisk og kyndig kontrol med arbejdets konditionsmæssige udførelse. (Det måtte være en forudsætning for budenes sammenlignelighed, at de ikke kunne afgives i forventning om, at der kunne slækkes på arbejdets kvalitet).

98. Sammenfattende kan siges, at der ved forhandlinger med organisationer, der ikke be-

nytter adgangen til enten at forhåndsregulere licitationsbud eller at forbeholde sig at begære for lave bud udskudt, er fremkommet oplysninger om, at de licitationer, de pågældende organisationers medlemmer deltager i, i det store og hele forløber tilfredsstillende.

Denne uregulerede konkurrence, der ikke ses at have skadet mestrenes tilslutning til organisationerne, har næppe heller ført til mindre tilfredsstillende erhvervsmæssige forhold for disse mestre end for mestre, der deltager i konkurrenceregulerende foranstaltninger.

Det er iøvrigt fælles for disse organisationer, at der som regel håndhæves en beskyttelse af licitationsbud og underhåndsbud på grundlag af en bestående almindelig anmeldepligt. Kun en enkelt af organisationerne anvender — og i ringe grad - udregningsvederlagsordning.

Når organisationerne ikke benytter den nuværende licitationsordning, synes dette i overvejende grad begrundet i, at denne ikke er fundet hensigtsmæssig, og at den iøvrigt er for besværlig og vanskelig at praktisere. Regulering har givet anledning til bl. a. kollegiale vanskeligheder, ligesom det er fundet betænkeligt og ikke tilstrækkeligt sikkert at benytte kontrolpris. Også fremgangsmåden med bygherreunderskrift på licitationserklæring er fundet mindre hensigtsmæssig. Hertil kommer, at der ikke har været større trang til en licitationsordning i de pågældende organisationer, og at man, hvor den bydende faktisk regner forkert eller i lignende tilfælde, forventer, at problemet klares ved forløbet imødekommenhed fra bygherrens side.

BORTLICITERING AF LEVERANCER

Indledning. Hittidig behandling.

99. I licitationskommissionsloven og overensstemmende hermed i licitationskommissionens forretningsorden er det også pålagt kommissionen at behandle bortlicitering af leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed.

Dette område har hidtil ikke været genstand for særlig behandling. Således har de kommissioner og udvalg, der har beskæftiget sig med licitationer, ikke behandlet spørgsmålet.

I kommissionsbetænkningen fra 1945 anføres herom, at kommissoriet er antaget at tage sigte på udbydelse af arbejder i licitation, men ikke på bortlicitering af leverancer.

Prisdirektoratets tekniske udvalg anfører i sin beretning blot, at da licitationsordningen ikke omfatter bortlicitering af leverancer, er der også i denne fremstilling set bort fra sådanne licitationer.

Industrirådet har, efter at licitationskommissionens betænkning af 1945 forelå, over for handelsministeriet rejst spørgsmål om, hvorvidt de i denne betænkning indeholdte regler vedrører de leverancer og arbejder, der udbydes i licitation mellem maskinfabrikker og støberier.

I denne anledning har handelsministeriet under 6. juli 1946 svaret Industrirådet, at i overensstemmelse med en af prisdirektoratet over sagen afgiven udtalelse vil de i betænkningen indeholdte regler, bortset fra reglerne om adgangen til at beregne sig et udregningsvederlag, kunne finde analog anvendelse på tilsvarende forhold uden for det af kommissionsbetænkningen direkte omfattede område, herunder de nævnte leverancer og arbejder, som udbydes i licitation mellem maskinfabrikker og støberier.

Afgrænsning af leverancer.

100. Leverancer til bygge- og anlægsarbejder behandles af Axel H. Pedersen i »Licitation«, hvor det (pag. 227 n.) anføres, at man må antage, at der typisk kun foreligger »leve-

rance«, hvor den indgåede aftale omfattes af reglerne i købeloven, hvorimod det ikke uden videre kan antages, at man vil lade »leverance« række helt så vidt, som købeloven går, og hvor det (pag. 233) anføres, at i bygge- og entreprenørkredse forstås ved leverancer i daglig tale salg af færdigvarer (materialer) eller af varer eller genstande, som produceres (tilvirkes) efter bestilling i det væsentlige af leverandørens egne materialer, som i reglen skal leveres successivt til et bygge- eller anlægsarbejde, efterhånden som dette skrider frem, og som i aftalen bestemmes ved angivelse af art og mængde.

Det fremhæves, at det er på sådanne leverancer, at Almindelige Betingelser efter deres titel skulle finde anvendelse, og det påpeges herefter, hvilke af bestemmelserne i Almindelige Betingelser, der er anvendelige på leverancer.

Prisdirektoratet havde i sin praksis knyttet sondringen mellem »arbejder« og »leverancer« inden for det omhandlede område til, om der præsteres en ydelse på selve byggepladsen, således at et »arbejde« er en ydelse, der indbefatter en ikke uvæsentlig arbejdspræstation fra den pågældende virksomheds side på selve byggepladsen, medens der tales om leverancer, hvor dette ikke er tilfældet.

For leverancer er det almindeligt, at betaling sker efter fakturering og ikke over de sædvanlige rater i den almindelige fordelingsplan for byggeriets finansiering.

Det må i øvrigt sikkert erkendes, at grænsen mellem de to områder i de konkrete tilfælde vil kunne være vanskelig at drage.

I bemærkningerne til forslaget til licitationskommissionsloven anføres, at også materialeleverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed må inddrages under kommissionens undersøgelser, idet udviklingen har ført til, at forudfabrikerede større eller mindre byggeenheder i stigende omfang indgår i sådanne arbejder.

Præfabrikerede byggeelementer.

101. Bygherrerne kan udbyde leverancen af sådanne særlige forud fabrikerede byggeenheder i særskilt entreprise og opstillingen af elementerne i en anden entreprise eller udbyde leverancen af byggeenhederne og opstillingen af disse under ét. I begge tilfælde har de nye metoder medført en ændring i fordelingen af udgifterne, således at fabrikationsomkostninger udgør en større andel i forhold til arbejdsløn på stedet. Priskonkurrencen om leverancer til utraditionelt byggeri er undertiden af afgørende betydning for resultaterne af en licitation. Disse omstændigheder medfører, at der har rejst sig særlige problemer vedrørende spørgsmålet om konkurrencens vilkår ved byggeri af denne art. Dette gælder ikke alene, hvor elementerne er udbudt i særskilt entreprise, men også, når de udbydes sammen med opstillingen. I førstnævnte tilfælde kan rejses spørgsmål om, hvorvidt de gældende regler for licitationsaftaler for bygge- og anlægsarbejder kan finde tilsvarende anvendelse for leverancer af elementerne, i sidstnævnte tilfælde rejser sig det spørgsmål, om prisen på elementerne bør betragtes på samme måde som prisen på materialer eller på samme måde som en underentreprise, der kan være for lav efter det kriterium herfor, som er fastlagt i licitationsordningen. Det kan i denne forbindelse nævnes, at Entreprenørforeningen i et tilfælde har begæret et bud udskudt med den begrundelse, at den deri indeholdte pris på byggeelementer, hvilken pris var indhentet hos en specialfabrik, ansås at være for lav.

Anvendelse af specielle byggeelementer har betydelig udbredelse inden for forsvarets byggearbejder og vinder voksende udbredelse blandt boligforeninger og private bygherrer.

Som et eksempel på udviklingen af præfabrikerede elementer kan nævnes, at garager kan købes fabriksfremstillede til opstilling uden opmuring eller særlig fundering. Der er allerede flere fabrikater at vælge imellem og således basis for at afholde særskilt licitation over denne byggeenhed.

For visse materials og bygningsdeles vedkommende vil en bygherre have mulighed for at vælge imellem at lade leverancerne indgå som led i håndværksentrepriserne eller modtage tilbud på leverancerne direkte fra fabrikant eller grossist. I de fleste tilfælde vil bygherren for sådanne varers vedkommende overlade til håndværkerne at foretage montering eller installation, men det forekommer også, at

fabrikanten eller grossisten påtager sig dette, navnlig når monteringen eller installationen er meget simpel eller kræver en ganske speciel fremgangsmåde. Der vil således kunne opstå den situation, at materialeleverandører og håndværkere konkurrerer ved tilbudsgivning på visse leverancer.

På en række områder kan der spores en tendens til, at bygherrerne i stigende grad træder i direkte kontakt med fabrikant eller grossist. Med den tiltagende industrialisering og specialisering inden for byggematerialebranchen må det forudses, at det vil blive mere almindeligt, at bygherrerne i stedet for at udbyde på basis af et projekt med krav om bestemte fabrikater henvender sig til fremstillerne af flere forskellige fabrikater med anmodning om tilbud for at finde frem til den gunstigst mulige løsning. I denne forbindelse kan nævnes kedler og olie-fyrsaggregater, el-vandvarmere og el-komfurer (og gaskomfurer), radiatorer, køleskabe, vaske- og strygemaskiner m. v.

Endvidere kan peges på den stigende betydning af specielle anlæg, der ofte leveres af specialfirmaer, der anvender deres særlige fremstillingsmåde, f. eks. de moderne former for gulvbelægning, elevatorer, ventilations- og varmluftsanlæg, materialer til væg- og facadebehandling som stenemalje, Wetterhaut og lignende.

I nogle tilfælde står en fabrikant samtidig som medlem af håndværkerorganisationen. Dette foreligger f. eks. inden for snedkerfaget, hvor en del maskinsnedkerier har specialiseret sig i industriel fremstilling af vinduer og døre, køkkenelementer og faste skabe samt skoleinventar. Inden for Varmebranchens Licitationsforening findes fabrikater af kedler og olie-fyrsaggregater, vaskemaskiner m. v., og inden for el-fagets organisationer står som medlemmer fabrikater af elevatorer, el-komfurer, el-vandvarmere m. v.

Aftaler m. v. inden for bygge-materialeområdet.

102. I kommissionen er der fra forbrugerside peget på betydningen af aftaler m. v. inden for byggematerialeområdet. Der er fra monopoltilsynet fremskaffet oplysninger om sådanne aftaler og herunder særligt oplysninger om aftalebestemmelser, der vedrører afgivelse af tilbud på leverancer af byggematerialer til konkrete bygge- eller anlægsarbejder.

Monopoltilsynet har således til kommissionen fremsendt den som bilag 7 til betænkning-

gen optrykte »Redegørelse for til monopoltilsynet anmeldte aftaler, vedtagelser og bestemmelser inden for byggematerialeområdet«.

103. De i monopoltilsynets redegørelse omhandlede aftaler og bestemmelser omfatter hovedsagelig handelsvarer, der fremstilles eller importeres i kendte kvaliteter, medens bestillingsvarer spiller en mindre rolle. Aftalerne og vedtagelserne er indgået mellem virksomheder, der i almindelighed ikke byder ved licitationer, men afsætter størstedelen af deres varer til forhandlere eller industrielle virksomheder eller håndværkere, der forbruger de pågældende materialer ved bygge- og anlægsvirksomhed. Enkelte af de omhandlede varer sælges dog direkte til bygherrer. Aftalerne m. v. gælder i almindelighed generelt for enhver form for salg, og specielle bestemmelser for licitationsbud eller andre tilbud forekommer kun i nogle af aftalerne.

104. Hvorvidt der er indgået aftaler mellem de bydendes leverandører eller ej, kan meget vel have væsentlig indflydelse både på udfaldet af licitationer direkte og på de bydendes aftaler. Således kan pris aftaler mellem leverandørerne afskære de bydende fra at opnå sær-rabatter. Omvendt kan f. ek., tømmerhandler-nes priser være udslaggivende med hensyn til udfaldet af en licitation over tømmerarbejde, især såfremt tømmerhandlerne tilbyder deres kunder særpriser eller andre særfordele for leverancer til det pågældende arbejde med den hensigt herved at opnå en i'orøgelse af deres omsætning som følge af kunc.ens overtagelse af arbejdet.

Leverandørernes pris aftaler har formentlig i nogle tilfælde skabt grundlag for pris aftaler mellem de bydende.

Nogle leverandøraftaler fastsætter rabatter eller varierende priser for forskellige kundekategorier, f. eks. forhandlere, håndværkere og forbrugere og kan derigennem medvirke til, at leverancerne af materialer sker gennem faste kanaler.

I det omfang deltagerne i aftaler inden for byggematerialebrancherne konkurrerer ved licitation er det klart, at bindende pris aftaler og kvoteringsaftaler medfører en stærk begrænsning i deltagerens interesse i at konkurrere og derved modvirker licitationen.; idé.

Aftalernes bestemmelser om tilbudsgivning.

105. Sådanne bestemmelser omfatter for *betonvarer* dels leverancer af handelsvarer, for hvilke der er aftalt priser, dels leverancer af specielle bestillingsvarer, som selvsagt ikke er omfattet af prisfastsættelserne. Deltagerne i aftalen er virksomheder af meget varierende størrelse, og salg efter licitation betyder næppe meget i omsætningen. De særlige regler med pligt til anmeldelse og om tilbagemelding samt om møder før licitationer synes dog umiddelbart at kunne sidestilles med håndværks- og entreprenøraftalerne herom, og det samme gælder formentlig reglerne for beskyttelse af licitations- og underhåndsbud. Dog kan der foreligge særlige forhold for underhåndsbud på leverancer, der stiller særlige krav om forarbej-der.

For så vidt angår *tagpap* er der i virkeligheden kun særbestemmelser for bud på tækningsarbejder og ikke for tagpapleverancer alene. Aftalen har bl. a. til hensigt at sikre mod, at fabrikkerne i kraft af, at de har tagpappen billigere, end forhandlerne kan have, giver så lave tilbud, at deres normale kunder, tømmermestre m. fl., ikke kan konkurrere og derfor på længere sigt vil miste interessen for tagpap som tagtækningsmateriale. Vedtagelsen går alene ud på, at der betales bøder i tilfælde af, at der er regnet med for lave mængder i forbindelse med de bindende enhedspriser. Der finder således ikke udskydning eller forhåndsregulering af bud sted. Til gunst for aftalen kan næppe anføres de samme argumenter, som er fremført fra håndværksside som begrundelse for konkurrenceregulering blandt bydende håndværkere. Tagpapaftalen er indgået mellem 7 industri-virksomheder, der alle er væsentligt større end en normal håndværksvirksomhed. Deltagerne kan næppe tænkes ikke at kunne undgå opmålingsfejl eller ikke at have klarhed over deres omkostninger, i hvilken forbindelse bemærkes, at det anvendte materiale er en ensartet handelsvare. Fejlregningerne kan derfor ikke formodes at være noget væsentligt problem. Omkostnings- og konkurrenceforholdene i øvrigt ligger formentlig anderledes end for bygge-håndværksvirksomheder og for entreprenører.*)

*) Monopoltilsynet har ved en af monopol-anke-nævnet den 1. september 1962 stadfæstet afgørelse pålagt tagpapfabrikanterne at ophæve den mellem dem bestående aftale om prisberegningen for tagdækning med tagpap eller at ændre denne aftale således, at de ved aftalen fastsatte **priser** bliver af rent vejledende karakter.

For så vidt angår *cement* er aftalerne af generel karakter. Under visse forudsætninger vil licitationsbud dog ikke medføre sanktioner fra de pågældende foreninger.

Også for *jernleverancer* er konkurrencebegrænsningerne lempet ved licitation, idet alle bydende ved en offentlig licitation kan opnå samme priser, når licitationsmaterialet fremlægges, og i et vist omfang er priserne ved offentlige licitationer afholdt af stats- eller kommunale institutioner frie.

Jernindustriens Licitationsforening »Jermer« har som medlemmer virksomheder, der dels fremstiller jernkonstruktioner, der udføres på forbrugsstedet, og dels udfører maskinindustrielle arbejder, der udføres på medlemmernes egne fabrikker og værksteder, og som opstilles på forbrugsstedet undertiden af andre end producenten. De sidstnævnte arbejder opfattede prisdirektoratet som industrielle leverancer. Foreningen omfattede oprindeligt også de arbejder, der nu hører ind under Varmebranchens Licitationsforening, og havde tidligere aftaler om forhåndsregulering af bud, som foregik på den måde, at alle tilbud forhøjedes med samme beløb, der derefter ud fra specificerede regler skulle fordeles blandt de bydende, der ikke fik arbejdet overdraget, således at de, der lå i nærheden af midten af budene, fik mest. Disse regler blev ophævet efter licitationsordningens indførelse, og foreningen, hvis vedtagelser omfattes af anmeldelsespligt i henhold til monopolloven, tidligere pris- og prisaftalelovene, har ikke indført nye konkurrencebegrænsende regler ud over bestemmelser om pligt til anmeldelse og om tilbagemelding. Prisdirektoratet har i sin tid truffet afgørelse i spørgsmålet om, hvorvidt reglerne om udregningsvederlag kunne finde anvendelse for de af foreningens virksomhed omfattede arbejder og leverancer. Man fandt imidlertid, at det ikke burde tillades foreningen at fastsætte regler for beregning af udregningsvederlag for de af foreningens medlemmer afgivne tilbud på industrielle leverancer. Som begrundelse herfor anførtes, at de med udregning af tilbud forbundne omkostninger ikke af foreningens medlemmer var udskilt fra generalomkostningerne, og at der i øvrigt ikke beregnes udregningsvederlag ved tilbud på industrielle leverancer.

Vognmandsforeningernes medlemmer har haft bindende minimalpriser, men disse er efter afgørelse fra monopoltilsynet, stadfæstet af monopol-ankenævnet, fra 20. september 1961 ændret til at være vejledende.

Konklusioner.

106. Omkostnings- og konkurrenceforholdene inden for byggematerialeområdet er forskellige fra forholdene inden for byggehåndværksfagene og entreprenørfaget. Flertallet af de særlige forhold, der gør sig gældende dér, foreligger ikke inden for byggematerialebrancherne. De producerende virksomheder er i de fleste tilfælde store virksomheder, der arbejder med større faste omkostninger end håndværksfagene. Usikkerheden med hensyn til omfanget og kvaliteten af materialeleverancer er normalt ringe, og en leverance omfatter ikke således som håndværkerens arbejde nødvendigheden af et vist samarbejde med bygherren. Spørgsmålet om fejlregninger bortfalder derfor, og tillidsmomentet får mindre betydning. Yderligere er markedet sædvanligvis mere gennemsigtigt for leverancer end for bygge- og anlægsarbejder. De særlige argumenter for konkurrencebegrænsende aftaler, der kan anføres, for så vidt angår bygge- og anlægsarbejder, kan således næppe finde anvendelse, for så vidt angår leverancer, og de synspunkter, der har fundet anvendelse for det ene område, kan næppe overføres til det andet.

Det fremgår af det foreliggende materiale, at der kun i ringe omfang er etableret specielle regler for licitationsbud eller andre bud, og at der i hvert fald alene, for så vidt angår visse betonvarer, er tale om regler, som især er karakteristisk for licitationsaftaler, nemlig regler om udskydning.

Uanset om en licitationsordning herefter ikke for tiden måtte være af betydning for leverancer, vil det formentlig under hensyn til den udvikling, der finder sted i retning af byggeriets industrialisering, være hensigtsmæssigt, også i betragtning af vanskelighederne ved at afgrænse leverancer, at en licitationsordnings bestemmelser tillige kommer til at omfatte denne del af bygge- og anlægsområdet.

Fra industriens side anføres, at konklusionen af denne undersøgelse af leverancerens betydning må være, at kommissionen indstiller til regeringen, at forslag til lov om licitation m. v. ikke bør omfatte leverancer.

Industrien anvender ikke udskydningsregler og vil ikke anvende sådanne regler af de foran anførte grunde. Produktion og salg af industriprodukter falder ind under monopollovens regler i det omfang, der måtte findes konkurrencebegrænsninger inden for de enkelte produktionsområder. Der er efter industriens opfat-

telse ikke behov for yderligere tilsyn med industriprodukters afsætning, og industrien har ikke behov for den særlige beskyttelse, som tilsigtes med en licitationsordning.

Tilbage bliver, om det vil være hensigtsmæssigt at medtage leverancer i en lov om licitation alene for at få industrileverancer ind under en bestemmelse om forbud mod forhåndsregulering. Begrundelsen for et sådant forbud dækker ikke eventuelle aftaler om forhåndsregulering af leverancer. Sådanne aftaler mellem industri-

virksomheder kendes i øvrigt ikke, og skulle sådanne aftaler mod forventning blive sluttet, vil de allerede være omfattet af monopollovens anmeldelsesregler. Når det drejer sig om industrivirksomheder, vil monopoltilsynet efter de almindelige regler kunne forhandle, *give påbud* om ophævelse etc. af aftalerne. Særregler om forhåndsregulering er altså ikke nødvendige for industrileverancer. Derfor må konklusionen være, at industrileverancer ikke bør medtages i lovforslag om en licitationsordning.

KOMMISSIONENS OVERVEJELSER OG FORSLAG

Fri eller reguleret konkurrence ved licitation.

107. Drøftelserne af de for licitationskommissionen foreliggende problemer har i hovedsagen fundet sted i forbindelse med en gennemgang af den nuværende licitationsordning.

Under disse drøftelser og på anden måde er det grundlæggende spørgsmål, om tilbudsgivning ved licitation fremtidig skal finde sted under mulighed for regulering af konkurrencen ved licitation eller under fri konkurrence, også blevet belyst, jfr. kapitel IV og VI.

108. *Regnefejl og »illoyale« bud.*

Som det fremgår af afsnit 46, har der i kommissionen været enighed om, at det i princippet vil kunne være berettiget at gribe ind over for bud behæftet med »påviselige regnefejl« og »illoyale bud«, idet sådanne bud såvel af hensyn til de øvrige bydende som af mere almene hensyn ikke bør deltage i konkurrencen og eventuelt have indflydelse på denne.

Heraf følger imidlertid ikke, at fri konkurrence skal opgives inden for dette område, idet ulempen ved, at sådanne bud fremkommer, ikke behøver at være så betydelig, at det tilstrækkeligt kan begrunde konkurrencebegrænsninger gennem en licitationsordning. I denne forbindelse må man også være opmærksom på vanskelighederne ved at konstatere, om et bud er behæftet med regnefejl eller er illoyalt.

For så vidt angår bud, der indeholder væsentlige og påviselige regnefejl, er der ikke principiel uenighed om det uheldige i sådanne buds fremkomst. Når man alligevel ikke fra alle sider uden videre har kunnet anerkende berettigelsen af under alle omstændigheder at tillade den bydende at trække sådanne bud tilbage eller at tillade, at sådanne bud udskydes, beror det dels på det betænkelige ved at forflygtige ansvaret ved at give bud, dels på de praktiske vanskeligheder ved at påvise, om et bud indeholder regnefejl.

109. *Synspunkter for fri konkurrence.*

Fra de sider i kommissionen, som har været indstillet på fri konkurrence på dette område, har man fremhævet følgende: Det principielle udgangspunkt for erhvervsudøvelse her i landet er erhvervsfrihed og fri konkurrence. Dette hviler på den opfattelse, at erhvervsfrihed og fri konkurrence gennem fordeling af afsætningen på de forskellige virksomheder i overensstemmelse med deres konkurrenceevne øger produktionen og virker fremmende på udviklingen af produktionseffektiviteten. Det anses derfor principielt for betænkeligt ved regulering af konkurrencen ved licitation over bygge- og anlægsarbejder at modvirke de samfundsgavnlige virkninger af den frie konkurrence på dette betydningsfulde område.

De samfundsmæssigt set gavnlige følger, som erhvervsfrihed og fri konkurrence antages at medføre, forudsætter en vis rimelig aktivitet og beskæftigelse. Er den økonomiske aktivitet ringe, således at der forefindes betydelige ledige produktionskræfter - hvilket f. eks. var tilfældet inden for bygge- og anlægsområdet i 1930'erne, jfr. afsnit 69 - erkendes det, at fri konkurrence også ud fra et samfundsmæssigt synspunkt kan virke uheldigt. Noget sådant vil på grund af branchens struktur kunne blive tilfældet inden for bygge- og anlægsområdet. Det store antal forholdsvis små virksomheder vil kunne bevirke en hård konkurrence på pris, som vil blive yderligere skærpet ved licitation på grund af de her foreliggende særlige forhold. Under sådanne omstændigheder vil det under hensyn til konsekvenserne for den enkelte virksomhed og ud fra almene hensyn kunne være rimeligt at mildne konkurrencen inden for bygge- og anlægsvirksomhed.

De betingelser, hvorunder bygge- og anlægsvirksomhed nu udøves, gør etablering af fri konkurrence ved licitation rimelig. Der har i mange år foreligget i det store og hele en meget høj aktivitet og beskæftigelse inden for det om-

handlede område - jfr. afsnit 69 - og der foreligger for bygge- og anlægsvirksomhederne overordentligt store arbejdsopgaver ikke alene i de nærmest kommende år, men også i en fjernere fremtid. Da alle kredse er enige om, at det vigtigste politisk-økonomiske mål er at fastholde og videreudvikle produktion og beskæftigelse, finder adskillige medlemmer af kommissionen, at det er realistisk at gå ud fra, at der fremover inden for det omhandlede område vil foreligge stor aktivitet og beskæftigelse.

Under sådanne vilkår vil ureguleret konkurrence ved licitation være ensbetydende med en moderat og dermed gavnlig konkurrence. Når arbejdsmulighederne for de enkelte virksomheder er gode, er der ingen grund til at gå synderligt ned med prisen for at opnå beskæftigelse, og urimeligt lave underbud vil derfor være i det store og hele uden betydning. Fordelen ved gennem en licitationsordning at hindre sådanne buds antagelse vil således ikke stå i et rimeligt forhold til ulempen ved gennem konkurrencebegrænsning at gribe ind i den frie prisdannelse. Det er endvidere anført, at det under sådanne afsætningsvilkår, som bygge- og anlægsvirksomheder arbejder under nu og har arbejdet under i mange år, ikke er rimeligt at give mulighed for ved konkurrencebegrænsning at forhindre lave licitationsbud i at blive antaget, når der fra samfundets side ikke samtidig udøves nogen kontrol med de unormalt høje priser, som under gode beskæftigelsesvilkår forekommer i forholdsvis større udstrækning.

Selv under gode konjunkturer kan regnefejl bevirke, at lave licitationsbud fremkommer. Sådanne bud findes dog kun at kunne få uvæsentlig indflydelse på konkurrencen, og der henvises i øvrigt til, at det vil være sjældent, at en bygherre er interesseret i at fastholde, eventuelt antage et bud, som er lavt på grund af væsentlige og åbenbare regnefejl. Der er yderligere peget på, at der i kommissionen er fuld enighed om, at antagelse af det nominelt set laveste bud ved licitation ikke altid er i udbyderens interesse, og at de:te vil bidrage til, at urimeligt lave bud kun vil påvirke forholdene på ubetydelig måde.

Det forekommer under alle konjunkturforhold, at der afgives bud, som er lave, fordi de forudsætter en ringere eile:: mindre arbejdsydelse end svarende til udbudsmaterialet. Sådanne illoyale bud har man fra alle sider vendt sig imod.

Offentlige bygherrer og andre, som bygger med finansiell støtte fra det offentlige, kan blive

udsat for uberettiget kritik fra andre instansers side og under den offentlige debat, såfremt det nominelt laveste licitationsbud ikke antages. Det er imidlertid i denne forbindelse fremhævet, at der i kommissionen er enighed om, at antagelse af licitationsbud bør finde sted under hensyntagen til alle saglige forhold og ikke alene under hensyntagen til budets nominelle størrelse.

110. *Synspunkter for regulering af konkurrence.*

De kooperative byggehåndværks- og entreprenørvirksomheder har rejst spørgsmålet om ureguleret konkurrence ved licitation.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen har imidlertid heroverfor fremført, at selv om produktionen og beskæftigelsen for bygge- og anlægsområdet som helhed befinder sig på et højt niveau, vil der lokalt eller for den enkelte mester eller entreprenør kunne foreligge faktiske eller forventede beskæftigelsesvanskeligheder. Der må således navnlig ved offentlige licitationer, hvor der fremkommer bud fra mange bydende, altid påregnes også at fremkomme bud fra sådanne virksomheder, som følgelig til skade for de medbydende og faget som helhed kan tænkes at afgive urimeligt lave bud. Også ved ikke-offentlige licitationer viser erfaringen, at sådanne urimelige konkurrenceforhold forekommer, idet visse bygherrer ud fra ønsket om at trykke prisniveauet ved en licitation bevidst opfordrer sådanne virksomheder til at deltage i licitationen.

Den garanti mod sådanne konkurrenceforhold, der er anført at ligge i. at bygherrene er indstillet på i egen interesse i et vist omfang at undlade at antage urimeligt lave bud - herunder bud, der er fremkommet ved fejl kalkulation - findes ikke fyldestgørende. Det anførte synspunkt forefindes kun hos større flergangs-bygherrer. Disse kan i øvrigt ikke forventes at undlade antagelse af et lavt licitationsbud, såfremt den pågældende bydende ud fra sine økonomiske forhold og kvaliteten af tidligere udførte arbejder m. v. kan påregnes at gennemføre det udbudte arbejde på tilfredsstillende måde. I denne forbindelse er det påpeget, at netop mange anerkendte virksomheder under hensyn til bevarelse af firmaets renommé vil være indstillet på at vedstå et bud, selv om dette måske også efter den bydendes opfattelse

viser sig at være for lavt. I sådanne tilfælde vil en bygherre naturligt vanskeligt kunne undlade at antage budet. Men hertil kommer, at der navnlig inden for byggeriet, men også i et vist omfang for så vidt angår anlægsarbejder, forekommer et betydeligt antal éngangs-bygherrer, som, bl. a. fordi den fornødne erfaring ikke foreligger, ikke kan anses for ledet af det omhandlede synspunkt.

Det er dernæst anført, at der selv under gode konjunkturforskel for bygge- og anlægsvirksomhed altid vil forefindes virksomheder, som ved afgivelse af lave licitationsbud vil søge at overtage arbejder for derved at erhverve konstante midler til imødegåelse af likviditetsvanskeligheder - de såkaldte licitations- eller vekselryttere - samt at der i øvrigt også af andre grunde - f. eks. for at skaffe forbindelse med en bygherre eller bringe firmaets navn frem i offentligheden og lign. — altid vil være færdige for at lave bud.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen har således ment at måtte fastholde, at fri konkurrence ved licitation vil kunne medføre skadelig konkurrence, hvorfor der selv under gode økonomiske forhold for bygge- og anlægsvirksomhed må være mulighed for at begrænse konkurrencen.

Forskellige former for konkurrencebegrænsning ved licitation.

111. Det er anset for at være af stor betydning, at forslag fra kommissionens side til løsning af licitationsproblemet har bred tilslutning i kommissionen. Det fremgår af det foregående, at sådan tilslutning ikke har kunnet opnås for tanken om fri konkurrence ved licitation.

Begrænsning af konkurrencen ved licitation kan finde sted på flere måder. Den bydende kan - f. eks. ved aftale eller organisationsvedtægter - være forpligtet til at overholde visse priser eller kalkulationsregler. En konkurrencebegrænsning som foranævnte kan dernæst, således som det er tilfældet under den nuværende licitationsordning, skærpes ved, at de bud, som ikke overholder prisberegningsreglerne (udskydningskriteriet), kan udskydes med den konsekvens, at bygherren og den pågældende bydende hindres i at entrere om arbejdets udførelse. Konkurrencen ved licitation kan endvidere begrænses ved de såkaldte åbningsforbehold, hvorved bygherren søges bevæget til at afvise bud fra visse bydende, og ved de så-

kaldte samarbejdsforbehold, som tilsigter at hindre bygherren i at antage visse bydende inden for andre fag til udførelse af arbejde. Endelig kan en organisationsmæssig eller lignende forpligtelse til at gøre budets antagelse betinget af, at bygherren godkender visse ved tilbudsafgivelsen tagne teknisk-økonomiske forbehold, hindre en bydende i at afgive bud på de vilkår, som han i og for sig for sit vedkommende kunne acceptere.

Det er håndværkets og entreprenørernes opfattelse, at den førstnævnte form for konkurrencebegrænsning ikke yder erhvervet tilstrækkelig beskyttelse mod lave bud, og konkurrencebegrænsning ved licitation alene i form af pris- eller kalkulationsaftaler m. v. har da heller ikke været praktiseret. I betragtning af den indstilling til de for kommissionen foreliggende problemer, som er kommet til udtryk fra Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen, har det kunnet indses, at tilslutning til et forslag, hvorefter konkurrencebegrænsning ved licitation alene skulle bestå i overholdelse af fastsatte prisberegningsregler (men uden adgang til udskydning), ikke kunne opnås. Kommissionen har derfor kun i ringe omfang drøftet spørgsmålet om en løsning efter denne linie. Skulle der være tale om at nå frem til en licitationsordning, som kunne forvente almindeligere tilslutning, måtte det være en ordning i overensstemmelse med den tanke, som ligger bag den nuværende ordning. Kommissionen har derfor især drøftet muligheden for en licitationsordning med adgang til udskydning af bud. I delvis tilknytning hertil er endvidere drøftet de øvrige former for begrænsning af konkurrencen ved licitation.

Problemerne i en udskydningsordning.

112. Der foreligger forskellige problemer i forbindelse med udformningen af en licitationsordning, der omfatter adgang til at udskyde for lave bud.

Et hovedproblem drejer sig om, hvorvidt der skal være adgang til at udskyde bud fra enhver bydende, eller om der alene skal være adgang til at udskyde bud fra bydende, som på en eller anden måde er gået ind under ordningen, herunder spørgsmålet om adgang til at benytte åbnings- og samarbejdsforbehold.

Et andet hovedproblem vedrører kriteriet for, hvilke bud der med rette skal kunne anses som for lave.

Ud over forannævnte to hovedproblemer omfatter en licitationsordning med adgang til udskydning endvidere særlig spørgsmålet om, hvem der skal kunne udøve adgangen til at fremsætte begæring om udskydning af bud, spørgsmålet om den fremgangsmåde, der skal benyttes ved afgørelsen af, om begæring om udskydning skal fremsættes, og endelig spørgsmålet om, hvorledes strid om udskydningsbegæringers berettigelse skal behandles.

Hvilke bud skal kunne udskydes. Åbningsforbehold.

113. Det ville være i overensstemmelse med den principielt anerkendte erhvervsfrihedsgrundsætning, om udskydning alene kunne foretages for så vidt angår bud fra bydende, som på en eller anden måde f. eks. gennem deres organisation har tilsluttet sig ordningen, medens bud fra bydende, som ikke er interesseret i nogen beskyttelse, men ønsker at konkurrere frit, ikke kunne udskydes.

En sådan regel er klar og vil som overensstemmende med erhvervsfrihedsprincippet betyde en naturlig og velbegrundet beskæring af mulighederne for konkurrencebegrænsning.

Det fremgår imidlertid af gennemgangen af den nuværende licitationsordning, jfr. afsnit 31-33, at denne giver anledning til vanskeligheder mellem de bydende, der går ind under den beskyttende udskydningsordning, og de bydende, der holder sig udenfor. Disse vanskeligheder mellem de to grupper af bydende skaber atter vanskeligheder i forholdet til bygherren. Forbeholdene mod åbning af bud - jfr. afsnit 31 - har deres årsag i den anførte forskel mellem de to grupper bydendes stilling i konkurrencen. For at undgå disse vanskeligheder, bl. a. med hensyn til tilbudsforbeholdene, og stille alle bydende: organiserede, uorganiserede og kooperative lige ved reguleringen af konkurrencen, har kommissionen behandlet spørgsmålet om en licitationsordning, omfattende adgang til udskydning af alle bydende i en licitation.

Det erkendes, at en sådan, alle omfattende ordning, der kræver gennemførelse ved lov, vil betyde et indgreb over for de erhvervsdrivende, der ønsker at konkurrere frit. Det har derfor været af betydning ved behandlingen af spørgsmålet om udskydningskriteriet, om en sådan almindelig ordning lægges til grund, idet det af ordningen følgende tvangsmæssige indgreb over for de bydende, der ikke selv ønsker kon-

kurrenceregulering, bliver lempeligere, jo lavere udskydningskriteriet ansættes.

Med Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen er der forhandlet om en sådan licitationsordning. Fra denne side har man imidlertid hellere set en ordning, der som den nuværende er baseret på aftaler og organisationsvedtægter. Grunden hertil er dels det principielle, at en lovfæstet licitationsordning på et væsentligt område vil betyde en ringere stilling for bygge- og entreprenørfagene set i forhold til andre erhverv med hensyn til konkurrencebegrænsning, dels det synspunkt, at en ordning af tilsvarende karakter som den nuværende menes mere smidigt at kunne tilpasses udviklingen. Endelig har det naturligvis også været af væsentlig betydning for nævnte standpunkt, at en ordning af samme karakter som den nuværende indebærer, at bygge- og anlægsgangene og deres organisationer får væsentlig større indflydelse på ordningen og dens praktisering.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter har ved de afsluttende drøftelser lagt sådan vægt på disse synspunkter, at de har opgivet deres oprindelige krav om alle bydendes ligestilling under licitationen og stillet forslag om en licitationsordning, hvorefter der alene skulle være adgang til at udskyde bud fra bydende, som har tilsluttet sig ordningen. Der er herefter indenfor et overvejende flertal af kommissionens medlemmer opnået enighed om at foreslå en ordning, der alene omfatter organisationens medlemmer, og således at der i almindelighed ikke kan anvendes åbningsforbehold overfor udenforståendes bud.

Udskydningskriteriet.

114. Der er i kommissionen enighed om visse vigtige punkter for så vidt angår kriteriet for, hvornår et bud må betegnes som så lavt, at udskydning er berettiget. Der er således enighed om, at en i bedre teknik og bedre administrationsform begrundet lavere tilbudspris må anses for at være loyal og rimelig konkurrence, jfr. afsnit 48. Det er endvidere i overensstemmelse hermed i det hele den almindelige opfattelse i kommissionen, at bindende prislister ikke er forenelige med forudsætningerne for afholdelse af licitation, idet konkurrencen mellem de enkelte bydende da ikke kan gøre sig gældende, jfr. afsnit 55 i.f. Det kan således fastslås, at der i kommissionen er enighed om, at skal udskydning af bud

kunne finde sted, må bedømmelsen af, om bud med rette kan anses som for lave, foregå på samme måde som under den nuværende ordnings almindelige udskydningsregel, nemlig ud fra de bydendes individuelle forhold over for det pågældende arbejde, jfr. afsnit 46.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter er af den opfattelse, at kriteriet bør udformes stort set i overensstemmelse med den under den nuværende licitationsordning gældende almindelige udskydningsregel, jfr. afsnit 39, næstsidsste stykke. Efter et sådant kriterium skulle ethvert licitationsbud rumme dækning ikke alene for de omkostninger, som forventes at opstå ved overtagelse af arbejdet, men også en forholdsmæssig andel af virksomhedens øvrige omkostninger - de faste omkostninger - samt en nettofortjeneste.

Fra anden side i kommissionen er man principielt af den opfattelse, at kriteriet for bud, der skal kunne udskydes, bør sættes lavere.

Man mener fra denne side, at udskydning baseret på et kriterium, som det af håndværket og entreprenørerne foreslåede, fører til en indskrænkning af konkurrencen ud over, hvad et begrundet ønske om værn mod illoyalt lave bud tilsiger; man har i denne henseende henvist til den almindelige licitationsundersøgelse. Under sådanne økonomiske vilkår, som har foreligget for bygge- og anlægsvirksomhed i årene siden krigen, findes det ikke at kunne antages, at licitationsbud i det omfang, som udskydningerne under den nuværende licitationsordning forudsætter, kan opfattes som illoyalt lave bud.

Det er fra denne side gjort gældende, at et kriterium, som så at sige sikrer enhver bydende ved enhver licitation en fortjeneste ved overtagelse af arbejdet, dels vil betyde en urimelig særstilling for håndværket og entreprenørerne på et væsentligt erhvervsområde set i forhold til virksomheder i andre erhverv, dels i det hele vil medføre en så væsentlig indskrænkning i den enkeltes handlefrihed og i den fri konkurrence, at det ikke kan accepteres.

Det anførte betyder naturligvis ikke, at de pågældende medlemmer af kommissionen ser bort fra, at den enkelte virksomhed normalt skal have dækning for omkostningerne - herunder rente af egenkapital og driftslederløn - og en fortjeneste. Det betyder kun, at noget sådant ikke skal kunne søges sikret for hver enkelt ordre, idet dette vil medføre en såvel ud fra almene hensyn som ud fra hensynet til

den enkelte bydendes interesser urimelig stivhed i tilbudsberegningen.

Under visse omstændigheder kan en bydende finde det fordelagtigt at give bud, som ikke giver dækning for den forøgelse i virksomhedens omkostninger, som forventes at opstå ved overtagelsen af arbejdet. Det er den almindelige opfattelse inden for kommissionen, at sådanne bud må anses for illoyale, jfr. afsnit 48. Der er med andre ord i kommissionen stort set enighed om, at nederstegrænsen for det laveste loyale - laveste »rigtige« - bud i hvert fald må være de med arbejdets udførelse forbundne meromkostninger.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen har afvist et sådant udskydningskriterium som uantageligt. De finder, at det er et naturligt og rimeligt krav, at ethvert licitationsbud for ikke at kunne udskydes skal indeholde dækning også for en vis avance. Man har dog fra denne side ikke stillet sig afvisende over for en formulering af udskydningskriteriet, som ville indrømme den bydende en vis frihed i prisberegningen, og det er i denne forbindelse anført, at også under den nuværende udskydningsordning undlader man undertiden at fremsætte begæring om udskydning i tilfælde, hvor bud indeholder ringe eller ingen avance.

Repræsentanter for statslige bygherreinteresser har næret betænkelighed ved et udskydningskriterium, som alene omfattede de af arbejdet affødte omkostninger. De har været inde på, om ikke kriteriet burde omfatte også dele af de omkostninger, som, omend de som faste er uafhængige af det pågældende arbejde, dog kan siges at have en vis nærmere tilknytning hertil. Der har i denne forbindelse været tale om f. eks. omkostninger vedrørende visse funktionærer og lign. samt endvidere sådanne afskrivninger på maskiner og materiel, som er uafhængige af disse produktionsmidlers anvendelse.

Et flertal af kommissionens medlemmer er imidlertid nået til enighed om, at det vil være tilstrækkeligt til at sikre en loyal og samtidig ikke ganske betydningsløs konkurrence, at kriteriet for berettiget udskydning yder den bydende værn mod at skulle konkurrere med tabgivende bud fra andre, samtidig med, at der dog tilsikres de bydende en vis frihed ved prisberegningen. Herefter foreslår man, at kriteriet for, om et bud er for lavt, bliver, om det ikke giver dækning for overenskomstmæssig arbejds løn, udgifter til materialer samt en bruttoavance af

en sådan størrelse, at den bydende efter entreprisens art og omfang har en rimelig økonomisk interesse i at overtage arbejdet.

Fremgangsmåden for begæring om udskydning af bud.

115. Kontrolpris eller analyse.

Når udskydning af licitationsbud skal finde sted på grundlag af den bydendes individuelle forhold, er det vigtigt, at allerede den bedømmelse af budene, som skal foretages i forbindelse med afgørelsen af, om begæring om udskydning skal fremsættes, foregår som en forsvarlig undersøgelse af det enkelte bud. Den bydende og bygherren har naturligvis i muligheden for en efterfølgende prøvelse et værn mod ubegrundede udskydningsbegæring, men såvel i relation til de bydende som i relation til bygherren, og dermed af hensyn til tilliden i det hele taget til en udskydningsordning er det indlysende vigtigt, at urigtige udskydningsbegæring så vidt muligt undgås. Spørgsmålet om fremgangsmåden, der skal anvendes ved afgørelsen af, om bud skal begæres udskudt, har derfor været underkastet en indgående behandling i kommissionen, jfr. afsnit 39 og afsnit 49-52.

I de tilfælde under den naværende licitationsordning, hvor den almindelige udskydningsregel finder anvendelse, fremsættes udskydningsbegæring på grundlag af enten en kontrolpris eller en analyse af budene. Det er imidlertid kommissionens opfattelse, som der nærmere er redegjort for i afsnit 49-52, at fremgangsmåden med anvendelse af en kontrolpris ikke virker tilfredsstillende. Håndværkets og entreprenørernes repræsentanter i kommissionen er enige om inden for en eventuelt kommende udskydningsordning at give afkald på benyttelse af kontrolprismetoden og om at grundlaget for udskydningsbegæring bør være en egentlig gennemgang af det enkelte bud.

116. Hvem skal besidde udskydningsretten.

Spørgsmålet om fremgangsmåden ved afgørelsen af, om bud skal begæres udskudt, er ikke løst ved enigheden om, at grundlaget for udskydningsbegæringen bør være en analyse af budene. Det omhandlede spørgsmål rummer derudover problemet om, hvem der skal have ret til at begære bud udskudt, d. v. s. afgøre, om de afgivne licitationsbud giver anledning til, at analyse med henblik på udskydningsbegæring skal foretages, og om den eventuelle

undersøgelse af budene giver tilstrækkeligt grundlag for at fremsætte begæring om udskydning.

Når håndværket og entreprenørerne argumenterer for begrænsning af konkurrencen ved licitation anføres foruden de for erhvervene ødelæggende virkninger af fri konkurrence, at for lave bud medfører ulemper for bygherren i form af dårligt arbejde, ekstraregninger m. v.

Under forhandlingerne i kommissionen er det imidlertid fra repræsentanter for bygherrene tilkendegivet, at de, for så vidt angår deres egne interesser, ikke har ønske om eller behov for nogen beskyttelse i form af udskydning eller på anden måde mod de eventuelle uheldige konsekvenser af antagelse af lave licitationsbud.

Offentlige institutioner kan dog undertiden ud fra saglige grunde ønske at undlade antagelse af det nominelt set laveste licitationsbud. For sådanne bygherrer kan i nogle tilfælde en fra den anden part i licitationen fremsat begæring om udskydning af bud gøre det lettere at undlade antagelse af bud, som man også ellers ville have været betænkelig ved at acceptere. Når bortses herfra fremgår det af drøftelserne i kommissionen, at ønsket om adgang til udskydning af lave bud ligger hos håndværksmestrene og entreprenørerne.

Det må i denne forbindelse nævnes, at de uorganiserede virksomheder må formodes at være interesserede i at konkurrere frit, og at de kooperative virksomheder går ind for fri konkurrence ved licitation.

Når retten til at begære bud udskudt, som behandlet i forrige afsnit, må ligge hos mestrene og entreprenørerne, rejser sig det spørgsmål, hvorvidt denne ret skal udøves af de bydende ved den enkelte konkrete licitation eller af bæreren af de bydendes helhedsinteresser, organisationen.

Det fremgår af betænkningens bilag 5, hovedafsnit B, at begge fremgangsmåder anvendes under den nuværende licitationsordning, idet det for så vidt angår Entreprenørforeningen er de bydende, medens det inden for håndværket er organisationen, som afgør spørgsmålet, om grundlag for eventuel udskydning skal tilvejebringes, og dernæst om begæring om udskydning skal fremsættes.

Set fra den bydendes standpunkt kan visse hensyn tale for, at retten til at fremsætte begæring om udskydning af bud bør ligge hos organisationen. Som bærer af fagets helhedsinteresse skulle organisationen lettere end de by-

dende kunne undlade at tage hensyn til sagligt uvedkommende forhold – f. eks. personlig forbindelse mellem de bydende og lign. - og således også lettere anlægge en ensartet udskydningspraksis. På den anden side er det, når bortses fra Håndværksrådets repræsentanter, inden for kommissionen opfattelsen, at den interesse, som skal tilgodeses ved udskydning, nemlig de bydendes interesse i, at illoyale bud ikke skader den rimelige konkurrence, afgjort peger mod, at de bydende selv ved den enkelte licitation bør afgøre spørgsmålet, om udskydningsbegæring skal fremsættes.

Det er i denne forbindelse navnlig fra bygherrenes repræsentanter fremhævet, at der efter erfaringerne fra den nuværende licitationsordning er fare for, at retten til at begære udskydning vil blive benyttet urimeligt meget og i mange tilfælde ude af forbindelse med forholdene ved den konkrete licitation, såfremt organisationen også i en eventuel fremtidig licitationsordning tillægges retten til at begære bud udskudt.

Det er bygherrerepræsentanternes og også andre medlemmers opfattelse, at omfanget af udskydningsbegæringer ved håndværkslicitationerne ville have været mindre, såfremt retten til at fremsætte begæring om udskydning havde ligget hos de bydende. Man har i denne forbindelse bl. a. peget på de forholdsvis mange tilfælde, hvor den væsentligste del af budene - i nogle tilfælde alle bud - er begæret udskudt, idet det ikke findes antageligt, at praktisk taget alle bydende i disse tilfælde selv skulle være af den opfattelse, at alle eller næsten alle bud er udtryk for illoyal konkurrence, jfr. afsnit 49-51 og 81-83. Det er ligeledes fremhævet, at Entreprenørforeningens ordning, hvorefter som nævnt de bydende selv afgør udskydningsspørgsmålet, synes at have virket heldigt.

Fra håndværkets side har man næret betænkeligheder ved at overlade adgangen til at begære udskydning til de bydende. Der er herved henvist til den tidligere omtalte fare for svingende udskydningspraksis, og for at usaglige hensyn kan komme til at spille ind.

Håndværksrådets repræsentanter har derfor anset det for det mest hensigtsmæssige, at initiativet med hensyn til, om grundlag for udskydning skal tilvejebringes, og begæring om udskydning fremsættes, ligesom det er tilfældet inden for håndværket under den nuværende licitationsordning, bør ligge hos organisationen, men har ved de afsluttende forhandlinger fulgt den almindelige opfattelse inden for kommis-

sionen, hvorefter det bør være de bydende, som afgør disse spørgsmål, jfr. afsnit 42, sidste stk., og afsnit 48 i.f.

Strid om udskydning af bud.

117. *Hvem skal kunne indanke en udskydningsbegæring.*

Under strid om berettigelsen af en begæring om udskydning af bud er der under den nuværende licitationsordning formelt kun to parter: bygherren og organisationen. Den tredje i sagen umiddelbart interesserede, nemlig den bydende, hvis bud er begæret udskudt, kan ikke optræde som selvstændig part i sagen. Den bydende har formelt ingen indflydelse på, om udskydningsbegæringen indbringes for beregningsudvalg eller ej, og nedsættes beregningsudvalg, er der alene sikret den bydende adgang til over for beregningsudvalget at redegøre for sin kalkulation, medens en selvstændig direkte indsats til forsvar for den bydendes interesser ikke er mulig, jfr. afsnit 42. Under den gældende licitationsordning er med andre ord bygherrens interesse i at antage et lavt bud anset for tilstrækkeligt til også at beskytte den bydendes interesse i at få udskydningsbegæringen underkendt.

Fra flere sider i kommissionen er man af den opfattelse, at den bydendes stilling under den gældende ordning ikke er betryggende og rimelig. Det er i denne forbindelse anført, at der ringe forskel mellem laveste bud, som ikke er begæret udskudt, og bud, som er begæret udskudt, kan det meget vel tænkes, at visse bygherrer under hensyn til udgifterne og besværet ved en beregningsudvalgssag affinder sig med udskydningsbegæringen. Der er i øvrigt henvist til den almindelige licitationsundersøgelse, hvoraf fremgår, at bygherrerne i forholdsvis ringe omfang protesterer mod fremsatte begæringer om udskydning af bud, jfr. afsnit 77. Ved ikke-offentlige licitationer, hvor bygherren er forpligtet til at antage det laveste bud, medmindre han vil kassere licitationen, kan den bydende have en direkte økonomisk interesse i at få sit bud prøvet. På denne baggrund har en række af kommissionens medlemmer fundet det rimeligt, at den bydende, der er udskudt, selv får adgang til at få berettigelsen heraf prøvet.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter har imidlertid med tilslutning fra anden side ikke kunnet tiltræde den foran omtalte opfattelse, men mener, at det unødigt

vil komplicere forholdene, såfremt også den bydende iår mulighed for at indbringe udskydningsbegæring for ankeinstansen. Bl. a. under hensyn til, at den bydende ved henvendelse til bygherren har mulighed for at få denne til at rejse sagen, har man ikke efter de afsluttende forhandlinger på dette punkt foreslået ændringer i den bestående ordning.

118. *Ankeinstansen.*

Det fremgår af kommissionens drøftelser af fremgangsmåden ved behandling af strid om udskydning af bud ved licitation, at der ud over det i afsnit 117 anførte fra flere sider, herunder bygherrene, på anden måde er udtrykt utilfredshed med udskydningsproceduren under den nuværende licitationsordning, jfr. afsnit 40-45. Når visse bygherrer, som tidligere nævnt, i forholdsvis ringe omfang har indbragt udskydningsbegæring for beregningsudvalg, må dette således i nogen grad ses i sammenhæng med mistilliden til den nuværende ankeinstans.

Der er især fremdraget to forhold ved den nuværende ankeinstans. Fo.: det første hævdes bygherrene ikke at have samme muligheder som organisationen for at blive repræsenteret i beregningsudvalg af kvalificerede repræsentanter. Dernæst anses det for en ulempe ved den eksisterende ankeinstans, at den nedsættes af parterne for hver enkelt sag, således at der i modsætning til en permanent institution dels ikke forefindes fuldstændig uafhængighed af sagens parter, dels ikke kan udvikle sig en fast og ensartet praksis både med hensyn til sagernes formelle og reelle behandling.

Håndværksrådets og Entieprenrørforeningens repræsentanter har ligesom forsvarsministeriets og ministeriet for offentlige arbejders repræsentanter i kommissionen ikke kunnet tilslutte sig den fremsatte kritik af en fremgangsmåde som den nuværende og har i denne forbindelse anført, at det i nogen grad er bygherrernes egen skyld, at de ikke har opbygget et apparat, som kan sikre dem en tilfredsstillende repræsentation i beregningsudvalg. På den anden side har man været enige i, at det er af afgørende betydning; for en udskydningsordning, at der er fuld tillid til ankeinstansen.

Fra anden side i kommissionen, herunder fra visse bygherrerepræsentanter, har man været inde på at gøre ankeinstansen uafhængig af parterne, idet denne ud over en fast formand i så fald skulle bestå af 2 medlemmer, som udpeges af formanden for hver sag fra udar-

bejdede lister over egnede personer samt eventuelt yderligere af et af hver af sagens parter udpeget medlem.

Imidlertid har et overvejende flertal i kommissionen ment at kunne samle sig om en voldgiftsordning, der i det væsentlige svarer til den nuværende ankeinstans.

Andre licitationsproblemer.

119. *Beskyttelse af licitatorbud.*

Når konkurrencen ved licitation begrænses, opstår problemet om ved konkurrencebegrænsninger på andre områder at hindre, at licitationsreglerne gøres virkningsløse ved omgåelse. De under den nuværende licitationsordning eksisterende regler om beskyttelse af licitatorbud og underhåndsbud tjener dette formål, ligesom organisationerne i det hele taget har fundet det ønskeligt ved disse supplerende bestemmelser at fastslå så klare regler som muligt for de forskellige konkurrenceformer (tilbudsformer).

Det fremgår af kommissionens drøftelser af disse bestemmelser - jfr. afsnit 24, afsnit 25-26 (underhåndsbud), afsnit 27-28 (licitationsbud) og afsnit 29 - at der i kommissionen i hovedsagen er enighed om, at tilsvarende regler som de under den nuværende ordning eksisterende bør anerkendes i en eventuelt kommende licitationsordning.

120. *Samarbejdsforbehold.*

Forbehold, der gør antagelse af et **bud** betinget af, at bygherren i andre fag ikke entrerer med nærmere angivne tilbudsgivere, har som principielt vedrørende forhold i et andet fag kun indirekte konkurrencebegrænsende betydning. Disse såkaldte samarbejdsforbehold har i højere grad organisationspolitiske formål. Under den nuværende licitationsordning **har** man dog set samarbejdsforbehold anvendt i en sådan udstrækning af de forskellige fag ved en licitation, at sådanne forbehold i realiteten har haft samme virkning som et åbningsforbehold - jfr. den i afsnit 34 refererede Skjødstrup-sag.

I kommissionen har man været af den opfattelse — jfr. afsnit 35 - at man ved en kommende ny licitationsordning burde tilstræbe, at også samarbejdsforbehold undgås, og man **har** fundet, at samarbejdsforbehold i hvert fald kun burde respekteres, når disse alene rettedes mod virksomheder, der ikke har mulighed for at tillægge faglige stridigheder.

Håndværksrådets repræsentanter i kommissionen har dog ikke ment, at ethvert samarbejdsforbehold skulle være principielt udelukket ved nyordningen, men har ved forslaget om en ordning, hvorefter regulering kun skulle omfatte tilbudsgivere, der på forhånd havde tilsluttet sig ordningen, givet udtryk for, at forbeholdene ikke skulle kunne anvendes til at tvinge udenforstående.

121. *Forhandsmøde.*

Uafhængigt af, om konkurrencen ved licitation begrænses eller ikke begrænses, ønsker de bydende ofte gennem drøftelser af udbudsbetingelserne at sikre, at alle bydende opfatter disse på samme måde og således byder på samme grundlag. For at opnå dette afholder under den nuværende licitationsordning organisationerne ofte møder (forhandsmøder) med dem, der påtænker at byde, til drøftelse af grundlaget for licitationen, jfr. afsnit 22. Når forhandsmødet resulterer i for de bydende bindende vedtagelser om at anvende bestemte forbehold - de såkaldte teknisk-økonomiske forbehold - over for udbudsbetingelserne, kan som tidligere nævnt fremkomme en begrænsning af konkurrencen.

Under den nuværende licitationsordning finder forhandsmøderne sædvanligvis sted uden bygherrens deltagelse. Dette forhold har været en medvirkende årsag til mistilliden hos visse bygherrer til den nuværende ordning, idet disse bygherrer på grund af den naturlige vanskelighed ved at afgrænse drøftelserne på møderne til alene tekniske arbejdsbetingelser og lign. måtte befrygte, at der direkte eller indirekte også fandt drøftelse sted af priser og lign.

Disse bygherrer er af den opfattelse, at et forhandsmøde til drøftelse af licitationsgrundlaget er ønskeligt, men finder, at formålet med disse møder må forudsætte deltagelse af bygherren eller dennes tekniske tillidsmand, som har udarbejdet licitationsmaterialet. Det er da også en udbredt opfattelse i kommissionen, at bygherrens deltagelse i sådanne møder dels vil være et væsentligt middel for skabelsen af tillid mellem parterne, dels vil være af væsentlig betydning, navnlig inden for byggeriet.

Bygherrens deltagelse i forhandsmøderne må antages at formindske omfanget og betydningen af de på disse møder vedtagne teknisk-økonomiske forbehold, idet der da ofte vil være mulighed for at opnå enighed med byg-

herren om spørgsmål, der ellers kunne have givet anledning til sådanne forbehold. I denne forbindelse må anføres, at kommissionen også på anden måde har drøftet mulighederne for gennem forbedring af udbudsgrundlaget i videst muligt omfang at undgå sådanne forbehold, jfr. den som bilag 4 optrykte beretning fra det udvalg, der har behandlet forholdene vedrørende udbudsmaterialet.

122. *Særregler for visse bundne licitationer.*

I licitationskommissionens betænkning af 1945 anføres:

»De grunde, der taler for at tillade regulering af licitationsbud, har mindre vægt ved bunden licitation end ved offentlig. Da bygherren ved bunden licitation må enten antage det laveste af budene eller forkaste dem alle, vil nemlig almindeligvis kun håndværkere, han har tillid til, b'ive indbudt til deltagelse i licitationen. I hvert fald når arbejdet er af større omfang, vil normalt deltagerne alle være håndværkere af anerkendt position, over for hvem beskyttelse ved regulering af bud er mindre påkrævet, og som kan antages selv at være interesseret i at konkurrere frit om arbejdet. Også i så fald synes det dog klart, at regulering bør tillades, når antallet af deltagere er stort. Men der kunne være spørgsmål om at begrænse muligheden af regulering ved bunden licitation til tilfælde, hvor enten arbejdet er af mindre omfang, eller antallet af deltagere i licitationen er stort. Kommissionen vil dog ikke stille forslag herom, idet det fra håndværkets side er hævdet meget stærkt, at regnefejl og smudskonkurrence også i andre tilfælde af bunden licitation forekommer i et omfang, der gør bibeholdelse af adgang til regulering påkrævet.«

De samme betragtninger har ført til, at spørgsmålet om »fri« tilbudsgivning ved bundne licitationer også er taget op nu, hvortil fra bygherreside yderligere er anført, at indbydelse af nye og unge virksomheder vanskeliggøres ved en for stærk begrænsning af antallet af »frie« bud.

Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter i kommissionen har oprindelig fastholdt, at antallet af »frie« bud ved bundne licitationer ikke skulle være større end ved offentlige licitationer, nemlig 2, jfr. afsnit 36, idet licitationsordningen ellers efter deres mening ville blive illusorisk.

Under de afsluttende forhandlinger har Håndværksrådets repræsentanter imidlertid kunnet gå med til 3 »frie« bud ved bundne licitationer, men navnlig af hensyn til de fag, hvor antallet af tilbudsgivere er begrænset, har man fra denne side ikke kunnet strække sig videre, medens man fra bygherreside har fastholdt, at også hensynet til yngre mestre nødvendiggør at

skabe mulighed for gennemførelse af bundne licitationer med 4 »frie« bud, og dette har man fra entreprenørside efter omstændighederne kunnet tilslutte sig.

123. Hovedentreprise - Fagentreprise.

De specielle spørgsmål, som kan fremkomme ved udbud i hovedentreprise, vedrører dels bedømmelsen, af hovedentreprenørernes bud dels spørgsmålet om eventuel udskydning af bud fra underentreprenører, jfr. afsnit 61-64.

Det har hidtil været sædvanligt, at man ved bedømmelsen af en hovedentreprenørs bud har betragtet underentreprisebud, der indgår heri, som omkostningsposter på samme måde som materialeudgifter, dog at en eventuel risiko for hovedentreprenøren ved et meget lavt underentreprisebud kan være taget i betragtning ved bedømmelsen af hovedentreprenørens bud.

Fra håndværkerside har man fundet, at også for lave underentreprisebud burde kunne udskydes. Aftaler herom har dog ikke været indgået.

Endvidere er man fra håndværkerside gået ind for, at et arbejde ikke samtidig bør kunne udbydes i samlet og delt entreprise. Ved sådan udbydelse vil det nemlig kunne forekomme, at en mester, hvis fagbud udskydes, kan vedstå samme eller lavere bud på det pågældende arbejde til en hovedentreprenør. Sådanne tilfælde er dog ikke oplyst at være forekommet i praksis.

Særlig under hensyn til manglen på erfaringer på dette område er de rejste problemer ikke søgt løst ved forslag til særlige lovbestemmelser, men man har fundet, at eventuelle særlige aftaler vedrørende urimeligt lave underentreprisebud eller til værn mod urimelige udbudsformer vil kunne forhandles i det licitationsråd, der foreslås oprettet, jfr. § 8 i det i afsnit 124 fremsatte forslag II.

Resumé og indstilling.

124. Det fremgår af det foregående, at der inden for kommissionen ikke har kunnet opnås fuld tilslutning til en løsning af de for kommissionen foreliggende problemer.

For så vidt angår spørgsmålet om en obligatorisk ordning omfattende alle licitationer og alle bydende kan henvises til det som bilag 9 optrykte forslag I. Dette forslag har imidlertid ikke kunnet opnå almindeligere tilslutning.

Et **flertal** af kommissionens medlemmer - formanden, Banke, Bøgh, Thorning Christen-

sen, Ejrnæs, Erling Frederiksen, Hass-Petersen, Holst, Holst-Knudsen, Kai Jensen, Melchior Kjeldsen, Klæbel, Krarup, Lau, F. C. Lund, Woldhardt Madsen, Ninn-Hansen, Nissen, Nøring, Axel H. Pedersen, Peschardt-Hansen, Karen Poulsen, Repsdorph, Salicath, Selmer, Sliben, Axel Sørensen og Thorsen - har herefter tilsluttet sig det som bilag 10 optrykte forslag II, dog at en række medlemmer har ønsket at knytte de nedenfor anførte bemærkninger og forbehold til deres tiltrædelse.

Hass-Petersen, Melchior Kjeldsen, Nissen og Repsdorph har i § 4 i forslag II kun kunnet gå med til alternativet med »færre end 4 deltagere« og bemærker herom:

»Vi må finde, at der i det hele ikke findes nogen grund til at fravige de regler, som er fastlagt i den nugældende licitationsordning. Som udgangspunkt har vi derfor måttet fastholde, at 2 bud - normalt underhåndsbud - vil betinge reglerne for underhåndsbuds anvendelse. På samme måde er det vor principielle opfattelse, at et antal bud over 2 bør betinge, at beskyttelsesreglerne for licitationsbud bringes i anvendelse. Og man finder ikke, at der kan anføres nogen rimelig begrundelse for at gøre forskel i reglerne om det nødvendige antal ved bundne og offentlige licitationer.

Det er derfor med den største betænkelighed, at vi - for at imødekomme ønskerne hos de andre medlemmer af kommissionen - er gået med til at forhøje minimumsgrænsen for antal af bud fra 2 til 3.«

De øvrige medlemmer af kommissionen, der har tilsluttet sig forslag II, har - bortset fra Lau, Ninn-Hansen og Axel Sørensen, der ikke har taget stilling hertil, jfr. nedenfor - ikke tilsluttet sig det af håndværkets repræsentanter således fremsatte alternativ til § 4.

Lau og Ninn-Hansen ønsker at udtale:

»Venstres og det konservative folkepartis repræsentanter i kommissionen har givet udtryk for det principielle standpunkt, at anlægsarbejder inden for håndværks- og entreprenørfaget må være underkastet samme vilkår som det øvrige erhvervsliv. Det vil sige, at aftaler, vedtægter og bestemmelser, der begrænser konkurrencen, må være underlagt monopolloven.

Dette har da også hidtil været praktiseret, idet det har været monopolrådet, der har fastlagt den nugældende ordning.

Der er nu fra flere sider fremsat krav om

ændringer i denne ordning, og monopolrådet har givet udtryk for, at skal der gennemføres væsentlige ændringer, må enten monopolloven ændres, eller der må gennemføres en særlig licitationslov.

Et flertal har valgt det sidste og er nået til bred enighed med undtagelse af enkelte detaljer.

Et mindretal har udtalt sig for en helt fri konkurrence ved lov. Dette betyder imidlertid en særordning for de erhvervsgrupper, som denne sag omfatter, med forbud imod enhver aftale, og det strider imod den almindelige regel, som gælder hele det øvrige erhvervsliv, gående ud på, at aftaler, der begrænser konkurrencen, vel er tilladt, men de skal anmeldes og kontrolleres.

Hvis man ikke vil gå til forbud, og der rent faktisk består aftaler på dette område, må problemet altså løses gennem monopolrådet eller ved særlig lov, og der er ingen grund til at antage, at der vil blive væsentlig forskel på de resultater, man vil nå til ad de to veje.

Idet vi med tilfredshed konstaterer, at det foreliggende flertalsforslag betyder en betydelig liberalisering i forhold til den endnu bestående ordning, kan vi slutte os til flertallets standpunkt, idet vi dog forbeholder os vor stilling til enkelte detaljer og til eventuelle ændringer i den erhvervsmæssige udvikling i den kommende tid, ligesom vi må modsætte os den udbygning af vort administrationsapparat, som § 8 indeholder. En kommende licitationslov må - som hidtil - kunne administreres under monopolrådet, hvor alle erfaringer på området findes, og hvor den fornødne sagkundskab kan tilvejebringes.«

Axel Sørensen ønsker at knytte følgende bemærkninger til sin tilslutning til forslag II:

»Dette forslag må anses for at være det af de stillede forslag, der vil kunne føre til den mest hensigtsmæssige ordning af de her henhørende spørgsmål. Forslaget giver ved sin udformning bl. a. af § 4 større frihed ved antagelse af tilbud end nu, ligesom forslaget giver udførlige retningslinier for monopolrådets fremtidige administration af licitationsordningen.

Dog må jeg tage forbehold over for bestemmelserne i § 4 om enten 3 eller 4 frie tilbud ved bundne licitationer, idet en forøgelse ved bundne licitationer af det hidtidige antal frie tilbud - 2 - efter min opfattelse vil begrænse afholdelsen af offentlige licitationer.

Ligeledes må jeg tage forbehold over for be-

stemmelserne i § 8 om nedsættelse af et licitationsråd, indtil det nærmere er undersøgt, om administrationen af ordningen vil kunne blive hurtigere og smidigere ved i stedet at supplere monopolrådet med et uvildigt håndværksskyndigt medlem.«

Klæbel har tilsluttet sig forslag II med følgende forbehold:

»Leverancer bør ikke medtages under loven, jfr. bemærkningerne foran i afsnit 106.

Bestemmelsen i § 6 indeholder en for stærk beskyttelse af underhåndsbud, det bør være tilladt at indhente mindst 3 sådanne.

Klæbel ønsker i øvrigt at understrege, at forslaget er udformet med henblik på bygge- og anlægs forhold. Det er uegnet til anvendelse ved indhentning af tilbud om leverancer af industrivarer, hvor ofte helt andre forhold er afgørende end de, som er fremhævet i dette forslag. De kutymen fra byggefagene, som spores i forslaget, kendes ikke i industrien.«

De kommunale medlemmer af kommissionen - Bøgh, Kai Jensen, Krarup, F. C. Lund og Woldhardt Madsen - ønsker at knytte følgende bemærkninger til deres tilslutning til forslag II:

»Forslag II tilfredsstiller ikke alle de ønsker, man fra kommunal side har med hensyn til en ny licitationsordning, der efter de kommunale repræsentanternes opfattelse principielt burde bygge på fri konkurrence. Der skal i denne forbindelse særlig peges på, at den foreslåede ordning, hvorefter spørgsmål om, hvorvidt og i hvilket omfang tilbud vil kunne udskydes eller trækkes tilbage, med monopoltilsynets godkendelse kan afgøres ved aftaler, vedtagelser eller bestemmelser, vil være vanskelig at overskue for de enkelte - især de mindre - bygherrer, at det i forslagens § 4, 2. punktum, optagne udskydningskriterium er for ubestemt og dermed vil kunne give anledning til usikkerhed i praksis, og at den vejledning, der i bemærkningerne til forslaget gives vedrørende kriteriet, nærmest leder tanken hen på, at der - dog under hensyntagen til den enkelte virksomheds forhold - vil kunne udskydes i samme omfang som hidtil, samt at spørgsmålet om en udskydnings berettigelse fortsat skal behandles af beregningsudvalg, d. v. s. en form for partsvoldgift, der især for de mindre uorganiserede bygherrer kan volde vanskeligheder, og ikke som i forslag I af uvildige prisudregningsnævn.

I betragtning af, at forslaget bl. a. gennem forbudet mod forhåndsregulering, begrænsnin-

gen i adgangen til at træffe aftaler om åbnings- og samarbejdsforbehold, begrænsningen af udskydningsretten til organisationernes egne medlemmer og forøgelsen af antallet af frie bud ved bundne licitationer til 4 dog vil betyde en ikke uvæsentlig forbedring i forhold til den bestående ordning, og under hensyn til, at forslaget - bortset fra en enkelt bestemmelse - kan samle Håndværksrådets og Entreprenørforeningens repræsentanter samt en væsentlig del af bygherrerrepræsentanterne i kommissionen, kan de kommunale repræsentanter trods de nævnte betænkeligheder tilslutte sig forslag II.

Da spørgsmålet om, hvorvidt leverancer bør omfattes af forslaget til lov om licitation m. v. - herunder særlig, om bestemmelsen i forslaget § 6, stk. 1, om forbud mod mere end 2 underhåndsbud inden for 6 måneder kan og bør finde anvendelse på alle leverancer - ikke har været undergivet samme indgående behandling i kommissionen som de øvrige berørte problemer, og da industrien nu har taget afstand fra, at lovforslaget omfatter leverance:, skal de kommunale repræsentanter i øvrigt henstille, at handelsministeren gør spørgsmålet til genstand for en nøjere undersøgelse, forinden et lovforslag fremsættes:»

Peschardt-Hansen har til sin tilslutning til forslag II ønsket at føje, at han »vil finde det af væsentlig betydning, hvis reglerne for undersøgelsen af berettigelsen af en udskydningsbegæring udformes på en sådan måde, at det får virkelige konsekvenser, hvis kontrolberegning måtte godtgøre, at udskydningsgrænsen har været urimelig høj, f. eks. derved, at beskyttelsen af de afgivne tilbud bortfalder, så bygherren frit kan indhente nye tilbud.«

Ved betænkningens underskrift har *Thorning Christensen, Ejrnæs, Hass-Petersen, Melchior Kjeldsen, Nissen, Nøring, Repsdorph* og *Thorsen* taget forbehold over for de på grundlag af den almindelige licitationsundersøgelse i kap. V dragne slutninger.

Hass-Petersen, Melchior Kjeldsen, Nissen og *Repsdorph* ønsker endvidere at bemærke:

»De stedfundne licitationsundersøgelser giver ikke noget grundlag for påstanden om, at licitationsarbejder generelt set har været dyrere end andre arbejder. I den kommissionsbetænkning, der blev afgivet i august 1945 af den forrige licitationskommission, blev det udtrykkeligt udtalt, at der ikke for kommissionen har foreligget

oplysninger, som giver grundlag for en påstand om, at den regulering, organisationerne foretager, i almindelighed har fordyret byggeriet på uforsvarlig måde. Det er vor opfattelse, at det samme bør udtales af denne kommission.

Diskussionen om en ny licitationsordning skyldes først og fremmest, at bygherrerne - derunder det offentlige som bygherre - i for ringe omfang er gået ind for at anvende den licitationsordning, som licitationskommissionens betænkning af 1945 fandt rimelig.

Det er vor opfattelse, at den hidtil gældende licitationsordning - i det omfang, den har været anvendt - stort set har virket tilfredsstillende. Man havde derfor hellere set, at kommissionens arbejde havde koncentreret sig om de ændringer, der har været ønske om.

Til trods for, at vi ikke har kunnet anerkende grundlaget for den kritik, der har været rejst mod den nugældende ordning, og til trods for, at vi ikke har kunnet tiltræde de slutninger, som flertallet har draget af det materiale, der er forelagt kommissionen, har vi ment at burde komme de andre opfattelser i kommissionen i møde.«

Hass-Petersen og *Repsdorph* ønsker videre at udtale:

»Der er ikke ved kommissionens undersøgelse fundet nogen rimelig begrundelse for, at licitationsarbejder, der altid er behæftet med uforudseelige udgifter, skal være billigere end kunde- og regningsarbejder.

Derimod synes det rimeligt, at kundearbejder bør være billigst, idet der ikke her behøves nogen dækning for uforudseelige vanskeligheder, da arbejdet forløb er kendt, når regningsbeløbet fastlægges.

Såfremt udgifterne til licitationsarbejder ikke dækkes fuldt ud ved de opnåede priser, må de manglende omkostninger i længden dækkes på en af følgende måder:

- 1) Ved urimelig overpris på ekstraarbejder i forbindelse med licitationsentrepriser.
- 2) Ved urimelige overpriser på kunde- og regningsarbejder.
- 3) Ved at overføre tabet på materialeleverandørerne, hvorefter disses priser til andet arbejde bliver forhøjet, hvilket igen påvirker prisen på kunde- og regningsarbejde.

Vi mener derfor, at en licitationsordning bør være således udformet, at den modvirker tendensen til at afgive for billige tilbud.

Herefter har vi alene kunnet tiltræde forslag

II, men har ikke ved vor underskrift villet give udtryk for, at vi herved har godkendt betænkningen i sin helhed.«

Et **mindretal** af kommissionens medlemmer - Hans Andersen, Conradsen, K. Hansen, Mørk, Paldam og Sølvkjær - der ikke har kunnet tilslutte sig forslag II - bemærker:

»Der er i det af sekretariatet udarbejdede materiale og i de i kommissionen og arbejdsudvalget førte drøftelser ikke baggrund for at hævde, at tilbudsgivningen inden for byggeri og anlægsvirksomhed skal være undergivet andre regler end de, der er almindeligt gældende for en fri konkurrence.

Det foreslås derfor, *at* licitationer inden for byggeri og anlægsvirksomhed frigøres for de hidtil gældende regulerende bestemmelser, og *at* adgangen til at træffe vedtagelser, der begrænser den fri konkurrence, ophæves.

Konsekvensen heraf er, *at* det fremtidig ikke bør være tilladt organisationer eller personer at hindre en virksomhed eller person i at indgive tilbud, som tilbudsgiveren selv ønsker det, *at* ingen kan gøre indsigelse mod åbning af alle indkomne tilbud, og *al* ingen kan nægte at samarbejde i arbejdets udførelse med virksomheder og/eller personer, der er tilsluttet andre organisationer, eller som står uden for organisationerne.«

København i oktober-november 1962.

Hans Andersen.	Niels Banke. (næstformand)	Alfr. Bøgh.
Thorning Christensen.	A. Conradsen.	Hans Ejrnæs.
Erling Frederiksen.	K. Hansen.	Hass-Petersen.
Erik Holst.	V. Holst-Knudsen.	Kai Jensen.
Melchior Kjeldsen.	Ernst Klæbel.	E. Krarup.
O. I. Kaarsberg. (formand)	Anker Lau.	F. C. Lund.
Woldhardt Madsen.	Niels Mørk.	Erik Ninn-Hansen.
Børge Nissen.	Sv. Nøring.	Jørgen Paldam.
Axel H. Pedersen.	H. Peschardt-Hansen.	Karen Poulsen.
Poul Repsdorph.	N. Salicath.	Jens Selmer. (sekretariatsleder)
Wm. Sliben.	E. Sølvkjær.	Axel Sørensen.
Ejnar Thorsen.		

Ove Høeg. Tage G. Sørensen.

Lov om nedsættelse af en licitationskommission

Vi Frederik den Niende, af Guds Nåde Konge til Danmark, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg,

Gør vitterligt: Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

§ 1.

Der nedsættes en kommission til at undersøge og redegøre for virkningen og betydningen af aftaler, vedtagelser og bestemmelser, der tager sigte på at regulere konkurrencen ved afgivelse af tilbud på arbejder og leverancer indenfor bygge- og anlægsvirksomhed. Kommissionen skal herunder foretage en bedømmelse af, i hvilket omfang det udfra samfundsmæssige hensyn kan anses for nødvendigt eller rimeligt at forbyde sådanne aftaler, vedtagelser og bestemmelser. På grundlag af sine undersøgelser vil kommissionen have at udarbejde forslag til en hensigtsmæssig ordning af de herhenhørende spørgsmål, herunder udkast til sådan ny lovgivning, som måtte findes nødvendig.

§ 2.

Stk. 1. Kommissionens formand udnævnes af kongen, dens næstformand af ministeren for handel, industri og søfart. Formanden skal være uafhængig af myndigheder, institutioner, virksomheder og organisationer, hvis interesser berøres af kommissionens arbejde. Kommissionen består iøvrigt af 32 medlemmer, der udnævnes af ministeren for handel, industri og søfart. 4 medlemmer udpeges af folketinget; af de øvrige medlemmer indstilles 1 af ministeriet for handel, industri og søfart, 1 af ministeriet for offentlige arbejder, 1 af indenrigs- og boligministeriet, 1 af forsvarsministeriet, 1 af prisdirektoratet (monopoldirektoratet), 1 af kommunalbestyrelsen i København, 1 af Den danske Købstadforening, 1 af De samvirkende Sognerådsforeninger i Danmark, 1 af Amtsrådsforeningen for Danmark, 1 af foreningen »Bymæssige Kommuner«, 1 af Industrirådet, 4 af Håndværksrådet, 1 af Dansk Arbejdsgiverforening, 1 af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 1 af Danske Arkitekters Landsforbund, 1 af Dansk In-

geniørforening, 1 af Entreprenørforeningen, 1 af Byggefagenes kooperative Landssammenslutning, 1 af De samvirkende Fagforbund, 1 af Fællesorganisationen af almennyttige danske Boligselskaber, 1 af Byggeriets Beregningsinstitut, 1 af Byggesocietetet for Danmark, 1 af Sagførerrådet, 1 af lejerforeningerne og 1 af grundejerforeningerne.

Stk. 2. Kommissionen kan tilkalde særligt sagkyndige i det omfang, dette skønnes fornødent.

§ 3.

Stk. 1. Kommissionens forretningsorden fastsættes af ministeren for handel, industri og søfart. Ministeren udnævner efter forhandling med formanden sekretærer for kommissionen. Formanden antager den iøvrigt fornødne medhjælp.

Stk. 2. Honorar til kommissionens formand, sekretærer og eventuelt tilkaldte sagkyndige fastsættes af handelsministeren efter forhandling med finansministeren.

§ 4.

Stk. 1. Kommissionen er berettiget til at kræve alle sådanne oplysninger, som den finder nødvendige for sin virksomhed, herunder til at få kopier af udbuds- og tilbudsmateriale af enhver art og materiale vedrørende kontrolberegninger, samt til at få bekræftede udskrifter af protokoller og regnskabsbøger m. v. i det omfang, dette skønnes nødvendigt til belysning af konkrete licitationer. Kommissionen er endvidere berettiget til at foretage de til forholdenes oplysning fornødne undersøgelser på stedet.

Stk. 2. Ministeren for handel, industri og søfart kan efter indstilling fra kommissionen foreskrive, at der til kommissionen skal foretages anmeldelse om arbejder eller leverancer ved

bygge- eller anlægsvirksomhed, der udbydes i licitation. Ministeren fastsætter de nærmere bestemmelser for sådanne anmeldelser.

§ 5.

Undlader nogen at meddele kommissionen en i henhold til § 4 begæret skriftlig eller mundtlig oplysning eller at foretage en foreskreven anmeldelse, kan ministeren for handel, industri og søfart efter indstilling fra kommissionen pålægge vedkommende under en daglig eller ugentlig bøde, der kan inddrives ved udpantning, at afgive de begærede oplysninger eller indgive de foreskrevne anmeldelser.

§ 6.

Kommissionens medlemmer og sekretærer samt de tilkaldte sagkyndige og den til kommissionen knyttede medhjælp er under ansvar efter borgerlig straffelovs §§ 152 og 263 forpligtet til overfor alle uvedkommende at hemmeligholde, hvad de gennem deres virksomhed bliver vidende om.

§ 7.

Stk. 1. Den, som meddeler kommissionen urigtige eller vildledende oplysninger eller fortier forhold, der måtte være af betydning i forbindelse med oplysninger, som er krævet af kommissionen, straffes, forsåvidt højere straf ikke derved forskyldes efter borgerlig straffelov, med bøde eller under skærpende omstændigheder hæfte.

Stk. 2. På samme måde straffes den, som modvirker de af kommissionen foranstaltede undersøgelser eller undlader at foretage en i medfør af bestemmelsen i § 4, stk. 2, foreskreven anmeldelse.

§ 8.

De med kommissionens virksomhed forbundne udgifter bevilges på de årlige finanslove.

§ 9.

Denne lov gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Givet på Amalienborg, den 4. maj 1955.

Under vor Kongelige Hånd og Segl.

Frederik R.

Lis Groes.

Forretningsorden for licitationskommissionen.

I medfør af bestemmelserne i § 3, stk. 1, i lov nr. 153 af 4. maj 1955 om nedsættelse af en licitationskommission fastsættes herved følgende:

Licitationskommissionen har til opgave *at* undersøge og redegøre for virkningen og betydningen af aftaler, vedtagelser og bestemmelser, der tager sigte på at regulere konkurrencen ved afgivelse af tilbud på arbejder og leverancer indenfor bygge- og anlægsvirksomhed, *at* foretage en bedømmelse af, i hvilket omfang det ud fra samfundsmæssige hensyn kan anses for nødvendigt eller rimeligt at forbyde sådanne aftaler, vedtagelser og bestemmelser, samt *at* udarbejde forslag til en hensigtsmæssig ordning af de herhenhørende spørgsmål, herunder udkast til sådan ny lovgivning, som måtte findes nødvendig.

§ 2.

Stk. 1. Kommissionens formand udnævnes af kongen. Kommissionens næstformand, der er stedfortræder for formanden, udnævnes af ministeren for handel, industri og søfart. Ministeren udnævner de øvrige medlemmer af kommissionen i overensstemmelse med bestemmelserne i lovens § 2, stk. 1.

Stk. 2. Er et medlem forhindret i at deltage i kommissionens arbejde, kan ministeren for handel, industri og søfart udnævne en stedfortræder.

§ 3.

Stk. 1. Tid og sted for kommissionens møder fastsættes af formanden, der drager omsorg for mødernes indkaldelse. Indkaldelse sker skriftligt og såvidt muligt med 8 dages varsel.

Stk. 2. Medlemmer, der er forhindret i at give møde, skal give sekretariatet meddelelse herom.

§ 4.

Stk. 1. Formanden tilrettelægger kommissionens arbejde og leder forhandlingerne på kommissionens møder.

Stk. 2. Over kommissionens forhandlinger optages referat.

Stk. 1. Kommissionen kan nedsætte arbejdsudvalg og særlige udvalg til varetagelse af specielle opgaver.

Stk. 2. Kommissionen kan tilkalde særligt sagkyndige i det omfang, dette skønnes fornødent.

Stk. 3. Kommissionen kan indstille til ministeren for handel, industri og søfart, at det foreskrives, at der i det omfang, det er nødvendigt for at skaffe kommissionen del: fornødne grundlag for dens arbejde, til kommissionen skal foretages anmeldelse om arbejder eller leverancer ved bygge- eller anlægsvirksomhed, der udbydes i licitation.

§ 6.

Stk. 1. Kommissionen er berettiget til at kræve alle sådanne oplysninger, som den finder nødvendige for sin virksomhed, herunder til at få kopier af udbuds- og tilbudsmateriale af enhver art og materiale vedrørende kontrolberegninger, samt til at få bekræftede udskrifter af protokoller og regnskabsbøger m. v. i det omfang, dette skønnes nødvendigt til belysning af konkrete licitationer. Kommissionen er endvidere berettiget til at foretage de til forholdenes oplysning fornødne undersøgelser på stedet.

Stk. 2. Forinden kommissionen benytter sig af de i stk. 1 omhandlede beføjelser, skal kommissionen i videst muligt omfang udnytte de muligheder, der måtte foreligge for at indhente de ønskede oplysninger hos offentlige myndigheder, særlig monopoltilsynet.

§ 7.

Undlader nogen at meddele kommissionen en i henhold til § 6 begæret skriftlig eller mundtlig oplysning eller at foretage en foreskreven anmeldelse, jfr. § 5, stk. 3, kan kommissionen indstille til ministeren for handel, industri og søfart, at det pålægges vedkommende under en

daglig eller ugentlig bøde at afgive de begærede oplysninger eller indgive de foreskrevne anmeldelser.

§ 8.

Stk. 1. Efter forhandling med kommissionens formand udnævner ministeren for handel, industri og søfart kommissionens sekretærer.

Stk. 2. Formanden antager den iøvrigt fornødne medhjælp.

§ 9.

Kommissionens medlemmer har ret til dag-

penge og mødepenge samt godtgørelse for rejseudgifter efter tjenestemandslovens regler.

§ 10.

Kommissionens medlemmer og sekretærer samt de tilkaldte sagkyndige og den til kommissionen knyttede medhjælp er under ansvar efter borgerlig straffelovs §§ 152 og 263 forpligtet til overfor alle uvedkommende at hemmeligholde, hvad de gennem deres virksomhed bliver vidende om.

Ministeriet for handel, industri og søjart, den 2. juli 1955.

Lis Groes.

K. Netterstrøm.

Bekendtgørelse om anmeldelse af ikke-offentlige (bundne) licitationer.

I medfør af bestemmelserne i lov nr. 155 af 4. maj 1955 om nedsættelse af en licitationskommission fastsættes herved følgende:

§ 1.

Stk. 1. Enhver, der udbyder arbejder ved bygge- eller anlægsvirksomhed i ikke-offentlig (bunden) licitation, skal samtidig med, at arbejdet udbydes, anmelde dette til licitationskommissionen. (Adresse: Handelsministeriet, Slotsholmsgade 10, København K.). Anmeldelsen skal ske ved fremsendelse af kopi af opfordringen til afgivelse af tilbud på det pågældende arbejde.,

Stk. 2. Anmeldelse skal dog ikke foretages, såfremt det arbejde, der udbydes i licitation, vedrører et enkelt een-familiehus med et bruttoetageareal på 130 m² eller derunder.

§ 2.

Ved udbydelse i ikke-offentlig (bunden) licitation forstås i denne bekendtgørelse en opfordring til inden eller senest på et bestemt tidspunkt at give skriftlige, bindende tilbud på et arbejde, hvilken opfordring samtidig rettes direkte til 2 eller flere personer eller virksomheder, og såkaldes at hver af dem, til hvem opfordringen rettes, er bekendt med, at også andre er opfordret til at give tilbud.

§ 3.

Den, der undlader at foretage en i § 1 foreskrevet anmeldelse, straffes med bøde eller under skærpende omstændigheder hæfte.

§ 4.

Denne bekendtgørelse, der ikke gælder for Færøerne og Grønland, træder i kraft den 1. oktober 1955 og har gyldighed indtil den 1. april 1956.

Ministeriet for handel, industri og søfart, den 21. september 1933.

Lis Groes.

/ Erik Tuxen.

Udbudsmaterialeudvalgets indstilling til kommissionen.

(Afgivet den 25. marts 1958).

Udbudsmaterialeundersøgelsen.

Udvalget har gennemført en undersøgelse af udbudsmaterialer inden for murerfaget. Formålet med undersøgelsen har været

- at undersøge og vurdere et repræsentativt udsnit af udbudsmaterialer ved licitation med henblik på at få afkræftet eller bekræftet den almindeligt forekommende opfattelse, hvorefter det anvendte udbudsmateriale i betydeligt omfang ikke er fyldestgørende for tilbudsregning, og
- at undersøge, om licitationsbudenes spredning varierer efter udbudsmaterialets kvalitet.

Undersøgelsen har omfattet 46 stk. udbudsmaterialer, som hidrører fra offentlige licitationer afholdt uden for hovedstadsområdet inden for den samme periode, som har været gældende for den almindelige licitationsundersøgelse. I alle licitationerne har licitationserklæring været forelagt og nægtet underskrevet.

I materialet er repræsenteret alle hovedgrupper af bygherrer og de vigtigste arter af byggeri. Arbejdsstederne er fordelt på landdistrikter, bymæssige bebyggelser, større og mindre provinsbyer. Licitationernes størrelse varierer fra ca. 25.000 kr. til op imod 900.000 kr.

Der ses ikke at være grund til at betvivle, at det indsamlede undersøgelsesmateriale giver et nogenlunde rigtigt billede af de udbudsmaterialer, som anvendes ved licitationer i provinsen over murerentrepriser. Det bemærkes i denne forbindelse, at udbudsmaterialerne i hovedstaden almindeligt anses for at være bedre end udbudsmaterialerne i det øvrige land.

Materialerne er analyserede og vurderet i Byggeriets Beregningsinstitut efter forud godkendte retningslinier. Repræsentanter for udvalget har gennemgået en række materialer og instituttets vurdering heraf og har på dette grundlag tiltrådt de foretagne bedømmelser.

Ved gennemgangen er samtlige forhold af nogen betydning medtaget: direkte forglemmelser, meningsløsheder, modstridende krav, upræcise formuleringer, gentagelser o. s. v. Endvidere er der taget hensyn til udbudsmaterialets almin-

delige udformning: tegneteknikken, måleangivelser m. v., udformningen af teksten til tegninger samt beskrivelsens opbygning og tekst.

Udvalget er ved bedømmelsen gået ud fra de krav, der efter forholdene i dag med rimelighed kan stilles. Ud fra dette udgangspunkt har man fundet det forsvarligt at opdele de behandlede materialer i 3 grupper, nemlig en gruppe, der består af materialer, der er så gode, som det kan forventes — betegnet »gode« (21 stk.) — en gruppe, der omfatter materialer, der er knap så gode, men dog danner et tilfredsstillende grundlag for de bydende at udregne deres tilbud på - betegnet »jævne« (16 stk.) — og endelig en gruppe materialer, som må betegnes som mangelfulde set ud fra de bydendes synspunkt (9 stk.).

Efter udvalgets opfattelse må således ca. 20 pct. af de udbudsmaterialer vedrørende murerfaget, som håndværkere ved licitation i provinsen kommer ud for, selv under hensyntagen til herskende sædvane betegnes som mangelfulde som grundlag for tilbudsregning.

Ved undersøgelsen af, om licitationsbudenes spredning varierer efter udbudsmaterialets kvalitet, har man som mål for spredningen anvendt den relative middelfejl, d. v. s. den absolutte middelfejl divideret med gennemsnitsbudet.

Nedenfor er udbudsmaterialernes relative middelfejl grupperet efter kvaliteten af udbudsmaterialet ved den pågældende licitation. Der er en tydelig forskel på spredningens gennem-

Fordeling af spredninger.

Relativ middelfejl pct.	Materialer i de 2 højeste kvalitetsgrupper	Materialer i den laveste kvalitetsgruppe
-3	3	0
3-5,9	10	1
6-8,9	12	1
9-11,9	6	4
12-14,9	5	2
15-17,9	1	1
I alt	37	9
gnstl. middelfejl	7,8 pct.	10,5 pct.

snit i de to bedste grupper og spredningens gennemsnit i den ringeste gruppe.

Spredningsberegningerne underbygger således hypotesen om, at når et udbudsmateriale er mangelfuldt med hensyn til fuldstændighed og klarhed, forøges sandsynligheden for en stor spredning af licitationsbudene.

Udvalget er gjort bekendt med 3 murerentrepriser, som har været udbudt med mængdefortegnelse. De relative middelfejl androg for disse 3 licitationer 4,46 pct., 4,26 pct. og 4,39 pct., altså væsentlig mindre end den gennemsnitlige relative middelfejl for licitationer i undersøgelsen.

Forslag til fremme af en forbedring af udbudsmaterialernes kvalitet.

Det er udvalgets opfattelse, at mængdeberegningssystemets anvendelse vil kunne fjerne en væsentlig del af de hidtil til licitationssystemer, knyttede ulemper, og en ny licitationsordning bør derfor efter udvalgets opfattelse indrettes således, at den tilskynder til anvendelse af systemet. Endvidere er det udvalgets opfattelse, at systemet - når det er indarbejdet - vil kunne virke billiggørende for byggeriet, og udvalget skal derfor udtale sig for, at bestræbelserne for successiv indførelse af mængdeberegningssystemet i byggeriet støttes, og at der gennem byggestøtteovngivningen skabes mulighed for i den første tid al: tilgodese de med systemets gennemførelse forbundne særlige omkostninger.

Efter udvalgets opfattelse vil det endvidere være ønskeligt, at der skabes større klarhed over, i hvilket omfang Almindelige Betingelser (1951), betegnet »A.B.«(*) finder anvendelse, og over indholdet af afvigelser herfra.

Den foretagne undersøgelse giver udvalget anledning til at stille forslag om, at man søger forbedret udbudsmaterialerne ved at fastsætte retningslinier for udformningen heraf, jfr. nedenfor. Disse retningslinier vil kunne optages i »A.B.«, som iøvrigt allerede indeholder nogle af bestemmelserne, jfr. § 1, stk. 1-3, eller i en lovhjemlet bekendtgørelse.

Nedenfor er udformet et forslag til bestemmelser om bygherrens udbud.

Bygherrens opfordring til at give tilbud på en entreprise skal være ledsaget af fyldestgøren-

de betingelser, beskrivelse og tegninger, hvorved arbejdets omfang og kvalitet er klart angivet, samt - ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån — af en finansieringsplan, jfr. »A.B.« § 1, stk. 2.

a) Betingelser.

De i »A.B.« fastsatte betingelser er gældende, hvis ikke andet udtrykkeligt er anført.

Afvigelser fra »A.B.« skal angives således, at det udtrykkeligt nævnes, hvilke paragraffer i »A.B.« der ønskes fraveget med angivelse af fravigelsens indhold. Hvor der findes alternative angivelser i »A.B.« (§ 22 A og B), skal betingelserne tage udtrykkelig stilling hertil.

Endvidere skal betingelserne indeholde klare angivelser af sådanne eventuelle særlige betingelser, som måtte være fastsat, og det skal på overskuelig måde være angivet, hvilke sådanne betingelser der er fælles for alle entrepriser, og hvilke der kun gælder enkelte entrepriser.

h) Beskrivelse.

For hver enkelt entreprise skal foreligge en fuldstændig beskrivelse. Beskrivelsen af andre entrepriser kan kun være gældende i det omfang, der er foretaget henvisning til konkret angivne punkter heri.

Såfremt der foruden særlige beskrivelser af de enkelte entrepriser eller fagområder benyttes en generalbeskrivelse eller anden almindelig beskrivelse, gælder denne kun i det omfang, der i den særlige beskrivelse er foretaget henvisning dertil vedrørende konkret angivne enkelte punkter.

Beskrivelsen bør indeholde angivelse af, hvilke tegninger der foreligger vedrørende den pågældende entreprise, og nøje slutte sig til disse tegninger.

Uoverensstemmelser, som måtte blive konstateret i tilstrækkelig god tid inden tilbudsgivningen, bør straks rettes ved meddelelse til samtlige bydende.

Ydelser, som ikke kan fremgå af tegningsmaterialet, bør angives tydeligt og særskilt i beskrivelsen. Hvis ydelsens omfang ikke kan angives nøjagtigt, bør angives et foreløbigt omfang, som kan danne grundlag for tilbudsudregningen.

Hyppigt forekommende ensartede ydelser bør i beskrivelsen samles i anskuelige og entydige skematiske opstillinger.*)

*) Almindelige betingelser for arbejde og leverancer, udfærdiget af ministeriet for offentlige arbejder den 7. september 1951, er optrykt som bilag til nærværende indstilling.

*) Som eksempler kan nævnes armering, døre, vinduer, radiatorer, håndvaske.

Såfremt bygherren forudsætter gennemført en bestemt og fra normal arbejdsgang afvigende byggeproces, skal beskrivelsen indeholde fyldestgørende oplysninger herom.

Beskrevne ydelser forudsættes leveret og anbragt på normal måde. I tilfælde, hvor en under en entreprise beskrevet ydelse ikke i fuldt omfang skal præsteres af den pågældende entreprenør - f. eks. materialer ikke leveres — skal begrænsningen udtrykkeligt angives.

c) Tegninger og p/aner.

Der bør foreligge situationsplaner, hvorpå er angivet eksisterende og fremtidige terrænløjer.

Endvidere bør foreligge fornødne hovedtegninger og særlig fundamentsplan med kote- og målsatte fundamenter samt kloakmål og -koter.

Til bedømmelse af særlige konstruktioner bør foreligge detailtegninger. Bortset fra tegninger over enkelte parceller bør der udarbejdes særlig hulplan og/eller hulliste.

Samtlige tegninger dateres og forsynes med angivelse af målestokforholdet, med målestok i metermål og med indskrevne mål.

Medmindre særlige forhold måtte foreligge, bør situationsplaner udføres i målestokforhold ikke under 1:500, hovedtegninger i målestok ikke under 1:100 og detailtegninger i målestok ikke under 1:20.

Tegningerne bør være forsynet med tydelige signaturer. Såfremt der ikke anvendes et almindeligt kendt signatursystem (DS), bør signaturernes betydning angives særskilt.

d) Finansieringsplanen

bør indeholde fyldestgørende oplysninger om, hvorledes byggeforetagendet forventes finansieret, herunder om der forventes statslån, og da dettes størrelse, jfr. »A. B.« § 1, stk. 2.

Da undersøgelsen kun har omfattet murerarbejde, har udvalget tilstillet Håndværksrådet forslaget med opfordring til at fremkomme med eventuelle ønsker om supplerende bestemmelser for andre fag end murerfaget. Bortset fra malerfaget og fagområdet blikkenslagerfaget m. v. har samtlige håndværksfag udtalt sig ved indstillingens afgivelse. Der er ikke fremsat særlige ønsker fra disse fag, som iøvrigt har udtrykt deres tilfredshed med forslaget.

Udvalget ønsker endvidere at henlede opmærksomheden på det arbejde, der er resulteret i udarbejdelsen af »Generalanvisning for opstilling af mængdefortegnelser« (G.M.—55), hvoraf en væsentlig del - se navnlig A-B til og

med B c4 - vil kunne finde anvendelse også ved udbud af arbejder uden mængdefortegnelse. Såfremt »A.B.« tages op til revision, bør det muligt opstilles i samme system som generalanvisning og generalbeskrivelse.

Sluttelig skal udvalget udtale som sin opfattelse, at »A.B.« både nu og i fremtiden bør føres a jour med udviklingen på bygge- og anlægsområdet, og at spørgsmålet om, hvorledes dette skal ske, optages i kommissionens betænkning.

Organisationernes tilbudsforbehold.

I 13 af de 46 undersøgte licitationer har de bydende anvendt enslydende forbehold, og i 12 af disse tilfælde har den pågældende mesterforenings trykte tilbudsblanket været anvendt.

Iøvrigt har man fundet anledning til at indhente oplysning om de af mesterforeningerne inden for murer-, tømrer-, snedker- og malerfaget vedtagne trykte tilbudsblanketter med generelle tilbudsforbehold.

Langt de fleste af disse forbehold er dækket af bestemmelser i »A.B.«. Forbeholdene vil derfor kunne overflødiggøres ved, at »A.B.« finder anvendelse for det udbudte arbejde. I tilfælde, hvor »A.B.« ikke eller kun delvis finder anvendelse efter udbudsbetingelserne, vil det være klarere og mere simpelt, om organisationen, såfremt det findes fornødent, anvender et forbehold om, at »A.B.« skal finde anvendelse for entreprisen. Det er i øvrigt udvalgets opfattelse, at der i almindelighed vil kunne opnås enighed mellem bygherren og de bydende med hensyn til spørgsmål om afvigelser fra »A.B.« ved drøftelser på et forhåndsmøde.

Nogle forbehold indeholder en ændring til gunst for de bydende af forhold, der omhandles i »A.B.« I denne forbindelse bemærkes, at udvalget finder, at det vil være rimeligt at ændre bestemmelserne heri, således at forrentningen af entreprenørens tilgodehavende skal løbe fra 2 måneders-dagen, efter at entreprenøren har fremsendt fuldstændig, samlet og specificeret slutopgørelse, og fra dette tidspunkt ske med 1/2 pct. over den til enhver tid gældende nationalbankdiskonto. Endvidere mener udvalget, at man eventuelt kan gå ind for en præklusiv frist med hensyn til indsigelser mod slutopgørelsen, såfremt fristen løber fra tidspunktet for modtagelsen heraf. Udvalget finder det iøvrigt ikke rimeligt, at tilbudsgivere af deres organisation eller medbydende kan pålægges at tage forbehold, der ændrer bestemmelser i »A.B.« til gunst for de bydende.

Forbehold, der vedrører forhold, som vanskeligt kan omfattes af bestemmelser i »A.B.«, vil i almindelighed bedst kunne klares ved drøftelser på forhåndsmødet før licitationen, hvorved bemærkes, at sådanne møder for at få virkning på tilbudsgivningen skal afholdes en passende tid før licitationsdagen.

Undervisningen af arkitekter og håndværkere i henholdsvis udformning af udbudsmateriale og kalkulation.

Udvalget er af professor Poul Kjærgaard, Kunstakademiet, blevet orienteret om uddannelsen af akademiske arkitekter med særlig henblik på projektering, udformning af beskrivelser og lignende.

Idet henvises til, at der har været tanker fremme om afholdelse af efterskolingskurser for arkitekter, skal udvalget udtale, at man - under hensyn til, at uddannelsen nu i højere grad end tidligere omfatter undervisning i at udforme udbudsmaterialer - finder, at licitationskommissionen bør støtte tanken om sådanne efterskolingskurser.

Når der forekommer store spredninger også

for en række licitationer, hvor udbudsmaterialet er »godt« eller »jævnt«, må dette formodes i et vist omfang at skyldes, at håndværkernes kalkulationer også ofte er mangelfulde. I denne forbindelse kan henvises til, at undervisningen på bygmesterskoler kan forventes forbedret væsentligt på dette punkt. Arkitekt Viggo Jacobsen har orienteret udvalget om et forslag til en udvidelse af undervisningen i tilbudsregning og kalkulation, og det er udvalgets opfattelse, at gennemførelse heraf vil være af betydning for at nå frem til, at licitationssystemet i højere grad kan virke efter sin hensigt. Det bør i denne forbindelse dog oplyses, at kun ca. 200 studerende årligt har været indstillet til afgangsprøve fra bygmesterskolerne i årene 1950/51-1955/56, og det kan ikke påregnes, at en bedre uddannelse af håndværkere kan blive af en sådan praktisk betydning for den nærmeste fremtid, at licitationskommissionen i sit arbejde kan tage resultaterne heraf i betragtning. Det er dog udvalgets opfattelse, at kommissionen bør pege på betydningen for udviklingen i det længere løb af, at uddannelsen af håndværkere på bygmesterskolen og andre håndværksskoler udbygges.

Almindelige betingelser for arbejder og leverancer

udfærdiget af ministeriet for offentlige arbejder den 7. september 1951

(For så vidt angår byggearbejder i almindelighed i samarbejde med indenrigs- og boligministeriet).

(Ved leverancer er i nedenstående bestemmelser »bygherren« at forstå som køberen og »entreprenøren« som sælgeren).

Q 1

Bygherrens udbud.

Stk. 1. Bygherrens udbud i licitation skal være ledsaget af de fornødne beskrivelser og tegninger og af oplysning om, hvorvidt arbejdet udbydes i offentlig eller i bunden licitation, og om tiden og stedet for licitationen.

Stk. 2. Endvidere skal der ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, foreligge en finansieringsplan, der indeholder fyldestgørende oplysninger om, hvorledes byggeforetagendet forventes finansieret, herunder, hvorvidt der forventes statslån og i så fald af hvilken størrelse.

Stk. 3. Dersom bygherren giver en af de bydende oplysninger, som supplerer det udleverede licitationsmateriale, skal han omgående meddele de samme oplysninger til andre ham bekendte interesserede.

Stk. 4. Forinden licitation afholdes, bør det være klargjort, hvilke af reglerne i den i overensstemmelse med prisloven til enhver tid bestående licitationsordning der er gældende for licitationen.

Stk. 5. Udbydelse af et arbejde i ny licitation må først finde sted, efter at bygherren har givet deltagerne i den foregående licitation skriftlig meddelelse om, at denne er annulleret.

Q 2.

Entreprenørens tilbud og licitation.

Stk. 1. Tilbudene skal, hvis det forlanges, udfærdiges på dertil af bygherren leverede

blanketter eller efter en nærmere angiven ordlyd.

Stk. 2. Tilbudene skal foruden de udtrykkelige fordrede opgivelser indeholde de bydendes navne, adresser og underskrifter. Når flere i forening giver tilbud, er dette bindende een for alle og alle for een. Dersom der foruden på det samlede arbejde tillige forlanges tilbud på dele deraf, kan tilbudet indeholde angivelse af, om det gælder enkelte af de angivne ydelser, eller om kun det samlede bud er gældende.

Stk. 3. Såfremt tilbudet foruden en samlet sum skal indeholde enhedspriser, kommer disse, medmindre andet særligt er bestemt, kun til anvendelse ved betalingsregulering på grund af større eller mindre ydelser end af bygherren angivet, medens ellers alene den samlede sum er bindende.

Stk. 4. Tilbudene åbnes til forud fastsat tid i overværelse af de bydende, der giver møde. Efter at tilbudenenes åbning er påbegyndt, modtages ikke flere tilbud.

Stk. 5. Ved offentlig licitation er bygherren berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne tilbud eller forkaste dem alle.

Stk. 6. Ved bunden licitation har bygherren, medmindre andet udtrykkeligt er fastsat, valget mellem at antage det billigste tilbud eller forkaste dem alle ved meddelelse til deltagerne (annullere licitationen). Hvis bygherren har opfordret de bydende til at afgive alternative tilbud (tilbud om arbejdets udførelse på anden måde end den i udbudet angivne), er han dog tillige berettiget til at antage et hvilket som helst af de indkomne alternative tilbud. Dersom bygherren ikke har opfordret til afgivelse af alternative tilbud, men sådanne dog fremkommer, kan de kun antages, efter at licitationen er annulleret.

Stk. 7. Den, hvis tilbud ikke antages, kan

forlange sit tilbud samt tegninger, beregninger og beskrivelse, som han har ladet udarbejde, tilbageleveret.

Kontrakten.

Stk. 1. Kontrakt afsluttes ved særligt dokument eller ved påtegning på eller accept af tilbudet. Dersom disse dokumenter er stempelpligtige, betaler bygherren stemplet.

Stk. 2. Der leveres entreprenøren fornøden genpart af kontrakt samt af beskrivelser, tegninger o. s. v., hvilke på forlangende skal tilbageleveres efter endt arbejde. Entreprenøren må ikke uden tilladelse benytte leverede tegninger, modeller etc. til andet brug.

Stk. 3. Entreprenøren kan kun med bygherrens samtykke helt eller delvis indsætte en anden i sit sted. Derimod kan han overlade udførelsen af enkelte dele af entreprisen til en underentreprenør, hvor det er sædvanemæssigt hjemlet.

§ 4.

Arbejdets omfang.

Stk. 1. Arbejdet skal udføres i nøje overensstemmelse med de for dette ifølge kontrakten gældende almindelige og særlige betingelser, tegninger, beskrivelser, tilbud og prøver.

Stk. 2. Entreprenøren skal, medmindre andet særligt er bestemt, levere alle materialer og præstere alle til arbejdets fuldstændige tilendebringelse fornødne bydelser, herunder oprydning. Dersom bygherren selv eller ved andre leverer eller udfører nogen del af anlægget, skal entreprenøren kun udføre sådanne hertil hørende bydelser, som særligt er ham pålagt ved kontrakten.

Stk. 3. Fejl i materialfortegnelser, beregninger, tegninger, nivellementer, opmålinger, målsætninger og lignende, der har været fremlagt til vejledning for de bydende, berettiger ikke entreprenøren til at hæve kontrakten. Såfremt fejlen ikke er af uvæsentlig betydning, og entreprenøren påviser den umiddelbart efter, at han er eller burde være kommet til kundskab om den, kan han kræve betaling for de ved fejlen foranledigede merydelser. På tilsvarende måde er bygherren berettiget til fradrag i entreprisesummen, dersom fejl medfører besparelser for entreprenøren.

§ 5.

Mønt, mål og vægt.

Når ikke andet særligt er bestemt, er alle betegnelser i henseende til mønt, mål og vægt danske.

8 6.

Arbejdets art og bedømmelse.

Stk. 1. Arbejder og leverancer skal udføres smukt, solidt og i enhver henseende forsvarligt af materialer, der, forsåvidt disses beskaffenhed ikke er anført i de særlige betingelser, kan henføres til gode handelsvarer.

Stk. 2. Om forlanges, skal entreprenøren ved certifikater eller på anden måde godtgøre materialernes oprindelse.

Stk. 3. Bygherren og hans tilsyn, jfr. § 9, har adgang til de arbejdspladser og værksteder, hvor arbejdet udføres, og kan fordre sig meddelt enhver oplysning, som er nødvendig til bedømmelse af ydelsens godhed.

Stk. 4. Bygherren eller hans tilsyn kan under arbejdets gang kassere ikke kontraktmæssige arbejder eller materialer, hvilke i så fald ufortøvet skal omgøres eller erstattes. Denne kassation skal ske så hurtigt som muligt. Kasserede materialer skal uopholdelig fjernes fra arbejdsstedet.

Stk. 5. Entreprenøren skal, om forlanges, uden vederlag afgive prøver og stille fornødent mandskab til disposition ved disses udtagning og undersøgelse. I tilfælde af, at materialer undersøges ved specielle prøveanstalter, skal undersøgelserne, dersom de viser, at materialerne er kontraktmæssige, betales af bygherren, men ellers af entreprenøren.

§ 7.

Afsætninger.

Bygherren lader, når ikke andet særligt er bestemt, foretage afsætningen af de bestemmende hovedlinier og højder, medens al øvrig afsætning udføres af entreprenøren.

§ 8.

Uoverensstemmelser i dokumenter m. v., forandringer i arbejdet m. m.

Stk. 1. Hvor tegninger og beskrivelser ikke yder tilstrækkelig vejledning til enkelte konstruktioners udførelse, eller hvor der er uoverensstemmelse imellem de forskellige dokumenter, skal entreprenøren indhente bygherrens afgørelse.

Stk. 2. Bygherren har, medmindre andet særligt er bestemt, ret til at forlange forandringer i ydelsens art og omfang inden for grænser, der skal fastsættes i de særlige betingelser. Hvis der i denne anledning rejses krav om ekstrabetaling eller om fradrag i entreprisesummen, må dette ske straks.

Stk. 3. Dersom bygherren under arbejdets gang, uden at forlange egentlige forandringer, stiller særlige krav med hensyn til materialer, konstruktioner, arbejdsudførelse eller biydelser, skal entreprenøren, dersom han i denne anledning anser sig berettiget til ekstrabetaling, straks gøre bygherren opmærksom herpå, inden det pågældende arbejde påbegyndes. Undlader entreprenøren dette, kan han ikke senere kræve ekstrabetaling.

Stk. 4. Om de af bygherrens krav i medfør af stk. 2 og 3 følgende tillæg til eller fradrag i entreprisesummen træffes der snarest aftale mellem parterne. Forhandlingerne herom må ikke medføre forsinkelse i arbejdets udførelse.

Stk. 5. Alle erklæringer og aftaler i henhold til denne paragraf skal på forlangende fastslås skriftligt.

Stk. 6. Uden udtrykkelig ordre må intet ekstraarbejde udføres.

§ 9.

Bygherrens tilsyn.

Stk. 1. Ved bygherrens tilsyn forstås, medmindre andet særligt er bestemt, hans arkitekt og ingeniør og disses konduktører.

Stk. 2. Tilsynet kan på bygherrens vegne over for entreprenøren give og modtage meddelelser vedrørende arbejdet samt godkende eller kassere materiale eller arbejde, jfr. § 6, og give anvisninger med hensyn til tilrettelæggelsen af de forskellige entreprenørers arbejder i deres indbyrdes forhold, jfr. § 11.

Stk. 3. Entreprenøren skal nøje følge de anvisninger, der gives af tilsynet for at hindre, at ydelsen bliver ukontraktmæssig, jfr. endvidere § 13, stk. 4. Bygherrens tilsyn fritager ikke entreprenøren for selv at føre behørigt tilsyn med det ham påhvilende arbejde, jfr. § 10, stk. 1.

Stk. 4. Entreprenøren er forpligtet til selv eller ved sin stedfortræder at give møde på de af bygherren eller tilsynet indkaldte byggemøder.

§ 10.

Entreprenørens personale.

Stk. 1. Entreprenøren skal lede arbejdet personligt eller ved en stedfortræder, der i enhver henseende kan repræsentere ham.

Stk. 2. De af entreprenørens formænd eller folk, der måtte vise sig uduelige, eller som ved deres adfærd giver berettiget grund til klage, skal på bygherrens forlangende fjernes fra arbejdsstedet.

Stk. 3. Er entreprenøren bosat i udlandet, skal han, om forlanges, opgive en her i landet bosat person, til hvem betaling på hans vegne kan ske, mod hvem søgsmål kan rettes, og med hvem i det hele taget alle forhandlinger på hans vegne kan føres med bindende virkning for ham.

Stk. 4. De ovennævnte regler gælder også for underentreprenører og deres personale.

Stk. 5. Entreprenøren er overensstemmende med ulykkesforsikringslovens regler at betragte som arbejdsgiver og bærer således de denne i henhold hertil påhvilende forpligtelser. I tilfælde af, at entreprenøren antager underentreprenører, jfr. § 3, stk. 3, er han pligtig at drage omsorg for, at også de af disse på bygherrens arbejdspladser beskæftigede arbejdere er forsikrede mod ulykkestilfælde, således at hovedentreprenøren, såfremt denne forpligtelse ikke er overholdt, selv hæfter for forsikringspligten overfor arbejderne.

Stk. 6. Bygherren har ret til for entreprenørens regning at udbetale bevisligt tilgodehavende arbejds løn, hvis det er nødvendigt for at forhindre arbejdets standsning.

§ 11.

Forhold til andre entreprenører.

Stk. 1. Entreprenøren skal på bedste måde samvirke med andre ved samme foretagende beskæftigede entreprenører. Han skal i tide forhandle med tilsynet, jfr. § 9, så at alle fejl og forsinkelser, der kan opstå ved mangel på sådan samvirken, undgås.

Stk. 2. Løvrigt er han underkastet bygherrens og tilsynets anvisninger i så henseende.

§ 12.

Materialer leverede af bygherren.

Stk. 1. Entreprenøren overtager de af bygherren leverede materialer, således som det nærmere er foreskrevet i de særlige betingelser, og bærer efter modtagelsen det fulde ansvar for, at de ikke bortkommer eller beskadiges. Når deres mængde ikke er fastsat, skal der leveres entreprenøren det fornødne kvantum, som af denne må behandles med sparsommelighed, og hvoraf det muligt tiloversblevne tilbageleveres.

Stk. 2. Såfremt bygherrens materialer beskadiges eller gøres ubrugelige ved kasseret arbejde, er entreprenøren erstatningspligtig. Bygherren er, bortset fra tilfælde af force majeure, jfr. § 18, stk. 7, litra c, og stk. 9, erstatningspligtig

overfor entreprenøren, såfremt de materialer, som det ifølge særlige betingelser påhviler byggherren at levere, ikke leveres rettidigt, dog kun forsåvidt det kan påvises, at der herved er påført entreprenøren tab.

§ 13.

Ansvar linder arbejdet.

Stk. 1. Alle dele af arbejdet henstår, uanset om hel eller delvis udbetaling af entreprisesummen er sket, for entreprenørens regning og risiko indtil det tidspunkt, da aflevering ifølge § 19 eller de særlige betingelser betragtes som sket, og han skal, medmindre andet særligt er bestemt, vedligeholde dem.

Stk. 2. Dog påhviler det, medmindre andet særligt er bestemt, byggherren at tegne en brandforsikring, tilstrækkelig stor til at omfatte alle værdier, der indgår endeligt i anlægget, - derunder også tilførte materialer - på byggepladsen, og at betale præmien, ligesom han er pligtig overfor entreprenøren at dokumentere, at forsikringen er tegnet og forfaldne præmier betalt.

Stk. 3. Entreprenøren bærer det fulde ansvar for si æ stilladser og redskabers styrke og holdbarhed.

Stk. 4. Entreprenøren bærer det fulde ansvar for konstruktionernes stabilitet, medens de er under udførelse. Dersom han med hensyn til enkelte bestemte konstruktioner ikke mener fuldt ud at kunne påtage sig dette ansvar under udførelsen, skal han skriftligt give byggherren eller hans tilsyn meddelelse herom, og han er da for disse konstruktioners vedkommende pligtig nøje at følge de anvisninger, som gives ham angående udførelsesmåde og sikring under udførelsen.

Stk. 5. Entreprenøren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, over for byggherren ansvarlig for skade, som han selv eller hans folk måtte tilføje de byggherren eller andre tilhørende bygninger, udført arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v. Skade, som entreprenørerne måtte forvolde på hinandens arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v., er byggherren uvedkommende.

Stk. 6. Byggherren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, over for entreprenøren ansvarlig for skade, som han selv eller hans folk måtte påføre det af entreprenøren udførte arbejde, hans maskiner, redskaber eller materialer, eller genstande, som er leverede af entreprenøren eller tilhører ham.

§ 14.

Forhold til det offentlige, orden på arbejdspladsen.

Stk. 1. Det påhviler entreprenøren at holde sig bygnings- og brandlove og andre offentlige forskrifter efterrettelig, og det ham eller hans folk i så henseende påhvilende ansvar er byggherren uvedkommende.

Stk. 2. Foreskrevne anmeldelser om arbejder i vej, fortov og lignende påhviler det entreprenøren at foretage, og han er forpligtet til for egen regning at reparere den ved disse arbejder forvoldte skade og drage omsorg for, at vej attest om fornødent kan udstedes.

Stk. 3. Entreprenøren er underkastet de af myndighederne eller af byggherren givne almindelige eller særlige bestemmelser til ordenens og trafikens opretholdelse.

§ 15.

Oldsager.

Oldsager og andre genstande af værdi eller interesse, som findes under arbejdet, afleveres til tilsynet. Finderen erholder den findeløn, som måtte blive betalt. Forsåvidt det drejer sig om danefæ (sager af guld, sølv, bronze eller rav), skal fundet indsendes til Nationalmuseet, som yder finderens godtgørelse for værdien efter de derom gældende bestemmelser. Også andre fund fra fortiden, såsom bygningsrester og grave, bør indberettes til Nationalmuseet eller nærmeste provinsmuseum. Det påhviler entreprenøren at drage omsorg for, at der ikke finder beskadigelse sted af oldtidsgrave, gamle bygningsfundamenter eller andre fredede mindesmærker, som man støder på under arbejdet, jfr. naturfredningsloven af 7. maj 1937 § 2.

§ 16.

Garanti for arbejdet.

Stk. 1. Garantiperioden fastsættes for leverancens vedkommende i de særlige betingelser og er i øvrigt, medmindre andet særligt er bestemt, et år. Den regnes fra det tidspunkt, da arbejdet eller et særskilt afsnit deraf, jfr. § 19, stk. 3, betragtes som afleveret ifølge bestemmelserne i § 19 eller i de særlige betingelser.

Stk. 2. I garantiperioden er entreprenøren forpligtet til uden vederlag at afhjælpe alle mangler, der er en følge af fejl, som kan lægges ham til last. Dersom han ikke efter at have modtaget skriftlig meddelelse fra byggherren om manglerne inden en af byggherren fastsat rimelig frist foretager afhjælpning, er byggherren

berettiget til at lade manglerne afhjælpe for entreprenørens regning. Dersom manglerne kræver øjeblikkelig afhjælpning, er bygherren altid berettiget til i entreprenørens fraværelse at foretage afhjælpningen for dennes regning. Dersom manglerne kræver væsentlige erstatningsarbejder, regnes garantiperioden for de pågældende dele af arbejdet først fra det tidspunkt, da disse arbejder er fuldført og skriftlig meddelelse herom givet bygherren.

Stk. 3. Entreprenøren har ingen vedligeholdelsespligt i garantiperioden, medmindre det særlig er bestemt.

Stk. 4. Entreprenøren har ingen erstatningspligt for driftstab eller tabt avance.

§ 17.

Entreprenørens sikkerhedsstillelse.

Stk. 1. Dersom forholdene efter bygherrens skøn kræver det, skal entreprenøren forinden arbejdets påbegyndelse stille en sikkerhed, hvis størrelse, medmindre andet særlig er bestemt, udgør 10 % af entreprisesummen.

Stk. 2. Sikkerheden stilles enten ved deponering af sparekassebog eller, med bygherrens godkendelse, som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde.

Stk. 3. Den stillede sikkerhed tjener til i enhver henseende at holde bygherren skadesløs i tilfælde af, at entreprenøren misligholder sine forpligtelser.

Stk. 4. Sikkerheden tilbageholdes, indtil entreprenørens forpligtelser med udløbet af garantiperioden, jfr. § 16, er fuldt ud opfyldt. I tilfælde af af snitsvis aflevering, jfr. § 19, stk. 3, fordeles sikkerheden med hensyn til frigivelse forholdsmæssigt på de enkelte afsnit.

Stk. 5. I det i § 16, stk. 2, nævnte tilfælde af garantiperiodens forlængelse for en del af arbejdet kan sikkerheden kun tilbageholdes for en forholdsmæssig del.

Stk. 6. Bygherren kan endvidere, når garantiforpligtelsen, efter at arbejdet er afleveret, ikke kan skønnes at andrage det fulde beløb, frigive indtil $\frac{2}{3}$ af sikkerheden.

§ 18.

Tidsfrist, bøde, erstatning.

Stk. 1. Arbejdet skal påbegyndes snarest muligt efter, at entreprenøren har fået meddelelse om budets antagelse, medmindre andet særligt er bestemt. Hvor arbejdets karakter efter bygherrens skøn gør det hensigtsmæssigt, skal entreprenøren efter nærmere aftale med bygherren ved dets påbegyndelse udarbejde en ar-

bejdsplan, som skal forelægges bygherren til godkendelse.

Stk. 2. Arbejdet skal i sin helhed og i de enkelte dele fremmes således, at det kan tilendebringes indenfor de fastsatte tidsfrister.

Stk. 3. Dersom arbejdet på utilbørlig måde tilsidesættes eller ikke fremmes behørigt, har bygherren ret til, efter forudgående forgæves skriftlig advarsel, at fratage entreprenøren arbejdet eller visse dele deraf og lade det fuldføre for hans regning. Forinden den nye entreprenør påbegynder arbejdet, skal der af bygherren træffes foranstaltning til at søge omfanget og, hvis der er strid herom, kvaliteten af det hidtil udførte arbejde konstateret, i hvilken anledning entreprenøren skal have lejlighed til at varetage sine interesser.

Stk. 4. Såfremt arbejdet fratages entreprenøren, er bygherren berettiget til i fornødent omfang og på forsvarlig måde at benytte de entreprenøren tilhørende materialer, redskaber og arbejdsmateriel.

Stk. 5. Hvis det er fastsat, at entreprenøren skal betale en nærmere angivet bøde for overskridelse af tidsfristerne, er det en betingelse for denne dagbødes afkrævning, at bygherren ved tidsfristens udløb var i stand til at modtage arbejdet, og overskridelsen af tidsfristerne regnes først fra den dag, da dette var tilfældet.

Stk. 6. Såfremt der er fastsat bøde, kan erstatningskrav for forsinket levering ikke rejses ud over dagbødernes beløb.

Stk. 7. Forlængelse af tidsfristerne kan forlanges i følgende tilfælde:

- Ved forandringer af arbejdet, som kræves af bygherren, og som medfører forsinkelse af dette.
- Ved forsinkelse af leverancer eller arbejdsydelser, som bygherren selv udfører eller lader udføre ved andre entreprenører.
- I tilfælde af indgribende forstyrrelser i arbejdets gang, der bevirkes uden entreprenørens skyld ved forhold, over hvilke han ikke er herre, f. eks. krig, ildsvåde, strejker eller lock-out'er, usædvanlige naturbegivenheder og lignende.
- Når usædvanligt vejrlig forhindrer arbejde.

Stk. 8. Entreprenøren skal dog ufortøvet skriftligt meddele bygherren, når han således anser sig berettiget til forlængelse af fristen, og på forlangende godtgøre, at den indtrådte forsinkelse skyldes det påberåbte forhold, ligesom han også skal godtgøre, at forsinket modtagelse af materiale ikke skyldes uhensigtsmæssige dispositioner fra hans side.

Stk. 9. Hvis bygherren ikke er i stand til at modtage arbejdet til den fastsatte tid, er han desuagtet forpligtet til at erlægge betalingen for det udførte arbejde. Endvidere er han forpligtet til at erstatte entreprenøren de påviselige ved forsinkelsen forårsagede udgifter. Forlængelse af tidsfristerne for arbejdets modtagelse tilkommer bygherren i tilsvarende tilfælde som i stk. 7, under pkt. c, for afleveringen foreskrevet, ligesom der også må iagttages de samme regler for meddelelse om og påvisning af årsagen til forsinkelsen.

Stk. 10. Løvrigt er begge parter ansvarlige over for hinanden for udgifter vedrørende det omkontraherede arbejde, som ved fejl eller forsummelser fra den ene parts side måtte være påført den anden part.

§ 19.

Aflevering.

Stk. 1. Når arbejdet er fuldført, skal entreprenøren anmelde dette skriftligt til bygherren, som derefter inden to uger skal indkalde til en afleveringsforretning, hvortil entreprenøren er pligtig at give møde personligt eller ved stedfortræder, idet han ellers må tage bygherrens opmåling og skøn over arbejder for gyldigt.

Stk. 2. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, skal samtlige entreprenørers arbejder være fuldført, forinden afleveringsforretning kan kræves afholdt, medmindre andet særligt er bestemt.

Stk. 3. Ved private husbygningsarbejder, der falder i særskilte afsnit, f. eks. blokbebyggelser, kan der, forsåvidt dette er forudsat i fordelingsplanen eller i fordelingslisten, kræves afholdt afleveringsforretning for de enkelte afsnit, når de er fuldført.

Stk. 4. Ved afleveringsforretningen anses arbejdet afleveret til bygherren, medmindre den under forretningen påviser væsentlige mangler. Er dette tilfældet, afholdes ny afleveringsforretning, når entreprenøren har givet bygherren meddelelse om, at han anser manglerne for afhjulpnet.

Stk. 5. Dersom bygherren iøvrigt vil påberåbe sig mangler i anledning af afleveringen, skal han under afleveringsforretningens afholdelse meddele entreprenøren dette. Entreprenøren er da pligtig inden en af bygherren fastsat, rimelig frist at afhjælpe disse mangler og skriftligt meddele bygherren, når det er sket. Bygherren er herefter pligtig inden to uger skriftligt at meddele entreprenøren, såfremt han ikke

mener, at manglerne er behørigt afhjulpne, samt angive, hvilke mangler der endnu påberåbes. Skulle entreprenøren ikke derefter omgående afhjælpe disse mangler, er bygherren berettiget til at lade dem afhjælpe for entreprenørens regning.

Stk. 6. Senest fire uger efter, at afleveringen er sket, er entreprenøren pligtig til bygherren at fremsende endelig og fuldstændig opgørelse, herunder over tilgodehavender for alle ekstrarbejder, og efter fremsendelse af denne opgørelse kan han ikke fremkomme med yderligere krav.

§ 20.

Entreprenørens fallit, likvidation, død m. m.

I tilfælde af entreprenørens fallit eller likvidation kan bygherren uden varsel ophæve kontrakten ved skriftlig meddelelse til boet, henholdsvis likvidator. Ved entreprenørens død er dødsboet, hvis gælden i dette vedgås, eller hans enke, hvis hun hensidder i uskiftet bo, og ved entreprenørens umyndiggørelse hans værge berettiget til med en af bygherren godkendt person som leder at fortsætte og færdiggøre arbejdet. Bygherren kan dog, dersom der ikke af entreprenøren er stillet sikkerhed i henhold til § 17, nu kræve forholdsmæssig sikkerhedsstillelse.

§ 21.

Bygherrens sikkerhedsstillelse.

Stk. 1. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, skal bygherren, medmindre andet særligt er bestemt, udstede et ejerpantebrev, der i det mindste er af en sådan størrelse, at det er tilstrækkeligt til at dække de i fordelingsplanen, jfr. § 22 A., stk. 1, angivne tilgodehavender.

Stk. 2. Dette ejerpantebrev tjener først til sikkerhed for byggelångiverens tilgodehavende til enhver tid og derefter til sikkerhed for forholdsmæssig dækning af alle de i fordelingsplanen angivne tilgodehavender.

Stk. 3. Ejerpantebrevet må kun tjene til sikkerhed for krav, der vedrører byggeriet.

Stk. 4. Ved andre private arbejder kan entreprenøren, dersom det ikke godtgøres, at bygherren vil være i stand til at fyldestgøre entreprenøren, forlange, at bygherren inden arbejdets påbegyndelse stiller sikkerhed enten ved deponering af sparekassebog eller med entreprenørens godkendelse, som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde.

Stk. 5. Sikkerheden fastsættes, medmindre

andet særligt er bestemt, til 3 måneders gennemsnitsbetaling, udregnet således, at entreprisen summen fordeles ligeligt på det antal måneder, som er fastsat i kontrakten for arbejdets udførelse.

Betaling.

8 A

Stk. 1. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, affattes ved arbejdets påbegyndelse en fordelingsplan, der angiver, i hvilke rater og på hvilke tidspunkter entreprissummerne m. v. udbetales.

Stk. 2. Fordelingsplanen skal godkendes af samtlige entreprenører, såvel som af arkitekt, ingeniør, sagfører eller anden byggeledelse, der har krav på vederlag for ydelser til byggeforetagendet. Et af disse underskrevet eksemplar af fordelingsplanen skal vedhæftes entreprisekontrakten.

Stk. 3. Hvis ikke andet særligt er aftalt, lægges betaling for ekstraarbejder efter tilsvarende regler som fastsat for den pågældende entreprise.

Stk. 4. Såfremt ikke andet særligt er bestemt, forrentes entreprenørernes tilgodehavende med 5 % p. a. fra 3 månedersdagen efter stedfundten aflevering, jfr. § 19, stk. 4. Såfremt en entreprenørs endelige opgørelse ikke er fremsendt rettidigt, jfr. § 19, sidste stykke, udskydes forrentningen af hans tilgodehavende i et tilsvarende tidsrum, dog mindst 4 uger.

B.

Stk. 5. Ved andre arbejders påbegyndelse træffes der aftale mellem bygherren og entreprenøren om fordeling af tilbudssummen på de enkelte poster af arbejdet efter disses værdi, for at senere stedfindende afdragsbetalinger kan ske på grundlag af denne fordelingsliste. Ved aftale om forandret betaling gives der fordelingslisten tilføjelse herom.

Stk. 6. Såfremt ikke andet særligt er bestemt, kan entreprenøren en gang hver måned indgive begæring om udbetaling af å conto beløb for udført arbejde. Der udbetales ham derefter inden tre uger det beløb, som det må erkendes, at der er ydet kontraktmæssige materialer eller arbejde for. Dog kan der tilbageholdes indtil 10 % af disse beløb til sikkerhed for arbejdets gode aflevering i dets helhed.

Stk. 7. Når det tilbageholdte beløb har nået 5 % af hele entreprisen summen, kan bygherren ikke forlange yderligere tilbageholdelse.

Stk. 8. For sådanne leverancer, som præsteres fuldt færdige i rater, ydes betalingen uden

fradrag, og alene den stillede garanti, jfr. § 17, tjener som sikkerhed i garantiperioden.

Stk. 9. Dersom bygherren ikke overholder den i stk. 6 foreskrevne 3 ugers frist for udbetaling af å conto beløb, og sådan betaling ej heller sker senest 1 uge efter, at han har modtaget skriftlig begæring derom fra entreprenøren, er denne berettiget til at standse arbejdet.

Stk. 10. I tilfælde af uenighed om den endelige opgørelse må det beløb, som parterne er enige om, at entreprenøren har til gode, ikke forholdes ham.

C.

Stk. 11. Alle leverancer og arbejder er i den tilstand, hvori de til enhver tid befinder sig, bygherrens ejendom, for såvidt de fastsatte betalingsvilkår er overholdt.

§ 23.

Transport på entreprisen summen.

Entreprenøren kan, medmindre andet særligt er bestemt, kun give transport på sit tilgodehavende til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af hans arbejde.

§ 24.

Twistigheder.

Stk. 1. Stridsspørgsmål, der opstår mellem bygherren og entreprenøren om deres indbyrdes retsforhold i anledning af arbejdet, afgøres endeligt og bindende af den voldgiftsret*),

*) Voldgiftsrettens præsidium består af en formand og to andre medlemmer, som tillige med to suppleanter vælges af Højesteret blandt dennes dommere eller for et af medlemmerne og en af suppleanternes vedkommende blandt Østre Landsrets dommere. Valget sker for fem år, dog at en valgt afgår i tilfælde af, at han udtræder af den ret, som han ved valget var medlem af.

Formanden bestemmer, i hvilket omfang de to andre medlemmer skal fungere som formand.

Voldgiftsretten består af formanden og to af Dansk Ingeniørforenings bestyrelse for hvert enkelt tilfælde efter sagens beskaffenhed udmeldte teknikere.

Dersom parterne enes derom, suppleres retten med præsidiets to andre medlemmer. Det samme skal ske, dels når det forlanges af en part, der anser sagen for at være af særlig betydning, dels når en part gør gældende, at stridsspørgsmålet helt eller aldeles overvejende er af juridisk karakter, og derfor påstår sagen afvist fra voldgiftsretten; i det førstnævnte tilfælde kan voldgiftsretten, uanset hvorledes spørgsmålet om sagsomkostninger iøvrigt afgøres, bestemme, at de udgifter, der er en følge af rettens suppling, skal udredes af den part, der har rejst krav herom, når retten skønner, at det ikke var tilstrækkeligt begrundet at fremsætte kravet.

der omhandles i Dansk Ingeniørforenings, af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler, medmindre spørgsmålene helt eller aldeles overvejende er af juridisk natur. Uenighed mellem parterne herom, afgøres endeligt og bindende af voldgiftsretten, der i dette tilfælde skal bestå af fem medlemmer; sagen skal afvises fra voldgiftsretten, hvis enten rettens flertal eller to af de juridiske medlemmer stemmer derfor.

Stk. 2. Om sagernes behandling gælder bestemmelserne i de ovennævnte voldgiftsregler.

Stk. 3. Dersom bygherren under hensyn til spørgsmålets beskaffenhed ønsker det, træder i stedet for den i stk. 1 nævnte voldgiftsret og

de for denne gældende voldgiftsregler den af Akademisk Arkitektforening i forening med Håndværksrådet nedsatte voldgiftsret**) og de for denne fastsatte, af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler.

Stk. 4. At tvisten henvises til voldgift eller rettergang, medfører ikke nogen lempelse i parternes gensidige forpligtelser.

Stk. 5. I tilfælde af søgsmål er parterne pligtige at give møde for den forligskommission og underret, hvorunder bygherren eller — om denne måtte foretrække det - arbejdsstedet henhører, med varsel som til indenfor kredsens område boende.

**) Om denne voldgiftsret gælder tilsvarende regler til de i note 1 nævnte.

Oversigt over organisationsforhold og organisationernes vedtægtsmæssige bestemmelser om pris- og licitationsforhold.

(Udarbejdet på grundlag af beretning fra prisdirektoratets tekniske udvalg og ajourført med de for

monopoltilsynet pr. 1. juni 1962 foreliggende oplysninger).

A.

Organisationsforhold.

Murer-, tømrer- og snedkerfaget.

1. I murer-, tømrer- og snedkerfaget er de københavnske mestre organiserede i Københavns Murer- og Stenhuggerlaug, Københavns Tømmerlaug og Københavns Snedkerlaug. I modsætning til murerlauget og tømrerlauget optager Københavns Snedkerlaug også mestre med bopæl i omegnskommunerne. I murer- og tømrerfaget er mestre i omegnskommunerne (herunder Gentofte) organiseret sammen med mestrene i provinsbyerne.

Københavns Murer- og Stenhuggerlaug og Københavns Tømmerlaug optager som medlem enhver faglært håndværksmester i det pågældende fag med bopæl inden for laugets område, og Københavns Snedkerlaug optager enhver, der har ret til at være arbejdsgiver i snedkerfaget.

Medlemmer af Entreprenørforeningen, som udfører murerarbejde, kan, selvom de ikke er faglærte murere, optages som medlemmer i Københavns Murer- og Stenhuggerlaug.

2. Murer-, tømrer- og snedkermestre i provinsbyerne er organiserede i lokale faglige foreninger, der atter er sammensluttede i centralforeninger. Der findes een centralforening i hvert fag: Centralforeningen af Murermestre i Danmark, Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark og Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark. Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark har sammen med Københavns Tømmerlaug dannet Tømrermestrenes Landssammenslutning, og Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark har sammen med

Københavns Snedkerlaug dannet Fællesforeningen af Danmarks Snedkermestre.

I murer- og tømrerfaget findes som hovedregel een lokal faglig forening i hvert fag i hver provinsby. Antallet af lokalforeninger er i de 2 fag tilsammen ca. 140, hvoraf 9 omfatter begge fag.

10 af de lokale murermesterforeninger i Nordsjælland er sammensluttet i en særlig afdeling, Centralforeningens Afdeling af Murermestre i Nordsjælland.

I snedkerfaget er der ca. 50 lokalforeninger.

De fleste af de lokale foreninger har selvstændige love og vedtægter, som dog skal godkendes af centralforeningerne.

Som medlem af de lokale foreninger under Centralforeningen af Murermestre i Danmark og Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark kan optages enhver faglært håndværksmester i det pågældende fag. Tømrermesterforeningerne optager tillige snedkermestre. Som medlem af de lokale foreninger under Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark kan optages enhver, der driver selvstændig snedkerforretning.

Medlemmer af Entreprenørforeningen, som udfører murerarbejde, kan, selvom de ikke er faglærte murere, optages som medlemmer af de lokale foreninger under Centralforeningen af Murermestre.

3. Mestre med bopæl i landdistrikterne er organiserede i fælles lokale foreninger, der optager både murer-, tømrer- og snedkermestre og undertiden også mestre i andre fag, f. eks. blikkenslagermestre. De lokale foreninger omfatter

som regel større landområder (herreder eller amter) og er ofte opdelt i mindre kredse. Lokalforeningerne er sammensluttet i landsdelsforeninger, som atter er sammensluttet i Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark. I alt er der 53 lokalforeninger.

Landsdelsforeningerne og de fleste af de lokale foreninger har selvstændige love og vedtægter, som skal godkendes af hovedorganisationen.

Til optagelse som medlem af de lokale foreninger under hovedorganisationen kræves i de fleste tilfælde, at den pågældende er faguddannet (eventuelt har bestået svende-, mester- eller anden fagprøve) og driver selvstændig virksomhed.

Uden for hovedorganisationen findes der 3 foreninger i landdistrikterne: Mesterforeningen for Bygningshaandværkere i Gl. Roskilde Amt, Nordsjællands Murer- og Tømrermesterforening og Sammenslutningen af Snedkermestre i Sønderborg amt.

4. Foreningernes formål er at værne medlemmernes økonomiske, faglige og organisationsmæssige interesser, herunder medlemmernes interesser i forholdet til arbejderne og disse organisationer.

De københavnske foreninger og de under afsnit 2 nævnte centralorganisationer samt Mesterforeningen for Bygningshaandværkere i Gl. Roskilde Amt og Nordsjællands Murer- og Tømrermesterforening er tilsluttet såvel Håndværksrådet som Dansk Arbejdsgiverforening.

Hovedorganisationen er ligeledes tilsluttet Håndværksrådet. Hverken hovedorganisationen eller de lokale foreninger under denne er tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening.

Centralforeningen af Muremestre i Danmark, Tømrermestrenes Landssammenslutning og hovedorganisationen fører på de tilsluttede lokalforeningers vegne overenskomstforhandlingerne med arbejdernes organisationer og har fastlagt regler for medlemmernes optræden under arbejdsstandsninger, ligesom de har fastlagt regler for mægling og voldgift i arbejdsstridigheder.

For de rene snedkermesterforeningers vedkommende føres overenskomstforhandlingerne af Fællesforeningen af Danmarks Snedkermestre.

5. De københavnske foreninger, Centralforeningen af Muremestre i Danmark, Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark, Central-

foreningen af Snedkermestre i Danmark, Hovedorganisationen samt Mesterforeningen for Bygningshaandværkere i Gl. Roskilde Amt, Nordsjællands Murer- og Tømrermesterforening og Sammenslutningen af Snedkermestre i Sønderborg Amt har alle udarbejdet licitationsregler.

De lokale foreninger under de tre centralforeninger er ikke bundet til at antage centralforeningernes licitationsregler, men kan selv bestemme, i hvilket omfang reglerne skal anvendes inden for lokalforeningens område. Af samtlige ca. 190 lokalforeninger er 161 anmeldt til monopoltilsynet. Heraf har 112 vedtaget centralforeningens licitationsregler, 32 har vedtægter, hvorefter bud indgives under fri konkurrence, medens 17 selv har udformet licitationsregler.

De lokale foreninger under hovedorganisationen er derimod pligtige at optage hovedorganisationens licitationsregler i deres vedtægter, men er ikke pligtige at praktisere dem.

Hovedorganisationen har tillige udarbejdet en vejledende fællesprisliste for de tilsluttede foreninger, jfr. afsn. 31.

6. På tværs af de øvrige organisationer findes Bygmesterforeningen på Fyn og Bygningshaandværkerforeningen for Lolland-Falster. Disse er sammenslutninger af de inden for foreningens geografiske område bestående lokale murer- og tømrermesterforeninger i provinsbyerne og de under hovedorganisationen hørende landhaandværkerforeninger. Foreningerne har fastsat regler om fælles anmelde- og afgiftspligt for medlemmer af de tilsluttede foreninger samt regler om, at medlemmerne skal følge den stedlige lokalforenings licitationsregler m. v., jfr. afsnit 7. Bygmesterforeningen på Fyn har endvidere indgået en række overenskomster med forskellige materialeleverandører. Bygningshaandværkerforeningen for Lolland-Falster har fastsat ensartede licitationsregler, således at de enkelte lokalforeninger kan vælge mellem at anvende disse licitationsregler eller at byde under fri konkurrence.

7. Mellem centralorganisationerne - herunder hovedorganisationen - indbyrdes, mellem disse og de københavnske foreninger og mellem adskillige lokale foreninger findes aftaler om samarbejde i licitationsspørgsmål, der praktisk talt dækker hele landet. Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark har dog ikke aftaler med centralorganisationen i tømrerfaget.

Efter disse aftaler skal medlemmerne af de deltagende organisationer, når de giver bud på, henholdsvis overtager, et arbejde inden for den anden organisations område, anmelde dette til den stedlige forening. Hvor det drejer sig om forskellige fag, gælder anmeldepligten dog kun entreprisbud eller arbejder, hvori der indgår arbejde i det »fremmede« fag. Til disse regler er oftest knyttet en regel om, at de »fremmede« mestre er pligtige at rette sig efter den stedlige forenings licitationsregler m. v. og hyppigt en regel om særavgift til den stedlige lokale forening, jfr. afsn. 33.

Foruden de nævnte aftaler findes enkelte overenskomster vedrørende andre forhold, jfr. afsn. 34.

Blikkenslager-, gas-, vand- og sanitetsfaget, smedefaget og varmebranchen m. v., herunder isoleringsarbejde og ventilationsanlæg.

8. De københavnske blikkenslagermestre er organiserede i Københavns Blikkenslager-, Gas-, Vand- og Sanitetslaug.

Uden for København findes der to centralforeninger. Foreningernes område er inddelt i kredse, som hver for sig danner en amts- eller lokalforening under centralforeningen med egen bestyrelse og formand.

Som medlem af Københavns Blikkenslager-, Gas-, Vand- og Sanitetslaug kan optages enhver, der driver lovlig næring som blikkenslagermester, kobber-, bly- og skiferdækker eller autoriseret gas-, vand- og sanitetsmester.

Som medlem af centralforeningerne kan optages enhver blikkenslager- og kobbersmedemester samt mestre eller virksomheder, der væsentligst beskæftiger sig med vand-, gas-, sanitets- og centralvarmearbejder. Ved siden af de to centralforeninger findes en mindre forening, Foreningen af Blikkenslagermestre paa Landet i Jylland, der optager enhver blikkenslager-, gas- og vandmester på landet.

9. I smedefaget findes der flere københavnske foreninger. Bygningssmedene står fortrinsvis i Klejnsmedemester- og Mekanikerforeningen for København og Omegn, som dog også optager maskinsmede.

Uden for København findes der to centralforeninger af smedemestre, der fortrinsvis har medlemmer med bopæl i provinsbyerne. Mestre- ne står direkte tilsluttet centralforeningerne.

Som medlem af centralforeningerne kan optages enhver smedemester eller mester i et dermed beslægtet fag med bopæl inden for foreningens område.

Desuden findes endnu to landsomfattende organisationer, Østifternes og Jyllands samvirkende Smedemesterforeninger, som har medlemmer i de mindre provinsbyer og i landdistrikterne. Disse centralorganisationer er sammenslutninger af lokale foreninger med egen bestyrelse og formand.

Som medlem af de lokale foreninger under Østifternes samvirkende Smedemesterforeninger kan optages enhver faglært mester ved smede- og maskinfaget, som opfylder alle kollegialforpligtelser.

10. Mange mestre, der udfører gas- og vand-, sanitets- og varmeinstallationer, er tilsluttet blikkenslagerorganisationerne. I København, Århus, Fredericia og Odense findes der dog særlige foreninger af gas- og vandmestre. Foreningerne har ikke nogen fælles organisation, men samarbejder med blikkenslager- og smedeorganisationerne.

Som medlem af Odense Varme-, Gas- og Vandmesterforening kan optages enhver, der har autorisation som gas- og vandmester i Odense eller omegn, og formentlig gælder tilsvarende optagelsesregler for Aarhus Gas- og Vandmesterforening og Fredericia Smede-, Vand- og Gasmesterforening.

Inden for varmebranchen findes der en organisation, Varmebranchens Licitationsforening, der som medlem optager ethvert firma, der beskæftiger sig med installation af varmeanlæg, ventilationsanlæg, isoleringsarbejder og lignende arbejder, og som er medlem af Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i København, Klejnsmedemester- og Mekanikerforeningen for København og Omegn, Sanitets-, Gas- og Vandmesterforeningen af 1919, Københavns Blikkenslager-, Gas- Vand- og Sanitetslaug eller Foreningen af Isoleringsfirmaer Øst for Storebælt.

Ventilationsentreprenører er organiseret i Foreningen af Ventilationsfirmaer (Ventilationsentreprenører), der som medlem kan optage ethvert firma, som er tilknyttet en faglig forening under Jern- og Metalindustriens Sammenslutning, og som foretager montage af ventilationsarbejder i et vist omfang.

11. De egentlige faglige foreninger har samme formål som de faglige foreninger i mu-

rer-, tømrer- og snedkerfaget, og ligesom i disse fag fører de centrale organisationer på de lokale foreningers vegne overenskomstforhandlinger med arbejdernes organisationer og har fastlagt regler for medlemmernes optræden under arbejdsstandsninger m.v.

Jyllands og Østifternes samvirkende Smedemesterforeninger er kun tilsluttet Håndværksrådet. De øvrige - med undtagelse af Fredericia Smede-, Vand- og Gasmesterforening - er tillige tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening.

Københavns Blikkenslager-, Gas-, Vand- og Sanitetslaug, Centralforeningerne for Blikkenslager- og Kobbersmedestre i Jylland og Østifterne, Centralforeningerne af Smedestre i Jylland og Østifterne samt Jyllands og Østifternes samvirkende Smedemesterforeninger samarbejder i licitationsspørgsmål. Gas- og vandmesterforeningerne i Århus, Fredericia og Odense og Foreningen af Blikkenslagermestre paa Landet i Jylland har tilsluttet sig dette samarbejde.

Organisationerne har vedtaget enslydende licitationsregler, der administreres gennem Fælleslicitationskontoret.

Der er oprettet lokale meldekontorer, som modtager anmeldelser og giver tilbagemelding. Licitationserklæring og erklæring om udregningsvederlag fremsendes ved Fælleslicitationskontorets foranstaltning (direkte eller fra de lokale meldekontorer). De bydende indkaldes til møde gennem anmeldekontorerne, og mødelederen udpeges af de samarbejdende mesterforeninger med hensyntagen til de i licitationen deltagende mestres tilhørsforhold.

Varmebranchens Licitationsforening, hvis arbejdsområde omfatter varmeanlæg i København samt isoleringsarbejder, har til formål at varetage medlemmernes interesser over for byggherrer og myndigheder og søge at opnå, at udbudt arbejde betales efter dets værd. Foreningen har ingen opgaver i forholdet til arbejdernes organisationer og er hverken tilsluttet Håndværksrådet eller Dansk Arbejdsgiverforening. Medlemmernes interesser i denne forbindelse varetages af de faglige organisationer, som medlemmerne iøvrigt er tilsluttet.

Foreningen har vedtaget licitationsregler og samarbejder med Fælleslicitationskontoret. For så vidt angår installation af varmeanlæg, varetages administrationen af licitationsbestemmelserne for begge organisationers medlemmer for arbejder i København af Varmebranchens Licitationsforening og for arbejder i provinsen af Fælleslicitationskontoret.

Foreningen af Ventilationsfirmaer (Ventilationsentreprenører), der er uden tilknytning til Håndværksrådet og Dansk Arbejdsgiverforening, og hvis daglige administration varetages af Jern- og Metalindustriens Sammenslutning, har vedtaget regler om anmeldepligt, tilbagemelding og om afholdelse af møder forud for en licitation.

Malerfaget.

12. De københavnske malermestre er organiserede i Københavns Malerlaug. Uden for København findes der to centralforeninger, Centralforeningen for Malermestre under Arbejdsgiverforeningen (C.M.A.) og Centralforeningen af Malermestre i Danmark (C.M.D.). C.M.A. har fortrinsvis medlemmer med bopæl i provinsbyerne. C.M.D. har medlemmer såvel i provinsbyer som i landdistrikter. Begge centralforeninger er opbygget af lokale foreninger med selvstændig bestyrelse og formand og de fleste tillige med selvstændige love, som skal godkendes af centralforeningerne. Centralforeningerne optager tillige enkeltmedlemmer fra områder, hvor der ikke findes nogen lokalforening.

Italt findes der 98 lokalforeninger under C.M.A. og C.M.D. Sammen med Københavns Malerlaug har centralforeningerne dannet en fællesorganisation, Landsforeningen af Danske Malermestre.

Som medlem af Københavns Malerlaug og de lokale foreninger under centralforeningerne kan optages enhver faglært malermester.

13. Københavns Malerlaug og de to centralforeninger har samme formål som de faglige organisationer i murer-, tømrer- og snedkerfaget, og ligesom i disse fag fører centralforeningerne på de lokale foreningers vegne overenskomstforhandlinger med arbejdernes organisationer og har fastlagt regler for medlemmernes optræden under arbejdsstandsninger og for mægling og voldgift i arbejdsstridigheder. De er alle tilsluttet Håndværksrådet. Københavns Malerlaug og C.M.A. er tillige tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening.

Landsforeningen, hvis formål er at varetage alle malerfagets interesser, har udarbejdet en prisliste, jfr. afsn. 31, og ensartede licitationsregler for alle tre organisationer. Disse regler er kun gældende for medlemmerne i det omfang, den stedlige lokalforening har vedtaget at følge dem. Så godt som alle lokalforeninger har dog vedtaget reglerne. De administreres af

den lokalforening, inden for hvis område arbejdet udføres.

El-installatørfaget.

14. I el-installatørfaget findes der fire organisationer, som samarbejder gennem et fælles prisudvalg.

Der er to foreninger i København: Elektroinstallatørforeningen for København samt Elektroinstallatørsammenslutningen.

Endvidere er der en forening for el-installatører med bopæl uden for København, Elektroinstallatørforeningen for Provinsen.

Endelig findes der en landsomfattende forening, Elektroinstallatørernes tekniske og økonomiske Sammenslutning, Protektor, som optager medlemmer over hele landet. Foreningens medlemmer er delvis de samme som medlemmerne i de tre andre foreninger. Det er dog ikke alle medlemmer i disse, som er tilsluttet Protektor, og Protektor har en del medlemmer, som ikke er tilsluttet andre foreninger.

Protektor er opdelt i kredse, der virker som lokale anmeldekontorer.

Som medlem af organisationerne i el-installatørfaget kan optages enhver virksomhed, såfremt indehaveren, direktøren eller en til virksomheden efter fastsatte regler knyttet person har autorisation som elektroinstallatør.

15. Elektroinstallatørforeningen for København og Elektroinstallatørforeningen for Provinsen har til formål at varetage medlemmernes faglige, økonomiske og organisationsmæssige interesser. De er begge tilsluttet Håndværksrådet og Dansk Arbejdsgiverforening og varetager overenskomstforhandlinger med arbejdernes organisationer m. v.

Elektroinstallatørsammenslutningens formål er at varetage medlemmernes faglige, økonomiske og kollegiale interesser. Sammenslutningen er hverken tilsluttet Håndværksrådet eller Dansk Arbejdsgiverforening, men samarbejder med de øvrige foreninger gennem Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg.

Protektors formål er at varetage medlemmernes tekniske, økonomiske og kollegiale interesser og at samarbejde med fabrikanter og grossister samt andre organisationer med tilknytning til branchen for at opnå billigt mulige materiale priser for medlemmerne og et rimeligt prisniveau for el-installationer og brugsgenstande.

Protektor er hverken tilsluttet Håndværksrådet eller Dansk Arbejdsgiverforening og har

kun opgaver i relation til pris- og licitationsforhold samt i forholdet til leverandører.

Ved en overenskomst mellem Protektor og Elektroinstallatørforeningerne i København og Provinsen er der for alle tre organisationers medlemmer fastlagt ensartede vejledende regler om prisberegning og regler for anmeldelse af prisafgivelse og for licitationsforhold, ligesom der er oprettet et særligt organ, Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg, som bestemmer, i hvilket omfang reglerne skal anvendes, og administrerer dem. Overenskomsten er tiltrådt af Elektroinstallatørsammenslutningen.

Protektor har endvidere aftale med en række leverandører af elektriske artikler om bonifikationsordninger for foreningens medlemmer.

Andre håndværksfag.

16. I glarmesterfaget findes een landsomfattende organisation, Glarmesterlauget i Danmark, der er opdelt i 3 underafdelinger.

Lauget har til formål at varetage mestrenes interesser i forholdet over for arbejderne samt deres interesser iøvrigt. Lauget er tilsluttet Håndværksrådet og Dansk Arbejdsgiverforening.

Lauget har fastsat ensartede regler om anmeldepligt for tilbudsarbejder gældende for alle tre afdelinger. Hver afdeling har vedtaget en minimumsprisliste for reparationsarbejde gældende inden for afdelingens område. 1. afdeling har tillige udarbejdet licitationsregler gældende for arbejder, der udføres inden for afdelingens område. Disse regler praktiseres dog ikke.

I 9 provinsbyer har medlemmerne af lauget dannet lokale foreninger med selvstændige vedtægter og licitationsregler.

I stenhuggerfaget findes der en organisation for københavnske mestre, Stenhuggerlauget, samt 3 landsdelsforeninger, der er sammensluttet i Stenindustriens Hovedbestyrelse og derigennem tilsluttet Håndværksrådet og Dansk Arbejdsgiverforening. Stenindustriens Hovedbestyrelse har vedtaget regler om anmeldepligt, beskyttelse af bud og udregningsvederlag samt om forbehold mod visse udenforstående firmaer, jfr. afsn. 24 og 26.

I gulvbelægningsbranchen findes en landsomfattende forening, Gulvbelægningsbranchens Arbejdsgiverforening, der er tilsluttet Håndværksrådet og Dansk Arbejdsgiverforening. Foreningen har vedtaget licitationsregler.

Anlægsgartnerfaget.

17. Inden for anlægsgartnerfaget er der dannet en landsomfattende forening, Landsforeningen af danske anlægsgartnere, hvis formål er **at** fremme standens erhvervsmæssige interesser, herunder opretholde en passende licitationsordning.

Som medlem af foreningen kan optages enhver selvstændigt arbejdende anlægsgartner.

Foreningen har lovbestemmelser om overenskomstforhandlinger og mæglingssager.

Endvidere har foreningen vedtaget regler om anmeldelse og indgivelse af bud, beskyttelse af underhånds- og licitationsbud samt en vejledende kalkulationstabel for udførelse og vedligeholdelse **af** haveanlæg.

Entreprenørfaget.

18. Inden for entreprenørfaget findes den landsomfattende forening, Entreprenørforeningen. Foreningen er ikke opdelt i lokale kredse. Medlemmer, der har særlige interesser for udførelse af arbejde inden for et bestemt afgrænset område, kan dog oprette afdelinger med egen bestyrelse og vedtægter, der skal godkendes af Entreprenørforeningen. Der er således en asfaltsektion og en betonvaresektion.

Som medlemmer af Entreprenørforeningen kan optages enkeltvirksomheder i entreprenør- og sideordnede fag, der har entreprenørvirksomhed som hovederhverv.

Uden for landsforeningen findes en enkelt entreprenørforening: Entreprenørsammenslutningen af 1946, Randers.

19. Entreprenørforeningens formål er at varetage medlemmernes interesser og bidrage til en heldig ordning af arbejdsforholdene. Foreningen er tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening, men står ikke tilsluttet Håndværksrådet. Foreningen fører overenskomstforhandlinger med arbejdernes organisationer og har fastlagt regler for medlemmernes optræden under arbejdsstandsninger m. v. Endvidere har foreningen udarbejdet licitationsregler og vejledende prisberegningsregler for regningsarbejder, der udføres som selvstændig entreprise. Asfaltsektionen har anmeldebestemmelser, og betonvaresektionen virker som lokalforening for Landsforeningen Dansk Betonvare-Industri.

Entreprenørforeningen har truffet aftale med Centralforeningen af Murermestre i Danmark og med Centralforeningens Afdeling for Murermestre i Nordsjælland om samarbejde i lici-

tationsspørgsmål, herunder om gensidig anmeldepligt og om fordeling af behandlingen af licitationssager. De bydende er som hovedregel pligtige at rette sig efter den behandlende organisations bestemmelser. Endvidere samarbejder foreningen - uden formelt at have truffet aftaler herom - ved licitationer med Københavns Murer- og Stenhuggerlaug og med flere lokale foreninger inden for centralorganisationen i tømrerfaget, og de enkelte organiserede mestre underkaster sig i almindelighed Entreprenørforeningens regler i konkrete tilfælde, hvor der gives bud på arbejder, der falder ind under Entreprenørforeningens område, uanset at de ikke har pligt hertil.

Entreprenør foreningen samarbejder endvidere med Landsforeningen Dansk Betonvare-Industri, jfr. bilag 7, side 123.

Entreprenørsammenslutningen af 1946, der afslutter overenskomster med Dansk Arbejdsmandsforbund, har ikke konkurrencebegrænsende aftaler.

Lokale arbejdsgiverorganisationer, herunder byggefagssammenslutninger.

20. Foruden i de lokale faglige foreninger er de mestre, der er medlemmer af organisationer, som er tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening, organiserede i lokale sammenslutninger på tværs af fagdelingen. De lokale sammenslutninger af arbejdsgiverforeningens medlemmer i provinsen omfatter som regel alle de stedlige medlemmer af arbejdsgiverforeningen, herunder også industridrivende og handlende.

Sammenslutningerne har bl. a. til formål **at** tilvejebringe og styrke det kollegiale forhold mellem medlemmerne og at varetage arbejdsgivernes interesser udadtil, bl. a. over for andre organisationer, kommunale institutioner og lignende.

Håndværksmestrene i bygge- og anlægsfagene i en række lokale arbejdsgiverforeninger **har** truffet særlige aftaler, som i nogle byer **har** fået den form, at der er oprettet »byggefagssammenslutninger«. Disse aftaler indeholder undertiden bestemmelser om forholdsregler mod mestre uden for arbejdsgiverforeningen, jfr. afsn. 26 og 27.

De kooperative byggevirksomheder.

21. Ved siden af de faglige mesterorganisationer findes Byggefagenes kooperative Landsammenslutning, der er en sammenslutning **af**

kooperative virksomheder inden for de forskellige fag. Sammenslutningen er tilsluttet Det kooperative Fællesforbund i Danmark.

Som medlem kan optages enhver byggefags-virksomhed, der opfylder betingelserne for optagelse i Det kooperative Fællesforbund. Her-til kræves, at virksomheden har tilknytning til arbejderklassen eller arbejderorganisationerne, og at dens opgave er at gavne den forbrugende befolkning og de arbejderorganisationer, hvor-fra den er udgået. Virksomheden, dens vedtæg-ter, art og område skal godkendes af fællesfor-bundets forretningsudvalg eller repræsentant-skab.

For at kunne godkendes skal virksomheden være organiseret efter nærmere fastsatte ret-ningslinier. Som regel er virksomhederne orga-niserede enten som andelsselskab med begræn-set ansvar eller som aktieselskab. Andelshavere (aktionærer) kan alene være medlemmer af den lokale fagforening for det pågældende fag samt fagorganisationer, andre organisationer inden for arbejderbevægelsen og kooperative virk-somheder, der er tilsluttet fællesforbundet. Ud-

betaling af udbytte er efter vedtægterne begræn-set, i de fleste tilfælde til 5 pct.

Enkelte af de omhandlede virksomheder er organiserede som gensidige selskaber med ube-grænset ansvar, men følger iøvrigt ovennævnte retningslinier.

Byggefagenes kooperative Landssammenslut-nings formål er at arbejde for Kooperationens videre udbredelse inden for byggefagene, at støtte og udvikle de tilsluttede virksomheders samarbejde indbyrdes og med andre kooperative virksomheder og at søge tilvejebragt de bedst mulige arbejdsvilkår for byggefagskooperatio-nen.

I forholdet til de i virksomheden beskæfti-gede arbejdere følger de kooperative virksom-heder som regel de mellem arbejdsgiverforenin-gen og fagforbundene indgåede overenskom-ster.

Sammenslutningen vedtog i april 1947 regler om udskydning af bud ved licitation, beskyttel-se af underhåndsbud og licitationsbud samt ud-regningsvederlag for licitationsbud. Reglerne, der dog næsten ikke har været anvendt, er nu ophævet.

B.

Indholdet af organisationernes vedtægtsmæssige bestemmelser om pris- og licitationsforhold.

Regler om anmeldelse.

22. De fleste organisationer har regler, hvor-efter mestre, der agter at give tilbud på et ar-bejde, skal anmelde dette til deres organisation, inden budet afgives. I mange tilfælde er der fastsat en undergrænse, således at bud på ar-bejder under et vist beløb - som regel 500 eller 1000 kr., for Entreprenørforeningen dog 5.000 kr. (for asfaltsektionen 2.000 kr. for såvidt an-går licitationsbud) og for ventilationsarbejder og gulvbelægningsarbejder 10.000 kr. - ikke skal anmeldes. Fristen for anmeldelsen varierer fra 8 dage til 24 timer før budets afgivelse. Isoleringsarbejder anmeldes kun, hvis bud gives direkte til stat og kommune eller til arkitekt eller ingeniør, der udbyder på bygherrens vegne.

Til reglerne om anmeldelse er i nogle orga-nisationer, nemlig - foruden enkelte lokale mur- og tømrermesterforeninger — organisatio-nerne inden for blikkenslager-, gas-, vand-, san-itets-, smede-, varme- og ventilationsfaget og inden for elektroinstallatørfaget samt til Entre-prenørforeningens licitationsbestemmelser knyt-

tet en regel om, at bud ikke må afgives, før anmelderen har modtaget tilbagemelding fra organisationen med oplysning om navnene på de øvrige, som har meddelt, at de vil give bud på samme arbejde.

Afholdelse af møder forud for tilbuds-givningen.

23. De interesserede organisationer indkal-der ofte de bydende til møde for at søge mulige mangler ved tegninger m. v. afhjulpet eller ar-bejdsbetingelser lempet. På sådanne møder ved-tages eventuelt ensartede tilbudsforbehold. Af-gørelse om tilbudsforbehold af denne art træf-fes i mange organisationer ved afstemning, så-ledes at alle medlemmer er bundet til at følge afstemningsresultatet. Sædvanligvis er alminde-lig stemmeflertal tilstrækkeligt.

En række af håndværkets landsomfattende organisationer har erklæret sig indforstået med, at bygherren, såfremt han har underskrevet lici-tationserklæring, bør have adgang til sådanne

møder. I de inden for blikkenslager-, smede- og varmfagene vedtagne fælles licitationsregler, der administreres af Fælleslicitationskontoret og i vedtægterne for Centralforeningen af Snedkermestre er det fastsat, at bygherren skal opfordres til at deltage i sådanne drøftelser. Tilsvarende bestemmelser findes inden for malerfaget. I el-faget gøres bygherren akid opmærksom på, at han kan få lejlighed til at deltage i eventuelle forhåndsmøder. Entreprenørforeningen retter, såfremt der efter et møde findes at være anledning dertil, henvendelse til bygherren, og undertiden udsender denne derefter supplerende oplysninger eller ændringer til udbudsmaterialet til samtlige firmaer, der har afhentet tegninger m, v. Landsforeningen af danske anlægsgartnere har bestemt, at foreningens anmelde- og licitationsudvalg kan optage forhandlinger med den udbydende med henblik på udsendelse af supplerende eller forklarende oplysning til licitationsdeltagerne.

Beskyttelse af bud.

24. I samtlige fag anvendes reglen om, at uden organisationens samtykke må intet i licitationen deltagende medlem, hvis bud er højere end et andet bud, indgå på nedsættelse af sit bud eller på ændring af arbejdsbetingelser.

I tilknytning til disse regler har nogle organisationer vedtaget, at i tilfælde, hvor bygherren har indledet forhandlinger med den billigste om at overtage arbejdet, må de andre tilbudsgivere ikke forhandle med bygherren, så længe han forhandler med den billigste tilbudsgiver, og hvis disse forhandlinger afbrydes, fordi den billigste ikke vil gå ind på bygherrens betingelser, må ingen af de andre gå ind på disse betingelser eller gå uden om de betingelser, den billigste ville gå med til, før sagen har været forelagt organisationen, som bestemmer, om de betingelser, den billigste har stillet, kan ændres.

Reglerne om, at medlemmer, der ikke deltager i licitationen, ikke må afgive underhåndsbud på arbejdet, anvendes ligeledes i samtlige fag. Reglen om, at ved omlicitation, hvor begge licitationer er ikke-offentlige, skal enhver, der har deltaget i den tidligere licitation, være indbudt til at deltage i den ny, anvendes også i alle fag, dog bortset fra anlægsgartnerfaget.

Alle de nævnte regler er vedtaget af de centrale organisationer som led i disses licitationsregler. Inden for murer-, tømrer-, snedker- og malerfagene gælder der således i de lokale foreninger, som har vedtaget centralorganisationer-

nes licitationsregler, jfr. afsn. 5. Desuden er de vedtaget af de københavnske foreninger samt helt eller delvis af to lokale arbejdsgiverforeninger, af nogle lokale murer- og tømrermesterforeninger, der ikke har vedtaget centralorganisationernes øvrige licitationsregler og af enkelte lokale foreninger, som står uden for de centrale organisationer.

De fleste af organisationerne har tillige vedtaget regler om, at efter licitationen må intet medlem uden organisationens samtykke overtage arbejdet efter regning eller for egen regning. Beskyttelsen er tidsbegrænset. Disse regler findes dog ikke i malerfaget og i entreprenørfaget og heller ikke i Københavns Tømrerlaug.

Inden for murer-, tømrer- og snedkerfaget samt i anlægsgartnerfaget findes endvidere en regel om, at der, såfremt der to gange har været afholdt licitation på grundlag af samme tegninger og beskrivelser, ikke uden organisationens samtykke påny må gives tilbud på arbejdet fra nogen af organisationens medlemmer. Dette forbud er ikke tidsbegrænset,

løvrigt har mange organisationer vedtægtsbestemmelser, der tilsigter at gennemføre reglen om, at bygherren ved ikke-offentlig licitation skal antage det laveste bud eller forkaste dem alle.

25. Reglerne om, at organisationen, når der er afgivet to underhåndsbud på et arbejde, kan forbyde medlemmerne at give underhåndsbud på arbejdet uden organisationens samtykke, og at organisationen, såfremt arbejdet senere udbydes i ikke-offentlig licitation, kan kræve, at enhver, der har givet underhåndsbud, skal indbydes til at deltage i licitationen, er vedtaget af de centrale organisationer i de forskellige fag, dog tillader Landsforeningen af danske Anlægsgartnere, at der afgives tre underhåndsbud på et arbejde, og denne organisation har ikke vedtaget sidstnævnte regel. Ligeledes er disse regler vedtaget af de københavnske organisationer, dog at Københavns Tømrerlaug ikke har vedtaget sidstnævnte regel. Endvidere er reglerne vedtaget helt eller delvis af nogle af de lokale murer- og tømrermesterforeninger, der ikke har vedtaget centralorganisationernes øvrige licitationsregler, og af de få lokale foreninger, som står uden for centralorganisationerne. En af de lokale muremesterforeninger tillader dog, at der afgives tre underhåndsbud.

Inden for malerfaget er det bestemt, at organisationen, hvis der ikke foreligger tegninger

og beskrivelser af arbejdet, sammen med de bydende skal opstille en beskrivelse, på grundlag af hvilken budene skal udregnes. Bygherren eller dennes repræsentant indbydes til at deltage i mødet herom.

Nogle organisationer har tillige regler om, at et arbejde, på hvilket der er indhentet underhåndsbud, ikke uden samtykke fra organisationen må udføres i regning.

Også beskyttelsen af underhåndsbud er tidsbegrænset.

Kegler om forbehold.

26. Regler om forholdet til udenforstående virksomheder findes for tiden i en række lokale organisationer og falder i 2 hovedgrupper:

- a. Regler om, at organisationen, når der ikke er underskrevet licitationserklæring, kan pålægge medlemmerne at tage forbehold om, at budet ikke må åbnes, hvis der åbnes bud fra uorganiserede eller eventuelt fra mestre uden for en række nærmere angivne organisationer.
- b. Regler om, at organisationen, når der ikke er underskrevet licitationserklæring, kan pålægge medlemmerne at tage forbehold om, at budet ikke må åbnes, hvis der åbnes bud fra mestre, som ikke indgår på organisationens licitationsregler.

Københavns Tømrerlaug, 18 lokale murer-, tømrer- og snedkermesterforeninger, herunder 2 landhåndværkerforeninger, 2 malermesterforeninger, Stenindustriens Hovedbestyrelse og Gulvbelægningsbranchens Arbejdsgiverforening samt 2 lokale arbejdsgiverforeninger har regler af type a.

51 landhåndværkerforeninger, 8 andre lokale murer-, tømrer- og snedkermesterforeninger, 41 malermesterforeninger og 2 lokale arbejdsgiverforeninger har regler af type b.

Elektroinstallatørerne har en regel om, at foreningen, hvis licitationserklæring ikke er underskrevet, kan bestemme, at bud ikke må afgives, medmindre bygherren afstår fra at modtage bud fra uorganiserede mestre.

De organisationer, hvis licitationsregler administreres af Fælleslicitationskontoret, jfr. afsn. 11, har vedtaget, at der ved forhåndsmøder, når licitationserklæring er nægtet underskrevet, såfremt det af tilbudsgivende anses for formålstjenligt, kan tages forbehold over for budåbning sammen med firmaer, der ikke sam-

arbejder ved licitationsbestemmelser som de vedtagne.

27. Vedtægtsbestemmelser vedrørende forbud mod at arbejde på byggeplads sammen med udenforstående falder i 2 hovedgrupper:

- a. Regler om, at bud skal betinges af, at de øvrige arbejder vedrørende det pågældende byggeforetagende ikke overdrages til en uorganiseret mester, som benytter medhjælp i sin virksomhed.
- b. Regler om, at bud, når der ikke er underskrevet licitationserklæring, skal betinges af, at de øvrige arbejder vedrørende det pågældende byggeforetagende overdrages til mestre, der er tilsluttet Dansk Arbejdsgiverforening eller andre organisationer, med hvilke der er aftale om samarbejde, eller til kooperative virksomheder, som er tilsluttet Det kooperative Fællesforbund i Danmark og følger de på stedet gældende anmelderegler.

Regler af type a er vedtaget af 63 lokale murer-, tømrer- og snedkermesterforeninger, heraf 52 landhåndværkerforeninger, samt af den lokale arbejdsgiverforening i Hobro og af samtlige håndværksfag vedrørende tilbud til Lyngby-Tårnbæk kommune. Byggefagenes sammenslutning i Esbjerg har vedtaget et tilsvarende forbehold, som dog ikke finder anvendelse over for Esbjerg kommune, idet der er aftale med kommunen om, at de uorganiserede mestres bud skal reguleres sammen med de organiserede mestres bud ved kommunens licitationer.

I flere lokale murer- og tømrermesterforeninger er forbeholdene begrænsede til kun at gælde murer-, tømrer- og eventuelt snedkerarbejdet.

Regler af type b er vedtaget af 9 arbejdsgiverforeninger, af 11 lokale murer-, tømrer- og snedkermesterforeninger og af 10 malermesterforeninger.

Licitationsformerne.

28. Nogle organisationer har ikke vedtaget udskydningsregler, således at tilbud skal indgives under fri konkurrence. Dette gælder 32 anmeldte lokalforeninger inden for murer- og tømrerfaget og inden for snedkerfaget. Inden for malerfaget har 1 lokalforening ikke vedtaget udskydningsregler. Der er en tendens til, at et stigende antal lokalforeninger vedtager licitationsregler.

De fleste organisationer har vedtaget regler, der giver hjemmel til at forelægge licitationserklæring og anvende udskydningsreglerne, uden at organisationen dog er bundet til at benytte denne adgang. Nogle foreninger, f. eks. glarmester laugets 1. afdeling og lokalforeninger inden for snedkerfaget, forelægger sjældent erklæringen. Andre organisationer - således Elektroinstallatørernes Fælles-Prisudvalg - forelægger principielt altid erklæringen.

I denne forbindelse kan anføres, at Byggefagernes kooperative Landssammenslutning hidved vedtaget regler om udskydning af bud, men kun en enkelt gang for år tilbage forelagde licitationserklæring. (Organisationens licitationsregler er ophævet i juni 1957).

Glarmesterlaugets 1. afdeling og 6 lokale foreninger i murer-, tømrer- og snedkerfagene samt Gulvbelægningsbranchens Arbejdsgiverforening har regler om forelæggelse af licitationserklæring uden at have regler om forhåndsregulering. Inden for disse organisationers område bevirker nægtelse af at underskrive licitationserklæring derfor, at budene indgives under fri konkurrence.

I de fleste tilfælde har organisationerne imidlertid vedtaget regler for forhåndsregulering, jfr. afsn. 30.

Udskydning.

29. I *murer- og tømrerjaget* begæres udskydning principielt på basis af en kontrolpris. Efter centralforeningernes regler skal der ved offentlige licitationer, såvidt det er muligt, foretages en udregning på foreningens foranstaltning. De tilbudsgivende skal efter vedtægterne indsende deres tilbudssumme - og på forlangende tillige detaljerede udregninger - til foreningen inden det tidspunkt, der fastsættes i hvert enkelt tilfælde. Dette tidspunkt skal ligge efter - eventuelt samtidig med - licitationen. Centralforeningen af Murermestre i Danmark og Centralforeningen af Tømrermestre i Danmark har fastsat en regel om, at foreningen skal begære sådanne bud udskudt, som ligger under foreningens udregning med fradrag af en vis tolerance, der udgør 3 pct. for bud indtil 100.000 kr. og 2 pct. for bud over 100.000 kr.

Uanset at foreningerne efter reglernes ordlyd skal fremsætte begæring om udskydning af bud, der efter reglerne er for lave, antages det, at organisationerne i praksis ikke i alle tilfælde følger sig bundet til at fremsætte udskydningsbegæring.

Efter ordlyden gælder reglerne kun for offentlige licitationer, men organisationerne har i tilfælde, hvor der er fremsat begæring om udskydning af bud ved ikke-offentlige licitationer, hidtil fulgt samme regler.

Nogle lokale murer- og tømrermesterforeninger følger regler, der afviger fra centralorganisationernes regler. De fleste af disse er tilsluttet Centralforeningens Afdeling for Murermestre i Nordsjælland og har vedtaget tilsvarende regler som vedtaget i Københavns Murer- og Stenhuggerlaug.

I Københavns Murer- og Stenhuggerlaug begæres udskydning undertiden efter en kontrolpris. Udskydningen er dog betinget af, at mindst $\frac{2}{3}$ af mødedeltagerne stemmer herfor. I andre tilfælde beregnes ikke kontrolpris, og i så fald vil udskydning i almindelighed kun blive begæret, når tilbudsgiveren erkender berettigelsen af at blive udskudt.

Københavns Tømrerlaug begærer udskydning efter en analyse, og det kræves, at mindst $\frac{2}{3}$ af mødedeltagerne stemmer for en udskydning.

Inden for *snedkerjaget* anvendes også ofte kontrolpris. Efter de af Københavns Snedkerlaug anmeldte regler kan lauget således begære bud udskudt, som ligger mere end 5 pct. under laugets udregning, og Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark har regler om, at udskydning efter lokalforeningens eller de bydendes valg enten kan begæres efter kontrolberegning eller efter analyse. Der er ikke fastsat regler om tolerance, hvis der anvendes kontrolberegning. Ved udskydning efter analyse afholdes møde med de bydende, og efter analysen afgør mødelederen og to bisiddere — der ikke må deltage i licitationen — hvilke bud der må anses som værende for lave; dog kan mødelederen, såfremt han finder det fornødent, kræve $\frac{2}{3}$ flertal for at begære udskydning. Der føres et mødereferat, som underskrives af mødedeltagerne. Reglerne gælder både for offentlige og ikke-offentlige licitationer.

Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark, hvis arbejdsområde dækker både murer-, tømrer- og snedkerfaget, har vedtaget, at bud, der må anses for at være for lave, begæres udskudt, dog således at udskydning ikke kan kræves, med mindre bud under 25.000 kr. er mindst 5 pct. og bud på 25.000 kr. og derover er mindst 4 pct. lavere end foreningens udregning. For ikke-offentlige licitationer med 3, 4 eller 5 deltagere over boligbyggeri med et samlet etageareal på over 1500 m² anvendes dog regler svarende til En-

t rep ren ørf oren ingens regler for udskydning af bud, jfr. nedenfor.

I de under Fælleslicitationskontoret samarbejdende organisationer inden for *blikkenslager-, smede- og varmfaget* foretages udskydning på basis af en i et møde efter licitationen foretagen analyse, og afgørelse af, hvilke bud der må anses som værende for lave, træffes af mødelederen efter forhandling med de fremmødte. Der optages mødereferat, der underskrives af mødedeltagerne.

Udskydningsbegæringen skal indeholde en specificeret begrundelse for, hvorfor et bud må anses som for lavt.

Efter Varmebranchens Licitationsforenings regler afgør mødelederen efter stedfunden drøftelse på et møde efter licitationen, om bud skal begæres udskudt.

I *malerfaget* indsender de bydende samtidig med licitationens afholdelse deres udregninger med mål og priser til foreningens tillidsmand. Foreningen kan begære et bud udskudt, hvis det er for lavt efter de almindelige i licitationskommissionens betænkning anførte retningslinier. Udskydning baseres på en af foreningen ud fra fagets vejledende prisliste beregnet pris med en tolerance på 7 pct.

I *elektroinstallatørfaget* har Elektroinstallatøremes Fællesprisudvalg ret til at begære for lave bud udskudt, og medlemmerne er pligtige til over for udvalget at fremlægge alle oplysninger til brug ved bedømmelsen heraf. Et bud anses som for lavt, når det er for lavt efter de almindelige i licitationskommissionens betænkning anførte retningslinier herfor.

Ved udskydning anvendes en tolerance på 5 pct. på den af foreningen udregnede pris, der for arbejder under en vis størrelse baseres på fagets vejledende normalpriskurant.

I *glarmesterlaugets* 1. afdeling går reglerne ud på, at organisationen kan begære for lave bud udskudt. Der er ikke fastsat regler om, hvornår et bud må anses som for lavt. Efter det oplyste har udskydningsbegæring kun været fremsat i enkelte tilfælde. Endvidere har de lokale foreninger uden for faget anmeldt regler om udskydning, således at et bud anses som for lavt, når det ikke dækker tariffmæssig arbejds løn, udgift til materialer, generalomkostninger og en rimelig fortjeneste.

Efter *Entreprenørforeningens* regler om udskydning, der gælder både offentlige og ikke-

offentlige licitationer, kan enhver licitationsdeltager, hvis det viser sig, at der er givet bud, som skønnes at være for lave, henvende sig til Entreprenørforeningen og forlange indkaldt til møde til afgørelse af, om de tilbud, der menes at være for lave, skal begæres udskudt i henhold til reglerne i licitationskommissionens betænkning. De bydende er pligtige at deltage i mødet, enten personligt eller ved fuldmagt til et medlem af foreningen, hvis firma har givet bud. Intet firma kan dog have mere end to fuldmagter. På mødet afgøres, hvis mindst to trediedele af licitationsdeltagerne stemmer derfor, om man vil begære et eller flere bud udskudt som værende for lave. Det er dog en betingelse, at mindst halvdelen af licitationsdeltagerne deltager i mødet. Ved fastsættelse af antal licitationsdeltagere ved afstemningen medregnes ikke de licitationsdeltagere, der undlader at deltage i mødet uden at have givet gyldig fuldmagt.

Gulvbelægningsbranchens Arbejdsgiverforening udskyder enten efter analyse, såfremt $\frac{2}{3}$ af de tilbudsgivende stemmer derfor, eller efter en kontrolberegning med en tolerance på 3 pct.

Landsforeningen af danske Anlægsgartnere foretager ikke udskydning, men foreningens anmelde- og licitationsudvalg skal tage initiativet til, at der ved kollegial voldgift skrides ind over for urimeligt lave bud.

Forhåndsregulering.

30. I *murer- og tømrerfaget* sker forhåndsregulering som regel efter en middelpriberegning i forbindelse med en tolerance på 8 pct. Enkelte organisationer har dog regler om, at der enten kan anvendes en middelpri s eller en kontrolpris med tolerance. Københavns Tømrerlaug anvender enten analyse efter samme regler som ved udskydning eller middeltalsberegning med 8 pct's tolerance.

Forsåvidt angår *snedkerfaget* kan i lokalforeningerne under Centralforeningen af Snedkermestre organisationen eller de bydende beslutte, at forhåndsregulering skal ske efter middelpriberegning med 8 pct's tolerance, kontrolpr isberegning eller analyse. Københavns Snedkerlaug regulerer efter middeltal med tolerance.

I *blikkenslager-, smede- og varmfaget m. v.* sker reguleringen enten efter analyse efter tilsvarende regler som for udskydning eller efter en middeltalsberegning med en tolerance på 8 pct.

I *malerfaget* bestemmes det på et møde med de tilbudsgivende, om der skal reguleres efter en middeltalsberegning eller efter en kontrolpris. Ved regulering efter en kontrolprisberegning udregnes kontrolprisen af organisationen efter prislisen, og det bud, der ligger nærmest kontrolprisen med fradrag af 7 pct., afgives som det laveste, medens laveire bud forhøjes, således at de kommer til at ligge over kontrolprisen. Ved regulering efter en middelpriis anvendes en tolerance på 8 pct.

I *elektroinstallatørfaget* reguleres efter en kontrolberegning efter samme regler som ved udskydning, dog at der ikke regnes med tolerance på udregninger efter normalpriskuranten. Hvis sådan regulering ikke findes mulig, kan foreningen i undtagelsestilfælde anvende middelpriisberegning, og der er i så fald en tolerance på 4 pct.

Glimsterlaugets 1. afdeling har ikke regler om forhåndsregulering. De lokale foreninger har regler om regulering efter en middelpriisberegning med tolerance på 8 pct.

I *Entreprenørforeningen* følges ved forhåndsregulering samme fremgangsmåde som ved udskydning.

Pris- og kalkulationsaftaler.

31. Ifølge en samarbejdsaftale mellem organisationerne inden for *el-faget* gælder prisreglerne for alle organiserede mestre. Der udsendes en vejledende normalpriskurant, der indeholder detaljerede enhedspriser for en række nærmere specificerede arbejder. Enhedspriserne dækker materialer, arbejds løn, omkostninger og fortjeneste. Endvidere er der udarbejdet beregningsformler (kalkulationsskemaer) til brug ved fastsættelsen af prisen for materialer og arbejder, hvorpå der ikke findes pris i normalpriskuranten. Der er endvidere fastsat rabatbestemmelser.

Fællespriserisudvalget har endvidere udsendt mesterpriser for timelønsarbejder og udarbejdet en materialepriskurant, der sammen med mesterprisen anvendes som vejledning ved regningsarbejder, der ikke kan beregnes efter normalpriskuranten eller efter beregningsformlerne.

Inden for *malerfaget* har Landsforeningen af danske Malermestre en prisliste, som har påskrift om at være vejledende. Priskuranten indeholder ligesom elektroinstallatørernes normalpriskurant for en række nærmere angivne arbejder detaljerede enhedspriser, der dækker mate-

rialer, arbejds løn, omkostninger og fortjeneste, og der er fastsat kvantumsrabatter for arbejder over en vis størrelse.

Inden for *glarmesterfaget* findes en bindende minimalprisliste, men den gælder kun for reparationsarbejder.

Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark har udsendt en vejledende priskurant, som indeholder enhedspriser for almindeligt forekommende nyt byggeri på landet. For murer- og tømrerarbejde - bortset fra trapper - er priserne baseret på gældende arbejds løn og mesterløn herpå og indeholder således ikke dækning for materialer, de særlige omkostninger i forbindelse med arbejdspladsens indretning, kørsel og fortjeneste herpå. For trappe- og snedkerarbejde indeholder priskuranten tillige dækning for de ved priskurantens udarbejdelse sædvanlige materialeudgifter, alle omkostninger og fortjeneste.

Hovedorganisationen har tillige udsendt vejledende mesterpriser og salærprocenter på løn, materialer, kørselsudgifter m. v. ved regningsarbejder.

Odense Varme-, Gas- og Vandmesterforening har vedtaget en vejledende normalpriskurant, indeholdende enhedspriser for gængse nye arbejder. Enhedspriserne giver dækning for materialer, arbejds løn, omkostninger og fortjeneste.

Entreprenørforeningen har udarbejdet vejledende beregningsregler, dog kun gældende for regningsarbejder, der udføres som selvstændig entrepriise.

Landsforeningen af danske Anlægsgartnere har udarbejdet en vejledende kalkulationstabel for udførelse og vedligeholdelse af haveanlæg. Arbejdet beregnes efter udbetalt timeløn med et fastsat procentvis tillæg, og der er regler for avanceberegning på materialer, planter og frø m. v. samt for betaling for garanti for det plan- tede vækst. Til brug ved udregning af tilbud er der anført antal timer for en række enkelt- arbejder.

Udregningsvederlag.

32. Langt de fleste organisationer har regler herom, men ikke alle udnytter reglerne i praksis. Reglerne hviler på den tidligere kommissions retningslinier:

»Da udregning af licitationsbud medfører arbejde eller udgift, som må vederlægges på en eller anden

måde, kan kommissionen ikke finde det uberettiget, om vederlaget skal udredes af det byggeforetagende, i hvis interesse arbejdet gøres, eller udgiften afholdes. Efter kommissionens mening bør det også være tilfaldt at fordrø udregningsvederlag, når intet af budene antages, idet det dog herved må være en forudsætning, at de forskellige grupper af bygherrer ikke behandles forskelligt«.

Fra denne hovedregel fandt kommissionen dog, at der måtte gøres en række undtagelser bl. a. således, at udskudte bud og forholdsvis høje bud ikke fik udregningsvederlag. Det kræves, at det kan dokumenteres, at budet er fremkommet ved en detaljeret udregning, som den bydende har foretaget eller ladet foretage.

Iøvrigt fandt kommissionen, at det, da licitation medfører arbejde eller udgift for såvel organisationen som deltagerne, ikke er urimeligt, om organisationen betinger sig, at den skal have indtil 10 % af udregningsvederlag for bud, dens medlemmer har afgivet.

Efter at det fra håndværksrådets side senere fremhævedes, at kun en mindre del af organisationernes udgifter ved licitationer kunne dækkes af organisationernes andel i udregningsvederlag, meddelte handelsministeriet i en skrivelse af 22. juni 1954 til priskontrolrådet, at ministeriet intet fandt at erindre imod, at det blev tilkendegivet håndværkerorganisationerne, at man ikke ville modsætte sig bestemmelser som nedennævnte:

»60 % af det beløb, der af bygherren udbetales som udregningsvederlag, indgår til organisationen. Af disse beløb afholder organisationen fornødne udgifter til undersøgelse af, om afgivne bud er for lave, og beregningsudvalgsomkostninger. Organisationens forpligtelse til at føre særskilt regnskab over disse indtægter og udgifter. Det ved årets slutning resterende beløb vil være at fordele mellem de berettigede«.

Organisationerne havde hidtil fradraget 10 pct. af vederlagene til administration. Medlemmernes andel af vederlagene indsættes i almindelighed på en konto for hver enkelt til senere udbetaling. Uorganiserede kræver i almindelighed ikke vederlag og står derfor helt uden for ordningerne, således at de hverken modtager eller udbetaler beløb. Det samme gælder de kooperative byggevirksomheder.

Ændring i organisationernes andel af udregningsvederlagene, hvorefter 60 pct. indgår til organisationen, er nu indført af hovedorganisationen af mesterforeninger i byggefagene i Danmark, Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark og de samarbejdende organisationer i blikkenslager- og smedefaget samt varmebranchen m. v.

Centralforeningen af Snedkermestre i Danmark har samtidig indført en særlig regel, hvorefter der i tilfælde, hvor der udregnes kontrolbud, ikke opkræves udregningsvederlag. I stedet indkalkuleres betalingen for kontrolberegningen i tilbudene.

Entreprenørforeningen fordeler vederlaget for ikke-offentlige licitationer, således at 90 pct. af en portion godskrives enhver af de bydende medlemmer, som har ret til vederlag. Ved offentlig licitation foregår fordelingen således, at en fjerdedel deles lige mellem de medlemmer, der i det forløbne kalenderår har deltaget i offentlige licitationer og i de sidste tre år gennemsnitlig har udbetalt en arbejds løn på over 20.000 kr., og resten fordeles mellem disse medlemmer i forhold til udbetalt arbejds løn hidrørende fra arbejder overtaget efter offentlig licitation i det forløbne år.

Regler om afgifter (kontingent).

33. Til dækning af lokalforeningernes administrationsomkostninger og kontingenter til centralorganisationerne, Dansk Arbejdsgiverforening og lignende opkræves afgifter.

Den tidligere licitationskommission tog afstand fra, at der opkræves afgifter med større beløb af licitationsarbejder end af arbejder, der udføres efter regning eller ifølge underhåndsbud.

Inden for murer- og tømrerfagene og i malerfaget opkræves der en særlig afgift på 1/2 pct. af tilbudssummen eller regningsbeløbet i tilfælde, hvor en mester udfører arbejder inden for en anden lokalforenings område end sin egen.

Regler om hovedentreprise- og underentreprisebud.

34. Der er inden for håndværket kun ganske få organisationer, der har særlige regler om medlemmernes adgang til at afgive hovedentreprise- eller underentreprisebud.

3 foreninger har vedtaget regler om, at medlemmerne kun må tage tilbud fra eller benytte medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening ved byggearbejders udbud eller udførelse. Det samme er der truffet aftale om mellem 2 lokale murermesterforeninger og 1 lokal tømrermesterforening.

3 foreninger har regler om, at arbejde ikke må overdrages til mestre, der ikke er tilsluttet en faglig mesterorganisation. 2 af disse forby-

der også medlemmerne at give bud til sådanne mestre.

Den lokale arbejdsgiverforening i Næstved har en regel om, at et arbejde, der både udbydes i hovedentreprise og fagvis, ikke inden for 6 måneder må overtages i hovedentreprise af en håndværker, der ikke har givet hovedentreprisebud. Disse regler gælder således også for medlemmerne af de lokale murer-, tømrer-, snedker- og malermesterforeninger i Næstved.

1 lokal tømrermesterforening har regler om, at medlemmerne ikke må arbejde for mestre, der antager entreprisebud, men ikke er med-

lem enten af Dansk Arbejdsgiverforening eller Hovedorganisationen af Mesterforeninger i Byggefagene i Danmark.

Endelig har 1 forening et arbejde, der modtager tilbudskal overdrages uden afkøbt i tilbudssummen.

I Ålborg har de lokale murer- og tømrermesterforeninger truffet overenskomst om, at muremestre ikke må antage tømrersvende til almindelige husbygningsarbejder, og at tømrermestre ikke må antage eller benytte murersvende.

Normer for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation

(Godkendt af handelsministeriet den 23. december 1952)

Er udbyderen i tilfælde af udbydelse af arbejder i licitation ikke enig med en organisation, hvortil de bydende eller nogle af disse hører, om berettigelsen af en begæring fra organisationens side om udskydning af bud i henhold til bestemmelser i organisationens vedtægter om regulering af bud ved licitation, skal sagen i mangel af mindelig overenskomst afgøres af et beregningsudvalg.

Skriftlig meddelelse om, at udbyderen ønsker sagen afgjort af et beregningsudvalg, skal foreligge for organisationen senest den 7. hverdag efter udskydningsbegæringens modtagelse.

Ovennævnte frist skal forlænges ved overenskomst mellem parterne, såfremt der senest den 2. hverdag efter udskydningsbegæringens modtagelse fremsættes anmodning derom.

§ 2.

Til beregningsudvalget vælger hver af parterne to medlemmer, eller hvis de er enige derom, et medlem.

De af parterne valgte medlemmer skal være fagkyndige. Personer, der selv har afgivet bud ved licitation eller er ansat hos sådanne, kan ikke vælges til medlemmer af beregningsudvalget.

Den/de bydende, hvis bud er begæret udskudt, skal indkaldes for beregningsudvalget til redegørelse for sin/deres kalkulation(er).

Senest den 5. hverdag efter det tidspunkt, hvor den i § 1 nævnte skriftlige meddelelse foreligger for organisationen, skal hver af parterne have givet den anden part skriftlig meddelelse om, hvilke(n) person(er) der er valgt til medlem (mer) af beregningsudvalget.

Beregningsudvalget betragtes som nedsat fra det tidspunkt, hvor den seneste af de i nærværende paragraf skriftlige meddelelser foreligger.

§ 3.

Er ikke et flertal af de af parterne valgte medlemmer senest den 12. hverdag efter beree-

ningsudvalgets nedsættelse enige om afgørelsen, vælges en opmand.

Såfremt særlige omstændigheder foreligger, kan beregningsudvalgets medlemmer med parternes tilslutning aftale en bestemt forlængelse af fristen.

§ 4.

Ved valget af opmand kan de af parterne valgte medlemmer, såfremt et flertal er enige om en bestemt person, udpege den pågældende blandt ledere eller indehavere af selvstændige virksomheder i et fag og personer med samme fagkundskab som sådanne eller blandt jurister eller andre, som flertallet anser for kvalificerede til at tage stilling til de i de pågældende tilfælde foreliggende stridsspørgsmål.

Er der mellem de af parterne valgte medlemmer ikke inden udløbet af den i henhold til § 3 fastsatte frist flertal for valg af en bestemt person som opmand, udnævner formanden for priskontrolrådet en opmand blandt personer, der er opført på en af handelsministeren udfærdiget opmandsliste for faget eller dele deraf.

§ 5.

Til at gøre indstilling om, hvilke personer der skal opføres på et fags opmandsliste, nedsætter handelsministeren et udvalg på mindst 7 personer, hvori de forskellige interesser inden for byggevirkomhed repræsenteres under lige lig hensyntagen til interesserne hos selvstændige udøvere af faget og hos bygherrer.

På fagets opmandsliste skal opføres et antal fagkyndige personer, som er uafhængige af private og kooperative byggevirkomheder. På opmandslisten skal opføres et tilsvarende antal jurister, der er kvalificerede til at beklæde et dommerembede.

Ingen personer kan opføres på en opmandsliste, medmindre et flertal af udvalget har indstillet dem.

Opførelse på opmandsliste af en bestemt person gælder for en periode af fem år og kan fornyes.

§ 6.

Et flertal af beregningsudvalgets medlemmer kan over for priskontrolrådets formand fremsætte en sagligt motiveret begæring om, at opmanden skal udpeges henholdsvis blandt de på fagets opmandsliste opførte fagkyndige personer eller blandt de opførte jurister.

§ 7.

Opmanden drager omsorg for, at afgørelse så vidt muligt træffes inden 8 dage.

§ 8.

Afgørelse af opmanden træffes ved begrundet kendelse.

Der tilstilles hver af parterne et eksemplar af kendelsen og priskontrolrådet en genpart deraf.

§ 9.

Med hvilket beløb hver af parterne skal bidrage til dækning af sagens omkostninger, derunder honorar til opmand, fastslås af beregningsudvalget eller opmanden.

Om det i beregningsudvalgets første møde begæres af nogen af parterne, skal hver af disse deponere et passende beløb til dækning af om-

kostninger. Beløbets størrelse bestemmes af beregningsudvalget.

§ 10.

Ændring i disse normer kan foretages af handelsministeren efter forhandling med de interesserede organisationer.

Ny paragraf, der indsættes efter § 1.

(Godkendt af handelsministeriet den 22. juni 1954).

Udskydningsbegæringen vil være at forkaste for så vidt angår samtlige bud, hvis antallet af bud, der er begæret udskudt, men af beregningsudvalget ikke er anset som for lave, overstiger ved licitationer med 5 eller færre bud 1

» » » 6-10 bud 2

» » » 11-15 » 3

» » » 16-20 » 4

» » » 21-25 » 5

» » » 26-30 » 6

» » » 31-35 » 7

» » » 36-40 » 8

Beregningsudvalget bør dog altid samtidig til bygherrens orientering udtale, om et eller flere af de behandlede bud må anses for at være åbenbart for lavt(e).

Redegørelse for til monopoltilsynet anmeldte aftaler, vedtagelser og bestemmelser inden for byggematerialeområdet.

(Redegørelsen, der er ajourført pr. 10. oktober 1961, omfatter følgende vareområder m.v.: Cement - Eternit - Betonvarer - Opskåret træ - Teglværksprodukter - Tagpap - Jern - Korkisoleringsmaterialer - Rør, sanitets- og centralvarmeartikler - Søm og jerntråd - Galvaniseret trådflætning - Elektrisk materiel - Metaller - Kakkelovne, kaminer, støbte vinduer og vaskekedler m. v. - Tapet - Jernindustrielle varer - Kalk og mørtel samt planglas - Vognmandskørsel - Rabataftaler mellem håndværkerorganisationer og materialeleverandører.

Det bemærkes, at der for de enkelte områder er lagt vægt på at beskrive det nuværende indhold af aftalerne m. v. Derimod er der ikke gjort rede for aftalernes historie eller monopoltilsynets (priskontrolrådets) indgreb over for disse aftaler, medmindre dette har været nødvendigt for at forklare konkurrencebegrænsningernes nuværende karakter).

Cement.

Dette vareområde er omhandlet i trustkommissionens betænkning nr. 6.

Cement kan frit indføres og er ikke belagt med told, men import finder kun undtagelsesvis sted. Markedet forsynes fra A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Andels Cementfabrik, Nørresundby.

Salgsselskabet A/S Dansk Cement Central er bifirma til Aktieselskabet Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Salgsselskabet, som dækker ca. 85 % af forbruget, er som enkeltvirksomhed anmeldt til monopoltilsynets register under nr. 2143. Dansk Andels Cementfabrik er ikke anmeldt til registeret.

A/S Dansk Cement Central sælger med de nedenfor omtalte enkelte undtagelser kun til forhandlere. Selskabet er ikke ved aftale forpligtet til at afholde sig fra salg direkte til forbruger og således heller ikke afskåret fra at byde ved licitationer, men hensynet til selskabets forhandlerkreds har i en lang årrække afholdt selskabet fra at byde ved almindelige licitationer, og selskabet har meddelt, at det ikke påtænker ændring af dette forhold.

Selskabet afslutter dog årskontrakter med

staten om levering af dennes *almindelige* forbrug af cement, og leverancerne af cement til *særlige* statsprojekter - f. eks. større broarbejder, ekstraordinære militærleverancer o. lign. - som ikke omfattes af statskontrakten, går også uden om forhandlerne.

A/S Dansk Cement Central leverer endvidere direkte til en række cementstøberier i Jylland nord for den gamle grænse og til en af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik ejet cementforbrugende virksomhed.

Om organisationsforholdene for A/S Dansk Cement Centrals forhandlere kan følgende oplyses:

På Sjælland (eksklusive hovedstadsområdet), Lolland-Falster, Møn m. v. samt Fyn med omliggende øer er selskabets førstehåndsforhandlere sammensluttet i henholdsvis Foreningen af Førstehåndskøbere under A/S Dansk Cement Central paa Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Samsø uden for København og Foreningen af Dansk Cement Centrals Førstehåndsforhandlere i Fyens Stift. Medlemskab i foreningen forudsættes normalt at være en betingelse for at kunne købe cement direkte hos A/S Dansk Cement Central i de pågældende områder.

Den fynske forhandlerforening (registr. nr. 662) har ikke fastsat priser for medlemmernes salg.

Derimod har den sjællandske forhandlerforening (registr. nr. 661) fastsat bindende mindstepriser med tilhørende rabatter, betalings- og leveringsbestemmelser gældende for medlemmernes salg. Deltagerne er dog frit stillede med hensyn til prisberegningen i tilfælde af konkurrence fra cement af andre mærker end de af A/S Dansk Cement Central forhandlede, dog under forudsætning af, at forhandlerforeningen orienteres, dersom aftalepriserne undersøges. Foreningen har ikke fastsat særlige bestemmelser om deltageres prisberegning ved licitationer, hvor medlemmerne både ved bunden og

offentlig licitation kan komme ud for konkurrence fra »fremmed« cement, men forespurgt har den oplyst følgende: »Foreningens medlemmer er ved licitationstilbud, hvor konkurrence med »fremmed« cement forventes at foreligge, frit stillet under den forudsætning, at forhandlerorganisationen orienteres, og det er udelukket, at licitationstilbud kan medføre sanktioner fra foreningens side«.

I hovedstadsområdet, hvor alle cementforhandlere, som er i stand til at omsætte et fastsat mindstekvantum cement årligt, har adgang til direkte køb hos A/S Dansk Cement Central, er hovedparten af førstehåndsforhandlerne sammensluttet i Foreningen af københavnske Forhandlerrepræsentanter for Cementfabrikkerne. Foreningen, hvis bestemmelser er registreret under nr. 660, fastsætter bindende mindstepriser med tilhørende rabat-, betalings- og leveringsbetingelser.

Aftalen indeholder ikke bestemmelser om, at mindstepriserne må undersælges i konkurrence med »fremmed« cement: og ej heller særlige bestemmelser om medlemmernes prisberegning ved udfærdigelse af licitationstilbud.

For så vidt angår A/S Dansk Cement Centrals forhandlere i Jylland foreligger der for tilsynet alene oplysninger om prismæssigt samarbejde mellem forhandlere i Ålborg og Nørresundby. Forhandlerne har her aftalt mindstepriser. Aftalen, som er registreret under nr. 451, indeholder ikke bestemmelser om adgang til undersalg af aftalepriserne i tilfælde af konkurrence fra »fremmed« cement.

En gruppe af A/S Dansk Cement Centrals forhandlere i Jylland er organiserede i Foreningen af Førstehåndsforhandlers af cement i Jylland. Denne landsdelsforening, som ikke er registreret af monopoltilsynet, samt de ovenfor omtalte forhandlerforeninger for Sjælland m. v. (eksklusive København) og Fyn m. v. er sammensluttet i Centralorganisationen af Førstehåndskøbere under A/S Dansk Cement Central uden for København. Centralorganisationen, som hidtil kun har virket som et samlende vejledende forhandlerorgan, og som er registreret af monopoltilsynet under registr. nr. 2142, har ikke vedtagelser om medlemmernes handel med cement.

Eternit.

Eternit (asbestcement) fremstilles her i landet alene af A/S Dansk Eternit-Fabrik, Ålborg. Asbestcement kan frit indføres.

A/S Dansk Eternit-Fabrik er anmeldt til mo-

nopoltilsynets register som dominerende enkeltvirksomhed (registr. nr. 2186).

Eternitfabrikkens produktion af *Eternit-plader og skifer m. v.* sælges gennem A/S Dansk Eternit-Fabriks salgskontor ved A. Rindom - og bortset fra salg direkte til forbrugere af specialartikler — kun til forhandlere.

Eternitfabrikkens salgskontor arbejder med en bruttoprisliste, men hverken fabrikken eller salgskontoret fastsætter bindende forskrifter med hensyn til forhandleres prisberegning.

Forhandlere af Eternit-plader og skifer m. v. har ikke nogen særlig organisation, og der er ikke over for monopoltilsynet anmeldt aftaler mellem forhandlere.

Eternitfabrikkens produktion af *Eternit-rør* sælges ligeledes gennem A/S Dansk Eternit-Fabriks salgskontor ved A. Rindom og udelukkende til forhandlere.

Eternitfabrikken har i denne forbindelse oplyst, at »salget af Eternit-rør sker igennem medlemmer af Foreningen af Grossister i Rør- og Sanitetsbranchens gruppe III samt nogle enkelte firmaer, som står uden for denne gruppe. Det drejer sig om lagcrførende forretninger i rørbranchen, idet de pågældende forhandlere foruden Eternit-rør også sælger støbejernsrør og stålmuffør. Der er ikke fra vor side fastsat bindende videresalgsbetingelser, respektive vejledende priser eller avancer«.

Om rørforhandlerens organisationsforhold henvises til afsnittet om rør, sanitets- og centralvarmeartikler.

Betonvarer.

Landsforeningen Dansk Betonvare-Industri (D.B.I.) omfatter ca. 400 virksomheder, der i alt fremstiller ca. 90 % af den samlede produktion af betonvarer.

Landsforeningen har vedtagelser om priser m. v., som har været anmeldt til priskontrolrådets register siden 1940 og nu er indført i monopoltilsynets register under nr. 2180.

Alle D.B.I.'s medlemmer er forpligtet til at overholde de i lokalforeningernes prislistes angivne priser. Der ydes rabat ved salg til forhandlere, stat, amt og kommune og en lavere rabat ved salg til håndværksmestre og entreprenører. Endvidere må der til håndværksmestre og entreprenører ydes en kvantumsbestemt årsbonus.

Prislistens priser skal benyttes ved afgivelse af tilbud på enkeltleverancer til et nettobeløb på indtil 30.000 kr., og medlemmerne skal i

disse tilfælde rette sig efter en række særlige anmelde- og tilbudsbestemmelser.

Medlemmer, der ønsker at afgive tilbud på leverancer af den omhandlede art, skal anmelde dette til foreningens anmeldekontorer, som giver tilbagemelding om, hvem der i øvrigt deltager i tilbudsgivningen. Fremsætter en eller flere bydende ønske om afholdelse af et møde forud for tilbudsgivningen til drøftelse af de forskellige forhold vedrørende denne, skal anmeldekontoret indkalde samtlige bydende til et møde, hvori de bydende er pligtige at deltage. På sådanne møder kan drøftes enslydende forbehold og lign. Ved møderne kan også drøftes den enkelte tilbudsgivers leveringsmuligheder og spørgsmålet om fordeling af ordren, således at den virksomhed, der får leverancen overdraget, kompletterer sine egne leverancer fra kolleger i henhold til aftalen. På møderne konfereres endvidere i almindelighed udregningerne, og er der difference, foretages en kontroludregning for at fastsætte den korrekte pris. For varer, der ikke omfattes af prislisterne eller naturligt kan udledes af disse, er priserne dog frie.

De på møderne trufne beslutninger er bindende, såfremt samtlige deltagere er enige derom, eller - hvis der er flere end fem deltagere - såfremt samtlige deltagere med undtagelse af én er enige derom - og der er tavshedspligt vedrørende drøftelserne og de trufne vedtagelser.

Endvidere indeholder anmelde- og tilbudsbestemmelserne regler om beskyttelse af licitations- eller underhåndsbud af samme karakter som inden for håndværks- og entreprenørfagene.

Prisberegningen ved afgivelse af tilbud på enkeltleverancer til et nettobeløb af 30.000 kr. og derover er fri. Der foreligger dog anmeldepligt, og anmeldekontorerne giver tilbagemelding. Endvidere foreligger for de omhandlede leverancer bestemmelser om beskyttelse af licitations- og underhåndsbud og om omlicitation af samme karakter som inden for håndværket og entreprenørfaget.

Overtrædelser af anmelde- og tilbudsbestemmelserne medfører en bøde på indtil 25 % af tilbudssummen.

Foreningen har under 1. august 1959 indgået aftale med Entreprenørforeningen om samarbejde ved praktisering af licitationsbestemmelser (registr. nr. 1696). De fastsatte regler går i korthed ud på, at de 2 foreninger gensidigt går ind under hinandens licitationsbestemmelser, således at hvis et tilbud udeluk-

kende eller fortrinsvis vedrører ordinære betonvarer, der direkte omfattes af DBI's prisliste eller kan sidestilles hermed, finder DBI's licitationsbestemmelser anvendelse over for medlemmer af begge foreninger, medens Entreprenørforeningens regler anvendes, hvis tilbudet omfatter leverance af betonvarer uden tilknytning til DBF's prisliste, herunder beton-elementer og lign.

8 virksomheder, der fremstiller betonelementer og dækker en betydelig del af landets produktion, har indgået aftale om ensartede salgs-, leverings- og betalingsbetingelser for betonelementer, herunder om regulering af tilbud ved stigning i overenskomstmæssig arbejds løn, materialepriser m. m. med tillæg af administrationsløn. Endvidere er aftalt regler for ydelse af garanti (registr. nr. 2206).

Mellem på den ene side A/S Hotaco og på den anden side K. Flindhede samt Betonvarefabriken Sjælland A/S er truffet aftale om gensidig eksklusivitet med hensyn til fabrikation og salg henholdsvis af rensningsanlæg og af færdigstøbte trappeløb i hele landet samt om en deling af markedet på Sjælland og de sydlige øer med hensyn til salg af gængse betonvarer (registr. nr. 1626).

Opskåret træ.

Fællesrepræsentationen for danske Savværker og Trævarefabrikker, hvis vedtagelser er registreret under nr. 743, har udsendt vejledende priser for salg af opskåret dansk løvtræ til træhandlere og forbrugere gældende for medlemmer af de 4 tilsluttede landsdelsforeninger. Priserne gælder i forbindelse med fastsatte opmålingsregler og sorteringsbestemmelser m. v. Desuden har hver af disse foreninger udsendt vejledende prisliste for salg til henholdsvis tømmerhandlere og forbrugere af opskåret dansk nåletræ.

Teglværksprodukter.

Dette vareområde er omhandlet i trustkommissionens betænkning nr. 5.

Af landets ca. 220 teglværker står omkring halvdelen som deltager i en til monopoltilsynet anmeldt lokal aftale. Af sådanne er 13 anmeldt og registreret. Deltagerne i disse aftaler forpligter sig i reglen til at afsætte hele deres produktion gennem et salgskontor. I visse af sammenslutningerne er salget uden for salgskontorets »område« dog frit.

Teglværkerne og - for så vidt angår de af-

talebundne varer - salgskontorerne sælger dels direkte til muremestre og bygherrer og dels gennem forhandlere.

Der ydes rabat til forhandlerne og en i reglen lavere rabat til muremestre af salgsprisen til forbruger. Rabatten til muremestre ydes i flere tilfælde kun til organiserede muremestre efter aftale mellem den stedlige muremesterforening og de stedlige teglværker.

Tagpap.

De 7 medlemmer af Danske Tagpapfabrikanter Brancheforening, der har praktisk taget hele den danske produktion af tagpap, har siden 1953 haft en aftale om overholdelse af mindstepriser ved tækninger og om overholdelse af regler for afgivelse af tilbud på tækninger. Aftalen er registreret under nr. 1966.

Der er aftalt minimalpriser pr. m² for alle almindeligt forekommende tagpaptækninger. I priserne er indregnet en rabat på indtil 8 %, som ydes til den lagerførende forhandler, i hvis distrikt arbejdet udføres. Denne rabat anses som en art erstatning til forhandleren, fordi han mister leverancen af tagpap, når fabrikken selv udfører tækningen.

Håndværkere og entreprenører i København kan tilstås en rabat på 3 %, i hvilket tilfælde rabatten til forhandleren går tilsvarende ned.

Forsvarets bygningstjeneste kan opnå en specialbonus på 3 %, som ligeledes går fra i handelens bonus.

De fastsatte priser skal overholdes af fabrikerne, uanset om der arbejdes efter regning eller efter tilbud. Fabrikanterne afgiver dels bud til bygherrer, dels bud som underentreprenører til f. eks. tømrermestre, og i stedet for regler om udskydning eller i'orhåndsregulering har foreningen en ordning, hvorefter bud, der anses som for lave, belægges med bod.

Ved tilbudsgivning på tækninger på over 300 m² skal de bydende til foreningens sekretariat indsende kopi af tilbud og fakturakopi m. v.

Der kan under fastsatte betingelser foretages kontrolmåling. Såfremt kontrolmålingen viser et areal, der ligger mere end en vis procent over det af ordremodtageren opgivne areal, skal denne til foreningen betale en afgift på 1 kr. pr. m² pr. lag.

Hvis en licitation viser behov for supplerende priser, bliver disse vedtaget som generelt gældende priser og straks meddelt til alle aftaledeltagerne og anmeldt til monopoltilsynet.

Såfremt der i tilbudskonditionerne er afvigelser fra de i aftalen fastlagte detaljerede arbejds- og betalingsbetingelser, må bud ikke afgives, før foreningens sekretariat har haft lejlighed til at tilvejebringe et fælles grundlag.

Aktieselskabet Jens Villadsens Fabrikker er anmeldt til tilsynets register. Selskabet fakturerer tagpap til nettopriser.

Jern.

Jernhandelen foregår igennem godt 100 handelsvirksomheder, som alle sælger til forbrugere, og som er organiseret i Foreningen af Grosserere i Jern- og Staalbranchen i København, Foreningen af Købmænd i Jern- og Staalbranchen henholdsvis på øerne og i Jylland, jfr. registr. nr. 195-197, som indbyrdes samarbejder, jfr. registr. nr. 198. Der er fastsat bindende lagerbruttopriser fælles for hele landet for næsten alt jern i almindelig handelskvalitet, herunder en række af de materialer, som anvendes direkte i byggeriet (f. eks. stangjern, jernbjælker og betonjern).

Praktisk taget alle forbrugere er ved **lager**-køb henført til 2 rabatgrupper. Størst rabat gives til større industrivirksomheder og til statsinstitutioner, medens håndværkere og mindre industrivirksomheder samt kommunale institutioner får den mindste rabat. Priserne er uafhængige af ordrens størrelse og gælder frit tilkøbt. For beton jern er priserne kun bindende ved salg under 2½ tons.

Forbrugere, der kan afgive store ordrer (normalt mindst 2½ tons med mindst 500 kg pr. dimension), kan købe i forskrivning til priser, der er lavere end laveste lagerpris, men de må alt efter konjunkturerne regne med leveringstider varierende mellem 1-2 måneder og 8-9 måneder uden at kunne få garanteret leveringsfrist. Efter aftalerne må jernhandleren ikke i mellemtiden forstrække kunden med beholdninger fra lageret til forskrivningspris.

Forskrivningssalget foregår især gennem de 12 største jernhandlere, som udgør Importørforeningen af 11. august 1933, jfr. registr. nr. 369, og som før krigen var eneimportører af jern fra det internationale kartel og nu er hovedforhandlere af jern fra Det danske Staalvalseværk A/S. Deres aftale om forskrivningssalg er formelt: uforbindende for andre jernhandlere.

Forskrivningspriserne fremkommer ved **til** værkernes dagspris at lægge en forskrivningsavance, der for salg til forbruger varierer efter rabatgruppe og ordrestørrelse.

De ved aftalerne fastlagte priser gælder i almindelighed også ved licitation over en jernleverance.

Prisaftalerne er i relation til tilbudsgivere ved offentlige licitationer over bygge- og anlægsarbejder lempet således, at små håndværkere og entreprenører, når licitationsmaterialet fremlægges, kan opnå samme forskrivningspriser som storforbrugere. Ved offentlige licitationer afholdt af stats- eller kommunale institutioner er lagerpriserne frie, såfremt den udligerede leverance overstiger 10 tons. Endvidere er prisberegningen ved lagersalg til de danske statsbaner altid fri.

Korkisoleringsmaterialer.

Mellem medlemmerne af Foreningen af Korkisoleringsfabrikanter i Danmark (Korkidan) består en aftale, registreret under nr. 287, som omfatter nærmere angivne korkisoleringsmaterialer.

Foreningen har siden starten omfattet hele branchen, og bl. a. på grund af det svindende marked for korkisolering har ingen nye virksomheder søgt optagelse. Fabrikkerne havde tidligere indbyrdes forpligtet sig til ved salg på det danske marked at overholde samme priser. Samarbejdet mellem foreningens medlemmer består nu i en aftale om kollektiv reklame og kvotering af salget på hjemmemarkedet (bortset fra salg til skibsværfter). Kvoterne kan reguleres hvert andet år.

Hovedparten af salget finder sted til større køleanlæg, og salget til almindeligt byggeri er meget lille, formentlig svarende til 2-300.000 kr. årlig.

Rør, sanitets- og centralvarmeartikler.

Forså vidt angår handelen med hovedartiklerne inden for rør-, sanitets- og centralvarmebranchen har Rørforeningen, Foreningen af Grosserer i Rør-, Sanitets- og Centralvarmebranchen, registreret under nr. 2170, og Foreningen af danske Importører af Smedejernsrør og tilhørende Fittings, registreret under nr. 204 - der omfatter så godt som alle betydende grossistfirmaer inden for branchen — truffet vedtagelse om vejledende priser for lagersalget (og bindende for leverancer under 100 kr.), medens Rørforeningen som hovedregel ikke beskæftiger sig med prisansættelsen for forskrivningssalget.

Lagersalgspriserne, der er anført i de af Rørforeningen eller af større grossistfirmaer udsendte kataloger, gælder i almindelighed ved salg til private. Til installatører (og offentlige institutioner) ydes normalt 10 % rabat på katalogpriserne. Ved større samlede køb af en række hovedartikler ydes ekstrarabatter.

Foreningerne har vedrørende støbe jerns-løbsrør og faconstykker eksklusivaftaler med den eneste danske fabrik, A/S Dansk Rørindustri, Fredericia, registreret under nr. 1193. Rørforeningens medlemmer har dog adgang til at importere de pågældende varer, såfremt selskabets priser ikke er konkurrencedygtige.

For så vidt angår danske badekar er den eneste danske fabrik, C. M. Hess' Fabrikker, anmeldt under nr. 1534. Selskabet sælger - med en enkelt undtagelse — udelukkende sine badekar til Rørforeningens medlemmer. En væsentlig del af forbruget af badekar importeres imidlertid.

For de af Rørforeningens vedtagelser omfattede varer forekommer ikke salg direkte fra fabrik til installatør eller bygherre.

Vedrørende fabrikernes prisberegning ved salg til grossisterne foreligger følgende aftaler:

Prisaftale mellem støbejerns radiatorfabrikkerne, A/S Ribe Jernstøberi og H. Rasmussen & Co. A/S (registr. nr. 1344).

Prisaftale mellem støbejerns centralvarmekelefabrikkerne, A/S De forenede Jernstøberier, H. Rasmussen & Co. A/S og A/S Kerteminde Jernstøberi (registr. nr. 1371). Disse fabrikker har i øvrigt en aftale, hvorefter grossisterne får en ekstrabonus mod at aftage et fastsat mindstekvantum, der specificeres og aftages på fastsat måde.

Endvidere er for piadejerns radiatorer H. Hollesens Fabrikker og for pladejernskedler Reek's Opvarmnings Comp. A/S anmeldt til monopoltilsynets register som prisførende enkeltvirksomhed (nr. 1217 og 1226). Begge virksomheder fastsætter bruttopriser, hvorpå der ydes rabatter.

Søm og jerltråd.

Forbruget af søm og jerltråd dækkes her i landet hovedsagelig af A/S Nordiske Kabel- og Traadfabriker.

Dette selskab har indgået eksklusivaftale med Foreningen af danske Isenkramgrossister, idet dog salg tillige kan ske til Danske Isenkræmmeres Fællesindkøb A/S (DIFA) og Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger.

ligesom aftagelse af et nærmere bestemt årskvantum efter omstændighederne kan give adgang til direkte køb hos fabrikken.

Endvidere består aftale mellem medlemmerne af Foreningen af danske Isenkramgrossister om overholdelse af ens salgspriser. Disse salgspriser følges af de andre 2 nævnte grossistforhandlere.

Aftalerne er registreret under nr. 447.

Varene leveres dels i forskrivning og dels fra grossistlager. Salg i forskrivning fra fabrikker sker såvel til videreforhandlere som forbrugere.

Salg fra grossistlager foregår i henhold til forbrugerprislistes, hvorpå der ved salg til videreforhandlere og håndværkere m. fl. ydes rabatter.

Detallisternes videresalgspriser er ikke reguleret ved forpligtende aftaler.

Galvaniseret trådfletning.

Forbruget af nævnte vare dækkes her i landet af 2 fabrikker, A/S Jertrådsspinderiet, Varde, der ejes af A/S Nordiske Kabel- og Traadfabriker, og A/S De Borgersenske Fabriker, København.

De 2 fabrikker har indgået aftale dels om kvotering af salget (i forholdet 50/50) og dels om overholdelse af ens salgspriser (registr. nr. 181).

De 2 fabrikker har videre indgået aftale om gensidig eksklusiv handelsforbindelse med Foreningen af danske Isenkramgrossister, idet fabrikkerne dog tillige kan sælge de omhandlede varer til F.D.B. og indkøbsforeningen DIFA. Denne aftale er optaget i monopoltilsynets register under nr. 182.

Videreforhandlere og trådvarefabrikanter kan købe varen såvel i direkte forskrivning fra fabrik som fra grossistlager.

Varene sælges efter trykte prislistes. På de i disse anførte priser ydes nærmere fastsatte rabatter og bonusbeløb til videreforhandlere. Detaillisternes salg til forbrugere er frit.

Elektrisk materiel.

Foreningen af Fabrikanter og Grossister i Elektricitetsbranchen (FAFGE), der omfatter så godt som alle førende fabrikanter og grossister i branchen, er organiseret i sektioner.

Kreditorsektionen (registr. nr. 679) varetager medlemmernes interesser som kreditorer og fungerer som oplysningsafdeling med hensyn til usolide kunder.

Mellem FAFGE's elektrotekniske sektion (ES) og Elsktroinstallatørernes tekniske og økonomiske Sammenslutning, Protektor (registr. nr. 1510) består der et mangeårigt samarbejde.

Den nugældende aftale mellem ES og Protektor omfatter størstedelen af det elektriske materiel, der anvendes i byggeriet. Efter aftalen forpligter ES sig til at yde Protektors medlemmer en omsætningsbonifikation på normalt indtil 2 % (dog intet på ledninger og kabler), idet sektionen regner med, at Protektors medlemmer foretager deres indkøb af det omhandlede materiel hos sektionens medlemmer, medmindre særlige forhold gør sig gældende, og Protektor med tilsvarende forbehold regner med, at sektionens medlemmer ikke yder nævnte bonifikation til andre.

Herudover er aftaler og bestemmelser om elektrisk materiel til bygge- og anlægsarbejder (der installeres fast) anmeldt til monopoltilsynet for en række forskellige artikler.

Ledninger og kabler produceres her i landet næsten udelukkende af A/S Nordiske Kabel- og Traadfabriker (NKT), som er anmeldt til monopoltilsynets register (jfr. nr. 1622, 1519 og 1623).

Selskabet deltager i en international aftale vedrørende metalvalseværksprodukter af kobber og kobberledninger, herunder blank kobbertråd til elektriske luftledninger (nr. 1624 i monopoltilsynets register). Deltagerne i denne aftale har forpligtet sig til ikke at sælge de af aftalen omfattede varer til et andet deltagende land til lavere priser end de priser, som er fastsat af deltagerne i købslandet.

Selskabets salg her i landet af blank kobbertråd, stærkstrømskabler og telefonkabler finder sted efter tilbud direkte til forbrugerne.

Salget af de i byggeriet almindeligvis anvendte installationsledninger og -kabler finder for størstedelen sted direkte fra fabrik til elværker, elektroinstallatører og industrielle virksomheder, og kun ca. 1/4 af salget går gennem grossister. Alle grossisterne er medlemmer af FAFGE's grossistsektion. De grossister, der foretager deres indkøb hos NKT, medmindre særlige forhold gør sig gældende, og som ikke forhandler andre typer end installationsledninger og -kabler, får en kvantumsbestemt årsbonus ud over den almindelige grossistavance. Disse aftaler er indført i monopoltilsynets register under nr. 1518.

Mellem A/S Nordisk Simplex og Nordisk Wavin A/S er indgået en aftale vedrørende

elektriske installationsrør af plastic (registr. nr. 2298), hvorefter al produktion og salg i Danmark af Wavin-Simplex plastic el-rør overtages af A/S Nordisk Simplex.

De største producenter af installations- og tavlemateriel er A/S Laur. Knudsen Mekanisk Etablissement og A/S Nordisk Elektricitets Selskab. De 2 selskaber er som enkeltvirksomheder anmeldt til monopoltilsynets register. A/S Laur. Knudsen er landets eneste producent af el-målere. Virksomhederne sælger såvel til grossister som til installatører.

Den største indenlandske producent af teknisk porcelæn er Porcelainfabriken Norden A/S, der er anmeldt til monopoltilsynet (registr. nr. 1732). Mellem denne fabrik og FAFGE's grossistsektion er der indgået en aftale (registr. nr. 1376), hvorefter de af grossistsektionens medlemmer, der tiltræder aftalen, forpligter sig til kun at købe de i fabrikkens prisliste over lavspændingsporcelæn anførte materialer hos selskabet, der på sin side forpligter sig til kun at yde grossistrabat til aftaledeltagerne og til at overholde de i prislisten anførte bruttopriser. Fabrikken har dog taget forbehold for så vidt angår leverancer til en række større elektricitetsværker og virksomheder i branchen.

Metaller.

Der findes ikke registreret nogen ikraftværende aftaler vedrørende rå metaller i blokke eller metalaffald.

Plader, rør, stænger m. v. af kobber og kobberlegeringer fremstilles her i landet kun af NKT og er som omtalt under ledninger og kabler, omfattet af en international kartelaf-tale (registr. nr. 1624). NKT er også den eneste danske producent af metalhalvfabrikata af bly og aluminium.

Zinkplader fremstilles ikke her i landet. Metalforeningens medlemmer importerer zinkplader og har aftalt vejledende priser herfor ved salg til håndværkere og andre forbrugere (registr. nr. 674).

De øvrige metalhalvfabrikata sælges overvejende direkte efter tilbud fra NKT til forbrugere. Metalforeningens medlemmer forhandler dog disse varer fra såvel NKT som fra udlandet, og foreningen fastsætter vejledende kvantumsbestemte priser herfor (registr. nr. 674).

Kakkelovne, kaminer, støbte vinduer og vaskekedler m. v.

De nævnte varer, af hvilke importen er meget ringe og under importkontrol, fremstilles her i landet af et fåtal støberier, hvoraf 8, som antagelig dækker over 90 % af det samlede forbrug, er sammensluttede i Foreningen af danske Ovnstøberier.

Nævnte 8 støberier har indgået aftale om kvotering af salget og om overholdelse af ens salgspriser.

Aftalerne er optaget i monopoltilsynets register som nr. 2138. De vigtigste bestemmelser er følgende:

De enkelte støberiernes kvote for hvert år er fastsat som en procent af det samlede salg og beregnes på grundlag af det faktisk opnåede salg i de 3 forudgående år. For oversalg betales en afgift, og for undersalg ydes der de pågældende en **godtgørelse**.

Varerne sælges at støberierne efter priskatalo-ger, og der gives rabatter til forskellige købergrupper.

Desuden ydes der hovedforhandlerne en kvantumsbestemt årsbonus.

Med hensyn til forhandlerens prisansættelse ved videresalg indeholder aftalen mellem de 8 støberier ikke forpligtende bestemmelser.

I monopoltilsynets register er videre optaget en aftale mellem støberiernes københavnske hovedforhandlere (registr. nr. 1027).

Tapet.

Foreningen Dansk Tapetindustri - registreret under nr. 2267 - omfatter landets største tapetfabrikker, der fremstiller ca. 90 % af den samlede produktion af tapet. Denne forenings medlemmer er ved en aftale, gældende til udgangen af 1962, mellem foreningen og Dansk Tapethandlerforening — registreret under nr. 990 - forpligtet til kun at sælge til medlemmer af tapethandlerforeningen, der skal optage enhver tapethandler, der opfylder fastsatte krav til uddannelse o. lign.

Jernindustrielle varer.

Jernindustriens Licitationsforening »Jermer«, som er registreret under nr. 1532, har til formål at varetage medlemmernes interesser over for bygherrer og myndigheder, herunder at fungere som anmeldekantor for medlemmerne.

Som medlemmer optages kun medlemmer af Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i

København, Foreningen af Fabrikanter i Jernindustrien i Provinsen eller andre foreninger under Dansk Arbejdsgiverforening med tilknytning til jernindustrien.

Medlemmerne er pligtige at anmelde alle tilbud, forespørgsler eller andre former for opfordring til afgivelse af tilbud. Undtaget fra anmeldelsespligten er dog arbejder på under 1000 kr., handelsvarer, der er optagne i almindelige tilgængelige priskuranter, eksportforretninger samt arbejder, leverancer og varer, der laves af mange fabrikker landet over.

Foreningen giver tilbagemelding, såfremt der er eller senere fremkommer andre anmeldelser på samme arbejde.

Foreningen har ikke vedtaget licitationsregler og indkalder ikke medlemmerne til møder før licitationer.

Kalk og mørtel samt planglas.

Disse vareområder er omhandlet i trustkommissionen:) betænkninger nr. 1 og 4.

Produktionen af brændt kalk domineres af 3 store virksomheder: A/S Faxe Kalkbrud, A/S Ny Kalkbrænderi og A/S De jyske Kalkværker, der fremstiller brændt kalk i henholdsvis Fakse, Boesdal på Stevns og på Djursland. Der er ikke anmeldelsespligtige aftaler mellem de tre virksomheder, men konkurrenceforholdene præges dels af det forhold, at aktiekapitalen i A/S De jyske Kalkværker ejes af de 2 andre virksomheder i fællesskab, og dels af, at virksomhederne, der tidligere ved aftaler, som nu er ophævet, havde opdelt markedet imellem sig, kun i ringe omfang har antaget forhandlere i områder, der efter aftalen var forbeholdt et af de andre kalkværker.

Mellem forhandlerne af kalk fra Faxe Kalkbrud er der truffet lokale prisaftaler for følgende områder: Syd- og Sønderjylland, Fyn og Lolland-Falster.

Mørtel fremstilles i landdistrikterne ofte af muremestrene selv på byggepladsen, medens produktionen i byerne sker på særlige mørtelværker. Mellem mørtelværkerne er der kun truffet en enkelt konkurrenceregulerende aftale. Den pågældende aftale er truffet mellem de 2 mørtelværker i Århus, der har aftalt ens priser og leveringsbetingelser. De 2 store københavnske mørtelværker har ikke truffet prisregulerende aftaler, men sælger rent faktisk til ens priser.

Produktion af vinduesglas i 2 og 3 mm tykkelser foretages alene her i landet af A/S Korsør Glasværk. Salget af dette glas til glarmestre samt af importeret planglas formidles af medlemmerne af Foreningen af Importører af Vinduesglas og Spejlglas, registr. nr. 1949, og Foreningen af Planglasgrossister, registr. nr. 2137, henholdsvis 11 og 9 medlemmer, efter de af foreningerne fastsatte vejledende prislister. Det bemærkes i øvrigt, at hidtil har kun de omhandlede medlemmer kunnet opnå leverancer fra udenlandske glasværker.

Vognmandskørsel.

Landsforeningen Danske Vognmænd, der er registreret under nr. 1291, har vedtægter om bindende mindstepriser. Efter afgørelse fra monopoltilsynet, stadfæstet af monopol-ankenævnet, er priserne fra 20. september 1961 ændret til at være vejledende.

Til fremme af faglige formål kan landsforeningen pålægge lokalforeningerne og deres medlemmer at iværksætte arbejdsstandsninger over for kørselsrekvirenter.

For lokalforeninger, der ligeledes er anmeldt til registeret, er udarbejdet standardvedtægter bl. a. indeholdende bestemmelser om arbejdsstandsninger over for kørselsrekvirenter, der er enslydende med de i landsforeningens vedtægter herom trufne bestemmelser. Disse standardvedtægter er vedtaget af næsten alle lokalforeningerne.

I tilfælde, hvor lokalforeningen skønner det gavnligt for medlemmerne, kan den overtage visse transporter til fordeling mellem medlemmerne. Kommunal kørsel tilfalder forlods de inden for den pågældende kommune bosiddende medlemmer.

Endvidere kan nævnes, at landsforeningen har sluttet aftale med Foreningen af Fabrikanter af Asfaltbelægninger og Fabriken »Pankas« A/S om transport af tjærede og asfalterede skærver. Hovedindholdet af disse aftaler - registr. nr. 1582 og 1653 - er, at fabrikkerne ved kørsel for egen regning, eller hvor fabrikken på anden måde disponerer over kørslen, er forpligtet til kun at benytte vognmænd, der står tilsluttet en under landsforeningen hørende vognmandsorganisation.

Endvidere har landsforeningen truffet aftale med A/S De forenede Teglværker, Egernsund, om transport af teglværksprodukter (registr.

nr. 1630), hvorefter teglværkerne, når de disponerer over kørslen - bortset fra kørslen i teglværksejernes egne lastbiler - er forpligtet til kun at benytte vognmænd, der står tilsluttet en under landsforeningen hørende vognmandsorganisation.

Desuden findes aftaler mellem en række kommuner og lokale vognmandsforeninger, ifølge hvilke medlemmerne af vognmandsforeningen har eneret i almindelighed på hele kommunens kørsel eller på dele heraf.

Rabataftaler mellem håndværkerorganisationer og materialeleverandører.

En række aftaler mellem håndværkerorganisationer og materialeleverandører om rabat eller bonus er anmeldt til monopoltilsynet og registreret.

Aftalerne er i reglen afsluttet mellem en lokal håndværkerorganisation og lokale materialeleverandører - salgskontoret for en gruppe teglværker, trælasthandlere eller andre forhandlere af bygningsmaterialer, lokale foreninger af bygningsmaterialeforhandlere og lign. For så vidt angår el-faget foreligger der aftale mellem Protektor og Foreningen af Fabrikanter af elektriske Maskiner i Danmark (Dynamotor) samt mellem Protektor og den elektrotekniske sektion under FAFGE.

Aftalerne går ud på, at leverandørerne yder en særlig rabat eller bonus til medlemmerne af den pågældende organisation samt i visse tilfælde til organisationen. I enkelte tilfælde ydes den aftalte bonus til foreningen. Det kan være en betingelse for opnåelse af den aftalte rabat eller bonus, at håndværkerorganisationens medlemmer alene eller fortrinsvis foretager deres indkøb hos den/de i aftalen deltagende materialeleverandører.

Betydningen af Danmarks eventuelle indtræden i det europæiske økonomiske fællesskab for anvendelsen af licitation over bygge- og anlægsarbejder

1. Indledning.

I det følgende vil først - i afsnit 2 - blive givet oplysning om de vigtigste af de generelle bestemmelser og vedtagelser, der er af betydning for anvendelsen af licitation inden for fællesmarkedet, herunder for de vedtagelser, som berører eller direkte angår licitationer. I afsnit 3 vil blive omtalt de overvejelser inden for fællesmarkedet, der for tiden finder sted vedrørende dette spørgsmål, og i afsnit 4 peges på de ændringer i dansk lovgivning og administrativ praksis, som må formodes at ville blive nødvendige, hvis Danmark bliver medlem af fællesmarkedet. I afsnit 5 vil endelig blive omtalt spørgsmålet om, hvorvidt de danske gældende eller påtænkte bestemmelser om licitationsaftaler er forenelige med de for fællesmarkedslandene gældende konkurrenceregler.

2. Rom-Traktaten og vedtagelser truffet af Fællesskabets Råd.

I Rom-Traktatens art. 3 formuleres de opgaver, som det påhviler Fællesskabet at løse i forbindelse med den trinvis gennemførelse af fællesmarkedet. En af disse opgaver er at tilvejebringe betingelserne for bl. a. den fri udveksling af tjenesteydelser inden for det fælles marked.

Denne målsætning må bl. a. berøre licitationer over bygge- og anlægsarbejder. Licitationsforhold omfattes desuden af følgende bestemmelser i traktaten:

Art 7, hvorefter enhver form for diskrimination, som udøves på grundlag af nationalitet, er forbudt.

Art. 52, hvorefter de restriktioner, der hindrer statsborgere i en medlemsstat i fri erhvervsudøvelse inden for en anden medlemsstats område, skal afskaffes.

Art. 59, hvorefter bestående restriktioner for tjenesteydelser, for så vidt angår statsborgere i medlemsstaterne, der er bosat i en anden af Fællesskabets medlemsstater end modtageren af den pågældende ydelse, skal afskaffes.

Art. 85, hvorefter aftaler m. v., der kan påvirke handelen mellem medlemsstaterne, og som tilsigter eller medfører konkurrencebegrænsning inden for fællesmarkedet, er forbudt.

Med hensyn til bestemmelsen om ikke-diskrimination i art. 7 har Fællesskabets sekretariat over for den danske mission ved Fællesskabet udtalt, at det ikke kan udelukkes, at bestemmelsen vil kunne benyttes som grundlag for en klage fra et firma i et land over, at det er udelukket fra deltagelse i offentlige eller private licitationer afholdt af offentlige eller private bygherrer i et andet medlemsland.

Fællesskabets Kommission har taget initiativet til undersøgelse af medlemsstaternes regler for licitationer over offentlige arbejder i henhold til diskriminationsforbudet i art. 7, idet det er konstateret, at kontrakter vedrørende sådanne arbejder fortsat tilfalder indenlandske virksomheder i et omfang, der rækker ud over, hvad der kan begrundes ud fra konkurrencehensyn.

Bestemmelserne i art. 52 og art. 59 danner baggrunden for de af Fællesskabets Råd den 25. oktober 1961 vedtagne almindelige programmer for ophævelse af begrænsningerne henholdsvis i etableringsfriheden og i den fri omsætning af tjenesteydelser.

Rådet har endvidere den 30. december 1961 vedtaget 1. forordning om anvendelse af konkurrencereglerne i traktatens art. 85 og 86.

Det er kun licitationer over arbejder*) og

*) Leverancer anses ikke for omfattet af begrebet tjenesteydelser, men for at falde ind under handel med varer.

kun licitationer afholdt af staten og andre offentligretlige organer, som omfattes af de specielle bestemmelser vedrørende licitation, der nævnes i det følgende. Spørgsmålet om adgangen til licitationer, der afholdes af private firmaer og personer, er ikke specielt taget op til behandling.

Kravet om ophævelse af restriktionerne er dog betinget af, at disse ikke er begrundet i hensynet til den offentlige orden, sikkerhed og sundhed.

De begrænsninger i etableringsfriheden og i den fri omsætning af tjenesteydelser, som skal ophæves, er sådanne, som er hjemlet i en administrativt eller ved lov fastsat bestemmelse, eller som er en følge af anvendelsen af en sådan bestemmelse eller af administrativ praksis. Herunder er udtrykkelig nævnt bestemmelser og praksis, som alene over for udlændinge udelukker, begrænser eller stiller betingelser for, at de kan afgive tilbud eller deltage som medkontrahent eller underkontrahent i forbindelse med ordrer eller bestillinger afgivet af staten eller andre offentligretlige organer og — for så vidt angår begrænsninger i etableringsfriheden - begrænsninger i adgangen til at indmelde sig i erhvervsmæssige sammenslutninger, alt i det omfang, udøvelsen af det pågældende erhverv medfører udøvelsen af disse rettigheder.

Det er endvidere i begge programmer udtrykkeligt nævnt, at kravet om afvikling af begrænsninger også gælder vilkår, som, omend de gøres gældende uden hensyn til nationalitet, udelukkende eller hovedsagelig lægger hindringer i vejen for udlændinge.

Efter vedtagelserne skal der inden for en række områder indføres fri etableringsret og fri udveksling af tjenesteydelser inden udgangen af overgangsperiodens 2. etape, 2. år - d. v. s. inden udgangen af 1963. Blandt disse områder er medtaget bygge- og anlægsarbejder, hvad enten det drejer sig om privat byggeri eller arbejder for det offentlige.

Der er fastsat specielle bestemmelser for så vidt angår offentlige arbejder, der overdrages af en stats territoriale enheder, såsom f. eks. amter og kommuner samt eventuelt andre offentligretlige organer, hvis disse inden udløbet af 1963 er udtrykkelig medtaget under bestemmelserne.

Under hensyn til de særlige forhold, der gælder her, og for at sikre en gradvis og harmonisk ophævelse af restriktionerne ledsaget af de for en koordinering af proceduren ønskelige foranstaltninger vil tildelingen af offentlige

kontrakter til firmaer i andre medlemsstater kunne suspenderes for resten af det løbende år, såfremt summen af sådanne kontrakter overstiger en fastsat kvote.

Denne kvote angives som en procentdel af gennemsnittet af værdien af de offentlige bygge- og anlægsarbejder i de foregående to år, som den pågældende stat har sluttet kontrakt om. Disse procentdele skal være ens for alle medlemsstater og skal stige hvert år, således at begrænsningerne er fuldt afviklede ved overgangsperiodens afslutning (med udgangen af 1969). Ved fastsættelsen af kvoterne skal tages hensyn til arbejder, som firmaer i den pågældende stat har fået tildelt i andre medlemsstater.

Medlemsstaterne skal træffe fornødne foranstaltninger til at kunne fastsætte og regelmæssigt oplyse om omfanget af de kontrakter, der er tildelt andre medlemslandes statsborgere og selskaber.

Det er endvidere fastsat, at ophævelsen af begrænsningerne i den fri etableringsret og i den fri omsætning af tjenesteydelser skal ske samtidig.

For offentlige bygge- og anlægsarbejder, der udbydes af andre offentligretlige organer end nævnt ovenfor, skal ophævelse af restriktionerne finde sted inden udløbet af overgangsperioden, d. v. s. inden udløbet af 1969.

Medens programmet for etableringsfrihed omfatter oprettelse af agenturer, filialer eller datterselskaber på et medlemslands område, vedrører programmet for omsætningen af tjenesteydelser kun tjenesteydelser, der præsteres af den pågældende virksomhed selv eventuelt gennem formidling af en filial eller et agentur i modtagerlandet. Begge programmer omfatter statsborgere og selskaber i medlemslandene, og etableringsfrihedsprogrammet omfatter derudover øjensynlig statsborgere og selskaber i oversøiske lande og territorier knyttet til fællesmarkedet.

Derimod ser det ud som om det kun er medlemslandene, men ikke de oversøiske territorier og lande, som er forpligtet til at følge reglerne for udbud af offentlige arbejder.

I programmet for ophævelsen af begrænsningerne i den fri omsætning af tjenesteydelser er endvidere udtrykkelig nævnt, at de eksisterende restriktioner for så vidt angår deltagelse i kontrakter om offentlige arbejder skal afskaffes på en afbalanceret måde og hånd i hånd med gennemførelsen af den ønskelige harmonisering af fremgangsmåderne ved overdragelse af offentlige arbejder.

Samtidig med vedtagelsen af de nævnte generelle programmer har Rådet fastslået, at medlemsstaterne skal organisere den fornødne offentlighed omkring udbud i offentlige arbejder og skal etablere objektive betingelser for deltagelse i konkurrencen om at opnå sådanne arbejder.

3. Overvejelser inden for fællesmarkedet vedrørende gennemførelse af regler om licitation.

Det forberedende arbejde vedrørende disse spørgsmål gøres i to arbejdsudvalg. Heraf arbejder del: ene med spørgsmålet om adgangen for firmaer fra andre medlemslande til at deltage i kontrakter om offentlige arbejder, det andet med spørgsmålet om den udbygning af de gældende retsfor skrifter og administrative bestemmelser og praksis vedrørende overdragelse af offentlige arbejder, som Rådet har peget på.

Det første udvalg arbejder bl. a. med spørgsmålet om grundlaget for beregningen af kvoterne for tildeling af arbejder til andre medlemslande og de dertil fornødne statistiske oplysninger, herunder med spørgsmålet om, hvilke offentligretlige organer der skal omfattes af bestemmelserne. Dette spørgsmål er endnu ikke afklaret.

Det andet udvalg arbejder bl. a. med spørgsmålet om en obligatorisk fælles-europæisk publicering af udbydelsen af offentlige arbejder. Der forventes opnået enighed mellem medlemsstaterne om, at sådan publicering i tiden 1. januar 1964 - 31. december 1965 skal ske for arbejder over 50 mill, belgiske frs. (= godt 6 mill, kr.), i tiden 1. januar 1966 - 31. december 1967 for arbejder over 30 mill, belgiske frs (= ca. 4 mill, kr.), og fra 1. januar 1968 skal beløbet definitivt fastsættes til 15 mill, belgiske frs (= ca. 2 mill. kr.).

Bestemmelserne om publicering kunne synes at måtte udelukke andre udbudsmåder end offentlig licitation. Det er dog oplyst, at der finder overvejelser sted, hvorefter også en anden form for licitation skulle kunne finde anvendelse. Den påtænkte procedure skulle bestå i, at det offentliggøres, at et arbejde vil blive udbudt i bunden licitation, således at der samtidig gives interesserede virksomheder adgang til inden en fastsat frist at ansøge om at blive indbudt til at deltage i licitationen.

Overdragelse af større arbejder efter indhentning af underhåndsbud vil formentlig kun kunne finde sted i nærmere angivne særlige tilfælde.

Det menes at være hensigten, at offentlige kontrakter vedrørende arbejder til et beløb på over 3 mill, belgiske frs. (= ca. 400.000 kr.) normalt skal være omfattet af samtlige andre fællesregler end reglerne for offentliggørelse. I øvrigt vil offentlige arbejder formentlig fortsat kunne udbydes og overdrages efter nationale regler.

Arbejdsudvalget beskæftiger sig — foruden med sådanne spørgsmål, som hvilke publikationer, de arbejder, der skal udbydes efter reglerne for fælleseuropæisk publicering, skal bekendtgøres i, og hvilke oplysninger der skal indeholdes i udbudsmaterialet — øjensynligt også med spørgsmålet om fastsættelsen af objektive betingelser for, at et firma har adgang til at afgive et bud, samt spørgsmålet om objektive betingelser for antagelsen af et bud efter licitationen. Det er hensigten herved at begrænse myndighedernes adgang til at anvende skøn, idet der her ved åbnes adgang til at favorisere indenlandske tilbud. Muligvis vil bestemmelserne dog indskrænkes til at fastslå, at der skal være objektive kriterier for, hvem der skal kunne give bud og for, hvilket bud der skal antages, men således, at den pågældende udbydende myndighed selv kan fastsætte kriterierne. For så vidt angår kriterierne for antagelse af bud overvejes det at kræve, at der ved udbydelsen skal gives meddelelse om, hvilke kriterier der vil blive fulgt ved bedømmelse af de indkomne bud, og — hvis der er flere end prisbillighed — disses prioritets-skala, eventuelt præciseret ved angivelse af ko-efficienter.

Der har endvidere været forslag fremme vedrørende en appelinstant, hvortil tilbudsgivere skal kunne anke, når en udbyder menes ikke at have fulgt de fastsatte kriterier ved antagelsen af et bud, og der synes at være planer om, at en tilsvarende procedure skal kunne finde anvendelse med hensyn til spørgsmål om, hvorfor et firma ikke har adgang til at give bud.

4. Spørgsmålet om eventuelle ændringer i dansk lovgivning og administrativ praksis om licitationsforhold ved indmeldelse i fællesmarkedet.

Det er allerede nu administrativ praksis her i landet, at større statslige bygge- og anlægsarbejder udbydes i offentlig licitation, medmindre særlige forhold gør en anden fremgangsmåde påkrævet eller fordelagtig. Nogen egentlig forpligtelse hertil foreligger ikke, og lovbestemmelser er ikke vedtaget herom.

Som oftest står adgangen til deltagelse i licitation afholdt af amter eller kommuner åben for enhver, men det forekommer, at adgangen begrænses ved objektive fastlagte kriterier, f. eks. således, at kun håndværkere, der er bosiddende i den kommune, der udfører arbejdet, har adgang til at deltage (begrænset licitation). Sådanne begrænsninger ville for større arbejder næppe være forenelige med de retningslinier, der er fastlagt af Fællesskabets Råd.

Såfremt et arbejde udbydes i offentlig licitation, kan her i landet ethvert firma give tilbud, men udbyderen er frit stillet med hensyn til, hvilket bud der antages. For offentlige myndigheder er det dog i praksis således, at der i almindelighed skal særlige grunde til, for at det laveste bud forkastes. Disse særlige grunde skal imidlertid ikke objektive kunne fastslås, og det er ikke opfattelsen, at nogen tilbudsgiver ved en offentlig licitation har noget krav på at få sit bud antaget frem for andre bud.

I flere af fællesmarkedslandene er indført bestemmelser, hvorefter adgang til at deltage i en offentlig licitation afhænger af, om visse betingelser er opfyldt, eventuelt således at kun virksomheder, der i forvejen er godkendt, og som er opført i et specielt register eller fortegnelse over anerkendte foretagender, har adgang til at give bud. Et sådant system begrænser selv sagt de betænkeligheder, der kan være forbundet med at være forpligtet til at antage det bud, der efter objektive kriterier er det gunstigste.

Hvis de påtænkte retningslinier gennemføres, vil de offentlige myndigheder også her i landet, såfremt Danmark bliver medlem af fællesmarkedet, skulle antage et bud, som efter objektive kriterier anses for at være det mest fordelagtige, og der vil følgelig ved afgørelsen ikke kunne tages hensyn til forhold, som ikke objektive kan fastslås og vurderes.

Såfremt de ovenfor gengivne retningslinier skal gennemføres, vil det derfor være nødvendigt, at de hidtil anvendte fremgangsmåder ændres, og da reglerne skal finde anvendelse ikke alene for statslige arbejder, men også for arbejder, der udføres for amt og kommune, må det anses for tvivlsomt, om det er tilstrækkeligt, at praksis søges ændret ved oplysning og henstillinger. Man vil således antagelig ikke kunne nøjes med deklaratoriske bestemmelser som »Almindelige betingelser«.

Et vanskeligt problem ligger i spørgsmålet om, hvorvidt offentlige myndigheder efter de påtænkte retningslinier vil kunne indgå på de forpligtelser, som indeholdes i en licitationser-

klæring efter den gældende licitationsordning, for så vidt angår arbejder, der overskrider den størrelsesorden, hvor fællesmarkedsreglerne skal være gældende. Det må herved erindres, at retningslinierne har til formål at sikre, at nationale myndigheder undlader at diskriminere mod udenlandske bud.

Ganske vist vil det kunne fremgå af udbudsmaterialet, at licitationserklæring underskrives, og kravet om offentliggørelse af antagelsesbetingelserne vil således kunne anses for opfyldt. Men det er formentlig tvivlsomt, hvorvidt antagelsen af bud vil kunne betinges af, at de ikke findes for lave, når endelig afgørelse af, hvor vidt et bud er for lavt, kan træffes af et organ bestående alene af repræsentanter for to indenlandske parter.

Det må endvidere anses for tvivlsomt, om en offentlig myndighed ved licitationer, der omfattes af de påtænkte retningslinier, frit kan modtage tilbud, der er forsynet med en påskrift, der forhindrer den pågældende myndighed i at modtage eller antage visse konditionsmæssige bud. Det kan nemlig synes indeholdt i retningslinierne, at konditionsmæssige bud fra firmaer fra andre medlemsstater, der opfylder de fastsatte objektive betingelser, skal modtages, og det er klart, at et modtaget bud skal antages fremfor andre bud, såfremt det efter de objektive kriterier er det gunstigste. Offentlige myndigheder skulle således ved licitation, hvor fællesmarkedsreglerne skal finde anvendelse, være forpligtet til at afvise bud med åbnings- eller samarbejdsforbehold, hvis udenlandske virksomheders bud rammes af forbeholdene.

5. De danske bestemmelser om **licitationsaftaler** og fællesmarkedets konkurrenceregler.

Indledningsvis kan fastslås, at bestemmelserne i art. 85 og 86 ved forordningen af 30. december 1961 er gjort bindende for medlemsstaternes borgere. Virkningen heraf er, at aftaler, der er af den i art. 85, § 1, omhandlede art, er ugyldige for aftaledeltagerne og kan pådrage dem erstatningsansvar over for trediemand, hvis de alligevel efterleveres.

Bestemmelserne i art. 85 må i princippet antages at omfatte enhver form for selvstændig erhvervsudøvelse, herunder også tjenesteydelser. Bestemmelserne må således også finde anvendelse for så vidt angår aftaler m. v. vedrørende bygge- og anlægsarbejder. Følgelig må aftaler m. v. inden for byggehåndværksfagene og inden for entreprenørområdet, for så vidt de begræn-

ser konkurrencen fra udenlandske virksomheder, være forbudt.

Forbudet omfatter ikke aftaler, vedtagelser og fælles forretningsmetoder, såfremt der heri kun deltager virksomheder i en medlemsstat, og de pågældende aftaler m. v. ikke vedrører indførsel eller udførsel mellem medlemsstater. Herefter vil f. eks. en aftale mellem håndværkere i samme by normalt ikke udøve en sådan påvirkning, at aftalen kan falde ind under forbudet. Det vil også gælde en aftale om udskydning, såfremt aftalen ikke omfatter licitationer, hvori udenlandske virksomheder deltager.

Art. 85 vil altid ramme licitationsaftaler, hvori udenlandske virksomheder er deltagere, og dette må formentlig gælde, uanset om virksomheden indmelder sig i den pågældende organisation eller tiltræder aftalen ad hoc.

Udelukkelse af konkurrence fra udenlandske virksomheder kan endvidere efter de gældende licitationsaftaler finde sted ved anvendelse af åbnings- eller samarbejdsforhold vendt mod tilbudsgivere, som står uden for organisationen eller aftalen. Aftaler om anvendelse af sådanne forbehold kan derfor være omfattet af forbudet i art. 85 § 1 og blive ramt af de deraf følgende virkninger, herunder at en skadelidende virksomhed vil kunne rejse krav om erstatning over for aftaledeltagerne.

Hvorvidt andre aftaler alene mellem danske virksomheder, som kun begrænser deltagernes indbyrdes konkurrence ved licitation, kan anses for stridende mod art. 85, er tvivlsomt, da disse aftaler næppe kan siges at påvirke konkurrencen mellem landene. Sådanne aftaler har hidtil ikke omfattet deltagernes afgivelse af tilbud uden for Danmark.

Konklusionen af ovenstående må formentlig blive, at den gældende licitationsordning fra 1945 kan bestå, dog at udenlandske virksomheder ikke kan begæres udskudt, og at åbnings- og samarbejdsforbehold vendt mod udenlandske virksomheder, eller som kan finde anvendelse over for udenlandske virksomheder, må anses for omfattet af forbudet. Det må herefter være nødvendigt, at monopoltilsynet - hvis Danmark indmeldes i fællesmarkedet - tager spørgsmålet om de gældende aftaler om åbnings- og samarbejdsforbehold op til undersøgelse og afgørelse af, om de på denne baggrund kan anses for at have sådanne skadelige virkninger som omtalt i §§ 11 og 12 i monopolloven.

Med hensyn til de af licitationskommissionen udarbejdede forslag til lov om licitation må det med hensyn til den obligatoriske ordning for-

modes, at den næppe uden vanskeligheder kan forenes med konkurrencereglerne i fællesmarkedet, da den tænkes at omfatte alle ved en licitation afgivne bud.

Ved en gennemførelse af lovbestemmelser som foreslået af kommissionens mindretal (fri licitation) udelukkes derimod klart aftaler, som kan stride mod art. 85.

Såfremt der gennemføres en lov som foreslået af kommissionens flertal (aftaleordning), vil forbehold vendt mod udenlandske virksomheder næppe kunne gennemføres, og udskydning vil i almindelighed kun kunne finde sted af bud fra virksomheder, der er tilsluttet organisationerne. De herefter lovlige vedtagelser skulle ikke have en sådan virkning, at de kan anses for stridende mod art. 85, § 1, så længe aftalerne kun omfatter danske virksomheder.

Såfremt udenlandske virksomheder - eventuelt gennem en filial eller et agentur her i landet - tilslutter sig aftalerne, vil formentlig bestemmelserne i art. 85, § 1, finde anvendelse. Imidlertid er det muligt, at aftalerne vil kunne omfattes af undtagelsesbestemmelserne i art. 85, § 3, og således vil kunne omfattes af en erklæring fra kommissionen om, at forbudet i art. 85, § 1, ikke er anvendeligt. En sådan erklæring er tidsbegrænset, men kan fornyes, og der kan knyttes betingelser til den. En anden mulighed vil være, at der ansøges om en såkaldt negativattest, hvorved kommissionen fastslår, at der efter de den bekendte kendsgerninger ikke findes anledning til at skride ind mod aftalerne.

6. Efter programmet for ophævelsen af begrænsningen i etableringsfriheden skal bl. a. ophæves begrænsninger i adgangen til at indmelde sig i erhvervsmæssige sammenslutninger.

Det er dog kun, såfremt disse begrænsninger er hjemlet i en administrativt eller ved lov fastsat bestemmelse eller er en følge af en sådan bestemmelse eller af administrativ praksis, at de omfattes af programmet. Det må derfor vel anses for tvivlsomt, men kan næppe på forhånd udelukkes, at programmets bestemmelse kan finde anvendelse på adgangsbetingelser vedtaget af organisationer, der er anmeldt til monopoltilsynet. I bekræftende fald måtte monopoltilsynet, såfremt Danmark bliver medlem af fællesmarkedet, formentlig tage spørgsmålet op om en ændring af adgangsbetingelserne inden for byggehåndværksfagenes organisationer i det omfang, disse indeholder krav om dansk svendeeuddannelse.

Foreløbigt udkast til forslag til lov om licitation m. v.

I. Lovens område m. v.

§ 1.

Denne lov finder anvendelse på tilbudsgivning ved arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed.

§ 2.

Ved licitation forstås i denne lov, at et arbejde eller en leverance udbydes, således at flere opfordres til inden samme, bestemte tidspunkt og på samme udbudsgrundlag at give skriftlige og bindende bud, idet det ved opfordringen tilkendegives, at også andre er opfordret til at byde.

Stk. 2. Ved offentlig licitation rettes opfordring til at byde ved bekendtgørelse i dagspressen eller på lignende måde til en ubestemt kreds. Ved ikke-offentlig (bunden) licitation rettes opfordringen til at byde direkte og alene til dem, fra hvem bud ønskes.

II. Almindelige bestemmelser.

Ved enhver licitation indgives budene i lukket kuvert, der åbnes på licitationsstedet på den angivne dato (licitationsdagen) og det angivne tidspunkt. De bydende er berettiget til at være til stede ved åbningen af budene og til at blive bekendt med budsummerne og eventuelle forbehold.

Stk. 2. Under iagttagelse af bestemmelserne i § 8 er udbyderen

ved offentlig licitation berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne bud og til at forkaste dem alle

ved ikke-offentlig licitation forpligtet til, medmindre andet udtrykkeligt fastsættes ved opfordringen til at byde, at antage det billigste bud eller forkaste dem alle ved meddelelse til de bydende.

Stk. 3. Ved en licitation må et bud, som er højere end et andet ved licitationen afgivet bud, ikke nedsættes.

Det er ikke tilladt at modtage eller afgive underhåndsbud, såfremt der tidligere på samme arbejde eller leverance er modtaget licitationsbud eller mere end ét underhåndsbud, og der ikke er forløbet enten mindst 6 måneder fra licitationsdagen, henholdsvis efter modtagelsen af det seneste underhåndsbud eller mindst 3 måneder efter annulleringen af licitationen eller underhåndsbudene.

Stk. 2. Licitation over et arbejde eller en leverance, over hvilke der tidligere er afholdt licitation eller modtaget underhåndsbud, må først afholdes, når den tidligere licitation eller de modtagne underhåndsbud er annulleret.

Stk. 3. Annullering af en licitation skal ske ved skriftlig tilkendegivelse fra udbyderen til hver af de bydende.

§ 5.

Efter nærmere af handelsministeren efter indstilling fra licitationsrådet, jfr. § 12, fastsatte regler skal opfordringen til at byde ved enhver licitation være ledsaget af fyldestgørende betingelser, beskrivelser og tegninger, hvorved arbejdets eller leverancens omfang, beskaffenhed og kvalitet er klart angivet. Ved private byggearbejder, som under udførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, skal opfordringen tillige være ledsaget af en finansierungsplan.

Stk. 2. Medmindre andet er anført i forbindelse med opfordringen til at byde, finder de i »Almindelige betingelser for arbejder og leverancer« til enhver tid fastsatte bestemmelser anvendelse ved det pågældende arbejde eller leverance. Hvor »Almindelige betingelser for arbejder og leverancer« kun delvis finder anvendelse,

skal det angives, hvilke enkelte bestemmelser heri der fraviges.

Stk. 3. Er der i forbindelse med opfordringen til at byde udlånt betingelser, beskrivelser og tegninger mod depositum, skal dette tilbagebetales, når det udlånte materiale tilbageleveres uskadt samtidig med budets afgivelse, eller, hvis bud ikke afgives, senest 2 hverdage før licitationsdagen.

III. Licitation over arbejder.

§ 6.

Ved enhver licitation skal der, såfremt én af dem, der har tilkendegivet at ville byde, eller en af disses organisationer inden 4 hverdage før licitationsdagen kræver det, afholdes et forhåndsmøde til gennemgang af beskrivelser og tegninger med henblik på tydeliggørelse, eventuelle ændringer og supplerende oplysninger samt drøftelse af såvel tekniske betingelser og arbejdsvilkår som betalingsbetingelser. Alle, der har tilkendegivet at ville byde, disses organisationer samt udbyderen og dennes repræsentanter skal have lejlighed til at deltage i sådanne møder.

Stk. 2. Forhåndsmøderne indkaldes og ledes af en mødeleder, der udpeges af udbyderen fra lister over dertil egnede personer. Disse lister udarbejdes af licitationsrådet efter indstilling fra de i bygge- og anlægsvirksomhed interesserede parter.,

Stk. 3. Handelsministeren fastsætter efter indstilling fra licitationsrådet de nærmere regler for afholdelse af sådanne møder, herunder om i hvilket omfang der på møderne vil kunne træffes beslutninger, som er bindende for alle bydende.

§ 7.

De bydendes organisationer kan bestemme, at de bydende skal anmelden til deres organisation, at licitationsbud vil blive givet.

Stk. 2. De bydendes organisationer kan fastsætte forbehold, der tager sigte på at undgå på samme byggeplads at arbejde sammen med virksomheder, der beskæftiger medhjælp, men ikke har mulighed for at bilægge faglige stridigheder, jfr. lov nr. 536 af 4. oktober 1919 om den faste voldgiftsret.

Stk. 3. De bydendes organisationer kan endvidere fastsætte generelle tilbudsforbehold om stigninger i overenskomstmæssig arbejds løn og materialepriser, om udgiftsstigninger som følge af lovpligtige forsikringspræmier, generelle

overenskomstbestemmelser eller offentlige pålæg, samt om forlængelse af eventuelt fastsatte tidsfrister som følge af upåregnelige forhold.

Ved licitationer, hvor der er mere end 2 deltagere, kan enhver af de bydende på licitationsdagen begære møde afholdt til afgørelse af, om der er afgivet for lave bud. De nærmere regler for afholdelsen af sådanne møder fastsættes af handelsministeren efter indstilling fra licitationsrådet.

Stk. 2. Findes - under iagttagelse af de i henhold til stk. 1 fastsatte regler - et bud at være urimeligt lavt, kan mindst % af de bydende, så vidt muligt på licitationsdagen og senest inden udløbet af 4 hverdage efter denne over for udbyderen henstille, at budet ikke antages, og over for den bydende, at budet trækkes tilbage.

Stk. 3. Et bud er urimeligt lavt, når det ikke indeholder en sådan dækning for de med arbejdet forbundne omkostninger, at dette arbejde under den pågældende tilbudsgivers særlige vilkår på forsvarlig måde kan gennemføres i overensstemmelse med de foreliggende udbuds betingelser uden tab. Afgørende herfor er, om den tilbudte pris indeholder dækning for den bydendes udgifter til materialer, overenskomstmæssig arbejds løn samt alle øvrige for den bydende med det foreliggende arbejde forbundne direkte omkostninger med tillæg af et dækningsbidrag, som skal indeholde et passende beløb til afskrivning på forbrugsgods, maskiner og materiel, der anvendes ved arbejdet.

Stk. 4. Det påhviler den, der ikke ønsker at følge en i henhold til stk. 2 fremsat henstilling senest den 7. hverdag efter henstillingens modtagelse at forelægge sagen for et i dette øjemed nedsat prisudregningsnævn, jfr. § 9, og såfremt nævnet finder det godtgjort, at budet er urimeligt lavt, kan budet ikke antages, og arbejdet heller ikke senere overdrages den bydende. Den nævnte frist forlænges med 4 hverdage, såfremt byggherren senest den 2. hverdag efter henstillingens modtagelse fremsætter anmodning derom.

Stk. 5. Bestemmelserne i stk. 1-4 finder ikke anvendelse ved ikke-offentlige licitationer med højst 5 bydende, bortset fra licitationer over byggearbejder med et etageareal på under 150 m².

§ 9.

For København og efter handelsministerens nærmere bestemmelse for hver fire eller flere

amter nedsættes et prisudregningsnævn, der består af en formand, der skal opfylde betingelserne for at kunne beskikkes til dommer, og af 2 andre uvildige personer. Formanden og en suppleant for denne udnævnes af handelsministeren. De 2 andre medlemmer udpeges for hver sag af formanden ud fra nogle af handelsministeren efter indstilling fra licitationsrådet udfærdigede lister over personer, der er teknisk og økonomisk sagkyndige, og således at nævnet ved behandlingen af vedkommende sag sikres fornødent kendskab til lokale forhold. Såfremt formanden eller en af parterne begærer det, tiltrædes nævnet yderligere af et af hver af parterne udpeget medlem.

Stk. 2. Nævnene kan antage medhjælp og tilkalde særligt sagkyndige i det omfang, dette skønnes fornødent.

Stk. 3. Nævnenes afgørelser, der skal være begrundet, skal så vidt muligt foreligge inden 14 dage efter sagens indbringelse for vedkommende nævn.

Stk. 4. Efter indstilling fra licitationsrådet fastsætter ministeren retningslinierne for nævnenes virksomhed, herunder for pålæg af sagsomkostninger.

§ 10.

Ved licitationer skal udbyderen betale vederlag for beregning af budene i det omfang, dette bestemmes ved nærmere af handelsministeren efter indstilling fra licitationsrådet fastsatte regler.

IV. Særlige bestemmelser.

§ 11.

Udover, hvad der følger af bestemmelserne i §§ 6—10, kan konkurrencen ved den i denne lov omhandlede tilbudsgivning ikke uden tilslutning fra monopoltilsynet begrænses ved aftaler, vedtagelser eller på anden måde, herunder ved fastsættelse af mindstepriser eller -avancer eller af forbehold om, hvem man vil byde sammen med (åbningsforbehold) eller arbejde sammen med (samarbejdsforbehold).

Stk. 2. Bestemmelserne i afsnit III i lov nr. 102 af 31. marts 1955 om tilsyn med monopoler og konkurrencebegrænsninger finder fortsat anvendelse.

§ 12.

Handelsministeren er bemyndiget til at træffe de foranstaltninger, der er nødvendige til gennemførelse af loven og de i henhold til denne udfærdigede forskrifter.

Stk. 2. Til bistand for ministeren ved gennemførelsen af loven og ved tilsynet med overholdelsen og virkningen af den ved loven indførte licitationsordning nedsætter ministeren et licitationsråd, bestående af en formand, der skal opfylde de almindelige betingelser for at kunne beskikkes til højesteretsdommer, og af indtil 12 medlemmer, herunder særlig repræsentanter for håndværkere, entreprenører og bygherrer.

Stk. 3. Licitationsrådet kan tilkalde særligt sagkyndige og efter forhandling med ministeren antage sekretærer og medhjælp i det omfang, det skønnes fornødent. Ministeren fastsætter rådets forretningsorden.

Stk. 4. Licitationsrådet skal afgive indstilling om påkrævede ændringer i »Almindelige betingelser for arbejde og leverancer«.

§ 13.

Overtrædelse af bestemmelserne i § 3, stk. 1 og § 4, stk. 1 og 2, § 8, stk. 4 og § 11, stk. 1, straffes med bøde.

Stk. 2. For så vidt højere straf ikke er foreskylt efter borgerlig straffelov, straffes med bøde eller hæfte den, der ved indgåelse af aftaler med andre bydende søger at opnå fordele udover, hvad der hjemles ved denne lov, samt den, der meddeler prisudregningsnævn eller licitationsråd urigtige eller vildledende oplysninger eller fortier forhold, der måtte være af betydning i forbindelse med afgivne oplysninger.

Stk. 3. Er et efter stk. 1 og 2 strafbart forhold begået af et aktieselskab, et andelselskab, en organisation eller lignende, kan bødeansvar pålægges virksomheden eller organisationen som sådan.

Stk. 4. Påtale i henhold til bestemmelserne i stk. 1-2 rejses kun, efter at sagen har været forelagt licitationsrådet.

§ 14.

Honorar til licitationsrådets formand, sekretærer og eventuelt tilkaldte sagkyndige fastsættes af handelsministeren efter forhandling med finansministeren.

§ 15.

Denne lov, der træder i kraft den 1. april 1963, optages til revision i folketingssamlingen 1965-66.

Stk. 2. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland.

Udkast til forslag til lov om licitation m. v.

§ 1.

Denne lov finder anvendelse på tilbudsgivning ved arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed.

§ 2.

Ved licitation forstås i denne lov, at et arbejde eller en leverance udbydes, således at flere opfordres til inden samme bestemte tidspunkt og på samme udbudsgrundlag at give skriftlige og bindende bud, idet det ved opfordringen tilkendes gives, at også andre er opfordret til at byde.

Stk. 2. Ved offentlig licitation rettes opfordring til at byde ved bekendtgørelse i dagspressen eller på lignende måde til en ubestemt kreds. Ved bunden (ikke-offentlig) licitation rettes opfordringen til at byde direkte og alene til dem, fra hvem bud ønskes,

§ 3.

Ved enhver licitation indgives budene i lukket kuvert, der åbnes på licitationsstedet på et forud fastsat tidspunkt. De bydende er berettiget til at være til stede ved åbningen af budene og til at blive bekendt med budsummerne og eventuelle forbehold.

Stk. 2. Med de begrænsninger, der følger af § 4, er udbyderen

ved offentlig licitation berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne bud og til at forkaste dem alle.

ved bunden licitation forpligtet til, medmindre andet udtrykkeligt fastsættes ved opfordringen til at byde, at antage det billigste bud eller forkaste dem alle ved meddelelse til de bydende.

Stk. 3. Ved en licitation må et bud, som er højere end et andet ved licitationen afgivet bud, ikke nedsættes.

§ 4.

Aftaler, vedtagelser eller bestemmelser om udskydning eller tilbagetrækning af afgivne

licitationsbud må ikke bringes i anvendelse, medmindre monopoltilsynet har godkendt de pågældende aftaler m. v. Sådanne aftaler m. v. skal i almindelighed godkendes under forudsætning af, at de ikke tilsigter på urimelig måde at udelukke samtidig afgivelse af bud fra udenforstående, at de ikke på urimelig måde griber ind i udbyderens dispositioner med hensyn til kontrahering om andre entrepriser, at de kun muliggør udskydning af et afgivet bud, såfremt mindst $\frac{2}{3}$ af de bydende, der er tilsluttet aftalerne m. v., tilkender giver, at budet ikke giver dækning for overenskomstmæssig arbejds løn, udgifter til materialer samt en bruttoavance af en sådan størrelse, at den bydende efter entreprisens art og omfang har en rimelig økonomisk interesse i at overtage arbejdet, at udskydning ikke kan finde sted ved offentlige licitationer med færre end 3 deltagere, at udskydning ikke kan finde sted ved bundne licitationer med færre end 5 (Alternativ: 4) deltagere, samt at spørgsmålet om berettigelsen af en udskydning af udbyderen kan forlanges afgjort ved voldgift, jfr. § 10.

§ 5.

Forudgående regulering af tilbud er forbudt.

§ 6.

Det er ikke tilladt at modtage og afgive underhåndsbud, såfremt der tidligere på samme arbejde eller leverance er modtaget licitationsbud eller mere end ét underhåndsbud, og der ikke er forløbet enten mindst 6 måneder fra licitationsdagen, henholdsvis efter modtagelsen af det seneste underhåndsbud, eller 3 måneder efter annulleringen af licitationen eller underhåndsbudene.

Stk. 2. Licitation over et arbejde eller en leverance, over hvilke der tidligere er afholdt licitation eller modtaget underhåndsbud, må først afholdes, når den tidligere licitation eller de modtagne underhåndsbud er annulleret.

Stk. 3. Annullering af en licitation skal ske ved skriftlig tilkendegivelse fra udbyderen til hver af de bydende.

Bestemmelserne i loven om tilsyn med monopoler og konkurrencebegrænsninger finder i øvrigt fortsat anvendelse på de af nærværende lov omfattede forhold.

§ 8.

Handelsministeren nedsætter et licitationsråd med en højesteretsdommer som formand. Rådet skal i øvrigt bestå af et ligeligt antal repræsentanter for tilbudsgivere og udbydere.

Stk. 2. Licitationsrådet bistår handelsministeren og monopoltilsynet ved behandlingen af de af nærværende lov omfattede forhold. Endvidere skal rådet give indstilling om påkrævede ændringer i »Almindelige betingelser for arbejder og leverancer«.

§ 9.

Overtrædelse af § 3, stk. 1, 1. pkt., og stk. 2 og § 4, 1. pkt., § 5 og § 6, stk. 1 og 2, straffes med bøde, medmindre højere straf er forskyldt efter borgerlig straffelov. Forinden tiltale rejses, skal sagen forelægges licitationsrådet til udtalelse.

Stk. 2. Er overtrædelsen begået af et aktieselskab, et andelsselskab, en organisation eller anden kollektiv enhed, kan bødeansvaret pålægges vedkommende som sådan.

§ 10.

Finder udbyderen, at en begæring om udskydning af bud er uberettiget, kan han forlange spørgsmålet afgjort af et beregningsudvalg, hvortil udbyderen og de bydendes organisation hver udpeger 2 uvildige og fagkyndige medlemmer eller, hvis parterne er enige derom, ét sådant medlem.

Stk. 2. Kan der ikke blandt udvalgets medlemmer opnås flertal for en afgørelse, udpeger disse ved flertalsbeslutning en opmand, der træffer afgørelse i sagen.

Stk. 3. Kan der ikke opnås flertal for valget af opmand, foretages udnævnelsen af formanden for licitationsrådet blandt de personer, der er opført på en af handelsministeren udfærdiget opmandsliste.

Stk. 4. De nærmere regler vedrørende beregningsudvalget fastsættes af handelsministeren efter indstilling fra licitationsrådet.

§ 11.

Denne lov træder i kraft 1. april 1963. Forinden udsendes et cirkulære, der sammenfatter denne lovs bestemmelser med de af monopollovens bestemmelser, der kan finde anvendelse på licitation over arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed, jfr. § 7. Loven optages til revision i folketingssamlingen 1965/66.

Stk. 2. Loven gælder ikke for Færøerne.

Bemærkninger til lovforslaget.

Den nuværende licitationsordning, der bygges på den af licitationskommissionen af 1943 afgivne betænkning, er beskrevet i nærværende betænkning, afsnit 3-4.

Ved gennemførelse af den nugældende licitationsordning regnede man med, at bygherrerens underskrift på licitationserklæring ville blive det ganske overvejende almindelige, og at forhåndsregulering herefter ville høre til de sjældne undtagelser, men dette blev ikke resultatet, idet licitationserklæring og dermed udskydningsordningen i de fleste tilfælde ikke blev tiltrådt af bygherrerne. Dette fremgår af den af kommissionen foretagne almindelige licitationsundersøgelse, som viser, at antallet af licitationer, hvor licitationserklæring underskrives, i 1955-56 var ringe og aftagende i forhold til tidligere, jfr. betænkningen afsnit 75 og 80. Det er dog oplyst af organisationerne, at antallet af licitationer, hvor licitationserklæring underskrives, nu er betydeligt større end i perioden 1955-56, hvor den almindelige licitationsundersøgelse blev foretaget.

Det er flertallets opfattelse, at den nuværende licitationsordning har medført en for vidtgående begrænsning af konkurrencen ved licitation, og at dette bestyrkes af den almindelige licitationsundersøgelses oplysninger om antallet af udskydningsbegæring og om de prismæssige virkninger af udskydning og regulering af licitationsbud, jfr. afsnit 77 og 92. Denne opfattelse deles ikke af Håndværksrådet og Entreprenørforeningen samt af nogle af de offentlige bygherrerepræsentanter.

Et træk ved den nuværende licitationsordnings former for konkurrencebegrænsning er muligheden for anvendelse af åbningsforbehold og samarbejdsforbehold, jfr. afsnit 31 og 34, hvorved tilbudsgivere under organisationer med licitationsbestemmelser begrænser antallet af bud, griber ind i udbyderens dispositioner med hensyn til overdragelse af andre entrepriser og beskærer adgangen til erhvervsudøvelse for

udenforstående tilbudsgivere, der ønsker at konkurrere frit.

Fra flere sider i licitationskommissionen er det blevet foreslået (forslag I) at lovfæste en ny licitationsordning, der skulle omfatte alle licitationer og alle bydende. Da ordningen således skulle omfatte alle bydende, uanset om de selv eller deres organisation er imod adgang til regulering, fandtes udskydningsmuligheden her at burde begrænses i forhold til udskydningsmuligheden efter den nuværende ordning derved, at kriteriet for udskydning sættes lavere end efter denne ordning. Repræsentanter for håndværket og entreprenørerne er gået imod denne løsning af spørgsmålet og har især taget afstand fra det foreslåede udskydningskriterium, ligesom det er deres opfattelse, at en ordning med detaljerede lovregler og med en voldgiftsordning som foreslået i praksis ville virke for stift og tungt.

Særligt volder voldgiftsrettens sammensætning i det obligatoriske forslag I afgørende betænkelighed hos organisationerne. Der haves således ingen garantier for, at voldgiftsretten til enhver tid indeholder en virkelig repræsentation for faget med tilstrækkeligt kendskab til dettes aktuelle praktiske vilkår. Der vil endvidere være en række afgørelser, hvor en juridisk opmand næppe vil være den rette, medens den juridiske sagkundskab i andre tilfælde kan være ønskelig.

Repræsentanterne for håndværket og entreprenørerne har derefter stillet forslag om en licitationsordning, hvor udskydning alene kunne anvendes over for organisationernes egne medlemmer. Man har herved foreslået, at hele licitationsspørgsmålet forbliver under den almindelige monopollovgivning.

Imidlertid er monopolloven, således som det fremgår af forhandlingerne m. v. i forbindelse med lovens vedtagelse - jfr. også herved bemærkningerne til forslag til lov om nedsættelse af en licitationskommission - ikke udformet under hensyntagen til de særlige forhold, som foreligger ved licitationsaftaler m. v. I visse andre landes monopol- og prislovgivning er der derimod indført særlige bestemmelser på dette område.

De omstændigheder, der hidtil har givet licitationsaftaler om regulering af bud efter licitationsordningen af 1945, således som de kendes inden for bygge- og anlægsvirksomhed, et indhold og en virkning, der adskiller sig fra andre former for konkurrencebegrænsende aftaler, er især, at de ikke alene begrænser aftaledeltager-

nes handlefrihed, men også begrænser udbydere ns kontraheringsmuligheder samt udenforstående tilbudsgiveres erhvervsfrihed. Ved forhåndsregulering får udbyderen ikke mulighed for at acceptere de oprindelige bud, ja ofte er det endog skjult for ham, hvilke priser de bydende havde til hensigt at tilbyde, og udenforstående afskæres undertiden ved åbningsforbehold helt fra at deltage i licitationen. Gennemførelse af udskydning forhindrer direkte gennem sanktionsbestemmelser kontrahering mellem udbyderen og en udskudt aftaledeltager eller udskudt uorganiseret bydende.

Til modvirkning af disse ulemper har organisationerne udarbejdet et forslag, hvorefter licitationsordningen kun skulle omfatte deres egne medlemmer, og hvorved man gav afkald på forhåndsregulering.

På grundlag af organisationernes forslag er der ved tilpasning af forskellige bestemmelser efter bygherrernes synspunkter udarbejdet nærværende lovforslag II.

Forslag II giver ved særlig lov et supplement til monopolloven, hvorved denne lovs bestemmelser finder anvendelse på licitationsaftaler m. v., men som tillige indeholder bestemmelser, der dels afstikker rammerne for indholdet af sådanne aftaler m. v., dels imødekommer kravet om en tilstrækkelig hurtig indskriden mod aftalernes eventuelle skadelige virkninger.

Baggrunden for, at rammerne for indholdet af sådanne aftaler er blevet fastlagt ved de ret udførlige bestemmelser i § 4, er den lange tids usikkerhed, der vil kunne opstå, såfremt disse vigtige spørgsmål, der har været indgående drøftet i kommissionen, først ville finde deres løsning ved monopoltilsynets afgørelse under rekurs til ankenævn og domstole. Ved således kun at afstikke rammerne vil man på den anden side opnå den ønskelige smidighed, der følger af, at aftalerne i øvrigt behandles efter monopolloven.

Lovforslaget hviler i flere henseender på samme retningslinier som den nuværende licitationsordning, først og fremmest ved principielt at anerkende, at den særlige og skærpede konkurrenceform, som licitationen medfører, begrunder en adgang til at regulere konkurrencen, men den foreslåede ordning omfatter kun organisationernes egne medlemmer og afskærer helt forhåndsregulering.

Når supplerende bestemmelser til monopolloven foreslås i særlig lov, er det navnlig af lovtekniske grunde.

Til § 1.

Lovforslagets anvendelsesområde svarer til området for kommissoriet, jfr. licitationskommissionslovens § 1. Herefter omfatter forslaget - i modsætning til licitationskommissionens betænkning af 1945 - også leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed, jfr. kap. VII.

Til § 2.

De foreslåede definitioner svarer til de definitioner, som kommissionen har redegjort for i afsnit 7 om begrebet licitation i betænkningens kap. II. Begrebet licitation må omfatte udbud såvel i hovedentreprise som i fagentreprise.

Til § 3.

Bestemmelsen i første stykke er overensstemmende med den almindelige fremgangsmåde ved licitation.

Man har i øvrigt fundet det ønskeligt at fastslå, at udbyderen, således som det er almindeligt antaget i overensstemmelse med bestemmelserne i Almindelige Betingelser, ved enhver bunden (ikke-offentlig) licitation — i modsætning til ved offentlige licitationer - forpligtes til, medmindre andet udtrykkeligt fastsættes, at antage det billigste bud eller forkaste dem alle, jfr. afsnit 7.

Den i stk. 3 omhandlede beskyttelse af de bydende ved licitation svarer efter sit indhold til den hidtil gældende beskyttelse, jfr. afsnit 28, men omfatter alle bydende og forpligter bygherren, medens den hidtil gældende beskyttelse kun har været fastsat i organisationernes vedtægter og derfor kun har omfattet disses medlemmer og ikke været forpligtende for bygherren.

Til § 4.

Bestemmelsen omfatter alene udskydningsforhold og foreskriver, at aftaler, vedtagelser eller bestemmelser om udskydning eller tilbagetrækning af licitationsbud skal godkendes af monopoltilsynet, forinden de bringes i anvendelse. Bestemmelsen tilsigter dels at hindre, at konkrete aftaler om udskydning ved en bestemt licitation når at udtømme eventuelle skadelige virkninger, forinden tilsynet under iagttagelse af bestemmelserne i monopolloven med hensyn til forudgående forhandling og pålæg m. v. kan nå at gribe ind, og dels så vidt muligt at sikre, at der til enhver tid er overensstemmelse mellem gældende generelle aftaler og de retningslinier for deres indhold, som gives i loven. Forslaget om forhåndsgodkendelse må især ses på den baggrund, at licitationsaftaler m. v. om

udskydning og tilbagetrækning af bud i henseende til indgreb i andres handlefrihed afviger fra andre former for konkurrencebegrænsende aftaler.

Som vilkår for godkendelse af aftaler m. v. om udskydning af licitationsbud foreslås, at de ikke på urimelig måde må udelukke samtidig afgivelse af bud fra udenforstående, og at de ikke på urimelig måde må gribe ind i udbyderens dispositioner med hensyn til kontrahering om andre entrepriser. Dette stemmer med monopollovens udtryk i § 11 om urimelig indskrænkning i erhvervsudøvelse o.s.v.

Den førstnævnte bestemmelse må, for så vidt angår udenforstående organiserede tilbudsgivere, siges at svare til hidtidig praksis, hvorefter der ikke over for sådanne kan anvendes åbningsforbehold ved licitationer med adgang til udskydning.

Det er under den hidtidige licitationsordning blevet antaget af prismyndighederne og stadfæstet af pris-ankenævnet, at licitationserklæringen efter sit indhold ikke giver adgang til at begære udskydning af bud afgivet af udenforstående organiserede mestre. Højesteret statuerede i den i afsnit 31 refererede såkaldte »Åbenrå-sag«, at prismyndighedernes fortolkning af erklæringen på dette punkt, hvor formuleringen i øvrigt ansås for uklar, ikke var uforenelig med ordlyden, og da lauet med sit kendskab til denne fortolkning ikke havde taget forbehold, fandtes lauet ikke at have haft føje til at antage, at bygherren havde villet forpligte sig ud over, hvad der fulgte af den af prismyndighederne hidtil anlagte fortolkning af erklæringen.

Organisationerne har hidtil med hjemmel i kommissionsbetænkningen af 1945 kunnet udstrække udskydningsreglerne til uorganiserede tilbudsgivere. Betænkningens begrundelse for at stille uorganiserede virksomheder anderledes end organisationsmedlemmer var en formodning om, at de uorganiserede virksomheder ville kunne basere deres tilbud på ikke-tarifmæssig løn. Denne begrundelse svarer ikke til forholdene i dag, hvor det i praksis næppe vil være muligt for en virksomhed at gennemføre en entreprise af en sådan størrelse, at den udbydes i licitation, med benyttelse udelukkende af uorganiseret arbejdskraft.

Såfremt en organisation ønsker at benytte regler om udskydning af licitationsbud, vil disse efter forslaget alene kunne gøres gældende over for organisationens egne medlemmer og medlemmer af andre organisationer eller enkeltvirk-

somheder, der gennem særlige aftaler indordner sig under disse regler. Organisationerne har i almindelighed givet afkald på at træffe aftaler m. v. om benyttelse af forbehold og tilbagetrækning af bud, såfremt der åbnes bud fra udenforstående. Et sådant forbehold har et konkurrenceregulerende formål, og et flertal har fundet, at det bør undgås, jfr. afsnit 33.

Også aftaler m. v. om tilbagetrækning af et bud, såfremt udbyderen ikke opfylder visse betingelser med hensyn til overdragelse af andre entrepriser, jfr. afsnit 35, omfattes af forslagens bestemmelser.

Monopoltilsynet vil dog kunne godkende særligt begrundede aftaler, vendt mod udenforstående. Efter de hidtidige erfaringer kan her ved alene tænkes på aftaler, der er rettet mod virksomheder, som beskæftiger uorganiseret medhjælp og ikke har mulighed for at *bilægge* faglig strid.

Udskydning af licitationsbud er under den hidtidige ordning gennemført ved indgåelse af en aftale mellem udbyder og organisation, den såkaldte licitationserklæring. De foreslåede bestemmelser om udskydning eller tilbagetrækning af licitationsbud muliggør fortsat anvendelse af en sådan fremgangsmåde, men organisationerne vil også kunne praktisere udskydning, uden at udbyderen på forhånd har erklæret sig indforstået hermed. Dette kan f. eks. ske ved, at organisationens medlemmer forsyner deres bud med et forbehold gående ud på, at budene ikke er bindende, såfremt de - i overensstemmelse med organisationens, af monopoltilsynet godkendte aftaler m. v. — udskydes som for lave.

Uanset under hvilken form udskydning betinges, kan aftaler, vedtagelser eller bestemmelser herom kun praktiseres, såfremt de i forvejen er godkendt af monopoltilsynet.

Endvidere vil sådanne aftaler m. v. alene kunne omfatte bydende, som ved medlemsskab i en organisation eller på anden måde er indgået under aftalerne m. v.

Opbygningen af de gældende udskydningsregler indebærer, at disse praktiseres af organisationerne. Det er derfor normalt disses vedtægter, der bestemmer, hvorledes grundlaget skal tilvejebringes for bedømmelsen af, om et eller flere af de ved en licitation indkomne bud, der er omfattet af udskydningsreglerne, er så lave, at de kan begæres udskudt. I kommissionen er der enighed om, at en på grundlag af fagets almindelige forhold udregnet kontrolpris ikke altid er et tilfredsstillende grundlag i

så henseende, men at en analyse af budene, indbefattende sammenligning af budenes hovedposter og adgang for de bydende til at redegøre for deres beregninger, frembyder et bedre grundlag.

Det må antages, at de bydende selv gennem udarbejdelsen af deres bud har erhvervet sig de bedste forudsætninger for at bedømme omkostningerne og risikoen ved den udbudte entreprise. Af hensyn hertil er det i forslaget fastsat, at begæring om udskydning af bud i hvert enkelt tilfælde skal være vedtaget af mindst $\frac{2}{3}$ af de bydende, der er tilsluttet udskydningsaftalen. Organisationernes udskydningsregler, skal danne grundlaget for udskydningen, og i disses vedtægter vil der kunne fastlægges nærmere regler for proceduren ved udskydningsmødet, herunder bestemmelse om, at organisationerne kan være repræsenteret ved mødet eller kan udpege en mødeleder. Det vil være rimeligt, at organisationernes repræsentant eller den af dem udpegede mødeleder får mulighed for at nedlægge veto mod udskydningen, hvor han finder det åbenbart, at denne ikke bør finde sted.

Efter licitationskommissionens betænkning af 1945 må et bud anses som for lavt, når det ikke dækker tarifmæssig arbejds løn og udgift til materiale samt et efter arbejdets art og omfang samt den bydendes forhold og omstændighederne i øvrigt passende beløb til omkostninger og fortjeneste. Dette kriterium er blevet forstået således, at et bud skal indeholde dækning for virksomhedens faste omkostninger efter en traditionel regnskabsmæssig vurdering og derudover en nettofortjeneste.

Således som dette kriterium har været udformet og praktiseret, har det medført, at der i en række tilfælde har været foretaget et meget stort antal udskydninger, jfr. afsnit 77.

Det i nærværende forslag udformede kriterium - hvorefter et bud er for lavt, hvis det må anses godtgjort, at det ikke giver dækning for overenskomst mæssig arbejds løn, udgifter til materialer samt en bruttoavance af en sådan størrelse, at den bydende efter entreprisens art og omfang har en rimelig økonomisk interesse i at overtage arbejdet - skulle i højere grad tage hensyn til, at den enkelte virksomheds rimelige økonomiske interesse i at overtage et arbejde vil kunne stille sig meget forskelligt, ikke blot efter entreprisens art og omfang, men også efter virksomhedens beskæftigelsesmæssige situation på tidspunktet for arbejdets igangsættelse.

Et bud, der ikke indeholder dækning for de

med arbejdet forbundne direkte og indirekte omkostninger, herunder egenrente og driftslederløn, vil i almindelighed ikke give den bydende en sådan bruttoavance, at han kan have en rimelig økonomisk interesse i at overtage arbejdet.

Det afgørende må være, om det er sandsynligt, at virksomhedens økonomiske stilling vil være bedre efter arbejdets gennemførelse i overensstemmelse med udbudsbetingelserne til den tilbudte pris end før overtagelse af entreprisen.

Efter lovforslaget skal udskydning ikke kunne finde sted ved offentlige licitationer med færre end 3 deltagere. Dette svarer til den gældende licitationsordning. Derudover er det i lovforslaget fastsat, at udskydning ved bundne licitationer ikke kan finde sted, hvis der er færre end 5 (Alt.: 4) deltagere. I almindelighed vil ved en bunden licitation kun deltage virksomheder med en anerkendt position over for hvem beskyttelse ved udskydning af bud i almindelighed ikke er påkrævet. Der bør dog også være adgang til udskydning ved bunden licitation, når antallet af deltagere er stort.

Det bemærkes særligt, at bestemmelserne om begrænsningerne i adgangen til at begære udskydning har relation til det samlede antal licitationsdeltagere, såvel organisationsmedlemmer som udenforstående.

Det forudsættes, at begæring om udskydning eller tilbagetrækning af licitationsbud skal ske inden en vis, ret kort frist efter licitationen. I så henseende findes den hidtil benyttede frist på 4 dage at være passende.

Da det ikke kan antages, at proceduren ved fremsættelse af udskydningsbegæring altid vil medføre sikre og fra alle sider acceptable afgørelser, bør der ligesom under den nuværende licitationsordning gives adgang til at få strid om udskydning af bud ved licitation afgjort ved voldgift, jfr. lovforslagets § 10.

Man har overvejet at foreslå, at ikke blot som hidtil udbyderen, men at også en tilbudsgiver, hvis bud er begæret udskudt, skulle kunne forlange afgørelsen prøvet, men da forslaget kun omfatter organisationernes egne medlemmer, er det ikke fundet påkrævet, at en udskudt bydende får en ellers i så henseende naturlig prøvelsesret.

Til § 5.

Der har i kommissionen været enighed om, at forhåndsregulering af licitationsbud bør afskaffes. Mangelen på sikkerhed imod urimelige

virkninger gør dette system uegnet, og den omstændighed, at reguleringen kan holdes hemmelig for udbyderen og andre bydende, vil kunne give den en særlig uheldig karakter, hvorfor et klart forbud - også omfattende underhåndsbud - er fundet rimeligt.

Ved forudgående regulering af bud forstås enhver aftale eller vedtagelse, der med henblik på det konkrete arbejde (leverance), inden bud afgives til udbyderen, medfører forhøjelse af udarbejdede bud eller på anden måde påvirker budenes størrelse eller rækkefølge.

Forslaget hindrer ikke, at organisationernes vejledende prisaftaler opretholdes. Det vil også fortsat være muligt for organisationerne at vedtage generelle regler om beskyttelse af bud og generelle forbehold vedrørende f. eks. pris- og lønstigninger og arbejdsbetingelser.

Forbudsbestemmelsen udelukker ikke afholdelse af forudgående møde til drøftelse af udbudsgrundlaget eller indgåelse af generelle eller konkrete aftaler om teknisk betonedede forbehold og lignende, uanset at sådanne aftaler indirekte vil kunne medføre en forhøjelse af udarbejdede bud. Der er enighed i kommissionen om, at udbydere skal have adgang til at deltage i sådanne møder, og organisationerne er indstillet på i deres vedtægter at betinge afholdelse af møde forud for licitationen af, at der sikres udbyderen ret hertil. Det må antages, at sådanne møder vil få en særlig betydning for byggeriet.

De hidtil almindeligt anvendte anmeldelsebestemmelser (jfr. betænkningens afsnit 21) vil ligeledes kunne bibeholdes.

Der kan endvidere vedtages regler om udregningsvederlag.

Sådanne aftaler og vedtagelser vil være omfattet af monopollovens almindelige bestemmelser, d.v.s. de kan være anmeldelsespligtige og med hensyn til indhold og virkninger må de bedømmes efter monopollovens § 11.

Til § 6.

Da loven skal omfatte al tilbudsgivning, er det fundet rimeligt, at der indføres lovregler til beskyttelse af såvel underhåndsbud som licitationsbud mod »sjakren«. De foreslåede regler svarer efter deres indhold i hovedsagen til de regler, der efter licitationsordningen af 1945 har været fastsat i organisationernes vedtægter. Medens organisationsvedtægterne kun har kunnet omfatte organisationernes medlemmer og ikke har forpligtet udbyderen, vil de i lovforslaget indeholdte regler gælde generelt og være forpligtende for bygherren.

Formuleringen er ikke til hinder for, at beskyttelsesfristen regnet fra licitationsdagen vedtægtsmæssig med virkning for medlemmerne forlænges inden for de for tiden for visse fag gældende frister på 9 og 12 måneder. Derimod vil 3 måneders fristen ved annullering af licitation eller underhåndsbud ikke kunne fraviges.

Til § 7.

Efter denne bestemmelse vil monopolloven - lov nr. 102 af 31. marts 1955 om tilsyn med monopoler og konkurrencebegrænsninger, jfr. lov nr. 231 af 10. juni 1960 - i øvrigt fortsat finde anvendelse på tilbudsgivning ved arbejder og leverancer inden for bygge- og anlægsvirksomhed.

Til § 8.

Da monopolrådet ikke er sammensat under hensyntagen til de særlige licitationsproblemer, foreslås det, at der nedsættes et licitationsråd til at bistå monopoletilsynet ved behandlingen af sager inden for dette område. Det forudses, at licitationsrådets udtalelse vil blive indhentet i alle licitationsspørgsmål, der forelægges monopolrådet. Endvidere skal licitationsrådet bistå handelsministeren ved administrationen af bestemmelsen i § 10, stk. 4.

Man har fundet det rimeligt at foreslå, at rådet foruden formanden sammensættes af et ligeligt antal repræsentanter for tilbudsgivere og udbydere.

Når det i stk. 2, 2. pkt., foreslås, at licitationsrådet også skal give indstilling om påkrævede ændringer i »Almindelige betingelser«, er det med henblik på, at disse dels kan være medvirkende til en tydeliggørelse af udbudsmaterialet, jfr. udbudsmaterialeudvalgets indstilling til kommissionen, betænkningens bilag 4, dels - ved i så høj grad som muligt at svare til de til enhver tid sædvanligt anvendte kontraktbestemmelser - kan begrænse det omfang, hvori de bydende måtte være tilskyndet til at forsyne deres bud med forbehold.

Til § 9.

Man foreslår, at overtrædelse af en række af lovens bestemmelser straffes med bøde, medmindre højere straf er forskyldt efter borgerlig straffelov.

Da det må antages, at der vil kunne forekomme overtrædelser af ordningens bestemmelser, som det - under hensyn til licitationsforholdenes særlige karakter, ikke mindst i den første tid, en sådan ny ordning praktiseres — ikke altid vil kunne være rimeligt at straffe, er det foreslået, at påtale kun skal rejses, efter at sagen har været forelagt licitationsrådet.

I stk. 2 er det fundet ønskeligt at give bestemmelser om bødeansvar for kollektive enheder.

Til § 10.

Da udskydningsreglerne således som i nærværende forslag foreslås fastsat ved lov, må voldgiftsbestemmelserne om behandling af strid om udskydning også fastsættes ved lov. Princippet i de hidtil af handelsministeren efter forhandling med de interesserede organisationer fastsatte normer for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation findes at burde bibeholdes, og hovedretningslinierne i voldgiftsrettens (beregningsudvalgets) sammensætning foreslås fastslået i loven, medens de nærmere enkeltheder henskydes til handelsministerens fastsættelse efter indstilling fra licitationsrådet.

Til § 11.

Det skønnes rimeligt, at en sådan lov først træder i kraft efter en periode, hvor håndværker- og entreprenørorganisationerne har kunnet bringe aftaler og vedtægter i overensstemmelse med de nye retningslinier, og hvor parterne har kunnet indstille sig på nyordningen. Endvidere er det naturligt, at loven optages til revision, når man i et par år har haft lejlighed til at følge, hvorledes ordningen har virket i praksis.

Man har fundet det ønskeligt, at det i loven sikres, at der inden lovens ikrafttræden udsendes et cirkulære, der sammenfatter denne lovs bestemmelser med de af monopollovens bestemmelser, der kan finde anvendelse på licitation inden for dette område. Parterne ved en licitation lettes herved, når de skal gøre sig bekendt med de for licitation gældende bestemmelser.

I stk. 2 foreslås, at denne lov ligesom monopolloven ikke kommer til at gælde for Færøerne.

Indholdsfortegnelse

Indledende bemærkninger

Licitationskommissionens nedsættelse	5
Tilrettelæggelsen af kommissionens arbejde	6
Opgave	6
Udgangspunkt	6
Undersøgelser	6
Den almindelige licitationsundersøgelse	6
Udbudsmaterialeundersøgelsen	6
Oplysninger fra andre lande	7
Arbejdsudvalget	7

I. Licitationsproblemerne hidtidige behandling

1. Litteratur	8
2. Licitationskommissionen af 1888	8
Konklusioner og forslag	8
Betydning	9
3. Licitationskommissionen af 1943	9
Kommissionens nedsættelse	9
Hidtidig regulering af licitationsbud	9
Konklusion vedrørende regulering af licitationsbud	9
Prisdirektoratets bekendtgørelse af 20. marts 1946	10
4. Licitationserklæringen	10
5. Almindelige Betingelser (1951)	11
6. Pris direktoratets tekniske udvalg (1952)	11

n. Licitationsformålet hermed

7. Begrebet licitation	12
Definition af begrebet licitation	12
Definition af offentlig licitation	12
Definition af ikke-offentlig licitation	12
Antagelse af bud	12
8. Formålet med licitation	12
Konkurrence	12
»Fremme effektivitet«	13
Forudsætning: Samme udbudsgrundlag	13
»Alle samme mulighed«	13
9. Kommissionens arbejde	13

III. Licitationsforhold i andre lande

10. Kildemateriale	14
Udenrigsministeriet	14
Dansk materiale	14
Diverse	14
11. Belgien	14

	Staten	14
	Offentlig licitation	14
	Regler til sikring af ensartet fremgangsmåde (fejlregning, udregningsvederlag, forhåndsftaler).....	14
	Private bygherrer.....	14
12.	England	14
	Kommission af 1942 (licitation med begrænset adgang)	14
	Monopolkommissionens betænkning af 1954 (licitationsftaler i Stor-London).....	15
	The London Builders Conference.....	15
	»The fair price scheme«.....	15
	»The tendering scheme«.....	15
	Monopolkommissionens opfattelse	15
	»Approved Contractors«.....	15
	Restrictive Trade Practices Act 1956 (anmeldelsespligt).....	16
	Restrictive Practices Court.....	16
13.	Frankrig	16
	Private bygherrer.....	16
	Staten. Dekret af 13. marts 1956.....	16
	Administrative bestemmelser.....	16
	Fri konkurrence.....	16
14.	Holland	17
	Aftaler om udregningsvederlag	17
	Den hollandske entreprenørforenings retningslinier for forhåndsregulering.....	17
15.	Norge	17
	Lov af 26. juni 1953 om priser m.v.....	17
	Anmeldelsespligt	17
	Pligt til oplysning over for bygherren	17
	Forbud mod konkurrencereguleringer m.v. (kgl. resolution af 1. juli 1960).....	18
	Dispensation fra forbudet	19
	Statens udbud af arbejder m.v.....	19
	Offentlig licitation	19
	Antagelse af bud.....	19
	Norges standardiseringsforbunds forslag om »anbudsregler« 1950	19
16.	Sverige	19
	Lov af 25. september 1953 om forbud mod visse tilbudsftaler	19
	Dispensationsadgang	20
	Konkrete licitationsftaler.....	20
	Kundgørelse af 6. juni 1952 om statens byggearbejder m.v.	20
	Offentlig licitation.....	20
	Antagelse af bud.....	20
17.	Schweiz	21
	Bundesratbeschluss af 4. marts 1924 vedrørende offentlige arbejder m. v.....	21
	Licitationspligt.....	21
	Erhvervsorganisationernes »normalpris«.....	21
	Bundesratbeschluss §§ 3-6.....	21
	§ 3 (Valg af bud).....	21
	§ 4 (Detailoplysninger).....	21
	§ 5 (Væsentlig lave bud).....	21
	§ 6 (Normalprisen).....	21
	Licitationsnormer for jernbaner.....	22
	Teknikerorganisationernes retningslinier.....	22
	Regne- og kalkulationsfejl.....	22
	Preisbildungskommission. Betænkning af 1952	22
	Konkurrencereguleringen.....	22
	Andre virkninger for konkurrencen.....	22
	Konjunkturens betydning. Konklusioner.....	23

18.	Vesttyskland	24
	Lov mod konkurrencebegrænsninger af 27. juli 1957.....	24
	Normative forskrifter for kontrahering.....	24
	Offentlig og ikke-offentlig licitation.....	24
	Bedømmelse af budene.....	24
	Bygherrens forhandlinger med bydende.....	24
	Udenforstående bydende.....	24
	Antagelse af bud.....	24
19.	Resumé	24

IV. Den nuværende licitationsordning her i landet

20.	Indledning.....	26
21.	Anmeldelse af tilbud til organisationerne	26
	Frister.....	26
	»Tilbagemelding«.....	26
	Anmeldelse af uforbindende bud.....	26
22.	Afholdelse af møder forud for tilbudsgivningen	26-27
	»Forhåndsmøder«.....	26
	Modeemnernes afgrænsning.....	26
	Udbudsgrundlaget.....	26
	Tidsfrister.....	27
	Tekniske arbejdsbetingelser.....	27
	Afstemning om forbehold m. v.....	27
	Bygherrens deltagelse.....	27
23.	Benyttelsen af »lånte« priser	27
	Begrundelse.....	27
	Lånte priser under den nuværende licitationsordning.....	27
24-29.	Beskyttelse af bud	28-31
25.	<i>Beskyttelse af underhåndsbud</i>	28
	Beskyttelsens omfang og tidsbegrænsning.....	28
	Kommissionen af 1943.....	28
	Priskontrolrådet.....	28
26.	<i>Argumentation for beskyttelse af underhåndsbud</i>	28
	Tilbudsgivernes interesse.....	28
	De faglige organisationers interesse.....	28
	Bygherren.....	28
	Ikke-definerede arbejder.....	29
	Yderligere om beskyttelsesfrister.....	29
27.	<i>Beskyttelse af licitationsbud</i>	29
	Beskyttelsens omfang.....	29
	Tidsbegrænsning.....	29
	Udskudte bud.....	29
	Ikke-tidsbegrænsede beskyttelsesbestemmelser (håndværket).....	29
	»Almindelige Betingelser«.....	29
	Bygherrens forhandlingsmulighed ved bunden licitation.....	30
	Domspraksis.....	30
28.	<i>Sammenfatning vedrørende beskyttelse af licitationsbud</i>	30
	Licitationsbudenes rækkefølge.....	30
	De bydendes interesser.....	30
	Omlicitation.....	30
	Fagets interesse.....	30
	Klare regler for konkurrenceformerne.....	31
	Bygherrens interesse.....	31
29.	<i>Beskyttelsesbestemmelser og de udenforstående</i>	31
	De udenforstående.....	31
	Bygherren.....	31
	Ensartede regler.....	31
30-35.	Tilbudsforbehold	31-34
	Mod udbudsgrundlaget (Betingelser for vedståelse af bud).....	31

	Andre forbehold	
	(Betingelser for deltagelse i licitation eller arbejdsoverdragelse) .	31
	Definition af åbningsforbehold.....	32
	Definition af samarbejdsforbehold.....	32
31.	<i>Åbningsforbehold</i>	32
	Licitationserklæring ikke forelagt eller nægtet underskrevet	32
	Mod mestre, der ikke er medlemmer af Dansk Arbejdsgiverfor-	
	ening.....	32
	Mod mestre, der ikke indgår på licitationsreglerne	32
	Mod uorganiserede mestre.....	32
	Mod andre udenforstående.....	32
	Licitationserklæring underskrevet.....	32
	Udskydning af uorganiserede.....	32
	Udskydning af andre udenforstående.....	32
	Domspraksis:.....	32
	Østre landsretsdømme 1935 (»uorganiserede mestre«)	32
	Højesteretsdømme 1949 (»Bornholms Muremesterforening«)	32
	Højesteretsdømme 1958 (»Skødstiup-sagen«).....	33
	Højesteretsdømme 1961 (»Aabenraa-sagen«).....	33
	Administrativ praksis.....	33
32.	<i>De kommunale organisationer om åbningsforbehold</i>	33
33.	<i>»Hul« i den bestående ordning</i>	33
34.	<i>Samarbejdsforbehold</i>	33
	Det nærmere indhold.....	33
	Forskellige synspunkter.....	33
	Kommissionen af 1943.....	33
	Priskontrolrådet.....	33
	Monopoltilsynet og Dansk Arbejdsgiverforening.....	33
	Problem ved ikke offentlig licitation.....	34
35.	<i>Fremtidig ordning af samarbejdsforbehold</i>	34
36-39.	Værn mod for lave bud	34-35
37.	<i>Forhåndsregulering</i>	34
	Mekanisk regulering	34
	Analyse.....	34
	Kontrol::isberegning.....	34
	Ikke efter regler, fastsat for det konkrete tilfælde	34
38.	<i>Kommissionens stilling til forhåndsregulering</i>	34
39.	<i>Udskydning</i>	34
	Almindeligt indhold.....	34
	Licitationserklæringerne.....	34
	Bygherrens forpligtelser.....	34
	Organisationernes forpligtelser.....	34
	Ikkeoffentlig licitation.....	34
	Kontrolprismetoden.....	35
	Analysemetoden.....	35
	Den almindelige udskydningsregel (se også afsnit 46-52)	35
	Prislistereglen (se også afsnit 53-55).....	35
40.	<i>Udskydningsproceduren</i>	35-36
	Betingelser (skriftlig, tidsfrist, begrundet).....	35
	Forligsforhandlinger.....	35
	Normer i forbindelse af strid om udskydning af bud ved licitation	35
	Beregningsudvalg.....	35
	Opmand.....	35
	Opmandsliste.....	35
	Ændring af »normerne« 1952 (tidsfrister, de bydendes indivi-	
	duelle forhold).....	36
	Ændring af »normerne« 1954 (forkastelse af udskydningsbegæ-	
	ring).....	36
	Ikke rekurs til domstolene.....	36

41–45.	Beregningsudvalgene	36–38
42.	<i>De bydendes stilling i udskydningssagen</i>	36
	Udskydningsbegæring og udskydningsgrundiag.....	36
	Håndværksfagene (kontrolpris og analyse).....	36
	Entreprenorfagene (analyse).....	36
	Beregningsudvalgssagen.....	37
	Motiveringen.....	37
	Opmand.....	37
	Forhandlinger og ændringsforslag.....	37
43.	<i>Organisationernes stilling i udskydningssagen</i>	37
	Beregningsudvalg.....	37
	»Udover den enkelte sag«.....	37
	Håndværksfagene.....	37
	Entreprenorfaget.....	37
44.	<i>Bygherrens stilling i udskydningssagen</i>	38
	Den konkrete licitation.....	38
	Den svageste part?.....	38
45.	<i>Forbedringer af udskydningsproceduren</i>	38
46–52.	Den almindelige udskydningsregel og dennes anvendelse i praksis	38–40
47.	<i>Regnefejl</i>	38
	Væsentlige regnefejl.....	38
	Redegørelse for regnefejl m. v.....	38
	Kalkulation en forudsætning.....	38
48.	<i>Forskellige bemærkninger vedr. den almindelige udskydningsregel</i>	38
	Gennemsnitstal.....	38
	Den bydendes forhold.....	38
	Illoyal pris.....	38
49.	<i>Kontrolprismetoden</i>	38
	Særligt lave bud begæres udskudt.....	39
	Organisationernes position.....	39
	Den almindelige opfattelse.....	39
50.	<i>Slagelse-sagen</i>	39
51.	<i>Varde-sagen</i>	40
52.	<i>Vanskelighedsved kontrolpris</i>	40
53–55.	Prislistereglen	40–41
	Definition.....	40
	Reglens baggrund. Adgangen til at træffe aftaler.....	40
	Bindende prislister.....	40
54.	<i>Virkningen af prislister</i>	40
	Bindende prislister for licitationsbud og andre bud.....	41
	»Prislisteorganisationernes« stilling i udskydningssager.....	41
	El-faget og malerfaget.....	41
	Vejledende prislister ved tilbudsregulering.....	41
55.	<i>Vurdering af bindende prislister</i>	41
	Unøjagtig kalkulation.....	41
	Priskonkurrence eller kvalitetskonkurrence.....	41
	Virkninger på prisændringer.....	41
	Virkninger på rationaliseringer.....	41
	El-faget.....	41
56–60.	Udregningsvederlag	42–43
	Licitationskommissionen af 1943.....	42
	Udregningsvederlagscerklæring. Håndværksfagene.....	42
	Bygherrens og organisationernes forpligtelse ved underskrift på erklæringen.....	42
	Bygherren nægter at underskrive - organisationernes rettigheder.....	42
	Erklæring ikke forelagt bygherren.....	42
	Entreprenørforeningens regler.....	42
57.	<i>Tvilstilfælde vedrørende reglerne om udregningsvederlag</i>	42
58.	<i>Omkostninger forbundet med udregning af bud</i>	42
	Forudsætning for vederlagsordningen.....	42
	Konsekvens.....	42

	Erfaringer.....	43
59.	<i>Ordningens vanskeligheder</i>	43
	Usikkerhed.....	43
	Uoverskuelighed.....	43
	Praksis («Formålet forladt».).....	43
60.	<i>Synspunkter vedrørende udregningsvederlag</i>	43
	Håndværksrådet.....	43
	Bygherren.....	43
	Udregningsvederlag under en fremtidig ordning.....	43
61–64.	Forskellige systemer for byggeriets organisation.....	43–44
	Fagentreprisystemet.....	43
	Hovedemreprisystemet.....	43
	Bygmestersystemet.....	43
	Systememes trivsel i konkurrence. Officielle synspunkter.....	44
62.	<i>Konkurrenceregulering under hovedentreprisystemet</i>	44
	Underentreprenørers underhåndsbud.....	44
	Forhåndsregulering af underentreprisebud.....	44
63.	<i>Organisationernes regler om hoved- og underentreprisebud</i>	44
	Håndværksorganisationer.....	44
	Entreprer. orforeningen.....	44
	Retningslinier i 1952 for afgivelse og udskydning af hovedentreprisebud.....	44
	Ønske om retningslinier for beskyttelse af underentreprisebud	44
64.	<i>De forskellige organisationsformer under en ny licitationsordning</i>	44

V. Den almindelige licitationsundersøgelse

65.	Indledning. Formålet	45
	Omfanget og virkningen af konkurrencebegrænsning.....	45
	Licitationsystemets struktur.....	45
	Den økonomiske betydning.....	45
	Konjunktur og rentabilitet.....	45
66.	Oversigt over den almindelige licitationsundersøgelse.....	45
67.	Undersøgelsesmaterialet.....	46
	Materialets afgrænsning.....	46
	Materialets tilvejebringelse. Modifikationer.....	46
68.	Licitationers betydning.....	47
	Udbydelsen af bygge- og anlægsarbejder.....	47
	Licitationers absolutte og relative betydning.....	47
	Det totale udbud.....	47
	Bygge- og anlægsarbejder.....	47
	Nybyggeri.....	47
	»Prisforer« for bygge- og anlægsarbejder.....	47
	Konjunktur og langtidsbevægelse.....	47
69.	Konjunkturforholdene	48
	De økonomiske forhold efter krigen.....	48
	Bygge- og anlægsvirksomheden.....	48
	Indtægtsudviklingen.....	48
70.	Licitationsystemets struktur.....	49–52
	Årsager til variation.....	49
	Antallet og værdien af licitationerne i undersøgelsesmaterialet.....	49
	Fordeling efter fag (Tabel 1).....	49
	Fordeling efter bygherrer (Tabel 2).....	50
	Fordeling i offentlig og ikke-offentlig licitation (Tabel 3).....	50
	Fordeling efter arbejdets art (Tabel 4–5).....	51
	Fordeling efter arbejdsstedets beliggenhed (Tabel 6).....	51
	Gennemsnitstal.....	52
71.	Sammenligning med 1952-undersøgelsen	52
	Vedrørende licitationsystemets struktur.....	52
	Licitationer med 3 eller flere deltagere.....	52

72-80. Konkurrencebegrænsning	52-59
73. Licitationer med adgang til konkurrencebegrænsning og andre licitationer	54
74. Adgang til konkurrencebegrænsning. Licitationer med 3 eller flere deltagere	54
75. »Underskriftslicitationerne«	55
76. Tre former for licitation	56
77. Licitationer med adgang til udskydning	57
78. Licitationer med adgang til forhåndsregulering	58
79. Licitationer, hvor åbnings- eller samarbejdsforbehold forekommer	58
80. Sammenligning med 1952-undersøgelsen	59
81-92. Konkurrencereguleringens prismæssige virkninger	59-65
82. Licitationer, hvor begæring om udskydning af bud forekommer ...	60
83. Licitationer med adgang til udskydning	61
84. Om direkte prismæssige virkninger af forhåndsregulering	62
85. Licitationer, hvor forhåndsregulering er gennemført	62
86. Licitationer med adgang til forhåndsregulering	63
87. Samlede direkte prismæssige virkninger	63
88. 1952-undersøgelsen. Direkte prismæssige virkninger	64
89. Den indirekte prismæssige virkning	64
90. 1952-undersøgelsen. Indirekte prismæssige virkninger	65
91. Sammenhængen mellem prisdannelsen under de forskellige udbudsformer	65
92. Samlede prismæssige virkninger	65

VI. Licitationsforholdene inden for områder, hvor tilbudsregulering ikke forekommer

93. Frie foreninger og foreninger med regler om konkurrencebegrænsning	67
Entreprenørfaget	67
Håndværksfagene	67
Blikkenslagerfaget m.v. og el-faget	67
Malerfaget	67
Glimsterfåget	67
Murer-, tømrer- og snedkerfaget	67
94-98. Forhandlinger med frie foreninger	68-71
95. Københavns Tommerlaug	68
Laugets almindelige forhold	68
Argumentation	
Vanskeligt at overse virkningerne	68
Kontrolprisberegning	68
Regnefejl	69
Det individuelle hensyn og praksis	69
Synspunkter for en licitationsordning	69
96. Odense Murer- og Tømrermesterforening ...	69
Organisationernes almindelige forhold	69
Argumentation	
Ordningen besværlig	69
De bydendes forhold	69
Kooperative virksomheder	69
Licitationserklæringen	69
Kritik	69
Licitationsordningen og udbydelse i licitation	70
Omgåelse af ordningen	70
Regnefejl	70
Andre betragtninger	
Udbudsgrundlaget	70
Det lokale udbud i licitation	70
97. Vejle Murer- og Tømrermesterforening	70
Organisationernes almindelige forhold	70

	Argumentation	
	»Vanskelig at arbejde med«	70
	Kooperative virksomheder	70
	Reguleringens virkninger	70
	Forholdet til bygherren	70
	Andre problemer	
	Udbydelse af arbejder med statsstøtte	71
	Forholdet til bygherren	71
	Udbudsmaterialet m.v.	71
98.	Resumé	71

VEL Bortlicitering af leverancer

99.	Indledning. Hittidig behandling	72
	Licitationskommissionen af 1943	72
	Prisdircktoratets tekniske udvalg	72
	Handelsministeriets skrivelse af 6. juli 1946	72
100.	Afgrænsning af begrebet leverancer	72
	Axel H. Pedersen: »Licitation«	72
	Almindelige Betingelser	72
	Prisdircktoratets praksis	72
	Andre oplysninger	72
101.	Præfabrikerede byggelementer	73
	Forskellige udbudsformer	73
	Konkurrencevilkårene og licitationsreglerne for arbejder	73
	Leverancer direkte fra producenterne	73
	Organisationsmæssige forhold	73
102-104.	Aftaler m.v. inden for byggematerialeområdet	73-74
103.	<i>Monopoltilsynets redegørelse</i>	74
104.	<i>Betydningen af aftaler mellem leverandører</i>	74
105.	Aftalernes bestemmelser om tilbudsgivning	74-75
	Betonvarer	74
	Tagpap	74
	Cement	74
	Jernleverancer	74
	Vognmandsforeningerne	75
106.	Konklusioner	75

VIII. Kommissionens overvejelser og forslag

107-110.	Fri eller reguleret konkurrence ved licitation	77-78
108.	<i>Regnefejl og »illoyale« bud</i>	77
109.	<i>Synspunkter for fri konkurrence</i>	77
110.	<i>Synspunkter for regulering af konkurrence</i>	78
111.	Forskellige former for konkurrencebegrænsning ved licitation	79
112.	Problemerne i en udskydningsordning	79
113.	Hvilke bud skal kunne udskydes. Åbningsforbehold	80
114.	Udskydningskriteriet	80
115-116.	Fremgangsmåden for begæring om udskydning af bud	82
115.	<i>Kontrolpris eller analyse</i>	82
116.	<i>Hvem skal besidde udskydningsretten</i>	82
117-118.	Strid om udskydning af bud	83-84
117.	<i>Hvem skal kunne indanke en udskydningsbegæring</i>	83
118.	<i>Ankeinstansen</i>	84
119-123.	Andre licitationsproblemer	84-86
119.	<i>Beskyttelse af licitationsbud</i>	84
120.	<i>Samarbejdsforbehold</i>	84
121.	<i>Forhåndsmøde</i>	85
122.	<i>Særregler for visse bundne licitationer</i>	85
123.	<i>Hovedentreprise - Fagentreprise</i>	86
124.	Resumé og indstilling	86

Bilag

1:	Lov om nedsættelse af en licitationskommission.	90
2:	Forretningsorden for licitationskommissionen	92
3:	Bekendtgørelse om anmeldelse af ikke-offentlige (bundne) licitationer.	94
4:	Udbudsmaterialeudvalgets indstilling til kommissionen	95
	Udbudsmaterialeundersøgelsen.	95
	Undersøgelsens formål	95
	Undersøgelsens omfang	95
	Analyse og bedømmelse	95
	Forslag til fremme af en forbedring af materialernes kvalitet	96
	Mængdeberegningssystemet	96
	Almindelige Betingelser	96
	Retningslinier for udformningen	96
	Organisationernes tilbudsforbehold	97
	Undervisningen af arkitekter og håndværkere i henholdsvis udformning af udbudsmateriale og kalkulation	98
	Underbilag til bilag 4: Almindelige Betingelser (1951).	99
5:	Oversigt over organisationsforhold og organisationernes vedtægtsmæssige bestemmelser om pris- og licitationsforhold	107
	A. Organisationsforhold	107
	1-7. Murer-, tømrer- og snedkerfaget	107-108
	1. Organisationerne i København	107
	2. — i provinsbyer	107
	3. — i landdistrikter	107
	4. Organisationsforhold	108
	5. Organisationer og licitationsregler	103
	6. Tværgående organisationer	108
	7. Aftaler om samarbejde i licitationsspørgsmål	108
	8-11. Blikkenslager-, gas-, vand- og sanitetsfaget, smedefaget og varmebranchen m.v., herunder isoleringsarbejde og ventilationens anlæg	109
	8. Blikkenslagerfaget	109
	9. Smedefaget	109
	10. Gas-, vand- og sanitetsfaget, varmefaget m.v.	109
	11. Organisationsforhold og licitationsregler	109
	12-13. Malerfaget	110
	12. Organisationerne	110
	13. Organisationsforhold og licitationsregler	110
	14-15. El-installatørfaget	111
	14. Organisationerne	111
	15. Organisationsforhold og licitationsregler	111
	16. Andre håndværksfag	111
	17. Anlægsgartnerfaget	112
	18-19. Entreprenørfaget	112
	18. Organisationerne	112
	19. Organisationsforhold og licitationsregler	112
	20. Lokale arbejdsgiverorganisationer, herunder byggefagssammenslutninger	112
	21. De kooperative byggevirksomheder	112
	B. Indholdet af organisationernes vedtægtsmæssige bestemmelser om pris og licitationsforhold	113
	22. Regler om anmeldelse	113
	23. Afholdelse af møder forud for tilbudsgivningen	113
	24. Beskyttelse af bud	114

25.	Beskyttelse af bud (fortsat).....	114
26–27.	Regler om forbehold.....	115
26.	Åbningsforbehold.....	115
27.	Samarbejdsforbehold.....	115
28.	Licitationsformerne.....	115
29.	Udskydning.....	116
30.	Forhåndsregulering.....	117
31.	Pris- og kalkulationsaftaler.....	118
32.	Udregningsvederlag.....	118
33.	Regler om afgift (kontingent).....	119
34.	Regler om hovedentreprise- og underentreprisebud.....	119
6:	Normer for behandling af strid om udskydning af bud ved licitation.....	121
7:	Redegørelse for til monopoltilsynet anmeldte aftaler, vedtagelser og bestemmelser inden for byggematerialeområdet.....	123
	Cement.....	123
	Eternit.....	124
	Beton varer.....	124
	Opskåret træ.....	125
	Teglværksprodukter.....	125
	Tagpap.....	126
	Jern.....	126
	Korkisoleringsmaterialer.....	127
	Rør-, sanitets- og centralvarmeartikler.....	127
	Søm og jerntråd.....	127
	Galvaniseret trådfletning.....	128
	Elektrisk materiel.....	128
	Metaller.....	129
	Kakkelovne, kaminer, støbte vinduer og vaskekedler m.v.,	129
	Tapet.....	129
	Jernindustrielle varer.....	129
	Kalk og mørtel samt planglas.....	130
	Vognmandskørsel.....	130
	Rabataftaler mellem håndværkerorganisationer og materialeleverandører.....	131
8:	Betydningen af Danmarks eventuelle indtræden i det europæiske økonomiske fællesskab for anvendelsen af licitation over bygge- og anlægsarbejder.....	132
9:	Foreløbigt udkast til lovforslag I (Obligatorisk ordning).....	137
10:	Udkast til lovforslag II (Aftale ordning).....	140
	Bemærkninger til lovforslaget.....	141

